

Doktori (PhD) értekezés

Phlegón *Csodálatos történetek* című műve

Pataricza Dóra

**Debreceni Egyetem
BTK
2010**

Phlegón *Csodálatos történetek* című műve

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *nyelvtudományok* tudományágban

Írta: **Pataricza Dóra** okleveles történelem szakos tanár, angol és ógörög szakos bölcsész

Készült a Debreceni Egyetem *nyelvtudományok* doktori iskolája
(klasszika-filológiai programja) keretében

Témavezető: Dr.
Dr. Németh György

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 2010. október 13.

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2010. október 13.

Én, Pataricza Dóra teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.
Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

.....
Pataricza Dóra

BEVEZETÉS.....	5
A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERE	5
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	9
PHLEGÓN ÉS MŰVE A PARADOXOGRÁFIAI MŰFAJ TÜKRÉBEN.....	10
I. PHLEGÓN ÉLETE.....	10
II. UTÓÉLET	13
II.1. <i>Codex Palatinus Graecus</i> 398.....	13
II.2. Nyomtatott kiadások.....	16
III. A PARADOXOGRÁFIA.....	18
I. A paradoxográfia definíciója	18
II. A paradoxográfiai műfaj kialakulása.....	20
III. A paradoxográfiai műfaj a római korban.....	22
IV. A paradoxográfia modernkori megítélése és az olvasóközönség kérdése.....	24
IV. PHLEGÓN MEGÍTÉLÉSE	29
V. PHLEGÓN NYELVEZETE.....	30
PROKLOS ÖSSZEFOGLALÓJA (FORDÍTÁS)	33
PHLEGÓN: CSODÁS TÖRTÉNETEK (FORDÍTÁS)	33
I. SZELLEMEK.....	33
II. NEMVÁLTOZTATÁS ÉS HERMAFRODITÁK	42
III. ÓRIÁSI CSONTOK	47
IV. TORZSZÜLÖTTEK.....	49
V. FÉRFIAK SZÜLTEK	50
VI. SZERFELETTI TERMÉKENYSÉG.....	51
VII. ABNORMÁLISAN GYORS FEJLŐDÉS	51
VIII. HIPPOKENTAUROK.....	52
KOMMENTÁR.....	53
I. SZELLEMEK.....	53
II. NEMVÁLTOZTATÁS ÉS HERMAPHRODITÁK.....	90
III. ÓRIÁSI CSONTOK	109
IV. TORZSZÜLÖTTEK.....	124
V. FÉRFIAK SZÜLTEK	135
VI. SZERFELETTI TERMÉKENYSÉG.....	138
VII. ABNORMÁLISAN GYORS FEJLŐDÉS	143
VIII. HIPPOKENTAUROK.....	148
ÖSSZEFOGLALÁS.....	152
I. A KUTATÁS EREDMÉNYEI.....	152
1. <i>Tanulmány Phlegón életéről és tevékenységéről</i>	152
2. <i>Tanulmány a paradoxográfiai műfajról</i>	152
3. <i>Phlegón szövegének lefordítása</i>	153
4. <i>Részletes kommentár</i>	153
5. <i>Valóságalap</i>	153
II. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI	153
BIBLIOGRÁFIA.....	154
1. PHLEGÓN: CSODÁLATOS TÖRTÉNETEK –	154
ÁLTALÁNOS MŰVEK, SZÖVEGKIADÁSOK, SZÓTÁRAK	154
2. BIBLIOGRÁFIA A TANULMÁNYOKHOZ ÉS A SZÖVEGHEZ ÍRT KOMMENTÁRHOZ	154
3. FORRÁSKIADÁSOK.....	162
MELLÉKLET.....	164

Bevezetés

A kutatás célja és módszere

Az emberiséget mindig is vonzotta a különös, az eltérő, a kuriózum, főleg, ha az emberi természetű. Ez a természetes – olykor félelemmel vegyített – érdeklődés korán megjelent írásos formában is, már az ókori keleti kultúrákból ismerünk olyan agyagtáblákat, amelyeken különböző rendellenességeket jegyeztek fel. Később, az ókori Hellas területén megszületett egy új műfaj, a paradoxográfia, amelynek tárgya és célja a különbözőféle furcsa, ritka, csodás és olykor hihetetlen (vagy legalábbis első olvasásra annak tűnő) események, természeti és emberi jelenségek összeírása volt.

Mind a paradoxográfiai műfaj, mind a paradoxográfus szerző, Phlegón élete és munkássága is viszonylag új, keveset kutatott területnek számít a klasszika-filológia világában. Ráadásul Magyarországon eddig (tudtommal) senki nem foglalkozott Phlegónnal. A paradoxográfusok közül számomra az ő műve tűnt a leginkább érdekfeszítőnek, ugyanis Phlegón kizárólag az emberi érdekességekről írt, könyve élvezetes és a mai ember számára is olvasmányos. Éppen ezek miatt választottam a paradoxográfiai szövegek közül Phlegón művét.

Phlegón írását olvasva és fordítva minduntalan felmerült bennem a kérdés, hogy megtörténhetett-e egyáltalán az, amiről írt. Lehet-e egy asszonynak húsz gyereke? Találhatunk-e magyarázatot arra a jelenségre, hogy valaki egy adott pillanatban nőből férfivá változott? Felbukkanhattak-e már az ókorban óriási, 10-11 méteres csontok? Éppen ezért a disszertációmban Phlegón munkásságát abból az érdekes szempontból is vizsgáltam, hogy egy ilyen, az irodalom illetve a fantáziadús mesék határán mozgó szerző munkássága tekinthető-e egyáltalán hiteles forrásnak a korabeli élet szempontjából, és ha igen, akkor mennyire. Az alacsonyabb rangúnak számító paradoxográfiai műfaj közvetve ugyan, de tükrözheti az adott társadalmi, gazdasági és kulturális környezetet és az abban lezajló eseményeket is.

Ezeknél a forrásoknál a legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a tények maguk is átszűrődnek az alkotói fantázián és esetenként nem csak torzítva jelennek meg, hanem

keverednek az írói fantázia termékeivel. Ahhoz, hogy ezeket a forrásokat bármilyen módon tudományos következtetés alapjának lehessen egyáltalán tekinteni, először el kell dönteni, hogy az adott szerző a maga sajátos alkotói felfogásában, illetve az egyes művei milyen mértékig tükrözik a korabeli tárgyi és emberi valóságot.

Phlegón egyik alkotói műfajának, a paradoxográfiának fő jellegzetessége az, hogy a különösre fókuszál (mai fogalmak szerint akár szenzációhajásznak is nevezhetnénk) és az olvasó érdeklődésének megragadása érdekében nem egyszer túloz. A tudományos közvélekedés szerint ezért a művei oly távol állnak a korabeli valóságtól, hogy abból érdemi információ tudományos következtetéshez nem nyerhető ki, azaz tömörebben fogalmazva Phlegón művei tudományos szempontból hiteltelenek.

Egyes modern szemléletek szerint a rövid, a különös eseményekre fókuszáló úgynevezett *paradoxonok*at a felfedezés, a vizsgálat egyik eszközeként is tekinthetjük.¹ A kuriózumok iránti lelkesedés hosszú időn át része volt a mindennapi életnek, és számos olyan, hihetetlennek tűnő beszámoló maradt ránk az ókori irodalomból, amelyet érdemes természettudományos szempontból is megvizsgálni. Ez a fajta realiztikus nézet lehetővé teheti számunkra, hogy ezekből a leírásokból olyan adatokat szűrjünk ki, amely másképpen nem hozzáférhető.²

E kérdés vizsgálatánál alapvetően Karl Popper falszifikációs módszerét követtem. Összesen 35 tételnél részletesen megnéztem azt, hogy a Phlegón által leírt fantasztikus történeteknek lehet-e olyan tudományosan igazolt tényekkel egybevethető, azokkal erős korrelációt mutató alapja, hogy ennek alapján legalább az kimondható legyen, hogy az egyes művekben megjelenített csodálatos történések a kor tudományos ismereteinek szintjén valamely létező esemény vagy lelet magyarázatát adhatják.

Fontos leszögezni, hogy egyrészt a valóságalkapként felhozott elméletek nem bizonyíthatók, másrészt figyelembe kell venni, hogy a szerző túlzott, ám ennek mértékét nehéz megbecsülni. Karl Popper falszifikációs elve³ alapján nem az a célom, hogy

¹ HUMPHREYS, p. 220.

² MAYOR, p. 164.

³ „A második csoport tagjai (a falszifikacionisták vagy fallibisták) viszont – némi egyszerűsítéssel – azt mondják, hogy ami (jelenleg) elvileg nem vethető el a kritika által, az (jelenleg) nem érdemes arra, hogy komolyan fontolóra vegyük. Ami viszont elvileg elvethető, s mégis ellenáll minden kritikai próbálkozásunknak, az – bár nagyon is lehetséges, hogy hamis – semmiképpen sem méltatlan arra, hogy komolyan fontolóra vegyük, s esetleg akár el is higgyük, habár csak időlegesen.” (POPPER, K.: Igazság és tartalom: Valószínűség versus valószínűség IX. In: LAKI J. (ed.): *Tudományfilozófia*. Budapest 1998. (Laki János ford.))

bebizonyítsam Phlegón történeteinek valóságát, hanem mindössze annyi, hogy a vizsgálatkor figyelembe vegyem, hogy nem biztos, hogy nem igaz.

A legtöbb történethez könnyen találunk magyarázatot, egy olyan valós hátteret, amely a furcsa leírások alapjául szolgálhatott. Az alábbi táblázatban összefoglalva látható, hogy melyek ezek a történetek és mik a lehetséges magyarázatok:

történet címe	lehet-e a történetnek valóságalapja?	ha igen, (pl.) mivel magyarázható?	ha igen, van-e benne túlzás?	hasonló történet
szellemek				
1 Philinnion	nem			
2 Polykritos, az aitolarchés	nem			
3 Buplagos és Publius	nem (Buplagos esetében: talán - ἑπεσε jelentése)			
nemváltoztatás				
4 Teiresias	talán	sámánok - női ruha, jóslás		pl. Apollodóros <i>Mitológia</i> 3.6.7.; Ovidius <i>Átváltozások</i> 3.316–339; Hyginus <i>Fabulae</i> 75.
5 Kainis	talán	transzveszita átváltozással járó rituálé		Diodóros Sikeliótés 32.11.1-4.
6 egy lány	igen	pseudo-hermafroditizmus vagy hypospadias (lánynak tűnik, de valójában fiú)	igen (hirtelen változás)	
7 Philótis	igen	pseudo-hermafroditizmus vagy hypospadias (lánynak tűnik, de valójában fiú)	igen (hirtelen változás)	
8 Sympherusa	igen	pseudo-hermafroditizmus vagy hypospadias (lánynak tűnik, de valójában fiú)		Philodemos <i>De Signis 4 de lacy</i>
9 Aitété	igen	pseudo-hermafroditizmus vagy hypospadias (lánynak tűnik, de valójában fiú)		Plinius <i>NH</i> VII.4.36.
10 Sibylla-jóslatok	igen (intersexuális csecsemő születése)			
óriási csontok				
11 Idas	igen	1. akromegáliában/gigantizmusban szenvedő ember csontváza; 2. őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (kettős fogazat)	pl. Plinius, Philostratos, Hérodotos, Pausanias, Strabón, Augustinus
12 Artemis-barlang	igen	1. akromegáliában/gigantizmusban szenvedő ember csontváza; 2. őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (nagyság, Dalmáciából nem ismerünk őslénymaradványt)	u.az
13 egy óriási fog 1.	igen			pl. Plinius <i>NH</i> VII.16.73.
14 egy óriási fog 2.	igen	őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (fog nagysága)	Augustinus <i>De civitate Dei</i> XV.9.
15 Nitriai	igen	őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (nagyság)	
16 Rhodos	igen	őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (nagyság)	
17 Makroseiris koporsója	igen	1. akromegáliában/gigantizmusban szenvedő ember csontváza; 2. őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (nagyság, hosszú élet)	Hérodotos I.68.
18 Karthágó	igen	1. akromegáliában/gigantizmusban szenvedő ember csontváza; 2. őslény (pleisztocén korban élt állat maradványa)	igen (nagyság)	
19 Bosporos	igen	őslény (elefántfaj vagy rinocérosz)	igen (nagyság)	
torzszülöttek				
20 sokvégtagú gyermek	igen	szíami ikrek	nagyon valószínű	Julius Obsequens <i>Liber prodigiorum</i> 12.
21 torz gyermek	igen	szíami ikrek, tumor, agysér	nem	
22 majomszülés	igen	microcephalia, koraszülött csecsemő, szőrös csecsemő (hypertrichosis)	igen (szőrösség mértéke)	Plinius <i>NH</i> VII.3.34.
23 Anubis szülés	nem			Julius Obsequens <i>Liber prodigiorum</i> 14.; Livius XXVII.11.
24 kígyó szülés	igen	sirenomelia		Plinius <i>NH</i> VII.3.34., Appianos <i>B. Civ.</i> I.83.
25 kétfelű gyermek	igen	szíami ikrek	talán (gyakorosság ?)	
férfiak szültek				
26 homoszexuális férfi szülése	igen	pseudo-hermafroditizmus femininus, Stein-Leventhal szindróma, férfias nő	igen (férfinak nevezi az intersexuális embert)	
27 férfi rabszolga szülése		pseudo-hermafroditizmus femininus, Stein-Leventhal szindróma, férfias nő	igen (férfinak nevezi az intersexuális embert)	

	történet címe	lehet-e a történetnek valóságalapja?	ha igen, (pl.) mivel magyarázható?	ha igen, van-e benne túlzás?	hasonló történet
többszörös szülések					
28	Alexandriai asszony	igen	hármás, négyes stb. ikrek	valószínűleg (négyes, ötös ikrek nem élhették túl a szülést)	Antigonos <i>Hist. Mir.</i> 110.1.; Julius Obsequens <i>Liber prodigiorum</i> 14.; Plinius <i>NH</i> VII.3.33-34.; Ps.-Aristoteles <i>Mir. Ausc.</i> 80.; Aulus Gellius <i>NA</i> X.2.1.
29	másik alexandriai asszony	igen	ötös ikrek	valószínűleg (ötös ikrek nem élhették túl a szülést)	<i>Digesta</i> V.4.3.
30	Aigyptos	nem			mitológia
31	Danaos	nem			mitológia
abnormálisan gyors fejlődés					
32	egy férfi	igen	pubertas praecox, fuzáriumgomba fertőzés	igen (gyermeknemzés?)	
33	Pandaiai nők	igen	pubertas praecox, fuzáriumgomba fertőzés	igen (gyermeknemzés?)	Plinius <i>NH</i> VII.2.22-23, 29.; Arrhianos <i>Historia Indica</i> VIII.5-6
hippokentaurok					
34	hippokentaur 1.	igen	csalás	igen (élve elfogott kentaur)	Lukianos <i>Alexandros, az álpróféta</i> 7.; Plutarchos <i>Sulla</i> 27.; Pausanias IX.21.1.
35	hippokentaur 2.	igen	csalás	igen (több lókentaur említése)	

A disszertáció három nagyobb részből áll. Az első részben olvasható Phlegón részletes életrajza és a paradoxográfiai műfaj rövid bemutatása. A második rész Phlegón *Peri thaumasió*n és Proklos ehhez szorosan kapcsolódó írásának⁴ fordítása. A harmadik részben az ezekhez írt kommentár olvasható.

Phlegón *Peri thaumasió*n című írásának szerkezete:

1–3: szellemtörténetek

4–10: hermafroditák, nemváltoztatás

11–19: óriási csontok

20–25: torzszülöttek/veleszületett rendellenességek

26–27: férfiszülések

28–31: többszörös szülések

32–33: abnormálisan gyors fejlődés

34–35: kentaurok

Az első három történet teljesen különálló részt képez a művön belül, méghozzá több szempont alapján is. A kommentárban tárgyaltam a szövegértelmezésre vonatkozó tudnivalókat, illetve igyekeztem tisztázni a filológiai és a szövegértelmezési problémákat. A kommentár megírásakor elsősorban Hansen kommentárjára, Brodersen és Ferwerda kiadásaira támaszkodtam, valamint az egyes témakörökhöz a szakirodalom régebbi és újabb eredményeire is.

⁴ Proklos, *Comm. in Plat. Rem Publ.* II.116.2-17.

Köszönetnyilvánítás

Végezetül köszönetet szeretnék nyilvánítani mindazoknak, akik segítettek a munkám során. Elsőként a témavezetőmnek, Németh Györgynek. Ő volt az, aki ezt az igazán hozzám illő témát javasolta, a disszertációt kezdetleges, félkész és majdnem kész állapotában is újra meg újra átolvasta, hasznos tanácsaival és ötleteivel számtalanszor kisegített. Havas Lászlónak is köszönöm tanácsait, illetve megértését és türelmét. Gesztelyi Tamásnak köszönöm biztató érdeklődését a készülő disszertáció iránt. Kovács Péternek és Tegye Imrének alapos elő-opponensi bírálatukat köszönöm, Szekeres Csillának és Takács Leventének szintén köszönöm értékes tanácsaikat.

Daniel Ogdennek szeretném megköszönni, hogy ehhez a disszertációhoz is elküldte számomra egy Magyarországon hozzá nem férhető cikkét. Clemens Rohfleisch, az Universität Heidelberg munkatársa szintén segítőkész volt. Jason Davies az interneten hozzáférhetővé tette egy ki nem adott tanulmányát Phlegón 3. történetéről. Schultheisz Emil és Magyar László András orvostörténészeknek, illetve Boros Judit szülész-nőgyógyásznak köszönöm, hogy átnézték az orvosi tárgyú fejezeteket, valamint Ősi Attila paleontológusnak, hogy kiigazított az őslények világában. Robert Kaster klasszika-filológus személyes levelezés útján segített egy alkalommal. Nagy Levente is értékes tanácsokkal látott el, és elküldte egy, a szellemekről szóló cikkét. Kozma Laura Plinius-fordításának sok hasznát vettem. Bajnok Dániel ELTE-s PhD-hallgató lektorálta a disszertációt, Ruzsa Kata pedig segített a latin szövegek lefordításában.

Phlegón és műve a paradoxográfiai műfaj tükrében

I. Phlegón élete

Phlegónról (nevének jelentése: égő, a φλέγω szóból) igen keveset tudunk, a Kr. u. 10. századból származó Suda lexikonban csak egy rövid szócikk számol be életéről: „*Tralleisi <Phlegón>: Augustus Caesar (akit Hadrianusnak neveznek) felszabadítottja; történetíró. Írt az olympiákról tizenhat könyvben, minden helyszínen minden eseménye benne van egészen a 229. olympiáig,*⁵ *és ugyanerről [rövidebben] nyolc könyvben. [Ezek még a művei:] „Szicília leírása”; „A hosszúéletűekről és a csodákról”; három könyvben „Róma ünnepeiről”, „Róma helyszínei és azok nevei”, „Kivonat az olympiai győztesek listájából” két könyvben, és mások.*

Philostorgius azt állítja erről a Phlegónról mindazzal kapcsolatban, ami a zsidókkal történt, hogy Phlegón és Dión⁶ csak röviden említik meg [ezeket az eseményeket] és függelékben mellékeltek az elbeszélésükhöz. Ez a férfi – hasonlóan a többiekhez – nem mutatja be körültekintően azokat, akik istenfélő és más erényekben gazdag [életet] élnek. Ezzel ellentétben Josephus olyan ember, aki fél és ügyel arra, nehogy megsértse [a pogány] görögöket.”⁷

Phlegón a római szokásnak megfelelően a felszabadítás után feltehetőleg viselte felszabadítója, Hadrianus neveit is, így Publius Aelius Phlegónnak nevezték.⁸ Nem tudjuk, hogy mikor és miért szabadították fel, és az életútját is csak töredékesen lehet rekonstruálni.⁹ A Sudában is említett Tralleis városa – latinus nevén Tralles – a mai Törökország nyugati, Égei-tengeri partjainak közelében található, török neve: Aydın. A többek között Tralleisből Rómába költöző görögök tömegéről Iuvenalis is panaszkodott, akik miatt „göröggé lett a Város”, és akik „dús házakban... meghittek, urak majd.”¹⁰ Nincs pontos adatunk arról sem, hogy járt-e még később Phlegón szülővárosában, Tralleisben, bár elképzelhető, hogy Hadrianus kíséretében¹¹ eljutott még egyszer oda, 129 nyarán.

⁵ Kr. u. 137–140.

⁶ Cassius Dio.

⁷ Suda, Phi.527.1.

⁸ FRANK, p. 261.

⁹ FEIN, p. 193.

¹⁰ Iuvenalis, *Sat.* 3.58–80. (Muraközy Gyula ford.)

¹¹ BIRLEY 2000, p. 222.

A fent említett művekből mindössze három maradt ránk. Az első kettő az egy görög cím alá tartozó *Περὶ μακροβίων καὶ θαυμασίων*. A két mű eredetileg minden bizonnyal egyazon írás részei voltak (erre utal a Sudában olvasható cím is), és amelyek a Heidelbergben őrzött Codex Palatinus Gr. 398-ban éppen ellentétes sorrendben követik egymást. A harmadik, olympiákról szóló műből mindössze töredékek maradtak ránk, ez a Sudában említett 16 kötetes *Ὀλυμπιάς* című mű.¹²

Phlegón műveiből kiderül, hogy a szerző érdeklődött a régmúlt történései iránt, feltehetőleg magasfokú képzésben is részesült, ezért elképzelhető, hogy Hadrianus császár éppen emiatt figyelt fel rá, és vitette az udvarába. Ugyanakkor az, hogy írásaiban főleg római eseményekről számol be a kis-ázsiai történések helyett, azt is valószínűsítheti, hogy Hadrianus szolgálata előtt nem foglalkozott írással. Elképzelhető, hogy maga Hadrianus bízta meg a fenti művek megírásával, ugyanis a császárnak igen széleskörű volt az érdeklődése.¹³

A műveiben tett utalásokból arra következtethetünk, hogy járatos volt az uralkodó udvarában: a lókontaurokról származó leírásában (*Mir.* 35.) például így írt: „*amint már említettem, a császári horreumban őrzik bebalzsamozva*”. Az egyik történetében (*Mir.* 15.) szokatlan részletességgel számol be a sivatagban látható óriási csontokról, ami arra utal, hogy talán személyesen is látta azokat. Elképzelhető, hogy Hadrianus szolgálatában valóban eljutott erre a vidékre, méghozzá Kr. u. 130-ban, amikor a császár Alexandriába utazott.

Egy Faustus nevű rabszolgáról így írt *Hosszúéletűek* című művében (97): „*Faustus, az uralkodó rabszolgája, Sabini (városából), a Praetorium Palatinusban: 136 éves. Én magam is láttam ezt a férfit, amikor megmutatták Hadrianus császárnak.*”¹⁴ Az olympiákról szóló művét pedig egy Ailios Alkibiadész nevű, szintén tralleisi férfinak ajánlotta, aki Hadrianus egyik testőre volt.¹⁵ Még egy utalást tett magára a *Csodálatos történetekben*, e szerint valamikor Kr. u. 116 után látott a syriai Laodikeiában egy férfit, aki korábban nő volt (9). Phlegón feltehetőleg Hadrianus kíséretében jutott el Syriába, aki Kr. 116-ban Iulius Quadratus Bassust követte Syria provincia helytartói székében.¹⁶

A neve elég ismert volt ahhoz, hogy rosszindulatú pletykákban is megnevezzék. Hadrianusról az a hír járta, hogy „*hírnevének elterjedésére annyira vágyott, hogy saját kezűleg írott önéletrajzának könyveit átadta irodalmilag képzett felszabadítottjainak, azzal a*

¹² FRANK, p. 261.

¹³ FEIN, pp. 193–194. és BIRLEY 2000, p. 356. n. 38.

¹⁴ Phlegón *Peri makrobiôn* 97. (Pataricza Dóra ford.)

¹⁵ Phóthios *Bibl.* 97. = *FGrH* 2b,257,T.3.1. ld. még WEBER, pp. 94–95. STRAMAGLIA (1999, p. 105.) elképzelhetőnek tartja, hogy Phlegón a *Csodálatos történeteket* egyenesen Hadrianusnak ajánlotta.

¹⁶ BIRLEY 2000, p. 75.

megbízással, hogy azokat saját nevükön jelentessék meg. Ezért azt mondják, hogy Phlegón írásai is Hadrianus tollából származnak...”¹⁷

A Historia Augusta egy másik helyen viszont éppen azt állítja, hogy Phlegón írt könyvet Hadrianusról: „idézem Hadrianus levelét a felszabadítottja, Phlegón könyvéből, amelyben teljesen lerántja a leplet az egyiptomiak életmódjáról.”¹⁸ A Phlegón neve alatt fennmaradt Hadrianus-életrajz azonban bizonyosan nem tőle származik.¹⁹ Ugyanakkor Hadrianus itineráriumát valószínűleg Phlegón vezette,²⁰ ráadásul fel is használta jegyzeteit az olympiákról szóló művének utolsó két könyvében (15–16.), amely Hadrianus uralkodásáról szólt.²¹ Egy helyen pedig Hadrianus athéni archónsága alapján datál egy eseményt (*Peri thaumasió*n 25.).

Phótios rövid összefoglalókat tartalmazó művében, a *Bibliothecában*²² Phlegónról is írt, művei közül az olympiai győztesekről (Ὀλυμπιονικῶν) és a történelmi feljegyzések gyűjteményéről (Χρονικῶν συναγωγή) szóló könyveit említette – ez utóbbi nem szerepel a Sudában. A stílusáról azt írja, hogy „bár nem túlságosan silány, nem mindig őrzi pontosan az attikai jelleget. Egyébként az olympiákról szóló művében a versenyek (győzteseinek) neveit és eredményeit valamint a jóslatokat is már-már időpocsékolásnak tűnő szorgalommal és becsvággyal (gyűjti össze), amely untatja a hallgatót, mert nem teszi lehetővé, hogy bármi másról is legyen szó, akár csak egy kicsit is, ráadásul élvezhetetlenné teszi a nyelvezetet, és elveszi annak báját. Ezenkívül túlzott jelentőséget tulajdonít mindenféle jóslatoknak.”²³

Jézus történetiségének vizsgálatához érdekes adalék Phlegón az olympiákról szóló művének ránk nem maradt 13. könyve, amelyre több későbbi keresztény szerző is hivatkozott.²⁴ Az evangélisták beszámolója szerint Jézus keresztre feszítésének idején „a hatodik óra körül sötétség támadt az egész földön, s egészen a kilencedik óráig tartott. A nap

¹⁷ *Script. Hist. Aug.* I.16.1. (Kiss Sebestyén ford.) Hozzá kell tenni, hogy a fenti mondat mindössze rosszindulatú pletyka lehetett, ráadásul elég rossz megfogalmazással, hiszen a mondatban ellentmondás van: ha Hadrianus tényleg azt szerette volna, hogy „hírneve elterjedjen” (*famae celebris Hadrianus tam cupidus fuit*), azaz, hogy híressé váljon, akkor nem más neve alatt publikált volna, sőt, adott esetben ő maga adta volna ki saját neve alatt Phlegón műveit is.

¹⁸ *Script. Hist. Aug.* XXIX.7.4. (Lakfalvi Géza ford.)

¹⁹ FEIN, p. 198.

²⁰ FRANK, p. 263. és FEIN, p. 197.

²¹ BIRLEY 2005, pp. 233–234. Ld. még BIRLEY 2000, p. 151.

²² Phótios *Bibl.* 97.

²³ Phótios *Bibl.* 97.84a.35–40. (Pataricza Dóra ford.)

²⁴ Eusebios Hieronymos, *Ol.* 202; Synkellos (idézi Africanust), *Ecloga chronographica* 391.18; Philoponos, *de opificio Mundi* 99.7–22; Órigenes c. *Celsum* II.33.14. és II.14.9. (Idézi: JACOBY, *FGrH*, pp. 1165–66.)

elsötétedett, a templom függönye középen kettéhasadt.”²⁵ Phlegón említést tett művében arról, hogy a 202. olympia negyedik (más forrás szerint második), Tiberius uralkodásának pedig 18. évében (Kr. u. 32–33) napfogyatkozás következett be, ami a későbbi szerzők szerint egybeesett Jézus halálának időpontjával (maga Phlegón nem említette Jézust).

A forrásokban egyedül Thallus²⁶ és Phlegón használja a hirtelen fellépő sötétségre a napfogyatkozás szót. Ugyanebben az időpontban Eusebios szerint földrengés volt Bithyniában, és Nikaiában sok épület összedőlt. Philoponos Phlegón szövegén alapuló beszámolója szerint is egybeesett a napfogyatkozás földrengéssel. Africanus szerint Phlegón azt írta, hogy a napfogyatkozás egybeesett egy teljes holdfogyatkozással, és három órán át tartott, azonban mindkettő képtelenség.

Jézus halála az evangélisták beszámolóí alapján Pészach idejére esett. Pészach ünnepe mindig Niszan hó 16-án kezdődik, azon a napon, amikor Niszan hónapban telihold van. Telihold idején viszont nem következhet be napfogyatkozás, ugyanis a Hold ekkor halad át a Nap és a Föld között.²⁷ A Phlegón által leírt napfogyatkozás pontos dátuma Kr. u. 29. november 24-re esett (a 202. olympia 1. éve), ugyanis abban a térségben hosszú ideig nem volt máskor napfogyatkozás, így Jeruzsálem környékén csakis ebben az időpontban láthattak napfogyatkozást.²⁸

Phlegón akár túl is élhette Hadrianust, mivel feltehetőleg a 229. olympia (Kr. u. 137–140) történetével fejezte be könyvét, így valószínűleg csak Hadrianus halála után tette a nyilvánosság számára hozzáférhetővé művét.²⁹

II. Utóélet

II.1. Codex Palatinus Graecus 398.

A ma Heidelbergben, az Universitätsbibliothekben őrzött Codex Palatinus Graecus 398 Konstantinápolyban keletkezett, vagy a 9.³⁰ vagy a 10. században.³¹ Konstantinápolyból

²⁵ Lk 23, 44–45; Ugyanez Máté és Márk evangéliumában: „A hatodik órától a kilencedik óráig sötétség borult az egész földre.” (Mt 27,45) „Hat óra tájban az egész földre sötétség borult, egészen kilenc óráig.” (Mk 15,33) (A Szent István Társulat bibliafordítása)

²⁶ „Τοῦτο τὸ σκότος ἐκλείπιν τοῦ ἡλίου Θάλλος ἀποκαλεῖ ἐν τρίτῃ τῶν Ἱστοριῶν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ ἀλόγως.” Thallus *Fr.* 8.5.

²⁷ HADDAD, L. – CIROU, A., pp. 14–17.

²⁸ JACOBY, *Kommentár* p.843.

²⁹ FEIN, p. 197. és n. 501.

Athósra került, ahol a 14–15. század folyamán lemásoltak belőle egy részletet. Feltehetőleg a ragusai bíboros, Stojkovič János vette meg keleti utazása során, majd halála után, több más görög nyelvű kódexszel együtt a baseli dominikánus kolostorra hagyta (1443). Baselben tanulmányozta Xylander a kódexet, és 1568-ban elsőként ki is adta Phlegón, Antoninus, Apollónius és Antigonos írásait. 1553-ban Frobenius, a baseli nyomda alapítója megmutatta a kódexet Ottheinrich pfalzi palotagrófnak, a heidelbergi könyvtár későbbi alapítójának, aki megvette azt és Heidelbergbe szállíttatta.³² A könyvet Leo Allatius pápai könyvtáros 1623-ban a heidelbergi könyvtár többi részével együtt Rómába vitette, ahonnan 1797-ben Párizsba került, és végül 1815-ben érkezett vissza Heidelbergbe, ahol azóta is őrzik.³³

A pergamenlapokból álló kódex 255 mm magas, 175 mm széles.³⁴ A lapok száma ma 321, eredetileg valószínűleg körülbelül 390 lapja volt,³⁵ ez az első kiadás (Xylander) idejére már 324-re csökkent.³⁶ Az oldalakon a szöveg folyamatos, nincs oszlopokra tagolva, egy-egy oldalon 33, 30-40 betűből álló sor van.³⁷ Az egész kódexet egyetlen kéz írta, de nem egyszerre.³⁸ A javítások gyakoriak, ennek ellenére szép, egyenletes összképe van a nagy minusculákból álló írásnak.

A kódex az ún. „filozófiai gyűjtemény” része, amelybe feltehetőleg egy Kr. u. 5–6. századi filozófiai illetve tudományos műveket felhalmozó alexandriai gyűjtemény egyes írásait másolták át.³⁹ A Cod. Pal. Gr. 398 így egyedülálló módon mitográfusok, paradoxográfusok, epistolográfusok és kisebb földrajzi írók műveit tartalmazza.⁴⁰ A kódex szövegei rendszerezve vannak, és összesen hét csoportba oszthatók: 1. mitográfusok, 2. kisebb földrajzi írók, 3. kevésbé jelentős epistolográfusok, 4. Hippokratés levelei, 5. paradoxográfusok, 6. strabóni chrestomathia, 7. Hésychios Illustris.⁴¹

³⁰ BAST és BEKKER (Idézi: DILLER, p. 4.) valamint CAVALLO is a 9. század második felére teszi a kódex keletkezését (CAVALLO, p. 253.)

³¹ MÜLLER, VON GUTSCHMID, SELLHEIM szerint (Idézi: DILLER, p. 4.). MUSSO is a 10. század első felére teszik a kódex keletkezését (MUSSO, p. 4.)

³² DILLER, p. 9.

³³ CALDERÓN DORDA, p. 96.

³⁴ CALDERÓN DORDA, p. 97.

³⁵ DILLER, p. 8.

³⁶ VON GUTSCHMID, p. 591.

³⁷ DILLER, p. 5.

³⁸ KRAMER ezzel szemben azt állítja, hogy két kortárs másoló írta le a szöveget. (Idézi: DILLER, p. 5.)

Feltételezve, hogy valóban egy kéz írta az egész kódexet, megállapítható, hogy ugyanez a kéz más, filozófiai (pl. Platón, Parmenidész, Proklos) írásokat is másolt. A teljes listához ld. CAVALLO, p. 254.

³⁹ CAVALLO, p. 253. A filozófiai gyűjteményről részletesen írt CAVALLO, pp. 249–263.

⁴⁰ STRAMAGLIA 1995, pp. 191–192.

⁴¹ MUSSO, p. 4.

Phlegón írása – Antigonosszal és Apollónioszal ellentétben – nincs részekre osztva, néhány hosszabb rész előtt nagyobb sorkezdőbetűvel jelölte a másoló az új szakasz kezdetét. A verssorok sincsenek külön jelölve, csak egy, az egyes sorok elején álló x jelzi, hogy itt verssorok olvashatók.⁴²

Phlegón írása csak ebben a kódexben maradt ránk (*codex unicus*), a 216r.–234v. oldalakon olvasható, a mű címe pedig a 234v. lap alján található: Φλέγοντος Τραλλιανοῦ ἀπελευθέρου Καίσαρος περὶ θαυμασίων καὶ μακροβίων (ennek eredeti címe a Suda szerint Περί μακροβίων καὶ θαυμασίων volt), amelyet egy másik írása, a töredékesen fennmaradt Φλέγοντος Τραλλιανοῦ ἀπελευθέρου Καίσαρος περὶ τῶν Ὀλυμπίων követett. A περὶ θαυμασίων a kódex 216r–230r oldalán olvasható.

Mivel a 216r oldalt megelőző 33. quaternio elveszett, Phlegón Περί θαυμασίων című művének eleje sajnos nem maradt ránk, és a mai számozás szerinti 1. történet is csak a közepétől olvasható. Stramaglia a Proklosnál olvasható verzió alapján feltételezi, hogy a Philinnion-történet (1.) mintegy egyötöde hiányzik, azaz kb. 45 sor (tehát 33 soros oldalakkal számolva kb. másfél oldalnyi szöveg). Nem tudhatjuk, hogy előtte mennyi állt Phlegón művéből, és mennyi a phlegóni írásokat megelőző Antigonos írásaiból, de elképzelhető – sőt Stramaglia szerint valószínű – hogy 2-3 történet megelőzte a Philinnion-történetet, amelyek közül talán legalább egy a Naumachosnál is olvasható szellemi történet.⁴³

A fantasztikus irodalomba sorolható műveknek csak egy kis része maradt ránk, így Phlegón írása ebből a szempontból is különleges, hiszen majdnem teljes egészében olvasható. Ez feltehetőleg annak köszönhető, hogy a „filozófiai gyűjtemény” részeként belevették a Codex Palatinus Graecusba, amely szerencsés módon ránk maradt. Phlegón műve azért kerülhetett bele e gyűjteménybe, mert a *Peri thaumasiōn*on kívül a *Peri makrobiōn* és az *Olympiades* is foglalkozik az aristotelési hagyomány részének tartott érdekességek egybegyűjtésével. A *Peri thaumasiōn* első három története másképpen kapcsolódik ide, méghozzá a platóni Ér-történet kapcsán, amely szintén a halálból való visszatéréssel foglalkozik.⁴⁴

A feltehetőleg a Kr. u. 5. században élt Chorenei (Szent) Mózes, az örmény történetírás atyja utalást tett művében egy Phigonius nevű görög szerzőre, aki állítólag írt Artasesről (azaz görögös nevén Arsakésről), a párthus uralkodóról. Bár Jacoby szerint a forrás

⁴² VON GUTSCHMID, p. 595.

⁴³ STRAMAGLIA 1995, pp. 194–197.

⁴⁴ STRAMAGLIA 2006, p. 303.

nem Phlegónról szól,⁴⁵ Stramaglia elképzelhetőnek tartja, hogy Chorenei Mózes Phlegónra gondolt, amikor ezt írta, és az Arsakésről szóló – minden bizonnyal paradoxográfiai jellegű – írás egyike azoknak, amelyek megelőzték a Philinnion-történetet.⁴⁶

A 230r oldal utolsó előtti sorában, a hippokentaurok leírása után (34–35. történet) rögtön a Περί μακροβίων kezdete olvasható, amely egészen a 234v oldalig tart. Az írás kezdetét mindössze a margón olvasható megjegyzés – Οἱ ἑκατὸν ἔτη ζήσαντες – jelzi. A 234v–236r oldalakon pedig a Περί τῶν Ὀλυμπίων című mű eleje olvasható.⁴⁷

II.2. Nyomtatott kiadások

Phlegón műve a feltehetőleg a 10. században bekövetkezett másolás után csak a 16. században jelent meg legközelebb, 1568-ban. Ebben az időben Európa-szerte nagy népszerűségnek örvendtek az ehhez hasonló, természeti ritkaságokat és érdekességeket egybegyűjtő irodalmi művek. A kortárs szerzők előszeretettel idézték az ókori írókat, elsősorban Pliniust, Phlegón művét pedig a szellemtörténetek kapcsán olvasták, amikről egyébként akkoriban úgy vélték, hogy valóban megtörténhettek.⁴⁸ Ugyanakkor azt is fontos megemlíteni, hogy a Magyar ókortudományi bibliográfia alapján megállapítható, hogy Magyarországra nem jutott el ez a fajta érdeklődés, ugyanis mindezidáig nem foglalkoztak sem Phlegónnal, sem művével, leszámítva a Philinnion-történetet (1).

Phlegón Περί θαυμασίων című műve teljes egészében az alábbi nyomtatott kiadásokban szerepel:⁴⁹

<u>Év</u>	<u>Hely</u>	<u>Kiadó</u>	<u>Cím</u>	<u>Nyelv</u>
1568	Basel	Xylander, G.	Antonini Liberalis <i>Transformationum congeries.</i> <i>Phlegontis Tralliani de</i> <i>Mirabilibus et longaevis</i> <i>Libellus....</i> (Editio princeps)	Görög, latin

⁴⁵ JACOBY, *FGrH* 257,39.

⁴⁶ STRAMAGLIA 1995, pp. 197–198.

⁴⁷ http://diglit.ub.uniheidelberg.de/diglit/cpgraec398/0463?page_query=230r&navmode=struct&action=pagesearch&sid=6de61f6a97277bebc0c82b780fb1bfbe

⁴⁸ HANSEN 1996, p. 16.

⁴⁹ BOLLANSÉE, pp. 437–442.

1619/20	Leiden	Meursius, J. van	Phlegontis Tralliani, <i>Quae exstant, Opuscula</i>	Görög, latin
1775, 1822 ²	Halle	Franz, I. G. F.	Phlegontis Tralliani <i>Opuscula graece et latine</i>	Görög, latin
1839	Brunswig–London ⁵⁰	Westermann, A.	<i>ΠΑΡΑΔΟΞΟΓΡΑΦΟΙ. Scriptores rerum mirabilium Graeci.</i>	Görög
1849	Párizs	Müller, C.	<i>Fragmenta historicum Graecorum</i> (3. kötet, pp. 602 ff.)	Görög
1877	Lipcse	Keller, O.	<i>Rerum naturalium scriptores Graeci minores</i> (1. kötet, pp. 57 ff.)	Görög
1929 (szöveg) 1930 (kommentár)	Berlin ⁵¹	Jacoby, F.	<i>Die Fragmente der griechischen Historiker</i> (szöveg: 2. kötet, nr. 257, pp. 1159 ff.)	Görög
1966	Milano	Giannini, A.	<i>Paradoxographorum Graecorum reliquiae</i>	Görög, latin
1996	Exeter	Hansen, W.	Phlegon of Tralles' <i>Book of marvels</i> (fordítás és kommentár)	Angol
1998	Bloomington	Hansen, W.	Phlegon's <i>De mirabilibus</i> . In: <i>Anthology of Ancient Greek Popular Literature</i>	Angol
1999	Bari	Stramaglia, A.	<i>Res inauditae, incredulae. Storie di fantasmi nel mondo greco-latino</i> (Phlegón, 1-3.7;	Görög, olasz

⁵⁰ Ú.ny.: Amsterdam 1963

⁵¹ Ú.ny.: Leiden 1986.

			szöveg és kommentár)	
2002	Darmstadt	Brodersen, K.	Phlegon von Tralleis: <i>Das Buch der Wunder</i> (bevezető tanulmánnyal)	Görög, német
2004	Budel	Ferwerda, R.	Phlegon van Tralles: <i>Wonderbaarlijke verschijnselen</i> (bevezető tanulmánnyal, kommentárral)	Holland

III. A paradoxográfia

I. A paradoxográfia definíciója

Paradoxográfiának nevezzük azt az irodalmi műfajt, amely különös, csodálatos (görög szóval: θαυμάσια vagy παράδοξα, latinul *mirabilia*) természeti jelenségekről és emberekkel történt eseményekről számol be, és gyűjt össze. Ezekben az írásokban a szerzők olyan élőlényekről, különös földrajzi helyekről, kövekről, eseményekről, szokásokról stb. írnak, amelyek valamilyen szempontból eltérnek a szokásostól, ezért a szerző számára érdekesnek tűnnek, és feltehetőleg az olvasót is érdeklik.

A művek céljukat tekintve két fő, ám nem mindig élesen elválasztható csoportba oszthatók: az első csoportba az érdekességeket egybeszedő (talán magáncélra készült) ún. *mirabilia*-gyűjtemények sorolhatók, a másodikba pedig azok a művek, amelyekben szintén szokatlan eseményeket gyűjtenek össze, ám amelyeknek kifejezetten a szórakoztatás a célja.⁵²

A művekben általában megnevezik azt a – legtöbbször időközben elveszett – forrást, ahonnan a történetet átvették, illetve amit kivonatoltak (erre utalnak az egyes címekben olvasható ἐκλογή és συναγωγή szavak), ezek az eredeti írások a legtöbb esetben történelmi, etnográfiai, botanikai, földrajzi vagy állattani témájú írások voltak, amelyekből a paradoxográfusok kiválogatták a számukra a leginkább érdekesnek tűnő részleteket, és sokszor eltúlozva idézték azok tartalmát.⁵³ Ezzel akarták hitelessé tenni írásukat, hiszen fontos volt, hogy az olvasó elhiggye azok tartalmát. A hitelesség alátámasztásának volt egy másik egyszerű eszköze is, méghozzá az, hogy igyekeztek úgy megfogalmazni a szöveget, hogy az

⁵² WENSUS, p. 310.

⁵³ CAMERON, p. 268.

hihető legyen.⁵⁴ A kivonatolás következménye volt, hogy míg az eredeti szövegben gyakran fűztek magyarázatot egy-egy jelenséghez, a rövidített paradoxográfiai írásokból ez kimaradt, így még inkább csodálatosnak és különösnek tűnik egy-egy általuk leírt eset.⁵⁵

A szöveg összeállításában a megfogalmazás nem volt lényeges szempont, azaz nem törekedtek művészi alkotásra, legalábbis így tűnik a művek alapján.⁵⁶ A prózai és a verses részek gyakran váltogatják egymást, ugyanis azokat a költői műveket is idézték, amelyek éppen kapcsolódtak az adott részhez.⁵⁷ A szerzők sokszor hangsúlyozzák, hogy egy-egy esemény csodásként történő besorolása szubjektív szempontokon alapul, és azt is, hogy tulajdonképpen az egész természet maga is csodálatos.⁵⁸

A művekben gyakran – de nem mindig – csoportosítják a történeteket. Négy rendszerező elvet különböztethetünk meg: földrajzi elhelyezkedés, téma és forrás alapján, illetve abc szerint.⁵⁹ Egyes esetekben a csoportosítás csak félig-meddig van kész, néhány részben blokkokat találunk, máshol teljes összevisszaságban követik egymást a történetek.

Fontos leszögezni, hogy – bár a régebbi korokban gyakran összekeverték – a mitográfia és a paradoxográfia két teljesen különböző műfaj. Az előbbi célja a mítoszok értelmezése illetve racionalizálása, az utóbbié pedig a csodás, hihetetlen, különleges – ám a mitológia helyett hangsúlyozottan a „valós” életből vett – események összegyűjtése. Phlegónnál ugyan előfordul négy (Teiresias, Kainis, Aigiptos és Danaos, illetve részben az Idas-történet) mitológiából vett történet, ám nála sem az a jellemző forrás. Feltételezhető, hogy Antigonost, Apollóniost és Phlegónt azért is sorolták a mitográfusok közé – bár kevés mitológiai történetet írtak le –, mert szisztematikusan rendezték írásaikat, akárcsak a mitográfusok.⁶⁰ Ráadásul ugyanabban a *codex unicus*ban maradtak fenn műveik, mint néhány mitográfus szerzőnek.⁶¹

Egyes esetekben még az is előfordult, hogy egy-egy szerzőt rossz kategóriába soroltak, így pl. a Kr. u. 1. vagy 2. században élt Hérakleitost, akit paradoxográfusnak neveztek, holott valójában egyértelműen a mitográfiai műfajban alkotott.⁶² Néhány szerző – így pl. Ptolemaios

⁵⁴ SCHEPENS, pp. 382–388.

⁵⁵ SCHEPENS, pp. 391–393.

⁵⁶ ZIEGLER, p. 1139.

⁵⁷ SCHEPENS, p. 399.

⁵⁸ Plinius *NH* II.239. Idézi: WENSKUS, p. 310.

⁵⁹ SCHEPENS, p. 395.

⁶⁰ CAMERON, pp. 28–29.

⁶¹ CAMERON, p. 268.

⁶² PATARICZA 2008, pp. 115–116.

Chennos és Pseudo-Plutarchos esetében – a határ elmosódott, így ők egyszerre számítanak paradoxográfusnak és mitográfusnak.⁶³

A paradoxográfus szó első előfordulása Tzetzésnél (*Chil.* II.35.151.) található, ám ő még nem használta következetesen a kifejezést. 1839-ben Westermann állapította meg elsőként a paradoxográfus szerzők körét, ΠΑΡΑΔΟΞΟΓΡΑΦΟΙ: *Scriptores rerum mirabilium Graeci* című művében. Sokszor „komolynak” (*auctores seriores*) tartott szerzők is írtak egy-egy olyan eseményről, ami a paradoxográfusok lapjaira kívánczik, így pl. Ailianos, vagy Plinius, mégsem soroljuk őket a paradoxográfusok közé.⁶⁴

II. A paradoxográfiai műfaj kialakulása

A paradoxográfia előzménye, az érdekes, különleges jelenségekre való rácsodálkozás már Homérosznál megjelent. Az Iliasban több helyen olvasunk különleges folyókról,⁶⁵ furcsa népekről stb.,⁶⁶ de az Odyszeiában is találunk egy-egy olyan utalást, pár soros kitérőt, ami sok tekintetben hasonlít a későbbi paradoxográfiai történetekre.⁶⁷ Összességében elmondható, hogy már Homérosznál olvashatók olyan történetek, amik a későbbi paradoxográfiai írások állandó témái.⁶⁸ Homérostól kezdve, a logográfusokon át végig jelen volt az effajta érdeklődés az ókori görög irodalomban.⁶⁹

A történetírókat is érdekelték a különösről szóló történetek, az ún. *paradoxonok*. A történetírás kezdetén a mitológia-történelem, a lehetséges-lehetetlen közötti választóvonal még nem volt olyan éles.⁷⁰ Hérodotos volt az első olyan ókori szerző, aki tudatosan és részletesen számolt be számtalan csodás eseményről, érdekes néprajzi jellegzetességről és szokásról, különleges művészi alkotásokról.⁷¹ Ugyanakkor Hérodotos is hangsúlyozta, hogy nem hisz el mindenféle képtelenséget: „Beszélük, hogy [az aranyat] az egyszemű arimaszposz törzs férfi tagjai rabolják a griffmadaraktól, de én bizony nem hiszem, hogy léteznének

⁶³ CAMERON, p. 28.

⁶⁴ WENSKUS, p. 309.

⁶⁵ *Il.* II.752 ff.; XXII.147 ff.

⁶⁶ *Il.* XIII.4.

⁶⁷ *Od.* X.303. ff.; IV.85. ff. stb.

⁶⁸ GIANNINI 1963, p. 252.

⁶⁹ CHRIST, p. 237.

⁷⁰ HUMPHREYS, p. 218.

⁷¹ pl. népszokások: idesorolható a II. könyv majdnem teljes egészében; vizek: IV.52. és 85. állatok: IV.28. stb.

egyszemű emberek, akik különben a normális emberekhez hasonlítanak.”⁷² Giannini szerint az ión világ rácsodálkozó kíváncsiságára vezethetők vissza a később kialakult paradoxográfia gyökerei.⁷³

A hellenisztikus korban a görög világ földrajzi kiterjedése látványosan megnőtt. Nagy Sándor hódításainak köszönhetően addig soha nem látott zoológiai, botanikai jelenségeket, távoli népek különleges szokásait ismerhették meg. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a paradoxográfia önálló műfajként éppen a Kr. e. 3. században alakult ki. Első jelentősebb képviselője kyrénéi Kallimachos volt (kb. Kr. e. 305–240). Elsőként ő gyűjtötte egybe a számára valamilyen szempontból érdekesnek tűnő történeteket, feltehetőleg azért, hogy valamilyen másik művéhez felhasználja.⁷⁴ Elődeinek tekinthető a kyméi Ephoros, a chiosi Theopompos és a lampsakosi Stratón, akiktől azonban csak műveik címe ismert.⁷⁵ Bár Kallimachos műve sem maradt fenn, sőt, annak címét sem tudjuk, az őt követő paradoxográfusok ismerték és hivatkoztak rá, így könnyen rekonstruálható annak tartalma. A szerző földrajzi tárgyban csodás eseményekről írt, így pl. a különböző helyeken, vizekben történt meglepő esetekről, és különleges állatokról, kövekről stb. Fontos megjegyezni, hogy Kallimachos – példát teremtve – következetesen megadta forrásait.

Kallimachost követően nagyon sok görög paradoxográfiai mű született. A Kr. e. 3. – Kr. u. 3. század között összesen több mint harminc⁷⁶ olyan szerző élt, akinek művei valamilyen módon kapcsolhatók a paradoxográfiahoz, mint műfajhoz. Bár a legtöbb ilyen jellegű írás nem maradt fenn, a címüket általában ismerjük, és közös vonásuk, hogy vagy a θαυμάσιος vagy a παράδοξος (illetve ezekből képzett szavak) szerepelnek a címben. Ezek a kifejezések természetesen magukban a művekben is többször előfordulnak.⁷⁷ Az írások közül összesen hét maradt ránk majdnem teljes egészükben. Ezek az alábbi szerzők munkái: Karystosi Antigonos, Apollónios, Phlegón, valamint négy mű ismeretlen szerzőktől: Pseudo-Aristotelés, az úgynevezett Paradoxographus Florentinus, a Paradoxographus Vaticanus és a Paradoxographus Palatinus. Ez utóbbiaknak a szerzője és a címe is bizonytalan.

Nyolcadik műként idesorolható Kallimachos csak néhány töredékben fennmaradt Θαυμάτων τῶν εἰς τὴν γῆν κατὰ τόπους ὄντων συναγωγή című írása, amelyet valamikor Kr.

⁷² III.116. (Muraközy Gyula ford.)

⁷³ GIANNINI 1963, p. 255.

⁷⁴ DELCROIX, p. 432.

⁷⁵ GIANNINI 1964, pp. 100–105. Még korábbi előzményekhez ld. GIANNINI 1963, pp. 251–265.

⁷⁶ ZIEGLER felsorolásában pontosan 34: pp. 1140–1164. A legteljesebb lista GIANNININál olvasható: listájában a Kallimachost megelőző három szerzőt is felsorolja, majd a hellenisztikus illetve a római korszak paradoxográfusait, végül pedig az ún. pseudo-paradoxográfusokat is. (GIANNINI 1964, pp. 139–140.)

⁷⁷ ZIEGLER, pp. 1137–1138.

e. 310–245 között írt, és feltehetőleg vizekkel, állatokkal, növényekkel, kövekkel és tűzzel kapcsolatos csodákról szólt. Kilencedik görög nyelvű műként pedig megemlíthetjük damaskosi Nikolaos a Kr. e. 1. század második felében írt (Παραδόξων) Ἑθῶν συναγωγή című írását, amelyet Nagy Heródesnek ajánlott, és amely csak töredékesen, Stobaios közvetítésével maradt ránk. A szerző Heródes, később Augustus udvarában élt, filozófus és történetíró volt, és a peripatetikusok beszámolóí alapján úgy tudjuk, hogy a különböző népek érdekes szokásaival foglalkozott.⁷⁸ Fontos még megemlíteni a lesbosi Myrsilos nevét, aki elsőként írt embereket érintő csodákról, így – bár műve nem maradt ránk – Phlegón elődjének is tekinthető.⁷⁹

III. A paradoxográfiai műfaj a római korban

Bevezetésképpen érdemes hosszabban idézni Aulus Gellius írását, amely talán rávilágít arra, hogy miképpen vélekedtek a rómaiak a Kr. u. 2. században a paradoxográfiáról: *„Mikor Görögországból Itáliába hazatérve Brundisiumban partra szálltam... megpillantottam egy csomó eladásra kirakott könyvet... Mindegyik görög nyelvű volt, tele csodálatos elbeszélésekkel (miraculorum fabularumque pleni), soha nem hallott, hihetetlen történetekkel (res inauditae, incredulae), olyan nagy nevű szerzők írásai, mint a prokonneszosi Aristeas,⁸⁰ a nikaiai Isigonos, Ktésias, Onésikritos, Polystephanos⁸¹ és Hégésias. A könyvtekercsek azonban a hosszú heverés alatt elpiszkolódtak, elég mocskosak lettek. Mégis közelebb léptem, megtudakoltam, mi az áruk, s mert csábított a csodálatos és nem remélt olcsóság, a legtöbb kötetet potom áron megvásároltam, s két éjszaka gyorsan átfutottam. Olvasás közben egyet-mást kiszedegettem belőlük, jegyzeteket készítettem, és bevettem ezekbe a feljegyzésekbe olyan csodálatos dolgokat, amelyekkel a mi íróink⁸² nem is igen foglalkoznak, nehogy olvasóim, ha majd ilyesféléről hallanak, teljesen tudatlanok és tájékozatlanok legyenek...*

Ezeket és még több effélét olvasgattam, de mikor kezdtem leírni, megcsömöröltem ettől a haszontalan irkafirkától, amely egyáltalán nem alkalmas arra, hogy az életet széppé és

⁷⁸ BOLLANSÉE, pp. 437–438. és GIANNINI 1964, pp. 125–126.

⁷⁹ DELCROIX, p. 410.

⁸⁰ A prokonneszosi Aristeas maga is csodajelenség volt, akiről Hérodotos részletesen írt: IV.13–15.

⁸¹ A kódexben Polistephanus áll, feltehetőleg Philostephanosról, Kallimachos tanítványáról van szó. (DELCROIX, p. 415.)

⁸² Aulus Gellius itt valószínűleg nem a kortárs írókra gondol, hiszen a kortárs irodalomban is létezett paradoxográfia, hanem sokkal inkább a saját, azaz a római íróársaira. (DELCROIX, p. 416.)

kellemessé tegye...”⁸³ Ezek alapján több következtetés is levonható: Gellius idejében ismerték még a görög paradoxográfusokat, de már nem olvasták műveiket széles körben; Gellius egyrészt nagyon is érdeklődött ezek iránt a művek iránt, olvasóit sem hagyhatja cserben, így kénytelen ezekről is írni, ugyanakkor nem tartja hasznosnak az efféle műveket.⁸⁴

A római kori paradoxográfiai írások öt csoportba oszthatók: 1) a *paradoxa* vagy *mirabilia*-irodalom (a hellén területen kialakult műfaj továbbélése) görög vagy latin nyelven; 2) *mirabilia*-történetek beiktatása más, gyűjtőmunka jellegű művekbe – pl. Plinius *Historia naturalis*; 3) földrajzi művekben előforduló *mirabilia*-történetek; 4) elbeszélő történetekbe (pl. útleírások, levelek, regények) beszúrt *mirabilia*-történetek, és végül 5) a keresztény szerzők által átfűtött paradoxográfiai írások.⁸⁵

Az első csoportba sorolható a három névtelen paradoxográfus szerző (Paradoxographus Palatinus, Vaticanus illetve Florentinus), akik feltehetőleg már egy meglévő paradoxográfiai művet kivonatoltak. Ide tartozik még Phlegón, Apollónios, Pseudo-Aristotelés és Antigonos műve is.

Plinius *Historia Naturalis* című munkájának paradoxográfiai leírásai a második csoportba sorolhatók (egyetlen műként), hiszen nagyon hasonló témákat és történeteket olvashatunk nála is, elsősorban a VII. könyvben, azzal a különbséggel, hogy míg Pliniusnál keverednek a csodás és a szokványos történetek, addig a paradoxográfus szerzők célja, hogy csakis különleges, meglepő, hihetetlen eseményeket gyűjtsenek össze és írjanak le.

Földrajzi munkákban előforduló *mirabilia*-történeteket írt Pomponius Mela (Kr. u. 1. század) és C. Iulius Solinus (Kr. u. 3. század), ez utóbbi népszerűségéről számos kézirat tanúskodik.⁸⁶ A Pseudo-Kallisthenés nevéhez köthető Alexandros-regény, és különösen annak egyik fejezete, az Alexandros-levél az útleírásban előforduló paradoxográfiai történetek miatt érdekes.⁸⁷

A római kori paradoxográfiai írások, a görögöktől eltérően másképpen idézték ezeket a különös történeteket, legtöbbször más, „komolyabb” műfajú írásaikba szőtték bele, így pl. a történeti, földrajzi, úti leírásokba. Ide sorolható M. Terentius Varro *Logistorici: Gallus Fundanius de admirandis* műve, amit később Vitruvius, Ovidius, Plinius és Solinus is

⁸³ Aulus Gellius NA 9.4. (Muraközy Gyula ford. A történet címe magyarul: *A barbár népek meghökkentő csodáiról; kegyetlen és pusztító varázslatairól; s végül olyan nőkről, akik hirtelen férfivá változtak*).

⁸⁴ DELCROIX, pp. 424–425.

⁸⁵ DELCROIX, p. 425.

⁸⁶ DELCROIX, pp. 439–440.

⁸⁷ DELCROIX, pp. 441–442.

felhasznált forrásként.⁸⁸ Cicerónak is volt egy *Admiranda* című, időközben elveszett, feltehetőleg szintén ilyen témákat is érintő műve.⁸⁹ Fontos megemlíteni Licinius Mucianus legátus töredékeit, aki főleg földrajzi, állattani és emberi érdekességekről írt.⁹⁰ Valerius Maximus (Kr. u. 1. század) *Facta et dicta memorabilia* érdekes és emlékezetes tetteket és szólásokat gyűjtött össze.⁹¹

A későbbi korokban is születtek paradoxográfiai írások. Julius Obsequens a Kr. u. 4. században élt, és *Liber prodigiorum* (*Ab anno urbis conditae quingentesimo prodigiorum liber*) című művében összegyűjtötte a Liviusnál olvasható csodás eseményeket,⁹² amelyek Kr. e. 249 és Kr. e. 12 között történtek. Műve tehát szintén egyfajta kivonat, amely a csodás, hihetetlen eseményekre koncentrál.⁹³ Augustinus *De civitate Dei* című munkájában is találunk paradoxográfiai írásokat, amelyet igyekszik a keresztény ideológiával egyeztetni. Hasonló szándékkal írt Sevillai Isidorus.⁹⁴

IV. A paradoxográfia modernkori megítélése és az olvasóközönség kérdése

A paradoxográfia modernkori kutatói sokáig „lenézték” a műfajt. W. Christ igencsak lesújtó véleménnyel volt a paradoxográfiairól: „*Uns erscheint diese ganze Schriftstellerei als ein Parasitengewächs am Baum der historischen und naturwissenschaftlichen Litteratur.*”⁹⁵ Giannini még 1963-ban írt művében is nagyjából ezt a nézetet osztotta.⁹⁶ Szerinte a paradoxográfia a történeti és a tudományos írások színvonalának romlása eredményeképpen jött létre.⁹⁷

Sokáig úgy gondolták, hogy a paradoxográfia a hanyatlás tünete, az eredeti, a jó eltorzulása, elromlása. Christ és Giannini tanulmányában közös pont, hogy úgy vélik, az

⁸⁸ A műnek valójában többféle címe is fennmaradt (DELCROIX, p. 429.)

⁸⁹ Plinius *NH* XXXI.8.12. és XXXI.28.51. (DELCROIX, p. 429.)

⁹⁰ DELCROIX, p. 430.

⁹¹ FERWERDA, p. 13.

⁹² Fontos megemlíteni, hogy a kortárs történetírás is felhasználta a csodás események leírását céljai alátámasztására. Egy ilyen eseményről, Marcus Aurelius esőcsodájáról vö. KOVÁCS P.: *Marcus Aurelius esőcsodája és a markomann háborúk*. Pécs 2005.

⁹³ FERWERDA, pp. 14–15.

⁹⁴ DELCROIX, pp. 442–448.

⁹⁵ VON CHRIST, W., p. 237. In: SCHMID, W. – STÄHLIN, O. (eds.): *Griechische Literatur*. 2/1. kötet.

⁹⁶ „*si sostituiscono la sensazionalità, la fantasticheria, la credulità e il mendacio; cioè tutti quegli aspetti di una cultura di disfacimento che attireranno in quello stesso secolo, gli strali della satira lucianea.*” In: GIANNINI, p. 130.

⁹⁷ Idézi: SCHEPENS, p. 378.

Hérodotos nevével fémjelzett eredeti és egészségesnek számító kíváncsiság, kutakodás valamint a sztoikusok vizsgálódása mindinkább lealacsonyodott, és ebből alakult ki a paradoxográfiai műfaj.⁹⁸ Leginkább azt kifogásolták, hogy a paradoxográfia műfajként „alacsonyabb színvonalú”, mint a történetírás és a tudományos irodalom, amelynek egyetlen célja a hallgatóság szórakoztatása (Giannini kifejezésével: „letteratura di consumo”). Ez alapvetően igaz is, de ahogy Schepens megfogalmazta: más elvárásokkal kell a paradoxográfiai műfaj felé közelíteni, nem a hanyatlás jelét kell ebben látni, és észre kell venni az értékeit is, így pl. azt, hogy ezek az írások is tükrözik a kort, amelyben íródtak, illetve azt, hogy ez fényt vethet az olvasóközönség és a hallgatóság összetételére is.⁹⁹

Elsőként E. Gabba írt másképpen a paradoxográfiai műfajról, 1983-ban, amikor „népszerű áltörténelem”-nek címkézi a paradoxográfiát: *„The existence of anthologies indicates a shift of interest away from the history of which the extracts had originally been a part; this change of taste certainly corresponds to the cultural demands of social strata which had not earlier read history. We are faced with a strand of literary activity of the greatest importance, popular pseudo-history.”*¹⁰⁰ Schepens hasonlóképpen vélekedik: *„I do believe that their work has a right to be judged on its own merits and not just a lesser, perverted form of either historiography or science.”*¹⁰¹

Hansen nézete szerint a paradoxográfia nem valamiféle rosszabb, gyengébb minőségű természetrajzi illetve néprajzi írások gyűjteménye, hanem sokkal inkább szórakoztató irodalom, amelynek a tanítás is a célja lehetett. Olyan népszerű irodalom, amely sokak számára hozzáférhető, és amelyben inkább a tartalom, mint a stíluson van a hangsúly, így az egyszerű olvasó vagy hallgató számára is könnyebben érthető. Ez a fajta szórakoztató irodalom elsősorban az átlagolvasót érdekelheti, ugyanakkor a képzetebb közönség számára egyfajta kikapcsolódást jelenthetett az ilyen művek olvasása.¹⁰²

Hansen a paradoxográfiai műfajt nem a tudományos írásokhoz, hanem az ún. *paradoxonokhoz* hasonlítja, amelyek rövid anekdoták, történetek. Ezek egy-egy emlékezetes eseményt örökítettek meg (pl. „Crates, amikor egy tanulatlan fiút látott, a gyermek tanárát ütötte meg.”¹⁰³). Ezek a történetek, akárcsak a paradoxográfiai írások, akár igazak is lehetnek,

⁹⁸ Idézi: SCHEPENS, p. 378.

⁹⁹ SCHEPENS, pp. 378–379.

¹⁰⁰ GABBA, E.: Literature. In: CRAWFORD, M. (ed.): *Sources of Ancient History*. Cambridge 1983. Idézi: SCHEPENS, p. 379.

¹⁰¹ SCHEPENS, p. 379–380.

¹⁰² HANSEN 1996, pp. 9–10.

¹⁰³ Quintilianus *Inst. Orat.* I.9.5. (Pataricza Dóra ford.)

de a hangsúly nem (csak) ezen van, hanem sokkal inkább a szórakoztatáson és az olvasóra gyakorolt hatásukon.¹⁰⁴ Ugyanakkor a fentebb idézett, nem sokkal Phlegón után élt szerző, Aulus Gellius írását olvasva az is kiderül, hogy az ókorban mennyire fontosak voltak az ilyen és ehhez hasonló paradoxográfiai, a kuriózumot, a szenzációsat a középpontba állító írások, hiszen ezeknek az ismerete hozzátartozott az ókori műveltséghez és az akkor élt emberek tájékozottságához.¹⁰⁵

Phlegón irodalmi tevékenysége éppen a korai császárkorra esett, amikor az „alacsonyabb” műfajok egyre inkább elterjedtek, és az új irodalmi formák szélesebb olvasóközönséget vonzottak. Ebben az időben a római irodalomban a regény – elbeszélő irodalomként – kezdett kevésbé igényes műfajjá válni. Az embereket egyre inkább az egyénről szóló művek érdekelték,¹⁰⁶ a magánszféra előtérbe került, és lehetővé vált, hogy addig kevésbé értékelt műfajok is elterjedjenek.¹⁰⁷

Új műfajok honosodtak meg, a szerelmes és a kalandregényektől kezdve a pornografikus írásokon át a csodás elbeszélésekig. A hatalmas mennyiségű irodalom egy része még csak mostanában került a figyelem középpontjába az újonnan előkerülő papirusztöredékeknek köszönhetően.¹⁰⁸ Ebbe a keretbe tökéletesen illeszkedett Phlegón műve, aki éppen az embert tette meg írásának középpontjává – szemben a többi paradoxográfus íróval.

Az ókorból nem maradt fenn olyan forrás, amiben Phlegónra hivatkoznak, így az olvasóközönségről illetve a hallgatóságról – érthető módon – keveset tudunk. Csak feltételezni lehet, hogy egy szélesebb, társadalmilag összetett réteget érdekelhetett ez a műfaj.¹⁰⁹ Egyes paradoxográfus szerzők, akik valamilyen módon kapcsolódtak az uralkodói udvarhoz, feltételezhetően uralkodói megrendelésre írhatták művüket. II. Ptolemaios állítólag nagyon szerette az érdekes állatokat, és a vadászok mindent elkövettek annak érdekében, hogy újra és újra lenyűgöző példányokat mutassanak be neki. A paradoxográfusok célja valószínűleg ugyanez volt, csak mindezt írásban tették.¹¹⁰

¹⁰⁴ HANSEN 1996, p. 10.

¹⁰⁵ Ezúton is köszönöm Szekeres Csillának, hogy felhívta erre a figyelmemet.

¹⁰⁶ VON ALBRECHT, p. 962.

¹⁰⁷ VON ALBRECHT, p. 703.

¹⁰⁸ STRAMAGLIA 1999, p. 92.

¹⁰⁹ SCHEPENS, p. 408.

¹¹⁰ SCHEPENS, pp. 405–407.

Mások – pl. Kallimachos – valószínűleg pusztán saját maguknak írták művüket.¹¹¹ Erre utal az Antigonos Kallimachos gyűjteményéről írt sorában olvasható ige mediopasszív alakja: „Πεποιήται δέ τινα καὶ ὁ Κυρηναῖος Καλλίμαχος ἐκλογὴν τῶν παραδόξων”.¹¹² Kallimachos verseiben többször is találunk utalásokat olyan dolgokra, amelyek az érdekességeket egybegyűjtő műveiben szerepelhettek, ezért paradoxográfiai írásaiban talán egyfajta, saját magának készített előtanulmányokat kell látni.¹¹³

A harmadik fajta célközönség minden bizonnyal a köznép volt, bár erre nemigen találunk utalásokat a művekben. Ennek ellenére feltételezhető, hogy a paradoxográfia műfajként nem véletlenül jött létre, maga a megteremtése azt jelzi, hogy volt kereslet az érdekes, különös események, tárgyak összegyűjtésére. Ugyanakkor a – legalábbis eredetileg meglévő – paradoxográfiai művek sokasága is azt jelzi, hogy igény volt erre a műfajra.¹¹⁴ Kérdés marad persze, hogy a fent említett három közönség melyike döntötte el a paradoxográfiai művek milyenségét. Erre a források alapján lehetetlen válaszolni, de feltételezhető, hogy a különböző célközönségek folyamatosan hatottak egymásra és így állandóan alakították magát a paradoxográfiát is.¹¹⁵

Phlegón esetében is nehéz következtetni a célközönségre, hiszen a művében nem találunk utalást arra, hogy kik olvashatták a *Csodálatos történeteket*. Nyelvezete egyszerű, nincsenek benne szakkifejezések. Az első három történet kifejezetten lebilincselő és olvasmányos, ezeket a szellemtörténeteket korábban illetve Phlegón működésével egyidőben inkább szóban, mint írásban terjesztették. Nemcsak a felnőttek hallgatták érdeklődéssel, hanem a dadák is előszeretettel ijesztgették szellemtörténetekkel a rájuk bízott gyermekeket.¹¹⁶ Művének többi része sem mondható vontatottnak vagy unalmasnak, így bármilyen összetételű hallgatóságot leköthetett. Tudjuk, hogy Hadrianusnak dolgozott, így az a legvalószínűbb, hogy neki (esetleg saját magának) szánta művét, ám az is könnyen elképzelhető, hogy a későbbiekben szélesebb néprétegek számára is hozzáférhetővé vált műve.

Végezetül fontos megemlíteni az olvasóközönség kapcsán Delcroix elméletét, akinek feltűnt, hogy paradoxográfiai írások nem maradtak fenn papiruszon (kivéve Philostephanos művét, amiről azonban nem állapítható meg bizonyosan, hogy paradoxográfiai jellegű-e vagy

¹¹¹ SCHEPENS, p. 403.

¹¹² Antigonos *Mirab.* 129.

¹¹³ SCHEPENS, p. 404.

¹¹⁴ SCHEPENS, p. 408.

¹¹⁵ SCHEPENS, p. 408–409.

¹¹⁶ STRAMAGLIA 1999, pp. 82–84.

sem). A papirusztöredékek arra utalhatnának, hogy a paradoxográfia népszerű, könnyen terjeszthető irodalmi műfaj volt.

Kérdés persze, hogy igaz lehet-e mindez Phlegón esetében. Delcroix azt feltételezi, hogy Phlegón műve kelendőbb volt a széles közönség körében, mint a többi paradoxográfus írás, mégpedig éppen az embert középpontba állító tartalma miatt. Ugyanakkor az ő írása sem maradt fenn papiruszokon, aminek talán az lehet az oka, hogy írásai olyannyira egy adott időintervallumhoz kötődtek, annyira időlegesek, hogy egyszerűen nem érte meg másolatokat készíteni a műveiből. Ugyanakkor írásainak eltérő hossza arra is utalhat, hogy retorikai oktatásnál használták fel: a diákoknak a rövidebb írásokat ki kellett dolgozni, hogy annyira választékosak és aprólékosak legyenek, mint az első három történet. Fontos azonban megjegyezni, hogy ilyen, kidolgozott paradoxon-történetet tartalmazó papirusz sem maradt ránk.¹¹⁷

Tény, hogy a szellemtörténeteket, tehát valószínűleg Phlegón 1–3. történetét is felhasználták az iskolai oktatásban, hogy ezekkel keltsék fel a diákok figyelmét, Stramaglia megfogalmazásában „csali”-ként. Nemcsak olvasni, hanem írni is kellett efféle fogalmazásokat. Ezek egyfajta előtanulmányként szolgáltak a későbbi retorikai oktatáshoz.¹¹⁸

Azonban véleményem szerint Delcroix elmélete több szempontból sem állja meg a helyét: egyrészt a papiruszok nem-meglétéből nem szabadna merész következtetéseket levonni, hiszen könnyen lehet, hogy eddig még nem került elő, vagy az is, hogy egy adott éghajlaton egyszerűen nem is maradhettek fenn. Másrészt sokkal valószínűbb, hogy az eltérő hosszúságú írások egyszerűen az eltérő forrásokkal magyarázhatók. Valamint meg kell jegyeznünk, hogy egyes, a phlegóni szövegben említett témák – pl. nőből férfivá változás, férfiszülés stb. – nem éppen oktatásra alkalmas témakörök, és ez már az ókorban is igaz lehetett.

Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy Phlegónt olvasták, erre utalhatnak a hitelességet célzó eszközök, az egyszerű nyelvezet, maga a téma, amiben a szerző úttörőnek számított, valamint az irodalmi műfajokban újítást hozó korszellem is. Mindez azonban csak elmélet maradhat, ugyanis nincs konkrét utalás az ókorból arról, hogy bárki olvasta volna Phlegón művét.

¹¹⁷ DELCROIX, p. 433.

¹¹⁸ STRAMAGLIA 1999, pp. 87–88.

IV. Phlegón megítélése

Phlegónról egészen a 20. századig teljesen lesújtó véleménnyel voltak az irodalomtörténészek. William Smith így jellemezte könyvét 1849-ben kiadott művében: „*Peri thaumasion, a small treatise on wonderful events, which has come down to us, but the beginning of which is wanting. It is a poor performance, full of ridiculous tales, and with the exception of the work of Psellus, the worst of the Greek treatises on this subject.*”¹¹⁹ Konrat Ziegler – egyébként mindenre kiterjedő és a műfaj megismeréséhez nélkülözhetetlen szócikkében – éppen azt kifogásolja Phlegón írásában, hogy az csakis az emberekhez köthető csodákkal foglalkozik. Szerinte Phlegón szenzációra éhes és hiszékeny; zoológiai, botanikai és más természettudományos érdekességek helyett egyedülként ő az, aki szellemekről és torzszülöttekről értekezik.¹²⁰

A phlegóni írások paradoxográfiai aspektusa eltér a többi szerzőétől, őt ugyanis elsősorban a szenzáció érdekli. Nem mindig tesz említést a forrásáról, nem formál véleményt, és csak két esetben tesz említést arról, hogy ő maga is látta a szóban forgó eseményt. A klasszikus paradoxográfiai témákról nem tesz említést (bár a 33. történet például az etnográfiai témakörbe is csoportosítható).

Phlegón – akárcsak a többi paradoxográfus szerző – igyekezett hitelesnek feltüntetni írásait, méghozzá több eszköz segítségével: majdnem minden történetét datálta, méghozzá kétszeresen, az athéni archón és a római consulok megnevezésével. Másrészt történeteit igyekezett a saját korába helyezni, az olvasónak lehetőséget biztosítva arra, hogy akár saját szemükkal is meggyőződhesse írásai igazáról. Harmadrészt pedig minden apró részletre kiterjedő alapossggal igyekszik bemutatni az érdekességeket.¹²¹

Phlegón műve több szempontból különbözik a műfaj többi képviselőjének írásaitól. Először is ő – és ebben leginkább Pliniushoz hasonlítható – elsősorban az emberekhez köthető csodákról írt. Műve kevésbé megszerkesztett, egy-egy bejegyzés hossza a pár sorostól a több oldalasig is terjed. J. R. Morgan Hansen könyvéről írt recenziójában elképzelhetőnek tartja, hogy ennek az az oka, hogy míg más paradoxográfus szerzők műveit megszerkesztették, Phlegón műve szerkesztetlen, félkész állapotban maradt ránk, amelynek eredeti forrásai teljesen elvesztek. Ami tehát ránk maradt, az talán egyáltalán nem tükrözi Phlegón eredeti szándékát.¹²²

¹¹⁹ SMITH, p. 337.

¹²⁰ ZIEGLER, K.: Paradoxographoi. In: *RE* 18, pp. 1158–1159.

¹²¹ DELCROIX, pp. 431–432.

¹²² <http://www.dur.ac.uk/Classics/histos/1998/morgan.html>

Éppen ezért nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy mi lehetett Phlegón célja művével, és hogy Phlegónt miért érdekelték jobban az emberi csodák, mint a természeti érdekességek. Feltételezhetjük, hogy közelebb jutunk a válaszhoz, ha csak arra gondolunk, hogy manapság is mennyire érdeklődnek az emberek a bizarr, a szenzációs és a szokatlan események iránt, főleg akkor, ha az egy embertársunkkal történik, jónéhány újság éppen erre a tényre alapoz, amikor nagybetűvel hirdetik címlapon a kétfejű, összenőtt stb. gyermekek születését.¹²³ Ennek ellenére nincs értelme művét mai, könnyedebb műfajokhoz hasonlítani, hiszen Phlegónnak teljesen más, jóval szűkebb körű volt a hallgatósága.

Ziegler Phlegón „naivitásával” magyarázza azt a tényt, hogy a szerző kizárólag emberekhez kötődő csodákról írt. Ez a megoldás viszont valószínűleg túl egyszerű, és nem állja meg a helyét. A szellemekben és más földöntúli csodákban való hit elvetése ugyanis csak a modernkori ember számára annyira érthető. Phlegón teljesen más hatást érhetett el egy szellemtörténet megírásával illetve szöveghű átvételével, mint amilyet az a mai olvasóközönségből kiválthat.

Éppen ezért tartom sokkal inkább helytállóknak Wenskus szűkszavú leírását Phlegónról, aki a műben éppen a szerző (talán) újító szándékára hívja fel a figyelmet: „*Das Werk des „Buntschriftstellers” und Freigelassenen Kaiser Hadrians befasst sich (vielleicht innovativ) v.a. mit dem Paradoxen im menschlichen Bereich; überl. im Palatinus gr. 398.*”¹²⁴

V. Phlegón nyelvezete

Phlegón paradoxográfus társainál kevésbé szerkesztette meg művét, és bár a többi paradoxográfus szerzőnél is változik egy-egy bejegyzés hossza, Phlegónnál a pár sorostól a több oldalon keresztül olvasható történetekre is találunk példát. Van egy mondatos bejegyzés, és olyan is akad, amit a szerző nem kivonatolt, hanem szóról-szóra vette át egy másik forrásból (ez biztosan megállapítható az 1–3. történet esetében). Ez arra utalhat, hogy Phlegón a *Csodálatos történetekben* azokat az eseményeket gyűjtötte össze, amik a leginkább érdekelték. Az is elképzelhető, hogy egy másik, az olympiákról szóló írásához gyűjtött adatokat, és ezekhez tett később hozzá más írásokat.¹²⁵

¹²³ Még blog is akad, ahol az ilyen érdekes, furcsa, rémisztő történetek gyűjtik egybe. (<http://bizarr.b13.hu/> 2009. december 22.)

¹²⁴ WENSKUS, p. 440.

¹²⁵ HANSEN 1996, p. 12.

Delcroix ugyanakkor azt feltételezi, hogy a bejegyzések eltérő hossza azzal magyarázható, hogy Phlegón egy átmeneti szerző a paradoxográfusok sorában: könyvének első történeteit részletesen kidolgozta, a későbbiek viszont vázlatosak maradtak.¹²⁶ Véleményem szerint elmélete több szempontból sem tartható: egyrészt Phlegón működése közelebb áll a paradoxográfiai műfaj végéhez, azaz nem sok szerző követte már őt a sorban, és nem mondhatjuk, hogy az időben őt követő szerzők (pl. a három névtelen paradoxographus szerző) jobban kidolgozták volna egy-egy történetüket. Másrészt határozottan állíthatjuk, hogy művének első három története teljesen más forrásból származik és ezeket valószínűleg egy az egyben, változtatás nélkül vette át, míg a többi történetet kivonatolva másolta ki egy-egy korábbi szerző művéből.

A paradoxográfusok maguk kivonatolták az érdekesnek tűnő műveket, ők rendezték tematika alapján sorba írásaikat, így feltételezhető, hogy ez Phlegón művére is igaz, ahogy a paradoxográfus írásoknak az a jellemzője is, hogy a stílus teljesen szabadon választható volt, és nem is ezen volt a hangsúly.¹²⁷ A phlegóni írások nyelvezete viszonylag egységesnek mondható, és a szöveg alapján úgy tűnik, hogy az 1–3. történeteket leszámítva nem szolgáian kimásolt és később kivonatolt művet tartunk a kezünkben, hanem egy Phlegón által egybegyűjtött, tartalmilag kivonatolt és csoportosított írásgyűjteményt. Mindezt viszonylag egységes nyelvben adja vissza és a műfaji sajátosságokkal magyarázhatók a hosszabb-rövidebb fejezetek. Mindez azonban csak feltételezés marad, hiszen egyetlen kódex szövege alapján nehéz határozott következtetéseket levonni.

Mivel a mű egyetlen, feltehetőleg a 10. században keletkezett kódexben maradt ránk, nehéz az eredeti mű eredeti állapotára következtetni, sokkal többet tudhatunk meg azonban a másolóról. A kódex – általam is megvizsgált képe – alapján megállapítható, hogy a helyesírás jó, kiejtési és nyelvtani hibák nem találhatók a szövegekben, ahogy itacizmusnak sincs nyoma. Phlegón szövegére is érvényes a megállapítás, hogy bár a mű egyetlen kódexben maradt ránk, az írás másolója különösen gondos volt, alig-alig fordulnak elő hibák, és általában azok is azonos típusúak.¹²⁸

Néhány helyen nincs hangsúlyjel és hehezet, ami arra utalhat, hogy a másoló romlottnak tartotta az előtte álló szöveget. A margón gyakoriak az utólagos megjegyzések, hozzáfűzések, amit összesen három másik kéz írt, másilyen színű tintával és írással. Von

¹²⁶ DELCROIX, p. 431.

¹²⁷ SCHEPENS, pp. 390–399.

¹²⁸ STRAMAGLIA 1995, p. 199.

Gutschmid – aki a legalaposabban tanulmányozta a kódexet – mindezek alapján arra a megállapításra jutott, hogy a másoló egy hehezetek és hangsúlyjelek nélküli, majusculákkal írt, helyesírási hibákkal teli szöveget másolhatott át lelkiismeretesen és alapos tárgyi tudással felvértézve.¹²⁹ Ezek alapján elképzelhető, hogy a másoló Konstantinos Porphyrogennétos udvarához tartozott, akit a császár azért alkalmazott, hogy ehhez hasonló szövegeket másoljon le, és azokból egy gyűjteményt hozzon létre.¹³⁰

¹²⁹ VON GUTSCHMID, pp. 591–595.

¹³⁰ VON GUTSCHMID, p. 603.

Proklos összefoglalója (Fordítás)

„Azonban a legérdekesebb ezek közül Philinnion története, aki Philippos király idejében élt. Az amphipolisi Démostratos és Charitó lánya volt, nem sokkal a házasságkötés után halt meg, miután hozzáment Krateroshoz. A halála utáni hatodik hónapban feltámadt, és sok egymást követő éjszakán át együtt volt titokban egy Machatés nevű ifjúval, aki Pellából, a szülővárosából érkezett Damostratoshoz. Rajtakapták (a fiúval), és ismét meghalt, ám előtte elmondta, hogy az alvilági istenek akaratából történt vele mindez. Mindenki látta a holttestét, amely ott feküdt az atyai házban. A családja nemigen hitte a történeteket, ezért elmentek arra a helyre, amely korábban befogadta a lány holttestét, felásták, ám üresen találták azt. Erre Hipparchos levelei szolgálnak bizonyítéknak, és Arrhidaios (ő igazgatta Amphipolis ügyeit) Philipposnak címzett írásai.”¹³¹

Phlegón: Csodás történetek (Fordítás)

I. Szelleme

1. Philinnion

1. ...a dajka) odament a vendégszoba ajtajához, és a lámpás fényénél megpillantotta, a Machatés mellett ülő lányt. 2. Annyira megdöbbenett a jelenés, hogy, nem tudván tovább türtöztetni magát, hangosan kiáltozva a lány anyjához rohant: „Charitó, Démostratos!” Sürgette őket, hogy keljenek fel és siessenek vele együtt a lányukhoz, mert az élve jelent meg, és valami isteni akaratnak köszönhetően a vendéggel van a vendégszobában.

3. Amikor Charitó meghallotta ezt a váratlan hírt, a nagy újság és a dajka felindultsága miatt lelke először megrendült, majd elájult. Nemsokára azonban eszébe jutott a leánya, és sírva fakadt. Végül azzal vádolta meg az öregasszonyt, hogy megbolondult, és ráparancsolt, hogy azonnal tűnjön el a szeme elől. 4. A dajka azonban visszavágott neki, és szemrehányón és szókimondón azt felelte, hogy ő bizony nagyon is józan és épelméjű, ellentétben úrnőjével, aki habozik, hogy a saját lányát lássa.

Charitó végül mégiscsak odament a vendégszoba ajtajához, részben a dajka erőszakosságának engedve, részben pedig azért, mert tudni akarta, hogy mi is történt

¹³¹ Proklos, *Comm. in Plat. Rem Publ.* II.116.2-17. (Pataricza Dóra ford.)

valójában. Közben azonban, minthogy a szükségesnél több idő telt el, míg újra kérlelni kezdte, 5. így Charitó későn érkezett, és (a vendégszobában tartózkodók) már mind aludtak. Amikor az anya bekukucskált, a jelenésben (lánya) ruháit és alakját vélte felismerni, de mivel sehogysem tudott megbizonyosodni, úgy döntött, hogy inkább nem zavarja meg az éjszaka nyugalma. Azt tervezte, hogy majd reggel felkel, és szóra bírja a lányt, vagy ha arról lekéské, akkor Machatést faggatja ki alaposan. (Bizonyosra vette), hogy a fiú nem fog hazudni ilyen fontos kérdésben... Így aztán (akkor este) nem szólt semmit, hanem visszavonult.

6. Mire azonban eljött a hajnal, a lány – vagy valami isten akaratából, vagy véletlenül –, már észrevétlenül elosont. Amikor Charitó odaért, leszidta az ifjút, amiért a lány elment. Azután térdre rogyva könyörgött Machatésnak, hogy mondja el a teljes igazságot az elejétől fogva, és ne titkoljon el semmit.

7. A fiú első ijedtségében zavarba jött, de aztán nagy nehezen kibökte, hogy a lány neve Philinnion. Elbeszélte, hogyan kezdődtek látogatásai, hogy mennyire vágyott rá a lány, amikor eljött hozzá, és hogy azt állította, a szülei tudta nélkül jött. Hogy hihetővé tegye történetét, Machatés kinyitotta az utazóládáját, és elővette azokat a tárgyakat, amelyeket Philinnion hagyott hátra: a lánytól kapott aranygyűrűt, és a melltartó övet, amelyet az előző éjjel hagyott ott.

8. Amikor Charitó meglátta ezeket az ismerős tárgyakat, felkiáltott, megszaggatta a ruháját, letépte fejkendőjét, és a földre vetette magát, majd ráborult mindarra, ami a lányára emlékeztette, és újfent jajgatni kezdett. 9. A vendég, látva ezt a jelenetet, és azt, hogy mindannyian úgy szenvednek és sírnak, mintha csak most készülnének eltemetni a leányt, átérezte bánatukat, és kérte, hogy hagyják abba a siratást. Megígérte, hogy ha a lány újra eljön, megmutatja nekik. Charitó hajlott a szavára, de az ifjú lelkére kötötte, hogy valóban tartsa is meg a neki tett ígérétét.

10. Leszállt az éj, és elérkezett az óra, amikor Philinnion el szokott jönni. Mindnyájan virrasztottak, mert látni akarták az érkezését. Philinnion el is jött a szokásos időben, majd leült az ágyra. Machatés úgy tett, mintha semmi sem történt volna, mert végére akart járni a dolognak, amit el sem akart hinni. Valóban egy halottal szerelmeskedett volna, aki mindig pontosan ugyanakkor érkezett? Miközben együtt vacsoráztak és ittak, nem tudta elhinni, amit a többiek meséltek. Arra gondolt, hogy biztosan sírrablók dúlták fel a sírt, és eladták a leány apjának (az ott talált) ruhákat és aranytárgyakat. Mivel azonban meg akart bizonyosodni arról, hogy pontosan mi is történt, egy szolgálóval titokban hívatta a szülőket.

11. Démotrios és Charitó tüstént ott termettek, ám úgy megdöbbenetette őket a csodálatos látvány, hogy először szóhoz sem jutottak, majd hangosan ujjongva ölelték át a

lányukat. Philinnion erre így szólt: „Édesanyám, édesapám! Igazságtalan volt tőletek, hogy megirigyeltétek tőlem ezt a három éjszakát, amit az apám házában ezzel a vendéggel töltöttem, pedig senkinek sem ártottam vele. Azzal fizettek meg a kíváncsiságotokért, hogy újra meg kell majd siratnotok, én pedig visszatérek a számomra kijelölt helyre. Mert nem az istenek szándéka ellenére járhattam itt!”¹³²

12. Szavai elhangzása után nyomban holtan esett össze, és csak az ágyon heverő testét láthatták. Apja és anyja sírva vetették rá magukat a holttestre, a házban pedig óriási zűrzavar és siránkozás támadt a gyász miatt, mert annyira elviselhetetlen volt a csapás, és felfoghatatlan a látvány.

A történeteknek gyorsan híre kelt a városban, így hozzám¹³³ is eljutott a beszámoló. 13. Így azon az éjjelen szemmel tartottam a háznál gyülekező tömeget, mert attól tartottam, hogy zűrzavar támad, ha elterjed a hír...

14. Már pirkadatkor telve volt a színház.¹³⁴ Miután részletesen megtárgyaltuk az esetet, úgy döntöttünk, hogy először elmegyünk a sírhoz, felnyitjuk, és megnézzük, hogy vajon ott fekszik-e a holttest, vagy üres a sír. Még egy fél év sem telt el ugyanis a lány halála óta. 15. Miután felnyitottuk a sírkamrát, ahová az összes elhunyt családtagot temették, megtaláltuk a ravatalokon fekvő holttesteket, a régebbi holtaknak pedig a csontjait, de azon a ravatalon, amelyre egykor Philinniont fektették, csak a vendég vasgyűrűje és az arannyal futtatott pohár hevert – az, amit Machatéstől kapott az első napon.

16. Nagyon elcsodálkoztunk, és megijedtünk. Tüstént Démostratos házához siettünk, hogy saját szemünkkel lássuk, vajon a holttest tényleg ott hever-e a vendégszobában. Miután láttuk, hogy csakugyan ott fekszik a földön, mindnyájan visszatértünk a népgyűlés színhelyére, hiszen igencsak jelentős és hihetetlen dolog történt.

17. A gyűlésen óriási volt a zűrzavar, és senki sem akadt, aki magyarázatot tudott volna adni a történetekről. Végül elsőként Hyllós állt fel, akit nemcsak a legjobb jósunknak tartottunk, hanem a madárjóslásban is jártas volt, és általában is mestere volt tudományának. Azt javasolta, hogy égessük el a lány holttestét a város határán kívül, mert ha a város határán belül temetnénk a földbe, az semmi jóra sem vezetne. Ezután mutassunk be engesztelő áldozatot Hermés Chthoniosnak és az Eumeniseknek. (Azt is elrendelte, hogy) ezt követően mindenki tisztítsa meg magát, és a templomokat is, majd mutassuk be a szokásos áldozatokat az alvilági isteneknek.

¹³² A margón egy keresztény másoló megjegyzése: Mily hazug és buta a szerző!

¹³³ A levél állítólagos szerzőjéhez, Hipparchoszhoz.

¹³⁴ Itt tartották általában a népgyűléseket.

Velem külön is beszélt a királyról és a történekekről, és a lelkekre kötötte, hogy mutassak be áldozatot – méghozzá lelkiismeretesen – Hermésnek, Zeus Xeniosnak és Arésnak. 18. Miután így rendelkezett, mindenben szavai szerint jártunk el. A vendég Machatés pedig, akinek megjelent a szellem, elkeseredésében öngyilkos lett.

Ha úgy döntesz, hogy jelentést teszel erről a királynak, velem is tudasd, hogy elküldhessek Hozzád egy olyan tanút, aki a történekekről részletesen be tud Neked számolni.

Jó egészséget kívánok!

2. Polykritos, az aitolarchés

1. Az alexandriai vagy ephesosi Hierón mesélte, hogy Aitolíában is megjelent egy szellem.

2. Az egyik polgárt, Polykritost a nép megválasztotta három évre aitolarchésnek,¹³⁵ mert családja és nemessége miatt méltónak tartották e tisztségre. Hivatali ideje alatt elvett egy lokrisi nőt feleségül, de három együtt töltött éjszaka után a negyediken meghalt.

3. Az asszony özvegyen maradt a házban. Amikor eljött a szülés ideje, olyan gyermeket szült, akinek kétfajta nemi szerve volt – férfi és női –, ezek pedig csodálatos módon különböztek egymástól. A nemi szerv felső része telve volt erővel és férfias volt, a comb környékén lévő rész pedig nőies és lágy.

4. A rokonok úgy megrémültek, hogy kivitték az újszülöttet az agorára, ahol összehívták a népgyűlést. Áldozópapokat és jósokat is hívtak, hogy tanácskozzanak a gyermek sorsáról. Néhányan közülük azt állították, hogy hamarosan viszály támad az aitolok és a lokrisiak között, mert a gyermeket elválasztották lokrisi anyjától és aitol apjától, mások úgy vélték, hogy a csecsemőt és az anyját a határ túloldalára száműzve máglyára kell vetni.

5. Amint éppen így döntöttek, a népgyűlésen, a gyermek közelében váratlanul megjelent a korábban elhalálozott Polykritos, fekete ruhába öltözve. 6. A polgárok megijedtek a csodás jelenés láttán, és többen futásnak eredtek. Polykritos bátorságra intette őket, és kérte, hogy ne zavarja meg őket egy szellem eljövedele. Miután nagyjából sikerült megfékeznie a zűrzavart és a kavargást, szelíd hangon így szólt:

„Polgártársaim! Bár a testem halott, az irántatok érzett jóakarata és szeretet életre keltett. Miután sikerült rávennem az alvilág uralkodóit, (hogy engedjenek el), itt vagyok, hogy segítek nektek. Kérlek titeket, hogy ne féljete és ne is nehezteljete rám, azért mert váratlanul megjelent a szellemem, hiszen a polgártársaim vagytok. Mindnyájatok üdvéért

¹³⁵ Az aitolok vezetője.

imádkozva könyörgök nektek, hogy adjátok át nekem a gyermeket, akit én nemzettem, azért, hogy ha esetleg másképp döntenétek, nehogy erőszak essék, és az irántam táplált ellenérzések ne hogy bosszúterhes és súlyos eseményekbe torkolljon. Mert nem nézhetem ölbe tett kézzel, hogy a gyermekemet máglyára vetitek, csak mert ostobák a jövőmondóitok. Természetesen megbocsátom a tudatlanságotokat, hogyha nem tudjátok, hogyan viselkedhettek helyesen egy ilyen furcsa látvány láttán. Ha most félelem nélkül engedelmeskedtek nekem, a mostani rettegésektől éppúgy megszabadulhattok, mint az előttek álló katasztrófától. Ha azonban mégis másképp döntenétek, attól tartok, hogy az irántam érzett bizalmatlanság jóvátehetetlen szerencsétlenségbe taszít majd benneteket. Ahogy az életemben is jóindulattal viseltettem irántatok, úgy most is, amikor váratlanul felbukkantam, előre megmondom, hogy mi a jó számotokra. Éppen ezért kérek benneteket, hogy ne habozzatok tovább, hanem döntsetek helyesen, hallgassatok a tanácsomra, és szó nélkül adjátok át nekem a gyermeket. Mert az alvilág urai nem engedik, hogy tovább maradjak.”

7. Így szólt, majd egy ideig szótlánul (állt) és feszülten figyelt, hogy vajon miként döntenek a kéréséről. Néhányan úgy vélték, hogy a gyermeket ki kell adni, és kiengeszteléssel el kell hárítani az előjelet és a természetfeletti jelenést is. A legtöbben azonban azt felelték, hogy ne siessék el a döntést,¹³⁶ mivel fontos ügyről van szó, nem pedig egy hétköznapi dologról.

8. Amikor Polykritos látta, hogy nem hallgatnak rá, hanem akadályt gördítenek javaslata elé, még egyszer megszólalt: „Polgártársaim! Ha a meggondolatlanságotok valamiképpen visszaüt rátok, ne engem hibáztassatok, hanem a benneteket tévútra vezető balsorsot, azt a sorsot, amely velem is szembeszállt, amikor arra kényszerít, hogy a saját gyermekem ellen kövessek el jogtalanságot.”

9. A tömeg összeszaladt, és megpróbálták elkapni a lényt, de az felkapta a csecsemőt, a férfiak legtöbbszörét visszalökte, majd gyorsan széttépte a gyermeket, és elkezdte felfalni. 10. Az emberek kiáltozni kezdtek, és köveket dobáltak rá, hogy elűzzék. Őt azonban nem sebesítették meg a kövek, és a fejet kivéve felfalta a gyermek egész testét, majd váratlanul láthatatlanná vált.

11. Az embereket felzaklatták az események, és rendkívüli tanácsalanság vett erőt rajtuk. Már éppen követséget akartak küldeni Delphoiba, amikor a gyermek feje váratlanul megszólalt, és így jövendölte meg, mi fog történni:

¹³⁶ A margón megjegyzés: nyugodtan.

1 „Végtelen nép, amely sokszor megénekelt földön lakik
2 ne menj Phoibos szentélyébe, az illatozó templomba,
3 mert égbe meredő karod vérrel szennyezett
4 a lábad előtt lévő út mocskos.
5 Mondj le a tripushoz vezető utazásról, hallgasd meg (helyette), amit mondok,
6 mert én feltárom a jósa összes parancsát.
7 Egy év leteltével, ezen a napon
8 a sors mindenkinek halált oszt, ám a lokrisiak
9 és az aitolok lelke együtt fog élni Athéné akaratából.
10 A rosszból nincs visszaút, még rövid ideig sem,
11 mert véres zivatar hullott fejetekre.
12 Az éjjel mindent elrejt, fekete ég borul rá,
13 ám az éj hirtelen az egész földet sötétségbe borítja,
14 a gyászolók otthon a küszöbön vonaglanak,
15 az asszony nem hagy fel a sírással, sem a gyermekek,
16 amikor a termekben zokognak, drága szüleiket átölelve.
17 Ily hullám zúdult le mindenkire fentről,
18 jaj, jaj, örökké siratom hazám borzalmas kínját,
19 és szerencsétlen anyámat, akit végül elragadott a halált.
20 Az istenek mind dicstelen születést szánnak annak, aki csak
21 megmarad a lokrisiak és az aitolok magjából,
22 mert a halál nem érintette fejemet, és testem
23 megkülönböztethetetlen tagjait sem tüntette el, hanem a földön hagyta.
24 Nosza, tegyétek ki fejemet a felkelő napra,
25 ne lent rejtsetek el, a sötét földben.
26 Ami pedig titeket illet, hagyjátok hátra hazátokat,
27 menjetek egy másik földre, Athéné egyik népéhez,
28 ha a sors által elrendelt haláltól meg akartok menekülni.

12. Amikor az aitolok végighallgatták a jóslatot, az asszonyokat, a kisgyermeket és a nagyon öregeket biztonságos helyre menekítették, ki-ki ahová csak tudta, ők maguk pedig hátra maradva feszülten várták, hogy mi fog történni. A következő évben be is következett az aitolok és az akarnaniak közötti háború, és mindkét oldalon komoly veszteségeket szenvedtek el.

3. Buplagos és Publius

1. Antisthenés, a peripatetikus filozófus leírta, hogy Acilius Glabrio consul legatusaival, Porcius Catoval és Lucius Valerius Flaccusszal felsorakozott Antiochos ellen a thermopylai csatában. Bátor küzdelemben arra kényszerítette Antiochos embereit, hogy fegyvereiket dobják el, Antiochost pedig arra, hogy meneküljön el ötszáz testőrével együtt először Elateiába, majd vonuljon vissza Ephesosba. 2. Acilius Catót küldte győzelmi hírvivőül Rómába, ő maga pedig az aitolok ellen vonult Hérakleia alá, amit könnyedén be is vett.

3. Az Antiochossal Thermopylainál vívott ütközetben a rómaiak egyértelmű előjeleket láttak. Az Antiochos vereségét és menekülését követő napon azzal voltak elfoglalva, hogy saját halottaikat összeszedjék, és hogy összegyűjtsék a fegyvereket, a hadizsákmányt és foglyaikat.

Buplagos

4. Elesett egy bizonyos Buplagos is, egy szíriai lovasparancsnok, akit Antiochos nagyrabecsült, és aki maga is derekasan harcolt. Miután a rómaiak már begyűjtötték (az ellenség) összes fegyverét, és dél felé járt az idő, Buplagos felállt a halottak közül – pedig tizenkét helyen is megsebesült, – odament a rómaiak táborához és szelíd hangon ezt a költeményt szavalta el:

- 1 „Hagyj fel egy olyan had kifosztásával, amely Hadés földjére vonult,
- 2 mert Zeus Kronidés már haragszik szörnyű tettetted látva,
- 3 bosszús a had legyilkolása és cselekedeteid miatt,
- 4 bátorszívű sereget küld majd a hazád ellen,
- 5 ők véget vetnek hatalmadnak, te pedig meglakolsz tetteidért.”

5. A hadvezérek a hallottaktól megrettenve sietősen gyűlésbe hívták a sereget, ahol tanácskoztak a jelenésről. Úgy határoztak, hogy elégetik, majd eltemetik Buplagost – aki szavai után nyomban kilehelte lelkét –, ezt követően pedig megtisztítják a táborot, és áldozatot mutatnak be Zeus Apotropaiosnak. Végül követséget küldenek Delphoiba, hogy megtudakolják az istentől, mi a teendő.

6. Amikor a követek megérkeztek Pythóba,¹³⁷ és megkérdezték, hogy mitévők legyenek, Pythia a következő jóslatot adta:

„Fékezd magad, római, igazság légyen a társad,
nehogy Pallas ellened űzze a sokkal erősebb Arést,

¹³⁷ Delphoi.

agoráid elnéptelenítse, te pedig, ó balga,

hiába fáradoztál, nagy vagyoned elvész, mire hazaérsz.”

7. E szavak hallatán teljesen lemondtak arról, hogy Európa bármely népe ellen hadjáratot indítsanak. Korábban említett táborukból felkerekedtek, és az aitoliai Naupaktosba vonultak, ahol a görögök közös temploma állt. Itt állami költségen áldozatot mutattak be, és régi szokás szerint felajánlották a termés zsengejét.

Publius

8. Az áldozatot követően Publius hadvezér elméje kezdett megbomlani és tébolyultan, istentől ihletve sok mindenről tett kinyilatkoztatást, olykor versben, máskor pedig prózai formában. A hír eljutott az egyszerű közkatonák fülébe is. Ők Publius sátrához siettek, mert félték és elborzadtak, hogy egy mindannyiuknál különb rátermett hadvezér ilyen állapotba került, másrészt hallani akarták, hogy mit is mond. A tülekedésben néhány embert összenyomtak, és azok megfulladtak. Publius pedig – még a sátrában – ezt a verset szavalta el:

1 „Hazám, mily bús Arést hoz néked Athéné,
2 amikor kifosztod a gazdag Ázsiát, majd hazatérsz
3 italiai földre és Thrinakié kedvelt szigetének
4 szépkoszorús városaiba, amelyeket Zeus alapított.
5 Mert igen erős, bátorlelkű sereg érkezik majd
6 a messzi Ázsiából, ahol a Nap is felkel,
7 és egy király, átlépve a szűk helléspontoszi szorost
8 erős szövetséget köt majd egy épeirosi uralkodóval.
9 Eljön majd Ausoniába, miután hatalmas sereget gyűjtött
10 Ázsia minden részéből és a szeretett Európából.
11 téged leigáz, kiüríti házaidat és a falakat,
12 mindenkit szolgásgorba vet, a szabadság napját elrabolva
13 bátorlelkű Athéné haragja miatt.”

9. Miután elszavalta a verset, chitónban kilépett sátrából és így folytatta prózában:

„Katonák és polgártársaim, tudjátok meg, hogy Európából Ázsiába átkelve tengeri és szárazföldi csatában legyőzitek majd Antiochos királyt. A Tauros egész innenső oldalán, és az általa ezen a területen alapított összes város felett uralkodtok majd, miután Syriába üztétek Antiochost. Ezt a vidéket és a városokat átadjátok majd Attalos fiainak. A veletek szemben felsorakozó, Ázsiában élő galaták, vereséget szenvednek, ti pedig megszerzitek asszonyaikat,

gyermeküket és minden vagyonukat, majd áthozták Európába. Csakhogy a hadjáratból visszatérve az ainosok földje közelében megtámadnak titeket az európai tengerparton, a Propontisnál és a Helléspontosnál élő thrákok. Lesz, akit megölnek, és a zsákmány egy részét elragadják tőletek. A többiek sikeresen átérnek és Rómába érve megállapodást kötnek Antiochos királlyal, amelynek értelmében hadisarcot fizet és egy bizonyos területről kivonul.”

10. Szavai után hangosan így kiáltott:

„Látom, amint bronzvértetű hadak kelnek át Ázsiából, látok királyokat, akik ugyanott gyülekeznek, és különféle népeket, akik Európa ellen (vonulnak). Lódobogást és lándzsák zaját hallom, véres gyilkolást, szörnyű fosztogatást, bástyák leomlását, falak lerombolását és annyira pusztává tett földeket, amire szavaim sincsenek.”

11. Majd – megint versformában – a következőket mondta:

1 „Amikor a nésaioni arany homlokpántú, fénylő lovak
2 a híres földre lépnek és elhagyják az emelvényüket
3 – amelyeket a dúsgazdag syrakusaiak városában egykor
4 az ügyeskező Étió¹³⁸ készített, megerősítve kedves barátságát:
5 darabjait bronzból formázta meg, majd a kötelékekre kötelékeket feszített
6 aranyból, és az egészre ráillesztette Hyperión fiát¹³⁹
7 összes sugarával és ragyogó szemével –
8 Akkor teljeseedik be számodra, Róma, minden gyötrelmes szenvedés.
9 Mert hatalmas sereg érkezik majd, amely egész földedet elpusztítja,
10 kiüríti a piacokat, a városokat pedig tűzzel perzseli fel,
11 a folyókat vérrel telíti meg, és a Hadést is benépesíti,
12 keserves, nyomorúságos és végtelen szolgaságba taszít titeket,
13 nem asszonya fogadja majd a háborúból
14 hazatérő férjét, hanem az alvilági feketeruhás Hádés
15 tartja majd őt fogva a halottak között, az anyjuktól elszakított gyermekekkel együtt,
16 és egy idegen Arés méri ki a szolgaság napját.”

12. Szavai végeztével elhallgatott, kifutott a táborból, majd felmászott egy bizonyos tölgyfára. A tömeg követte, ő pedig így kiáltott hozzájuk:

„Rómaiak, és ti többi katonák, a mai nap lesz a halálom napja, és egy hatalmas vörös farkas fal majd fel. Ami pedig titeket illet, tudjátok meg, hogy mindaz, amit elmondtam, megtörténik

¹³⁸ Szobrász.

¹³⁹ Hélios napisten.

veletek. A fenevad megjelenése és az én pusztulásom bizonyítsa, hogy igazat mondtam egy istentől megszállva.”

Így szólt, majd megkérte őket, hogy álljanak arrébb, és meg se próbálják feltartani a vadállatot, ha az felé közelít. Azzal érvelt, hogy úgysem segít rajtuk, ha elkergetik az állatot.

13. A tömeg engedelmeskedett a parancsnak, nem sokkal később pedig megjelent a farkas. Amikor Publius meglátta, lemászott a tölgyfáról és hanyatt vetette magát, a farkas pedig szétmarcangolta, és mindenki szeme láttára felfalta. Miután a fejét kivéve bekebelezte az egész testét, visszaindult a hegyekbe. 14. Amikor a tömeg körébe gyűlt, hogy összeszedje a maradványait, és illően eltemessék, a földön fekvő fej az alábbi verset szavalta el:

1 „Ne érintsd fejemet, mert nem jogos
2 megérinteni egy isteni fejet azoknak,
3 akiknek Athéné vad haragot ültetett a szívébe. Maradj nyugton, és
4 hallgasd meg a jóslatot, amelyben elárulom neked az igazságot.
5 Hatalmas és erős Arés érkezik majd e földre,
6 aki a fegyveres népet a sötét Hadésba küldi,
7 a kőbástyákat ledönti és a hosszú falakat is,
8 vagyunkat, apró gyermekeinket és feleségünket pedig
9 elragadja, és a tengeren átkelve Ázsiába hurcolja.
10 A csalhatatlan igazságot Phoibos Apollón mondta el neked,
11 a pythói, aki elküldte hozzám hatalmas szolgáját,
12 és elvezetett a boldogok és Persephoné hazájába.”

15. Amikor meghallották ezeket a szavakat, nagyon megrendültek, és Apollón Lykiosnak szentélyt és oltárt állítottak ott, ahol a fej hevert, majd hajóra szálltak és mindenki hazatért a saját földjére. És valóban, amit csak Publius megjósolt, mind be is következett.

II. Nemváltoztatás és hermafroditák

4. Teiresias

1. Hésiodos, Dikaiarchos, Klearchos, Kallimachos és mások az alábbiakat beszélik el Teiresiasról. Teiresias, Euérés fia egy alkalommal, amikor párzó kígyókat látott az arkadiai Kylléné hegyén, az egyiket¹⁴⁰ megsebesítette, és nyomban átváltozott: férfiból nő lett, és közöszült egy férfival. 2. Apollón elárulta neki egy jóslatban, hogy ha megint meglátja, hogy

¹⁴⁰ Szó szerint: a másikat (τὸν ἑτερον), azaz a nősténykígyót.

(kígyók) közösülnek, és (ismét) megsebesíti az egyiket, visszaváltozik azzá, ami volt. Teiresias kivárta az alkalmat, és megtette, amit az isten mondott. Vissza is nyerte régi alakját.

3. Zeus és Héra egy alkalommal összeszólalkoztak. Zeus azt mondta, hogy a szeretkezés során a nőknek nagyobb rész jut az élvezetből, mint a férfiaknak, Héra pedig ennek az ellenkezőjét állította. Végül úgy döntöttek, hogy elküldenek Teiresiasért, és megkérdezik tőle, hiszen ő ebben is, abban is tapasztalatot szerzett. Miután megkérdezték, azt felelte, hogy a férfinak egytizednyi élvezet jut, a nőnek viszont kilencetizednyi.

4. Héra erre mérgében megvakította Teiresiaszt, Zeus viszont megajándékozta őt a jóslás képességével és hét nemzedéknyi életkorral.

5. Kainis

1. Ugyanezek a szerzők azt is leírták, hogy a lapithák földjén Elatos királynak lánya született, akit Kainisnak neveztek el. 2. A lány (egy alkalommal) szeretkezett Poseidónnal, aki megígérte neki, hogy teljesíti kívánságát, bármit is kér. Ő pedig azt kérte, hogy változtassa férfivá és tegye sebezhetetlenné. 3. Miután Poseidón teljesítette kérését, Kaineus lett a neve.

6. Egy lány

1. A Maiandros-folyó menti Antiochiában is élt egy androgyn¹⁴¹ ember. Ekkoriban Athénban Antipatros volt az archón, Rómában pedig Marcus Vinicius és a Corvinusnak is nevezett Titus Statilius Taurus voltak a consulok.¹⁴²

2. Egy előkelő családból származó tizenhárom éves lánynak sok udvarlója akadt, mivel igen szép volt. Annak a férfinak a jegyese lett, akihez a szülei szánták. Elérkezett az esküvő napja, és éppen elhagyni készült a házat, amikor váratlanul éles fájdalmat érzett és hangosan felkiáltott. 3. A rokonai ápolták, és kezelték hasfájásra és kólikára. A fájdalom mégis három napon át tartott, és senki sem sejtette, (hogy mi is okozza) a betegséget. A kínok nem enyhültek se éjjel, se nappal, és bár a városi orvosok mindenféle gyógymódot kipróbáltak, nem tudtak rájönni a betegség okára. A negyedik napon, hajnaltájt a lány fájdalmai erősödtek, és hangos jajgatásban tört ki. Hirtelen férfi nemi szerv nőtt ki belőle, és a lány férfivá változott. 4. Később Rómába vitték, Claudius császár elé, aki az előjel miatt oltárt állíttatott Zeus Alexikakosnak¹⁴³ a Capitoliumon.

¹⁴¹ Kétnemű.

¹⁴² Kr. u. 45.

¹⁴³ Bajelhárító.

7. Philótis

1. Az itáliai Mevaniában is élt egy androgyn, Agrippina Augusta tanyáján, amikor Athénban Dionysodóros volt az archón, Rómában pedig Decimus Iunius Silanus Torquatus és Quintus Haterius Antoninus voltak a consulok.¹⁴⁴ 2. Egy Smyrnából származó, Philótis nevű szűzlány éppen elérte a házassági kort, amikor a szülei eljegyezték egy férfival, (ám ekkor) férfi nemi szerv jelent meg rajta, és férfivá vált.

8. Sympherusa

Ugyanebben az időben egy másik androgyn is élt Epidaurosban, szegény szülők gyermekeként. Őt korábban Sympherusának hívták, miután azonban férfivá változott, Sympherón lett a neve. Kertészként élte le az életét.

9. Aitété

A syriai Laodikeiában is élt egy Aitété nevű asszony, akinek – még a férjével való együttélés során – megváltozott az alakja, és miután férfivá lett, Aitétosszá módosult a neve. Ekkoriban Athénban Makrinos volt az archón, Rómában pedig Lucius Lamia Aelianus és Sextus Carminius Veterus voltak a consulok.¹⁴⁵ Én magam is láttam ezt az embert.

10. Sibylla-jóslatok

1. Rómában is született egy androgyn, Iasón athéni archónsága valamint Marcus Plautius Hypsaeus és Marcus Fulvius Flaccus római consulsága idején.¹⁴⁶ Ezért a szenátus úgy rendelkezett, hogy a papok olvassák fel a Sibylla-jóslatokat. Ők pedig engesztelő áldozatot mutattak be és felolvasták a jóslatokat. 2. A jövődölések az alábbiak:

10. 2a (Első jóslat)

- 1 „Azoknak a sorsát, akik csak utólag tudják meg, hogy hová kell menniük,
- 2 és a csodajeleket és az isteni Aisé¹⁴⁷ bajait
- 3 elárulja a szövőszékem, ha megfontolod ezeket a lelkedben,
- 4 bízva az erejében. Azt mondom, hogy egy napon egy asszony
- 5 kétnemű lényt szül majd, akinek megvan az összes férfiszerve
- 6 és azok is, amik a csecsemőkorú nőknek vannak.

¹⁴⁴ Kr. u. 53.

¹⁴⁵ Kr. u. 116.

¹⁴⁶ Kr. e. 145.

¹⁴⁷ A Sors.

7 Nem titkolom már tovább, hanem készséggel kinyilvánítom neked
 8 Démétérnek és szent Persephonének az áldozatokat,
 9 a szövőszékem által, én, aki magam is uralkodó istennő vagyok. Engedelmeskedsz
 nekem
 10 (mutasd be) a tiszteletreméltó Démétérnek és szent Persephonénak:
 11 először gyűjts össze érmékből álló kincset,
 12 amit csak akarsz, soktörzsű városokból és magatoktól,
 13 és parancsold meg, hogy mutassanak be áldozatot Koré anyjának, Démétérnek.
 14 Megparancsolom, hogy közkölségen háromszor kilenc bikát...¹⁴⁸
 22 Áldozni világos, fehérszörű, szép szarvút, ha úgy
 23 találjátok, hogy szépségük kiemelkedő.
 24 Rendeld el, hogy acháj rítus szerint áldozzanak a lányok, annyian, ahányat korábban
 25 említettem, miközben a halhatatlan királynőhöz áldozataikkal könyörögnek
 26 ünnepélyesen és tisztán. Utána kapjon
 27 állandóan áldozatot asszonyaitoktól, és míg csak élsz,
 28 bízva a szövőszékemben, az emberek vigyenek ragyogó fényt
 29 legszentebb Démétérnek. (Ha) másodszor (is megtörténik a csoda), vigyenek
 30 háromszor annyi, borral nem kevert áldozatot és tegyék a lobogó tűzre,
 31 ezt áldozásban jártas öregasszonyok mutassák be.
 32 A többi asszony mutasson be gondosan ugyanannyi áldozatot Plutónisnak,¹⁴⁹
 33 frissen sarjadzó lelkű lányok,
 34 a gyermekek mind-mind imádkozzanak a szent, tanult Plutónishoz,
 35 hogy háború idején maradjon ott a hazátokban,
 36 és hogy szívük feledje el a háborút és a várost:
 37 a kincseket ifjak s leányok hordják oda.”¹⁵⁰
 ...

10. 2b (Második jóslat)

1 ...¹⁵¹
 2 „Isteni formájú szövőszékem, és tarka szövetek díszítsék
 3 isteni Plutónist, hogy megszűnjön a rossz.

¹⁴⁸ Hiányzik hét sor.

¹⁴⁹ Persephoné egyik mellékneve.

¹⁵⁰ 3 sor hiányzik.

¹⁵¹ Sok sor hiányzik.

4 Ami csak a halandók szeme számára a legszebb és legkívánatosabb
 5 a földkerekségen, adományként azt vigyék oda gondosan
 6 a szövőszékkel együtt a királyi lánynak.
 7 De ha Déméterhez és a tiszta Persephoneiéhez (imádkoztok),
 8 hogy örökre levessétek földjeitekről az ígát,
 9 (áldozzatok) pompás öltözékben felékesítve Aidóneus Plutónnak¹⁵²
 10 sötétszörű ökör vérét, egy pásztor (segítségével), aki
 11 bízva a jóslat értelmében, maga lesz a mészáros
 12 és az összes többi helyi ember is (legyen ott), aki csak hisz (a jóslatban).
 13 Hitetlen ne vegyen részt az áldozaton,
 14 hanem (álljon) félre, ahol az ilyen emberek állni szoktak,
 15 és az áldozatot lakoma nélküli mutassátok be. De ha
 16 olyasvalaki érkezik, aki ismeri jóslataikat,
 17 hadd forduljon ő is a szent Phoibos úrhoz áldozattal,
 18 kövér combokat égetve gonddal az oltárokon
 19 és a fehér kecskék legifjabbikát (feláldozva). És – de hisz tudjátok mind –
 20 koszorúzzátok meg a fejét és az oltalomkérő
 21 könyörögjön Phoibos Paieónhoz, hogy űzze el az előttünk álló bajt.
 22 Ha pedig hazaért, (imádkozzon) a királyi úrnő Hérához,
 23 fehér tehenet áldozva az ősi, helyi szokás szerint. Hogy
 24 himnuszt énekeljenek, akik a nép legelőkelőbb asszonyai¹⁵³
 ...
 27 Ha a szigetek lakói nem csellel, hanem erőszakkal és elszántan
 28 elfoglalják az ellenség kyméi földjét, készítsék el a szent Héra úrnő
 29 szobrát és egy templomot az ősi hagyományok szerint.
 30 (A baj) eljön majd – (még akkor is,) ha bízva szavamban mindent (megteszel),
 31 a legszentebb királynő elé járulsz áldozattal, és annyi napig
 32 mutatod be a bor nélküli áldozatokat, ahány nap van egy évben –
 33 de sokára, majd a jövőben, és nem a te életedben.
 34 Aki mindezt elvégzi, örökre hatalmon marad:
 35 készíts elő bor nélküli áldozatot és bárányokat, majd áldozd fel őket az alvilágiaknak.
 36 amikor majd mindenhol állnak a hatalmas templomaid, Héra,

¹⁵² Azaz Hadésnak.

¹⁵³ 2 sor hiányzik.

- 37 és elkészülnek a csiszolt szobrok meg a többi, amiről szóltam, tudd,
38 a leveleimen – a vetélő parancsára fátylammal betakartam
39 kedves szememet, amint a sokgyümölcsű szürke olajfa
40 fényes leveleit felemeltem – (megtalálod majd) a megoldást a bajra.¹⁵⁴ Midőn
41 eljön majd az az idő számotokra, amikor más újszülötteitek lesznek,
42 akkor majd egy trójai ment meg bajaidból és a hellének földjéről.
43 Hanem elkalandoztam: mit kívánsz, miről beszéljek hát?”

III. Óriási csontok

11. Idas

1. Apollónios állítása szerint néhány éve Messénében esett meg, hogy egy kőből készült hordó a vihar ereje miatt széttört, és azért is, mert sok víz gyűlt össze benne. Egy akkora fej került elő belőle, ami három emberének felelt meg, ráadásul fogai kettős sorokban nőttek. 2. Amikor azon tanakodtak, hogy kié lehetett a fej, a felirat segített: az volt ugyanis a hordóba karcolva, hogy „Idasé”. A messénéiek erre közköltiségen készítették egy másik hordót. Ebbe beletették a fejet és ezután gondosabban ügyeltek a hérósra, mivel rájöttek, hogy ő volt az, akiről Homéros így írt:

„... s Ídésnek, ki a földi halandók
közt legerősebb volt akkor s széplábu szerelmét
Phoibos Apollón ellen is oltalmazta nyilával.”¹⁵⁵

12. Artemis-barlang

Dalmatiában, az úgynevezett Artemis-barlangban sok olyan csontváz¹⁵⁶ látható, amelynek a bordái több mint 11 könyök hosszúak.¹⁵⁷

13. Egy óriási fog 1.

Apollónios, a grammatikus beszámolt arról, hogy Tiberius Nero¹⁵⁸ idejében földrengés pusztított. Ennek következtében sok jelentős kis-ázsiai város teljesen eltűnt, ezeket később Tiberius saját költségén újra felépíttette. Cserébe az emberek a római forumon álló Aphrodité

¹⁵⁴ A választ a jósnő olajfalevelekre írta.

¹⁵⁵ II. 558-560. Devecseri Gábor fordítása.

¹⁵⁶ Phlegón a σώματα (testek) szót használja, akárcsak a 14. történetben.

¹⁵⁷ Kb. 5 méter.

¹⁵⁸ Tiberius császár (Kr. u. 14-37).

temploma mellett felállítottak és neki ajánlottak egy kolosszust, e mellé pedig sorban odaállították az egyes városokat jelképező szobrokat.

14. Egy óriási fog 2.

1. Ez a földrengés lesújtott Sikelia számos városára, és a Rhégion¹⁵⁹ körüli területekre is, valamint sok pontosi¹⁶⁰ népre. 2. A föld töréseiből hatalmas csontvázak kerültek napvilágra. A helyi lakosok úgy megrémültek, hogy nem merték megmozdítani ezeket, de egy fogat elküldtek mintának Rómába, amelynek hossza még az egy lábat¹⁶¹ is meghaladja. 3. A követek megmutatták Tiberiusnak,¹⁶² majd megkérdezték tőle, hogy szeretné-e, ha a héróst¹⁶³ elvinnék hozzá. Tiberius erre inkább egy olyan bölcs megoldást eszelt ki, amelynek segítségével anélkül is megtudhatja, mekkora (az óriás), hogy nem gyalázza meg a halott sírját. 4. Hivatott egy ismert földmérőt, akit Pulchernek hívtak, és akit tapasztalata miatt nagyra tartott. Megkérte, hogy a fog nagyságából kiindulva mintázza meg az (óriás) arcát. A földmérő – a fog súlya alapján – megbecsülte, hogy mekkora lehetett az egész test és az arc, majd gyorsan készített egy mintát, amelyet elvitt a császárhoz. Tiberius erre azt mondta, hogy megelégszik ezzel a látvánnyal, és visszaküldte a fogat oda, ahonnan elhozták.

15. Nitriai

1. Nincs okunk kételkedni az alább elmondottak hitelességében, mivel az egyiptomi Nitriaiban is van egy hely, ahol ezeknél nem kisebb csontvázakat mutogatnak. (Rádadásul) ezek nincsenek elásva a földbe, hanem szabadon hevernek a felszínen. A csontok nincsenek rendetlenül összekeveredve, szép rendben fekszenek, így bárki, aki odamegy, felismerheti, hogy melyik a combcsont, melyek a lábszár csontjai, vagy más végtagoké. 2. Már csak azért is hihetünk ezeknek a csontoknak (a valódiságában), mert a természet kezdetben az ereje teljében, mindent közel akkorára növesztett, mint az istenek, ám az idő hanyatlásával az élőlények nagysága is csökkent.

16. Rhodos

Az a hír is eljutott hozzám, hogy Rhodoson olyan hatalmas csontokat (találtak), amikhez viszonyítva a mai emberek valósággal eltörpülnek.

¹⁵⁹ Ma: Reggio di Calabria.

¹⁶⁰ A Fekete-tenger vidéke.

¹⁶¹ 30 cm.

¹⁶² Tiberius császár.

¹⁶³ Ezek szerint a fog egy félistené volt.

17. Makroseiris koporsója

Ugyanez a szerző¹⁶⁴ azt (is) állítja, hogy Athén mellett volt egy sziget, amit az athéniak fallal akartak körülvenni. Amikor a fal alapjait ásták, rábukkantak egy száz könyök hosszúságú¹⁶⁵ koporsóra, benne egy csontvázzal, amely ugyanolyan hosszú volt, mint maga a koporsó. Ez volt ráírva:

„E kis sziget rejt: Makroseiris sírja ez.

Öt évezredre nyúlt az éveim sora.”

18. Karthágó

Eumachos pedig azt írja „Periéégésis” című művében, hogy a karthágóiak abban az időben, amikor területüket egy árokkal vették körbe, annak kiásása során két, koporsóban fekvő csontvázat találtak. Az egyik 24 könyök hosszú¹⁶⁶ volt, a másik pedig 23 könyöknyi.¹⁶⁷

19. Bosporos

1. A sinópei Theopompos azt állítja „A földrengésekről” című művében, hogy a kimmer Bosporosnál¹⁶⁸ egyszer váratlanul földrengés támadt, és a területükön lévő egyik törés mentén megnyílt a föld, ahonnan hatalmas csontok kerültek a felszínre. Később kiderült, hogy a csontváz teljes hossza 24 könyök.¹⁶⁹ 2. Theopompos azt is leírta, hogy az ottlakó barbárok a Maióti-tóba¹⁷⁰ dobták a csontokat.

IV. Torzszülöttek

20. Sokvégtagú gyermek

Egyszer Nero elé vittek egy gyermeket, akinek négy feje volt, és ennek megfelelő számú végtagja. Ebben az évben Athénban Thrasylos volt az archón, Rómában pedig Publius¹⁷¹ Petronius Turpilianus és Caesennius Paetus voltak a consulok.¹⁷²

¹⁶⁴ T.i. Apollónios.

¹⁶⁵ 45 méter.

¹⁶⁶ Majdnem 11 méter.

¹⁶⁷ Kicsivel több mint 10 méter.

¹⁶⁸ Az Azovi- és a Fekete-tengert összekötő szoros, a mai Kercsi-tengerszoros.

¹⁶⁹ Közel 11 méter.

¹⁷⁰ Azovi-tenger.

¹⁷¹ Valójában Gaius Petronius Turpilianus.

¹⁷² Kr. u. 61.

21. Torz gyermek

Egy másik gyermek úgy született, hogy kinőtt egy (másik) fej a bal vállából.

22. Majomszülés

Deinophilos athéni archónsága idején, amikor Quintus Veranius és Gaius Pompeius Gallus voltak a római consulok,¹⁷³ különös előjelet láttak Rómában. Raecius Taurus praetor feleségének egyik nagyrabecsült szolgálólánya majmot hozott a világra.

23. Anubis szülés

Démonstratos athéni archónsága idején, amikor Rómában Aulus Licinius Nerva Silianus és Marcus Vestianus Atticus volt a consul,¹⁷⁴ Cornelius Gallicanus felesége anubisz-fejű gyermeket szült Róma közelében.

24. Kígyószülés

Egy Tridentumból származó itáliai asszony kígyókat szült, akik gömb alakba formálódtak. Ekkoriban Rómában Domitianus császár kilencedszerre, Petilius Rufus másodszorra volt consul, Athénban pedig nem volt éppen (betöltve) az archóni tisztség.¹⁷⁵

25. Kétfejű gyermek

Rómában egy asszony kétfejű gyermeket hozott a világra, akit az áldozópapok tanácsára a Tiberisbe dobtak. Athénban ekkoriban, a későbbi császár, Hadrianus volt az archón, Rómában pedig Traianus császár hatodszorra töltötte be a consulságot Titus Sextius Africanusszal együtt.¹⁷⁶

V. Férfiak szültek

26. Homoszexuális férfi szült

¹⁷³ Kr. u. 49.

¹⁷⁴ Kr. u. 65.

¹⁷⁵ Kr. u. 83.

¹⁷⁶ Kr. u. 112.

Dórotheos, az orvos azt állítja „Hypomnémata” című művében, hogy az egyiptomi Alexandriában egy homoszexuális férfi szült gyermeket, és ez akkora csodának számított, hogy az újszülöttet bebalzsamozták,¹⁷⁷ és a mai napig megőrizték.

27. Egy férfi rabszolga szült

Ugyanez történt Germaniában, a rómaiak seregében, amely Titus Curtilius Mancias parancsnoksága alatt állt: Az egyik katona rabszolgája gyermeket szült. Athénban ekkoriban Konón volt az archón, Rómában pedig Quintus Volusius Saturninus és Publius Cornelius Scipio voltak a consulok.¹⁷⁸

VI. Szerfeletti termékenység

28. Alexandriai asszony

Antigonos elbeszélése szerint Alexandriában egy asszony négy szülése során összesen húsz gyermeket hozott a világra, akik közül a legtöbben felnőttek.

29. Egy másik alexandriai asszony

1. Ugyanebben a városban egy másik asszony egy alkalommal öt gyermeket szült, három fiút és két lányt, akiket Traianus császár a saját költségén neveltetett fel. 2. A rákövetkező évben ugyanez az asszony még három gyermeket szült.

30. Aigiptos

Hippostratos azt állítja a Minósról szóló könyvében, hogy Aigiptosnak ötven fia született egyetlen asszonytól, Eurhyrrhoétól, Neilos lányától.

31. Danaos

Hasonlóképpen Danaosnak ötven lánya volt egyetlen asszonytól, Európétól, Neilos lányától.

VII. Abnormálisan gyors fejlődés

¹⁷⁷ Azaz mumifikálták.

¹⁷⁸ Kr. u. 56.

32. Egy férfi

Krateros, Antigonos király fivére azt állítja, hogy ismert egy ember, aki hét év leforgása alatt volt gyermek, fiatalember, férfi és öreg is, és miután megházasodott és gyermeket nemzett, meghalt.

33. Pandaiai nők

Megasthenés azt állítja, hogy az indiai Pandaiaiban élő asszonyok hat éves korukban szülnek.

VIII. Hippokentaurok

34. Hippokentaur 1.

1. Az arábiai Sauné városában, amely egy magas, mérgező növényvel benőtt hegyen fekszik, találtak egy hippokentaurt. A növénynek ugyanaz a neve, mint a városnak és ez az egyik leggyorsabb és leghatásosabb halálos méreg. 2. A király élve fogta el a hippokentaurt és más ajándékokkal egyetemben elküldte Egyiptomba, a császárhoz. A kentaur hússal táplálkozott, de rosszul viselte a levegőváltást, és elpusztult, ezért az egyiptomi kormányzó bebalzsamoztatta, és Rómába küldte. 3. Először a palotában állították ki: az arca emberekénél vadabb volt, a keze és az ujjai szőrösek, a bordái pedig összenőttek a mellső lábaival és a szügyével. Patái a lovakéhoz hasonlóan kemények voltak, a sörénye pedig fakó volt, jöllehet a balzsamozás hatására a bőrével együtt besötétedett. A magasságát tekintve nem volt akkora, mint ahogyan ábrázolni szokták, bár éppenséggel kicsinek sem volt nevezhető.

35. Hippokentaur 2.

Az imént említett városban, Saunéban állítólag több lókentaur is élt. Ha valaki nem hiszi, megtekintheti azt, amelyet Rómába küldtek: amint már említettem, a császári gabonaraktárban őrzik bebalzsamozva.

Kommentár

I. Szellemek

1. Philinnion

A történet egy része hiányzik, mivel Phlegón műve egy olyan kéziratban maradt fenn (Codex Palat. gr. 398), aminek az eleje és a vége is sérült. A kéziratban Phlegón, Apollónios és Antigonos írásai szerepeltek, még hozzá ilyen sorrendben, ezért Phlegón művének első része, Antigonosénak pedig a vége nem maradt fenn.

Szerencsés módon viszont ránk maradt a Kr. u. 5. századi Proklos Platón *Állam* című művéhez írt kommentárja, amelyben az Ér mítoszáról szóló részben Proklos több olyan művet is felsorol, amelyekben – az épeirosi Naumachioszt (Kr. e. 4. század) forrásként felhasználva – halottak tértek vissza az életbe, így itt a Philinnion-történet rövid kivonata is olvasható. Egészen bizonyos, hogy Proklos és Phlegón ugyanazt a forrást használták a történet megírásakor,¹⁸⁰ ezért Proklos műve alapján teljes mértékben rekonstruálhatók a Phlegónnál olvasható esemény előzményei, valamint néhány háttéradat is.¹⁸¹

A történet első felében – amely Phlegónnál nem szerepel – egy lány, akit Philinnionnak hívtak, hozzáment egy Krateros nevű férfihoz, majd nem sokkal az esküvő után meghalt, s a családi sírboltba temették. Kis idővel később a pella Machatés meglátogatta Philinnion szüleit, Démostratoszt és Charitót Amphipolisban, akik a vendégszobában adtak neki szállást. A történetből nem derül ki, hogy mi dolga volt Amphipolisban vagy Philinnion szüleinél. Korábbi vélekedések szerint Machatés régebből ismerte Philinniont, de Hansen szerint ez valószínűtlen, ugyanis a fiú nem ismerte fel a lányt, és azt sem tudta, hogy Philinnion már meghalt, ami arra utal, hogy nem lehetett a család közeli barátja. Inkább arról lehetett szó, hogy Philinnion titokban volt szerelmes Machatésba, és miután akarata ellenére hozzá kényszerítették Krateroshoz, nem sokkal az esküvő után bánatában meghalt, ám szerelme olyan erős volt, hogy a síron túl is tartott.

Philinnion körülbelül fél évvel a halála után (14) három egymást követő éjjel kísértetként tért vissza a szülei házába, még hozzá egyenesen a vendégszobába, Machatéshez. Mindhárom éjszaka ugyanabban az időben érkezett (10), és az éjszakát Machatésnál töltötte, majd hajnal hasadtával távozott, (6) mígnem a harmadik éjjelen a szülei rajtakapták (11–12). Philinnion elárulta Machatésnak, hogy a szülei tudta nélkül jött, (7) de azt nem tudatta vele,

¹⁸⁰ ROHDE, p. 333.

¹⁸¹ STRAMAGLIA 1999, p. 238. és HANSEN 1996, pp. 68–69.

hogy valójában kik is ők. Azt szintén elhallgatta – persze érthető okokból – hogy ő már fél éve halott (10). A fiú valószínűleg azt feltételezte, hogy a lány valahol a városban él, és annyira vonzónak találja őt, hogy éjszaka elszökött otthonról, és azért hagyja őt ott hajnalban, hogy még a szülei felébredése előtt hazaérjen.¹⁸²

A fiatalok még az első éjszaka után megajándékozták egymást. A második éjjelen a dajka véletlenül megpillantotta a Machatés szobájában ülő, halottnak hitt lányt, (1) (innenről már olvasható a szöveg), és még azon az éjszakán megleste őket a lány anyja is (4–5). Charitó másnap reggel (tehát a harmadik nap kezdetén) kérdőre vonta Machatést (6–9), aki feltárta az anya előtt az igazságot (7). A szülők aznap este megzavarták az együttlétüket, és leleplezték lányukat, aki ismét – és ezúttal véglegesen – meghalt (11–12).¹⁸³ Az ezt követő rész a város és a szülők reakciójáról szól, a történet végén pedig újra eltemetik a korábban már halottnak nyilvánított lányt.

A történet eseményeinek datálásához két támpontunk van: Phlegón történetében az elbeszélő utal egy királyra (18), Proklos pedig meg is nevezi ezt a királyt, méghozzá Philippos néven. Proklos összefoglalójából az is kiderül, hogy a történet Amphipolisban játszódik, amelyet a makedón II. Philippos foglalt el Kr. e. 357-ben, és haláláig, Kr. e. 336-ig az ő fennhatósága alá tartozott, az elbeszélés tehát valamikor Kr. e. 357 és 336 közötti időszakra tehető.¹⁸⁴

Phlegón elbeszélését több szerző is átdolgozta,¹⁸⁵ ám az csupán 1600 évvel később, Goethének köszönhetően vált híressé, aki 1797-ben írta meg a lány történetét, és *A korinthusi menyasszony* (*Die Braut von Korinth*) címet adta balladájának.¹⁸⁶

¹⁸² HANSEN 1996, p. 69.

¹⁸³ HANSEN 1996, p. 70.

¹⁸⁴ BRODERSEN, p. 19.

¹⁸⁵ Az ókorból is fennmaradt hasonló történet, kis módosítással ugyan (Philostratos: *A tyanai Apollónios élete* IV.25.). Egy közös eredeti forrás létére azonban semmi nem utal. A Philinnion-történet későbbi feldolgozásai: PIERRE LELOYER: *Livres des Spectres* (1586); JOHANNES PRAETORIUS: *Anthropodemus Plutonicus* (1666); WASHINGTON IRVING: The adventure of the German student. In: *Tales of a traveller* (1824); THÉOPHILE GAUTIER: *La morte amoureuse* (1836); ANATOLE FRANCE: *Les noces Corinthiennes* (1876). Idézi: BRODERSEN, pp. 95–130. és FERWERDA, pp. 29–35.

¹⁸⁶ BRODERSEN, pp. 81–86. Magyar nyelven *A korinthusi menyasszony* címmel jelent meg KÁLNOKY LÁSZLÓ fordításában.

HANSEN több tanulmányban is részletesen foglalkozott az elsőként Phlegónnál olvasható alaptörténet későbbi változataival, de ezekre itt most nem térek ki (HANSEN, W.: Service in Hell. Philinnion and Machates. In: *Ariadne's Thread*. pp. 392–397; HANSEN, W.: Contextualizing the Story of Philinnion. In: *Midwestern Folklore* 15 (1989), pp. 101–108; HANSEN, W.: *Phlegon of Tralles' Book of Marvels*. pp. 79–85.).

1.1. **odament a vendégszoba ajtajához:** a fennmaradt változatban a történet épp egy mondat közepén kezdődik.

1.1. **Machatés:** a név eredeti alakja valószínűleg a Machatas volt, amire a két hosszú alpha megléte alapján lehet következtetni.¹⁸⁷ Ez az alak csak itt fordul elő ilyen formában, más forrásokban a Machatas névvel találkozunk.¹⁸⁸

1.1. **ülő lány:** az ókori kísértettörténetekben gyakran ülnek a kísértetek valakinek az ágya mellett.¹⁸⁹

1.2. **a lány anyjához:** a történet elbeszélője azt írta, hogy a dajka a lány anyjához rohant, majd mindkét szülőt hívta, azonban csak az anya reagált, ő követte csak a dajkát és ő faggatta ki Machatést.¹⁹⁰

1.2. **isteni akarat:** a szerző azt sugallja, hogy isteni beavatkozásnak köszönhetően támadt fel, ez a fordulat többször is előfordul (6 és 11).

1.4. **minthogy a szükségesnél több idő telt el, míg újra kérlelni kezdte:** A görög szöveg (διὰ <δὲ> τὸ γεγονέναι πλείονα χρόνον, ὥς ἂν δευτέρας <ῥας ἀπὸ τῆς> ἀγγελίας συν<τε>τελεσμένης) itt meglehetősen problematikus, valószínűleg romlott.

Révay József ekképp fordította: „*csakhog y jó időbe került, míg ez a híradás megtörtént.*”¹⁹¹ Hansen fordítása: „*Since considerable time – about two hours – had now passed since the nurse’s original message...*”¹⁹² Brodersen fordítása: „*inzwischen war mehr Zeit vergangen, als für die zweite Botschaft erforderlich gewesen wäre...*”¹⁹³ Ferwerda ekképpen fordította hollandra a szöveget: „*Maar omdat er heel wat tijd verstreken was – ongeveer twee uur – sinds z ehét bericht had gekregen*”.¹⁹⁴ Stramaglia fordítása: „*era passato un bel po’ di tempo – quasi che si fosse dovuto riferire non una, ma due volte...*”¹⁹⁵ – ez utóbbi fordítás áll a legközelebb az általam javasolt szöveghez.

¹⁸⁷ A Machatas név többi előfordulásáról részletesen ír: STRAMAGLIA 1996, p. 68.

¹⁸⁸ *Lexicon of Greek Personal Names* I–IV. kötet.

¹⁸⁹ Ókori hivatkozások felsorolása: STRAMAGLIA 1999, p. 240.

¹⁹⁰ HANSEN 1996, p. 71.

¹⁹¹ RÉVAY, p. 78.

¹⁹² HANSEN, pp. 25–26.

¹⁹³ BRODERSEN, p. 21.

¹⁹⁴ FERWERDA, pp. 21–22.

¹⁹⁵ STRAMAGLIA 1999, p. 231. és STRAMAGLIA 1995, pp. 203–204. Egyedül STRAMAGLIA írt kommentárt ehhez a problémás részhez. Szerinte nem szükséges kiegészíteni a συν<τε>τελεσμένης szót, ugyanis Phlegón idejében már gyakran elhagyták a reduplikációt a perfectumi igealakokban. A <ῥας ἀπὸ τῆς> kiegészítést pedig MÜLLER alapján KELLER, majd GIANNINI vette át. (STRAMAGLIA 1999, p. 241, n. 7)

A szövegben a szerző valószínűleg azt próbálta hangsúlyozni, hogy a dajkának olyan sokáig kellett nógatnia az anyát, és oly sok idő telt el, hogy másodszor is fel kellett végül szólítania. Az ἀγγελία szót a *LSJ* „command”, „order” fordítása alapján a „kérlelni” szóval adtam vissza, a δευτέρας szót pedig az „újra” kifejezéssel.

1.5. sehogysem tudott megbizonyosodni: az anya feltehetőleg lehajolva vagy letérdelve kukucskált be az ajtó zárszerkezetén keresztül, és ahhoz, hogy jobban lásson, be kellett volna dugnia a fejét az ajtón, de az természetesen zárva volt.¹⁹⁶

1.6. a lány észrevétlenül elosont: bár Phlegón nem részletezi, hogy ez miképpen sikerült, az azonban bizonyos, hogy a lánynak, visszatérő halottként, egyrészt van teste, hiszen eszik, iszik, szerelmeskedik,¹⁹⁷ ruhát visel, képes tárgyakat megfogni (gyűrű), ugyanakkor viszont képes láthatatlanul eltűnni, amikor csak akar.¹⁹⁸

1.7. a fiú első ijedtségében zavarba jött: Hansen szerint a fiú azért volt zavarban, mert vendéglátói házában, azok tudta nélkül folytatott titkos viszonyt egy lánnyal, amely most kiderült. Egészen biztosan nem volt tisztában azzal, hogy szeretője a házigazdái lánya, ha ennek tudatában szerelmeskedett volna a lánnyal, az egyenesen sértő lett volna rájuk nézve,¹⁹⁹ így erről biztosan nem lehetett szó. Ráadásul kockázatos is lett volna, hiszen az apa akár meg is ölhette volna.²⁰⁰ Rose szerint a fiú hetairának hitte a lányt, de a szövegben nincs erre semmiféle utalás.²⁰¹

1.7. a lány neve Philinnion: úgy tűnik, a szerző szándékosan makedón, vagy makedón hangzású neveket adott a történet szereplőinek. Rohde szerint a Proklosnál említett Krateros, akit Philinnion férjének szántak, Nagy Sándor egyik hadvezére volt.²⁰³ Hipparchos egy Arrhidaios nevű férfihoz címezte levelét, aki talán Philippos Arrhidaios lehetett, Nagy Sándor féltestvére.²⁰⁴ Maga a Philinnion név pedig talán Philához köthető, aki az imént említett

¹⁹⁶ STRAMAGLIA 1999, p. 241.

¹⁹⁷ Kísértettel való szerelmeskedés motívuma más ókori forrásban is előfordul, pl. Hérodotos VI.69.

¹⁹⁸ STRAMAGLIA 1999, p. 242–243. Ld. még 1.11-hez írt kommentárt.

¹⁹⁹ HANSEN 1996, pp. 71–72. V.ö. STRAMAGLIA 1999, p. 243.

²⁰⁰ Ld. Lysias *Eratosthenés elleni beszéde* (I. beszéd) (Az ókori források megjelölésekor ahol lehetett, a magyar címet tüntettem fel. A többi esetben mind a görög, mind a latin nyelvű forrásoknál a latin címet adtam meg.)

²⁰¹ ROSE, p. 148.

²⁰³ ROHDE, p. 333.

²⁰⁴ ROHDE, p. 330. Philippos Arrhidaiosnak egyébként egy thessaliali nő, Philinna nevű nő volt az anyja, akinek neve egy mágikus papiruszon is előfordul (*PGM* XX. 13–19.: Φιλίνης Θε[σσ]αλῆς ἐπαιοῖδῃ π[ρὸς] κεφαλῆς π[ό]νῳ. Idézi: OGDEN 2008, p. 135.). Philinnáról és II. Philippos másik feleségéről, Olympiasról is tudjuk, hogy gyakran üztek varázslatot, időnként éppen egymás ellen. (DANIEL OGDEN nemrég megjelent cikkében részletesen írt erről: OGDEN 2009, pp. 425–437.) Könnyen elképzelhető, hogy a phlegóni szöveg eredeti szerzője

Kraterosnak a második felesége volt,²⁰⁵ de akár Arrhidaios Philinna nevű anyjáról is elnevezhették,²⁰⁶ sőt, II. Philippos makedón király egyik feleségét is Philinnának hívták. A Philinnion név a Philinna becézett, kicsinyítőképzős alakja.²⁰⁷ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a szerző a sokak által ismert nevek (és nem személyek) emlegetésével akarta a valóságosság érzését keltetni. A történet maga a Makedónia keleti részén található Amphipolisban játszódik, Machatés, a lány szerelmese pedig Pellából érkezett oda.

A szövegben előforduló többi név – Démostratos, Charitó, Hipparchos és Hyllos – valószínűleg a szerzői fantázia műve, és nem köthetők valóságos személyekhez. Más görög írók is egyszerre használtak kitalált és valós személyekhez köthető neveket.²⁰⁸

1.7. hogy hihetővé tegye történetét: Machatés ekkor bemutatja azt az aranygyűrűt, amelyet a lánytól kapott. Később kiderül, hogy Machatés is adott egy gyűrűt a lánynak, amely vasból készült, de valószínű, hogy egyszerre ajándékozták meg egymást a gyűrűkkel, még korábban, és az is, hogy ez szerepelt az időközben elveszett részben, ugyanis Phlegón mind az aranygyűrűre (7), mind a vasgyűrűre (15) visszaulva hivatkozik (τόν τε δακτύλιον τὸν χρυσοῦν/ τὸν δακτύλιον τὸν σιδηροῦν).²⁰⁹

Ezek voltaképpen eljegyzési gyűrűk.²¹⁰ Rose éppen a gyűrűk miatt tartja elképzelhetőnek, hogy az eredeti változatban Machatés és Krateros egyazon személyek voltak, ugyanis a gyűrűajándékozás menyasszony és vőlegény között szokás, és nem annyira rövid kapcsolatokban.²¹¹ Machatés a gyűrűn kívül azt a melltartó övet is megmutatja, amelyet a lány – feltehetően a gyors öltözködés közben – elfelejtett felvenni és magával vinni.

1.7. melltartó öv: A Phlegónnál στηθοδεσμίς-nek, másképp στρόφιον-nak, κεστός-nak vagy μαστόδετον-nak nevezett szövetdarabot melltartóként viselték a nők az ókori Hellasban és Rómában. Kendőként maguk köré csavarták, vagy már eleve volt benne egy csavar, és úgy viselték, de pántos változata is létezett.²¹² Ekkoriban még sem a technológia (szabási technikák, fűző hiánya stb.), sem a felhasznált anyagok nem tették lehetővé, hogy a mellet

tudott arról, hogy Philinna, Philippos felesége állítólag varázslatot üzött (erre még Plutarchos is kitért művében – *Alex.* 2.), és erre gondolva adta a szellemként visszatérő halott lánynak a nevet.

²⁰⁵ ROHDE, p. 333.

²⁰⁶ ROHDE, p. 339.

²⁰⁷ OGDEN 2008, p. 196. n. 30.

²⁰⁸ HANSEN 1996, pp. 72–73. (pl. Charitón *Kallirhoé* c. regényében Hermokratés valós személyként azonosítható, ugyanakkor a többi szereplő fiktív).

²⁰⁹ HANSEN 1996, p. 73.

²¹⁰ STRAMAGLIA 1999, p. 251. Az eljegyzési- illetve jegygyűrű ókori vonatkozásához ld. még NÉMETH 1996, pp. 339–355.

²¹¹ ROSE, p. 149. Ez ellen viszont felhozható, hogy ha Machatés/Krateros régebb óra ismeri Philinniont, akkor fel kellett volna ismernie a lányt.

²¹² HURSCHMANN, R.: Strophium. In: *DNP*. 11. kötet, pp. 1056–1057.

felpolcolják, vagy előrébb tolják. A melltartó öv szerepe mindössze annyi lehetett, hogy a mellett a testhez szorítsa. Nem tudjuk, hogy mennyire volt elterjedt viselet.²¹³

Ez az alsónemű az ókori képzőművészeti alkotásokból is ismert, pl. a Piazza Armerinában ábrázolt, ún. „bikinis lányokon” (Kr. u. 4. század),²¹⁴ akik valójában atlétikai játékok versenyzői.²¹⁵

1.8. **fejkendő:** a fejkendőnek fordított κεκρύφαλος lehetett egy kendő, vagy akár hajháló is, amivel a görög és római asszonyok éjjel-nappal lefedték a hajukat, részben vagy teljesen. A hajháló egyben tartotta a gondosan elkészített frizurájukat.²¹⁶

1.9. **mindannyian úgy szenvednek és sírnak:** úgy tűnik, hogy nemcsak az anya fakadt könnyekre, hanem a háztartásban élő összes személy is. Machatés ekkor dőbbenhetett rá, hogy a lány, aki meglátogatta őt, valójában már meghalt, ám ezt még később (10) is nehezebb esik elhinnie.²¹⁷

1.10. **sírrablók:** az ókorban elterjedt szokás volt a sírrablás, így Machatés gondolata teljesen jogosnak tűnik.²¹⁸

1.11. **három éjszakát:** ez azt jelenti, hogy Philinnion három egymást követő éjszaka látogatta meg kedvesét. Az első éjjel gyűrűt cserél(het)tek, a második éjszaka leste meg őket a dajka, majd Charitó, és ezen a harmadik éjszakán lepték meg őket a lány szülei. A lány számára ekkor foszlott szét annak a reménye, hogy titkára nem derül fény, hiszen ő valójában egy kísértet.²¹⁹

Az alvilági istenek valószínűleg három éjszakára engedték el a lányt. Stramaglia szerint három oka is lehetett annak, hogy miért éppen három éjszakát kapott: 1. Phlegón, Proklos és Naumachios másik, Publiusról szóló történetében is szerepel a három éjszaka motívuma:²²⁰ Publius három éjszakát töltött feleségével, majd meghalt. A hármas szám és a halál kapcsolata máshol is előfordul a görög mitológiában: Prótesilaos és Laodameia mindössze három órát kaptak az alvilági istenektől együttlétre. 2. Az eljegyzéseket általában három napos ünnepségek keretében tartották, valójában ennek felel meg az itt töltött három

²¹³ LLEWELLYN-JONES, pp. 182.

²¹⁴ Villa Romana del Casale, Piazza Armerina, Szicília.

²¹⁵ DUNBABIN, p. 125. A melltartó öv előfordulása az ókori vázákon, ld. LLEWELLYN-JONES, pp. 182–183.

²¹⁶ HURSCHMANN, R.: Kekryphalos. In: *DNP*. 5. kötet, p. 382.

²¹⁷ HANSEN 1996, p. 73.

²¹⁸ STRAMAGLIA 1999, p. 245. A Philinnion-történettel feltehetőleg egyidőben született Kallirhoé című mű szintén említ sírrablókat (I. 7–9)

²¹⁹ HANSEN 1996, p. 73.

²²⁰ Proklos – Naumachiosról átvett – Rufusról szóló történetében is három éjszaka után tér vissza a főpap, hogy befejezze rábízott feladatát. (ROSE, p. 148.)

éjszaka. 3. A népmesékben és a mitológiában gyakori motívum, hogy valamit megháromszoroznak, és a harmadik alkalommal végül be is következik a végkifejlet.²²¹

Proklosnál ugyanakkor az áll itt, hogy: „*titokban sok egymást követő éjszakát töltött együtt szerelmével.*”²²² Ez azonban valószínűleg Proklos elírásának az eredménye.²²³

1.11. azzal fizettek meg a kíváncsiságotokért: A kíváncsiság szónak – πολυπραγμοσύνη vagy περιεργία – a görögben negatív felhangja van.²²⁴ A történetben ez az a pont, amikor kiderül, hogy a halott Philinnion és az őt gyászoló szülei kívánságai teljesen ellentétesek, és hogy a szülők helyrehozhatatlan hibát követtek el, amikor – egyébként teljesen érthető módon – látni akarták holtnak vélt lányukat. Philinnion viszont nem azért tért vissza az alvilágból, hogy a szüleit lássa. Látogatásának egyetlen célja az volt, hogy beteljesületlen, a síron túl is tartó szerelmét még egyszer láthassa, és beteljesítse álmát.²²⁵

A szöveg ugyan nem tér ki erre, de fontos megjegyezni, hogy ugyanezek a szülők már elkövettek egyszer egy óriási hibát (bár akkor sem szándékosan), azzal, hogy lányukat egy olyan férfihoz adták feleségül, akit az nem is szeretett. Ez persze teljesen megszokott eljárás volt az ókorban, de ebben az esetben a lány olyannyira nem szerette Kraterost, az újdonsült férjét, hogy nem sokkal az esküvő után belehalt bánatába. Kérdés persze, hogy hibájukat észlelték-e egyáltalán a szülők.

Két másik fontos kérdésre sem kapunk választ magából az elbeszélésből: 1. mi volt az „istenek szándéka”, amire Philinnion hivatkozik (11), és amit a dajka is feltételez (4); 2. miért csak három napot tölthetett Philinnion az evilágban – bár ez utóbbi kérdésre Stramaglia megpróbál választ adni.²²⁶

A szövegből az sem derül ki, hogy mi történt volna akkor, ha a szülők nem leplezik le lányukat. Nem lehet tudni azt sem, vajon életben maradhatott volna, ahogy azt sem, hogy milyen szabály alapján térhetett volna vissza, és miért éppen ő kapott volna esélyt az élők sorába történő visszatéréshez. Miféle isteni tabut sérthettek meg a szülők, amikor benyitottak a vendégszobába és leleplezték lányukat? Mindezen kérdésekre nem kapunk választ, és Hansen szerint a szerzőnek épp az lehetett a célja, hogy rádöbbenítsen minket arra, hogy az

²²¹ STRAMAGLIA 1999, p. 245.

²²² Proklos *Commentarii in Platonis Rem Publicam* II.116.9. (Pataricza Dóra ford.)

²²³ STRAMAGLIA 1999, p. 245.

²²⁴ STRAMAGLIA 1999, p. 246.

²²⁵ HANSEN 1996, p. 74.

²²⁶ STRAMAGLIA 1999, p. 239. és p. 245.

evilági élettel párhuzamosan létezett egy másik világ is, teljesen szokatlan, ismeretlen és egyben megismerhetetlen szabályokkal.²²⁷

Philinnion valószínűleg azért válhatott visszatérő halottá vagy kísértetté, mert az esküvője napján halt meg, feltehetőleg nem sokkal a házasság elhálása előtt, így nem volt már teljesen lány, de még asszonyként sem élt, azaz hasonló volt a helyzete, mint az ἄωρος-oké, azaz az idő előtt meghalt embereké, akiknek szintén nem tisztázott a státusza. Eszerint egy rítus közepén tartott éppen, amikor meghalt: félig már megházasodott, de még nem teljesítette be azt. Ez az állapot viszont tabunak számított, és az egyetlen megoldást az jelenthette a feloldására, ha véghezviszi azt, amit már elkezdett.²²⁸ Az is megoldást jelenthetett volna, ha a férje vagy éppen Machatés is meghal, és az alvilágban teljesítették volna be a házasságot.²²⁹

Felton szellemtipológiájában az eredeti testükben visszatérő, régebb óta halottak közé sorolja Philinniont.²³⁰ Nagy Levente – három csoporton alapuló – tipológiája szerint Philinnion a *nekydaimónok*, azaz a természetellenes (jelen esetben idő előtti) halállal elhunyt holtak közé sorolható.²³¹ Németh György azonban meggyőző érveléssel ezt kétségbe vonja. Tipológiáját alapul véve Philinnion a Gelló-típusú szellemekhez sorolható, akik *aóros*-ként, azaz idő előtt elhunytként tértek vissza a földre. Az ilyen típusú lények valamiféle anyagi testtel is rendelkeztek,²³² és lelkük valahol a sír környékén tanyázott.²³³

Az *aóros* kifejezés egyébként többféleképpen is jelenti az idő előtti halált: idetartoznak azok, akik házasság előtt haltak meg (ἄγαμος, ἄγύναιος, ἀθαλάμευτος, ἥθεος), azok, akik már megházasodtak ugyan, de még nem lett gyermekük (ἄτεκνος, ἄπαις) – Philinnion ide is sorolható, bár valószínű, hogy ő a házasság el nem hálása miatt számít *aóros*-nak –, és azok is, akik még nem fejezték be valamilyen fontos küldetésüket.²³⁴

1.12. holtan esett össze: ezen a ponton csúcsosodik ki a történet tragédiája, hiszen a szülők éppen most kezdtek el reménykedni abban, hogy a lányuk talán mégis él, a következő percben pedig ismét el kell veszíteniük gyermeküket, még hozzá a saját hibájukból (bár akaratlanul).²³⁵

²²⁷ HANSEN 1996, p. 74.

²²⁸ ROSE, p. 148. és STRAMAGLIA 1999, p. 244. ld. még NÉMETH 2009, pp. 55–59.

²²⁹ ROSE, p. 150. (A beteljesítés ebben az esetben azt jelenti, hogy a lánynak el „kell” veszítenie ahhoz a szüzességét, hogy végleg asszonnyá váljon. Ebből a szempontból mindegy, hogy a férje vagy a szerelme segít-e ebben.)

²³⁰ Felton, D.: *Haunted Greece and Rome. Ghost stories from classical antiquity*. Austin 1999. pp. 25–37. Idézi: NAGY 2006, pp. 15–16.

²³¹ NAGY 2006, p. 24. és NAGY 2002, p. 17.

²³² NÉMETH 2009, p. 55.

²³³ NÉMETH 2009, p. 56.

²³⁴ Stramaglia 1999, pp. 10–11.

²³⁵ HANSEN 1996, p. 75.

Buplagos (3. 5.) és Gabienus Pliniusnál (*NH* LIII. 179.) ezzel megegyező módon válnak ismét halottá: miután elmondták mondanivalójukat, holtan estek össze.²³⁶

1.11. **elviselhetetlen:** ἀνηκέστου ... συμπτώματος, ugyanez a szófordulat olvasható a 2. történetben is: εἰς ἀνηκέστους συμφορὰς. (2. 6.)

1.12. **felfoghatatlan:** a görög szövegben itt az ἄπιστος szó áll, ami többször is megismétlődik (10, 16), hangsúlyozandó, hogy az esemény mennyire hihetetlen.²³⁷

1.12. **hozzám is eljutott a beszámoló:** Az első 11 részben egyes szám harmadik személyű az elbeszélés, a történet második részében pedig egyes szám első személyre váltott a szerző. Ekkor derül ki, hogy nem egy egyszerű elbeszélésről, van szó, hanem egy levélről, amelyet az eseményeknél jelenlévő szemtanú írt egy másik személynek. Az eredeti szöveg olvasói számára ez feltehetőleg már korábban is kiderülhetett, hiszen egy levél elején meg szokott jelenni egy általános üdvözlőformula, mint pl. „Hipparchos üdvözlését küldi Arrhidaiosnak”, és azt is meg kellett indokolni, hogy miért írt egyáltalán.

Arra számíthatnánk, hogy az ezt követő leírás még részletesebb lesz, mint az eddigiek elbeszélése, hiszen – mint kiderült – itt már személyesen is jelen volt Hipparchos, ennek ellenére a történet második fele jóval rövidebb és szűkszavúbb, mint az első rész. Ennek bizonyára az lehetett az oka, hogy Philinnion felbukkanása lényegesen érdekesebb, mint a „második halálát” követő nyomozás, és mert Phlegón szempontjából a halott lány felbukkanása az érdekes, és nem a későbbi események.²³⁸

Hansen mutatott rá elsőként, hogy feloldhatatlan ellentétben áll az elbeszélő minden részletre kiterjedő beszámolója és a hivatalnok szerepe között. A történetből nem derül ki, hogy az elbeszélő – ha egyszer a város egyik, ráadásul nem is éppen magas rangban álló hivatalnoka – miként ismerhet olyan apró részleteket, hogy miképpen leselkedett a dajka, milyen lelki állapotban volt az anya, hogyan fogta fel Machatés lassanként az eseményeket, mi történt, amikor megtalálták Philinniont Machatésnél stb.²³⁹

Az elbeszélő mindenre kiterjedő tudása így valószerűtlenül pontos és valóságghű képet fest a házban történt eseményekről, amelyeknél egyáltalán nem volt ott, sőt, arra sem történik utalás, hogy bizalmas kapcsolatban állt volna a személyzet egyik tagjával, aki mindent elmondhatott volna neki.

²³⁶ STRAMAGLIA 1999, p. 247.

²³⁷ HANSEN 1996, p. 75.

²³⁸ HANSEN 1996, pp. 75–76.

²³⁹ HANSEN 1996, pp. 78–79.

A fentebb említett ellentmondás (az elbeszélő részletes leírása, holott ő csak egy hivatalnok) sem Phlegónnak, sem Proklosnak nem tűnt fel. Vagy valóban elhitték, hogy egy megtörtént esemény hiteles beszámolójáról van itt szó, vagy mindkettejüknek olyan fontos volt ez az irat – persze más-más okból, hiszen Phlegón paradoxográfus volt, Proklos pedig egy filozófus, aki Platón *Állam* című művének kommentárjában idézte ezt az elbeszélést –, hogy feltétlenül bele akarták venni művükbe, figyelmen kívül hagyva annak szavahihetőségét.

Nagyon valószínű, hogy Phlegón, akárcsak a 2. és a 3. történet esetében, majdnem kész formában vett át egy korábbi, ismeretlen szerzőtől származó leírást, aki levélformában fogalmazta meg ezt a hihetetlen eseményt.²⁴⁰ Maga a levél egészen biztosan irodalmi fikció, de Phlegón minden kétséget kizáróan hitelesnek fogadta el, és ezért másolta be a csodálatos történeteket összegyűjtő írásába, két másik (2. és 3. történet) – szintén fikciónak tűnő – történettel együtt.²⁴¹ Jacoby szerint Phlegón az első három történetet ugyanabból a forrásból vette át, erre bizonyítéknak tekinti a levélformát, az eseményről szóló beszámolót, az elbeszélés belső sorrendjét (feltűnik a szellem, gyűlés, stb.) és a nyelvezetet.²⁴²

1.12–13. változik a helyszín, eddig a házban történtek az események, majd ezt követően az egész város megtudja, hogy mi történt, és a cselekmény helye a színház (14), a temető (14–15), ismét Démostratos háza (16), majd megint a színház lesz.

1.13. **szemmel tartottam a ... tömeget:** ebből kiderül, hogy az elbeszélő egy alacsonyabb rangú helyi tisztviselő lehet, valószínűleg πολιτάρχης.²⁴³

1.13. **mert attól tartottam, hogy zűrzavar támad, ha elterjed a hír:** a félelem teljesen jogos, és az állami tisztségviselők egyébként is gyakran beavatkoztak, ha valami csodás esemény történt, hogy megtisztító szertartással megszabaduljanak a lehetséges zavart, felfordulást okozó személytől.²⁴⁴

1.14. **pirkadatkor:** a negyedik, vagyis az utolsó nap kezdete

1.14. **telve volt a színház:** a görög városok polgárai kezdetben általában az agorán tartották a népgyűléseket, később, a hellenisztikus korban, amikor kőből épített színházai is lettek, a legtöbb görög közösség oda helyezte át a gyűléseket.²⁴⁵

²⁴⁰ HANSEN 1996, pp. 66–67.

²⁴¹ HANSEN 2002, p. 395.

²⁴² JACOBY, *Kommentár*, p. 845.

²⁴³ WENDLAND, p. 7.

²⁴⁴ STRAMAGLIA 1999, p. 249–250.

²⁴⁵ HANSEN 1996, p. 76.

1.14–15: **Miután felnyitottuk a sírkamrát, ...megtaláltuk a ravatalokon fekvő holttesteket:** ez hagyományos makedón temetkezésre utal. Proklos változatában a sírt felásták, ebben az esetben valószínűleg arról lehetett szó, hogy a szerző fejében a saját, görög típusú temetkezési hagyomány járt, és ezért véletlenül elírta a kifejezést.²⁴⁶ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy akárcsak a verginai királýsírok esetében, itt is sírdombot halmoztak a kamra bejáratára.

Ha létezett egykor a történetnek egy eredeti változata, akkor abban minden bizonnyal a szülők nyitatták fel a sírt, és nem a helyi tisztségviselők, ez ugyanis nem az ő hatáskörükbe tartozott.²⁴⁷

A sírkamra bizonyítás céljából való felkeresésére a legismertebb példa Lukács Evangéliumában olvasható (24,11).

1.14. **Még egy fél év sem telt el:** ami arra utal, hogy a sírt felkereső emberek arra számítottak, hogy ott találják a lány (oszló) testét, és nemcsak csontokat.

1.15. **arannyal futtatott pohár:** az angol szövegben a „gilded” – „aranyozott” szó áll, a német fordításban viszont „goldene” – „arany” kifejezés. A görög szövegben olvasható χρυσόκλυστον szó pontos jelentése az *LSJ* szerint „aranyba mártott”, „aranyozott”.²⁴⁸

1.15. **vasgyűrű:** gyakori toposz az ókori mitológiában és a folklorisztikus történetekben. Más elbeszélésekben is magával viszi a halott hős(nő) a szerelmesétől kapott gyűrűt az alvilágba vagy a túlvilágra.²⁴⁹ Érdekes, hogy Philinnion elfogadta a vasból készült gyűrűt, ugyanis görög babona szerint a szellemek általában félnek a vastól.²⁵⁰

1.15. **az első napon:** a holttest mellett ott fekszenek azok az ajándékok, amelyeket a találkozás első napján, tehát három napja kapott Machatéstól, egy vasgyűrű és egy aranyozott pohár.

1.15. **az, amit:** Giannini és Hansen olvasata: ἄπερ, Struve, Hercher és Stramaglia olvasata viszont: ὅπερ. Én ez utóbbit fogadtam el. Stramaglia²⁵² azzal érvel, hogy a korábban olvasható felsorolás (1.7.) – τε δακτύλιον τὸν χρυσοῦν, ὃν ἔλαβεν παρ' αὐτῆς, καὶ τὴν στηθοδεσμίδα, ἣν ἀπολελοίπει τῇ πρότερον νυκτί – tagolása arra utal, hogy az első és a

²⁴⁶ HANSEN 1996, p. 76.

²⁴⁷ MESK, p. 303.

²⁴⁸ *LSJ* s.v. χρυσόκλυστος

²⁴⁹ Részletesen írási erről STRAMAGLIA 1999, p. 251. és HANSEN 1996, pp. 79–82.

²⁵⁰ MESK, p. 301. n. 7. és OGDEN 2004, pp. 180 és 188.

²⁵² STRAMAGLIA 1995, pp. 209–210.

második éjszaka után is váltottak ajándékot a szerelmesek. Az első éjjelt követően ajándékozták meg egymást a melltartó övvel²⁵³ és az aranyozott pohárral, a második éjszaka pedig gyűrűt cseréltek. A harmadik éjjel nem adhattak egymásnak ajándékot, mert megzavarták őket.²⁵⁴

1.16. csakugyan ott fekszik a földön: miután Philinnion holtan esik össze, az ágyon találják őt (12). A következő említéskor már a földön fekszik. Hopfner ezt azzal magyarázza, hogy a lány vissza akart térni a sírba, a neki szánt helyre, azaz a föld alá, és a földön fekvésközlebb van ehhez a helyhez, mint az ágyon. Hopfner szerint ez egy újabb jele annak, hogy a lány akarattal rendelkezik.²⁵⁵ Ez ellen az érv ellen szól az, hogy a padlóra fekvés még nem jelenti az alvilágba való visszatérést, ráadásul ez a hely nem is az eredetileg neki „szánt” sír közelében van.

1.17. Hyllos: ő az a jós, aki a közösség érdekeit képviseli,²⁵⁶ rámutat arra, hogy a lány holttestét el kell égetni, az isteneket pedig ki kell engesztelni.

1.17. legjobb jósunk: a szerző a μάντις szót használja, később pedig (1. 17.) az οἰωνοσκοπός szóval is pontosítja. Hansen megjegyzi, hogy a μάντις szó helyett pontosabb lett volna, ha a szerző a τερατοσκοπός szót választja, amelynek a jelentése közelebb áll ahhoz a funkcióhoz, amelyet Hyllos betöltött.²⁵⁷ Hyllos – az istenek megbízottjaként – pontosan akkor lép színre, amikor elkerülhetetlennek látszik, hogy még rosszabbra forduljon a helyzet. Hyllos vallási szakértőként segít a városi hivatalnokoknak, hogy tisztázzák a tennivalókat.²⁵⁸

1.17. égezzük el a lány holttestét a város határán kívül: a legismertebb párhuzam, ahol a város határain kívül temetnek, az a jelenet Sophoklész *Oidipus Kolónosban* című művében, ahol Kreón nem engedi, hogy Oidipust, ha majd meghal, Thébai határain belül temessék el (399 ff. és 784–790). Ugyanígy az árulók csontjait is kivetették a határon túlra (pl. Aristotelész *AP* 1.). Minderről már a XII táblás törvényekben is ugyanígy rendelkeztek: „*Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito.*”²⁵⁹

1.18. Machatés ... öngyilkos lett: a szövegből nem derül ki, hogy Machatés azért követett-e el öngyilkosságot, mert képtelen volt elszakadni immáron véglegesen halott szerelmesétől,

²⁵³ Szerintem Philinnion csak véletlenül hagyta Machatés szobájában a melltartóövet, és nem „csere” ajándéknak szánta.

²⁵⁴ STRAMAGLIA 1999, p. 251.

²⁵⁵ Idézi: STRAMAGLIA 1999, pp. 251–252.

²⁵⁶ HANSEN 1996, p. 77.

²⁵⁷ HANSEN 1996, p. 77.

²⁵⁸ STRAMAGLIA 1999, p. 252.

²⁵⁹ XII táblás törvények X.1. Idézi: Cicero *A törvények* II.23.58.

vagy mert nem bírta feldolgozni azt a tényt, hogy egy halott lánnyal szerelmeskedett. Mindenesetre gyakori motívum az ilyen típusú történetekben, hogy a halottakkal kapcsolatba kerülő személyek végül az öngyilkosságot választják.²⁶⁰

1.18. **ha úgy döntesz...**: ez a félmondat arra utal, hogy a történet elbeszélője egy hivatalnok (erre már a 13. részben is találtunk egy utalást), aki jelentést tesz az Amphipolisban történetekről egy magasabb rangú tisztségviselőnek, hogy az – ha akar – magának az uralkodónak számolhasson be a különös eseményekről. Proklos összefoglalójából kiderül, hogy a levél fiktív szerzője Hipparchos, a levél címzettje Arrhidaios, a szóban forgó uralkodó pedig a makedón II. Philippos.²⁶¹ A levél célja, hogy a hivatalos, szavahihető beszámolónak tűnő elbeszélést olvasva a kétkedők is elhiggyék a hihetetlen eseményeket. Valójában egy szóról szóra továbbadott történetet foglaltak írásba, és a levélforma illetve a szemtanúk említése is azt hivatottak elhitetni, hogy az események tényleg megtörténtek.²⁶²

1.19. **elküldhessek Hozzád egy ... tanút**: Phlegón valószínűleg ezzel a félmondattal is hihetőbbé akarta tenni beszámolóját. Ha ugyanis utal arra, hogy a fiktív elbeszélőn kívül volt még szavahihető tanú, akit ráadásul még egy magasabb rangú hivatalnok elé is el lehet(ne) küldeni, az olvasó könnyebben elhiheti, hogy egy valós, megtörtént eseményről olvas.

1.19. **Jó egészséget kívánok!**: a fiktív levél végén álló kifejezés – ἔρωσο – a görög levelek záró formulája, szó szerinti jelentése: légy erős!

2. Polykritos, az aitólarchés

Proklosnál olvasható ugyanez a történet, ő egy Kr. u. 3–4. században élt orvost, Naumachioszt jelöli meg forrásaként, aki összegyűjtötte azokat a történeteket, amelyek holtnak hitt emberek életre keléséről szólnak. Ezen elbeszélésekből Proklos négyet vett át, amelyek közül az első Polykritos története, amely egyezik a Phlegónnál olvasható Polykritos történettel, és mindketten az alexandriai vagy ephesosi Hierónt nevezik meg forrásként. Naumachios leírta, hogy Hierón és mások egy Antigonos nevű királynak írták le levél formában ezeket a meséket. Ez az egybeesés megerősíti azt az elméletet, hogy Proklosnak és Phlegónnak ugyanaz lehetett a forrása. Proklosnál még három másik, Naumachiostól átvett beszámoló olvasható, amelyek közül az utolsó a Philinnion-történet.²⁶³

²⁶⁰ Ókori források felsorolása: OGDEN 2004, p. 256. és MESK, p. 301.

²⁶¹ Vö. „1. 7. A lány neve Philinnion”-hoz írt kommentárt; HANSEN 2002, p. 394.

²⁶² WENDLAND, p. 33.

²⁶³ ROHDE, pp. 338–339.

A Hipparchos-féle, Arrhidaioshoz írt levelet bizonyosan nem lehet hitelesnek tartani. A Phlegónnál olvasható, Polykritosról szóló beszámoló állítólagos forrását, Hierónt és a Buplagos – Publius történetben megnevezett peripatetikus filozófust, Antisthenést pedig nem lehet egyértelműen azonosítani.²⁶⁴ Rohde a Phlegónnál olvasható 2. és 3. történet hasonló jellemzői (verses betétek, beszámolók), illetve az 1. és 2. elbeszélés azonos háttere (olyan szavahihető tanúk beszámolója, akik jelen voltak a csodás eseményeknél) alapján arra a következtetésre jutott, hogy a Phlegónnál olvasható első három történetnek ugyanaz volt a szerzője.²⁶⁵

Ez a történet – témáját tekintve – a kísértettörténetekhez és a hermaphroditákról szóló történetekhez is sorolható. Phlegón a későbbiekben (4–10) részletesen beszámol olyan esetekről, amelyekben mitológiai és állítólag valós személyek hirtelen nemet változtattak. Ez utóbbi esetek hátterében – ahogy azt majd a későbbiekben kifejtem – hermaphroditákról lehetett szó, akiknek hirtelen, valamilyen belső, szervi vagy külső, környezeti hatásra az addig látens nemiségük került előtérbe. Ha tehát a 4–10. fejezeteket valójában interszexuális (régebbi kifejezéssel: hermaphrodita) emberek nemi jellegének megváltozásáról szóló történeteknek tekintjük, akkor a 2. fejezet is ehhez a részhez sorolható, hozzátéve, hogy itt nincs szó nemváltoztatásról, ugyanis egy interszexuális csecsemő születéséről és korai haláláról szól.

Proklos a Phlegónnál olvasható történet rövid változatát adta: „Az épeirosi Naumachios, aki nagyapáink idején élt, beszámolt arról, hogy az aitól Polykritos, akit az aitólok a leginkább megbecsültek, és aki az aitólarchés tisztségét töltötte be, meghalt, majd a halála utáni kilencedik hónapban feltámadt. Megjelent az aitólok közös gyűlésén, és kiváló tanácsot adott nekik abban, amiről éppen tanácskoztak. Az ephesosi Hierón és más történészek is szemtanúi voltak ennek, és beszámoltak róla Antigonos királynak, és más távollévő barátjuknak.”²⁶⁸

²⁶⁴ ROHDE szerint Hierón és Antisthenés is fiktív alakok (p. 339.), HANSEN szerint az ephesosi Hierón Antigonos Monophthalmos korában élhetett, de ennél többet nem tudunk róla, Antisthenés pedig vagy a *Philosophón diadochai* című mű szerzője vagy egy szintén Antisthenés nevű rhodosi történész lehetett (p. 85. és p. 103).

²⁶⁵ ROHDE, p. 339.

²⁶⁸ Proklos *Commentarii in Platonis Rem Publicam* II.115.7–15. (Pataricza Dóra ford.)

2.1. Az alexandriai vagy ephesosi Hierón mesélte: Csak Proklos és Phlegón írt erről a Hierónról, akit az előbbi szerző csak „az ephesosi Hierón” néven említ.²⁶⁹ Proklosnál²⁷⁰ olvashatunk arról, hogy az ephesosi Hierón és mások beszámoltak ugyanerről az eseményről Antigonos királynak és barátainak, még hozzá levél formában. Nem valószínű, hogy Proklos látott hasonló, levélformában írt beszámoló(ka)t, és az sem, hogy ő maga találta volna ki a levelezést, Hansen ezért feltételezi, hogy Proklos egy időben korábbi forrásból vette át a levélmotívumot.²⁷¹

Phlegónnál nyoma sincs a levélformának, és az ő verziója jóval részletesebb, Proklos ugyanis mindössze pár sorban foglalja össze a történeteket. Mind Phlegón beszámolója, mind Proklos összefoglalója egyértelműen fikció, és mindkét szerző egy nem létező Hierón nevű személyre hivatkozik, hogy hihetőként tüntessék fel a leírtakat.²⁷² A levelezés motívumának megléte illetve hiánya ellenére feltételezhető, hogy a két szerző ugyanabból a forrásból merített ihletet.²⁷³ Hierón ugyanolyan szerepet tölt be a történetben, mint az előző leírásban Hipparchos, azaz egy olyan tisztviselő, aki beszámol a felettesének a különös eseményekről.²⁷⁴

A Proklosnál említett Antigonos valószínűleg a makedóniai uralkodó, I. Antigonos Monophthalmos (ur. Kr. e. 306–301).²⁷⁵ Höfer azonban II. Antigonos Gonatasszal azonosítja az említett uralkodót (ur. Kr. e. 283–239).²⁷⁶

2.2. Polykritos: csak Proklosnál és Phlegónnál említett személy.²⁷⁷

2.2. aitólarchés: ezt a tisztséget más forrás nem említi. A szó jelentése: aitóliai vezető/az aitólok vezetője, a szóösszetétel hasonlít a boiótarchés megjelölésre – ez volt a neve a boiót szövetség 11 részegységének élén álló 1–1 vezetőjének. Itt mindenesetre bizonyosan azt a célt szolgálja az aitólarchés megjelölés, hogy jelezze: Polykritos a nép tiszteletében állt, és fontos szerepet töltött be városa életében.²⁷⁸

²⁶⁹ Kérdéses, hogy ki volt valójában, illetve, hogy melyik Hierón is volt. Részletesen kifejti: STRAMAGLIA 1999, p. 366–367.

²⁷⁰ Proklos *Commentarii in Platonis Rem Publicam* II.115.13.:

καὶ τούτων εἶναι μάρτυρας <Ἱέρωνα τὸν Ἐφέσιον> καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς Ἀντιγόνῳ τε τῷ βασιλεῖ καὶ ἄλλοις ἑαυτῶν φίλοις ἀποῦσι τὰ συμβάντα γράψαντας.

²⁷¹ HANSEN 1996, p. 85.

²⁷² HANSEN 1996, p. 85. és STRAMAGLIA 1999, p. 366.

²⁷³ HANSEN 1996, p. 85.

²⁷⁴ STRAMAGLIA 1999, pp. 366–367.

²⁷⁵ BRISSON 1978, p. 89.

²⁷⁶ HÖFER, p. 2652.

²⁷⁷ RE Polykritos (2) és HÖFER, pp. 2651–2652.

²⁷⁸ HANSEN 1996, p. 86. és STRAMAGLIA 1999, p. 368–369.

2.2. **lokrisi:** Lokris két részből állt: Kelet- illetve Nyugat-Lokrisból, amelyek közül az utóbbi közvetlenül Aitólia szomszédságában feküdt. Az idők folyamán Aitólia mindinkább a befolyása alá vonta Nyugat-Lokrist, és a Kr. e. 4. század végére véglegesen átvette az uralmat. A szomszédság és a politikai háttér miatt feltételezhető, hogy a történetben Nyugat-Lokrisról van szó, azaz Polykritos a szomszédos Nyugat-Lokrisból választott magának feleséget,²⁷⁹ és feltételezem, hogy mindez még akkor történhetett, amikor Nyugat-Lokris független volt Aitóliától.

2.2. **a negyedikén meghalt:** akárcsak Philinnion esetében, itt is egy olyan ember válik halottá, majd később kísértetté, aki nemrég házasodott.²⁸⁰ Zeus szintén három éjszakányi időt töltött Alkménével, ez idő alatt teherbe ejtette, majd a negyedik napon eltűnt.

2.3. **özvegyen maradt a házban:** azaz férje családjának házában. Az özvegy feleségek általában nem maradhattak a férj családjának otthonában, kivéve, ha volt már közös gyermekük, vagy ha épp terhes volt. Kérdéses, hogy ilyen esetben a megszületendő gyermek milyen polgárjogú lesz. Nem maradt fenn olyan forrás, amiből kiderülne, hogy az aitólok miként szabályozták ezt ebben az időben, de valószínű, hogy ha az asszony a férj hazájában és házában marad, a gyermek az apa polgárját öröklí.²⁸¹

2.3. **kétfajta nemi szerve volt:** itt valószínűleg egy interszexuális csecsemőről van szó, az ezt követő leírás orvosi szempontból megfelel a hermaphroditák nemi szervei leírásának, így akár hitelesnek is tekinthető.

Brisson rámutatott arra, hogy az újszülött négy szempontból is ellentétet hordozott magában: 1. férfi – nő; 2. felső rész – alsó rész; 3. „telve erővel” – lágy; 4. Aitólia – Kelet-Lokris.²⁸²

²⁷⁹ STRAMAGLIA 1999, p. 369.

²⁸⁰ MESK, p. 305.

²⁸¹ BRISSON 1978, pp. 101–102. n. 50.

²⁸² BRISSON 1978, p. 102. A történetben több hasonlóság is felfedezhető a Diodórosz Sikeliótész 32. könyvében olvasható leírással (32.11.3 és 32.12.). Mindkét esetben különböző néphez tartozó szülők (aitól és lokrisi illetve makedón és arab) interszexuális gyermeke a főszereplő. Diodórosznál a lány Héraiból férfi, Diophantész válik, és akárcsak Polykritos gyermekében, benne is keveredik a két nép vére, és se nem férfi, se nem nő, vagy éppen mindkettő. Phlegónnál ebben a gyermekben egyszerre „harcol” férfi és nő, az aitól és a lokrisi vér, és talán ez a magyarázata a jóslatának, hogy tényleg háború lesz.

2.4. kivitték az újszülöttet az agorára: Brisson²⁹² szerint az, hogy az újszülöttet azonnal kivitték az agorára, azt jelenti, hogy a különleges csecsemő születését egyfajta csodás jelként (τέρας) tekintették, amelynek értelmezése, jelentésének megfejtése mindenképpen közügy, és nem a család magánügye. Ehhez hozzáértő jósokra és más hasonlóan bölcs emberekre volt szükség. Hansen²⁹³ felveti, hogy az is elképzelhető, hogy az agorán csak összehívták az embereket, maga a tanácskozás azonban egy másik helyen, pl. a színházban (ld. 1.14. a Philinnion-történetben) történt.

Azzal, hogy a csecsemőt az agorára vitték, az ügy nyilvánossá vált, és a magánszféra (az apa, mint szülő) összeütközésbe került a közszférával (a város, és a papok mint tanácsadók). Az egész közösséget bevonják a döntéshozatalba, a papok beleszólnak ebbe, az apának ugyanakkor – érthető módon – az érdeke és a célja is más. A város keresi a „bűnöst”, meg akar szabadulni a furcsa jelenségtől, az apa szerint azonban az áldozópapok a hibásak.²⁹⁴

2.4. áldozópapokat és jósokat is hívtak: az áldozópapok (θύτης) értelmezték a feláldozott állatok belsőszerveiből kiolvasható jóslatot, a jósok vagy jövendőmondók (τερατοσκόπος – szó szerinti jelentés: a csodák/csodás események megfigyelője) pedig bármilyen fajta különös eseményből próbálták megjósolni a jövőt. A 6. caputban a két jósfajtát ugyanazzal a szóval (μάντις – jövendőmondó) jelöli,²⁹⁵ elhomályosítva a két jóslásfajta közötti különbséget: *„Mert nem nézhetem ölbe tett kézzel, hogy a gyermekemet máglyára vetitek, csak mert ostobák a jövendőmondóitok.”*

2.5. Néhányan közülük azt állították..., mások úgy vélték...: a két vélemény nem feltétlenül ellentétes egymással, akár egyszerre is megvalósulhat, hiszen az egyik tábor úgy gondolta, hogy a gyermek születése azt jelenti, hogy az aitólok és a lokrisiak között viszály támad, a másik tábor pedig „megoldásképpen” azt javasolta, hogy az újszülöttet és anyját vessék máglyára. A két véleményt a következőképpen értelmezhetjük: az egyik csoport szerint az interszexuális gyerek születése előjel, a másik tábor szerint pedig egy ártalmas

²⁹² BRISSON 1978, p. 103.

²⁹³ HANSEN 1996, p. 87.

²⁹⁴ DEN BOER, p. 95.

²⁹⁵ A jósok és jövendőmondók definíciójához ld. DIGNAS, B.–TRAMPEDACH, K., pp. 188–189.

jelenség, amitől mielőbb meg kell szabadulni. Az előbbieik célja, hogy minél pontosabban értelmezzék a jelenséget, illetve, hogy egyáltalán rájöjjenek, hogy mit akar jelenteni a kétnemű újszülött születése, a második csoport viszont mindössze egy problémás, de baljóslatú lénynek tartja a csecsemőt.²⁹⁶

2.5. fekete ruhába öltözve: a kísérteteket – akárcsak a halottakat – gyakran ábrázolják fekete ruhában.²⁹⁷ A kísértetek, démonok és a nyughatatlan halottak általában fekete ruhát viselnek, és más módon is ijesztők: fésületlen a hajuk, a pillantásuk vad. A gondolkodó emberek a tőlük való félelmet gyerekesnek és babonásnak bélyegzik,²⁹⁸ mint pl. Agatharchidész: „Az aithiópsok félelmet keltenek a hellénekben. De hát miért? A feketeségük és az alakjuk mássága miatt? Az efféle félelem nálunk nem éli túl a gyermekkort. A háborúkban és a nagyobb összetűzésekben nem a kinézet és szín dönti el az eseményeket, hanem a bátorság és a vezetés.”²⁹⁹

Felton szellemtipológiájában Polykritost a 2., azaz a krízisidőkben megjelenő kísértetek közé sorolja, akik a görög-római történetírásban a politikai propaganda eszközt szolgálgják.³⁰⁰ Publius és Buplagos (3. történet) szintén ebbe a csoportba tartoznak. Nagy Levente tipológiája alapján Polykritos a szellemek harmadik csoportjába sorolható (akárcsak Publius és Buplagos). Ezek szerint egy olyan lény, aki az evilágba nem árnyékként és testetlen szellemként, hanem nagyon is tettekreész, sőt legtöbbször erőszakosan viselkedő alakként tér vissza.³⁰¹

2.5. szelíd hangon: (λεπτῇ τῇ φωνῇ) Ez talán arra utal, hogy Polykritos nem volt teljes testi erejében, és az „erőtlen elhunytakhoz”³⁰² hasonlóan beszél.³⁰³

2.6. sikerült rávennem az alvilág uralkodóit: azaz a kísértet önszántából jött, de ehhez rá kellett vennie az alvilági isteneket, hogy felengedjék őt a gyermekéhez és népéhez, azonban csak korlátozott ideig („az alvilág urai nem engedik, hogy tovább maradjak”).³⁰⁴ Látogatásának az volt a célja, hogy gyermekét megmentse a máglyahaláltól.

²⁹⁶ HANSEN 1996, p. 87.

²⁹⁷ Részletesen ír erről: OGDEN 2004, p. 224. és BRISSON 1978, p. 105.

²⁹⁸ WINKLER 1980, pp. 160–162. WINKLER tipológiája azonban csak a külső jegyeken alapul, ezért nem tekinthető teljesnek, még FELTON utólagos kiegészítésével sem. (NAGY 2006, p. 15.)

²⁹⁹ Agatharchidész *de mari Erythraeo* 16. (Pataricza Dóra ford.)

³⁰⁰ FELTON, D.: *Haunted Greece and Rome. Ghost stories from classical antiquity*. Austin 1999. pp. 25–37. Idézi: NAGY 2006, p. 16.

³⁰¹ NAGY 2006, p. 20.

³⁰² Homéros *Odysseia* X. 521. (Devecseri Gábor ford.)

³⁰³ BRISSON 1978, p. 107.

³⁰⁴ Philinnion (1. történet) is az „isteni akaratra” – βούλησις – hivatkozik (1.11.). V.ö. a csak Proklosnál olvasható philipposi Ruphos történetével, akit szintén három napra engedtek vissza az alvilágból, hogy elvégezze feladatát (*Commentarii in Platonis Rem Publicam* II.115.29.).

A jövődömondók ugyanis pontosan azt javasolták, hogy meg kell ölni az újszülöttet, ám az alvilági istenek – legalábbis ezt sugallja a szöveg – ellenezhették ezt, hiszen olyan fontos ügy volt a máglyára vetés megakadályozása, hogy még a halott apát is elengedték az alvilágból, hogy meggátolja ezt a szörnyű tettet, és ezt nem bízták másra – például az életben lévő anyára.

Brisson szerint a gyermek máglyán való eleven elégetése szokatlanul erőszakos tett lenne, és egyben azt jelentené, hogy a társadalom inkább állatnak, mint embernek tartja az interszexuális csecsemőt, ugyanis a szörnyszülött állatokat volt szokás elevenen elégetni.³⁰⁵ Ugyanakkor egyáltalán nem tűnik túlzónak a beszámoló ezen része, hiszen Obsequens hasonló esetről számol be Kr. e. 136-ból, amikor egy szíami ikerpárt elégettek, hamvaikat pedig a tengerbe dobták.³⁰⁶

Polykritos mindenképpen meg akarja akadályozni, hogy a gyermekét meggyilkolják, és így az βιαιοθάνατος vagy ὄμορος halottá váljon, ugyanis akkor visszajáró kísértetté változna. Egy másik oka is van visszatértének: Polykritos három évig az aitolok vezetője volt, valószínűleg szerethette népét, és mindenképpen meg akarta gátolni, hogy szeretett polgártársai erőszakos cselekményt kövessenek el saját gyermeke ellen. A történet logikája szerint ezért győzte meg az alvilág urait, hogy engedjék őt vissza fiához, hogy ő maga vezethesse át gyermekét a túlvilágra.³⁰⁷

2.6. előttetek álló katasztrófa: a beszélő egy második okot is felhoz, hogy miért nem szabad elevenen elégetni gyermekét – az ő döntésüktől függ, hogy bekövetkezik-e egy katasztrófa. Ráadásul az sem mindegy, hogy mindezt hogyan teszik, a beszélő ezt is meghatározza: „félelem nélkül” kell átadni a gyermeket. Ha mégsem teszik ezt meg, „jövőtétlen szerencsétlenség” következik be.³⁰⁸

2.6. életemben is jóindulattal viseltetem irántatok, úgy most is: a kísértet hangsúlyozza, hogy életében is jóindulatú volt, és most is az, ez egyébként a beszédéből is kitűnik, ezért még inkább sokkoló hatású a beszéd utáni szövegrész.

2.6. szó nélkül: azaz hallgatva, a görög szövegben a μετ' εὐφημίας kifejezés szerepel, ami szó szerint azt jelenti, hogy „áhítatos hallgatás közepette” vagy „a rosszat jelentő szavaktól való

³⁰⁵ BRISSON 1978, pp. 104–106 és 108–114.

³⁰⁶ DELCOURT, p. 62.

³⁰⁷ STRAMAGLIA 1999, p. 374.

³⁰⁸ HANSEN 1996, p. 90.

tartózkodás közben”³⁰⁹. Polykritos feltehetőleg azt akarja megakadályozni, hogy oda nem illő szavakkal megzavarják vagy meggátolják a gyermek átadását. Elképzelhető, hogy akárcsak az áldozásnál, itt is csendben kellett maradni, nehogy egy elvétett szó érvénytelenné tegye a mondanivalóját.³¹⁰

2.7. **Néhányan úgy vélték:** itt is megoszlik a hallgatóság, mint korábban (5) is.

2.7. **ne siessék el a döntést:** a szövegben a μετὰ ἀνέσεως kifejezés áll, a margón viszont ez: ἐπὶ σχολῆς, ami egyértelműen az előbbi kifejezésre vonatkozik. Stramaglia valószínűnek tartja, hogy eredetileg az ἐπὶ σχολῆς szófordulat szerepelt Phlegónnál, és a bizánci korban cserélődött ki a két kifejezés, ugyanis a μετὰ ἀνέσεως bizánci kori színezetű.³¹¹

2.8. **ha a meggondolatlanságotok visszaüt rátok:** Polykritos figyelmezteti népét az elkövetkezendő rosszra, ugyanis a nép túl lassan döntött, és már nem tudták megakadályozni Polykritos tettét. A szöveg azt sugallja, hogy ha a férfiak hallgattak volna rá, és gyorsabban meghozták a kedvező döntést, akkor a szerencsétlenség nem következett volna be. Elképzelhető, hogy Polykritos azért (is) sürgette népét, mert az alvilág urai csupán korlátozott időtartamra engedték vissza Aitóliába. A szövegben egyébként az ἀβουλία kifejezés áll, amelynek jelentése a *LSJ* szerint: „ill-advisedness”, „irresolution”, „indecision”. Magyarul tehát nemcsak a meggondolatlanság szóval lehet visszaadni a szöveg értelmét, hanem egyben azt is bele kell érteni, hogy haboztak, bizonytalanok voltak, amikor döntést kellett volna hozni.

2.9. **széttépte a gyermeket:** a történet legelborzasztóbb részében az apa felfalja gyermekét, a szerző azonban nem magyarázza meg az apa tettét, így csak találgathatunk. Akárcsak a Publius történetben, ahol egy farkas tölti be a „felfaló” szerepét (3.13–14), itt is csak a fej marad meg épen, hogy jósolni tudjon.

Hansen³¹² azt feltételezi, hogy a történet ezen pontjának épp az a célja, hogy rámutasson az alvilági személyek cselekedeteinek illogikus, kiszámíthatatlan és megmagyarázhatatlan jellegére, így semmiféle okot vagy magyarázatot nem kell keresünk, a történet ettől válik izgalmassá és hátborzongatóvá. Höfer szerint Polykritos azért tépte szét, majd ette meg gyermekét, hogy magával vihesse az alvilágba, abban bízva, hogy ott majd újra

³⁰⁹ GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFY–TEGYEY, s.v. εὐφημία

³¹⁰ STRAMAGLIA 1999, p. 375.

³¹¹ STRAMAGLIA 1995, p. 217.

³¹² HANSEN 1996, p. 91.

életre keltheti, mint ahogy az Pelopsszal is történt.³¹³ Stramaglia³¹⁴ és Brisson³¹⁵ is ugyanígy magyarázza ezt az erőszakos tettet, hozzátéve, hogy az az erőszak, amit Polykritosnak a saját fia ellen kellett elkövetnie, végül visszahull azon aitólokra, akik mindezt előidézték.³¹⁶

A σπαργμός (szétszagatás, széttépés) gyakori motívum a görög mitológiában, Osirist, Adonist, Atyst, Dionysos-Zagreust, Pentheust és Orpheust is így ölték meg.³¹⁷ Egy kevésbé ismert történet szerint Achilles kísértete halála után is tovább élt Leuké szigetén, és egy alkalommal odahozatott a szigetre egy trójai rabszolgányt, aki állítólag a Priamidák nemzetségének utolsó sarja volt. Miután a lány megérkezett, az őt szállító kereskedőt elküldte. „*Még egy sztadionnyira sem hagyták el a szárazföldet, amikor a lány jajveszékelése ütötte meg a fülüket. Achilles ízekre tépte, tagonként marcangolta szét a trójai rabszolgányt.*”³¹⁸

Davies szerint a Pentheus, Dionysos, Orpheus, Publius és a hermaphrodita gyermek történetében olvasható közös motívumok: magas rang; szétszagatás; a támadók kiléte; a felfalás; a testrészek szanaszét dobálása; a fej túlélése; a bekövetkező baj; a kapcsolat Delphoi-jal és a szentélyalapítás említése mind-mind egy közös archaikus eredeti mítoszverzióra mennek vissza, amely egészen a római korig (Publius-történet) továbbélt.³¹⁹

2.9. **elkezdte felfalni:** Brisson³²⁰ és Stramaglia³²¹ is hangsúlyozza, hogy ebben az esetben nem beszélhetünk emberevésről, vagy kannibalizmusról, ugyanis egy halott eszik meg egy élő embert. Helyesebb, ha tettet *sarkophagiaként* fogjuk fel, amely az alvilági istenek egyik jellemzője, mint pl. Eurynomos,³²² Kerberos³²³ vagy Hekaté³²⁴ esetében.

2.10. **nem sebesítették meg a kövek:** Elképzelhető, hogy azért nem sebesítették meg Polykritost a kövek, mert pusztán árnyék volt.³²⁵ A visszatérő kísértetek azonban legtöbbször testet öltött kísértet (*embodied ghost*) formájában jelennek meg, látszólag élnek, Philinnion például eszik, iszik és szerelmeskedik Machatésszel, ráadásul – második halála után – elégették a testét (1.17.). A 2. történetben Polykritos széttépi és felfalja fiát, tehát kellett, hogy legyen valamilyen módon teste, ahová eltüntethette az újszülöttet, ugyanakkor nem

³¹³ HÖFER, p. 2652.

³¹⁴ STRAMAGLIA 1999, p. 376.

³¹⁵ BRISSON 1978, p. 116–117.

³¹⁶ BRISSON 1978, p. 117.

³¹⁷ DEONNA, p. 45.

³¹⁸ Philostratos *Hőstörténet* 56.6–11. (Juhász Erika ford.)

³¹⁹ DAVIES, pp. 19–22.

³²⁰ BRISSON 1978, p. 115.

³²¹ STRAMAGLIA 1999, p. 376.

³²² Pausanias X.28.7.

³²³ Hésiodos *Istenek születése* 311.

³²⁴ *Orphic Hymni* p. 294.47–48. (ABEL, E. (ed.): *Orphica*. Leipzig 1885.) Idézi: Brisson 1978, p. 115.

³²⁵ BRISSON 1978, p. 107.

sebesítették meg a kövek, és képes volt akkor megjeleni és eltűnni, amikor csak akart.³²⁶ A 3. történetben szintén elégették és eltemették Buplagost, miután másodszorra is meghalt. Mindez arra utal, hogy ezek a kísértetek, visszatérő halottak nem voltak testetlenek, hanem sokkal inkább megérinthető, testtel bíró lények lehettek.³²⁷

2.10. váratlanul láthatatlanná vált: azaz minden bizonnyal visszatért az alvilágba. A leírásból nem derül ki, hogy azért ekkor tért-e vissza az alvilágba, mert letelt a neki szánt idő, vagy mert – és ez tűnik valószínűbbnek – elvégezte a feladatát, és visszavonul oda, ahol lennie kell.

Ferwerda szerint párhuzam figyelhető meg Phlegón és Plutarchos Romulusról szóló történetében:³²⁸ mindkét esetben váratlanul, nyomot hátra nem hagyva tűnik el egy magasrangú (király illetve aitolarchés) férfi.³²⁹

2.11. gyermek feje váratlanul megszólalt: A jósló fej (*kephalomanteia*) motívuma máshol is megjelenik, Phlegónnál a 3. történetben (3.14.) Publius feje jósol a rómaiaknak. Állítólag Orpheus is jósolt Lesbos szigetén, miután levágták a fejét, ám végül Apollón elhallgattatta.³³⁰ Mindhárom történetben széttépnek egy testet, ám a fej ép marad és jósol.³³¹ Az „élő fejek” motívuma más indoeurópai (kelta, indiai stb.) mitológiában is előfordul, ahol szintén életre kelnek és hasonló szerepet töltenek be.³³²

2.11. így jövendölte meg: az ezt követő részben a gyermek(fej) megjósolja a jövendőt, így – az eredeti tervvel ellentétben – tényleg nincs szükség arra, hogy követséget küldjenek Delphoiba. A fej arra hivatkozik, hogy úgysem mehetnének Delphoiba, mert a karjuk „vérrel szennyezett” (jóslat, 3. sor) – feltehetőleg azért, mert el akarták égetni az interszexuális újszülöttet és anyját, és ez vezetett végül ahhoz, hogy Polykritos széttépje önnön gyermekét.

³²⁶ STRAMAGLIA 1999, p. 242.

³²⁷ OGDEN 2004, p. 220.

³²⁸ Plutarchos *Romulus* 27–28.

³²⁹ FERWERDA, p. 43.

³³⁰ Lukianos *A műveletlen könyvgyűjtő ellen* 109., Philostratos *A tyanaí Apollónios élete* 4.14.1–4.

³³¹ A fejjóslás motívumát és átfogó történetét részletesen taglalja DEONNA, W.: Orphé et l'oracle à la tête coupée. In: *Revue des études grecques* 28 (1925). pp. 44–69.

Plinius azonban felhívja arra a figyelmet, hogy a levágott fej által adott jóslatok nem minden esetben bizonyulnak később igaznak – mint pl. Gabienus esetében, aki Pompeiusnak azt jóslta, hogy „jövendő sorsa olyan lesz, amelyet kíván”. (Plinius *Naturalis Historia* VII.53. Kozma Laura ford. A továbbiakban a mű címét *NH*-val rövidítem).

Bonfini is említ egy hasonló esetet, amelynek magyar vonatkozása is van (*Rerum Hingaricum decades*, III.152–157).

³³² Az „élő fej” indoeurópai gyökereiről részletesen írt: NAGY FALAKY, J.: Hierarchy, Heroes and Heads: Indoeuropean Structures in Greek Myth. In: LOWELL, E. (ed.): *Approaches to Greek Myth*. Baltimore 1990. pp. 199–238.

A váratlanul beszélni kezdő csecsemők toposáról és a gyermek, mint médium témáról a forrásokat is felsorolva részletesen írt STRAMAGLIA 1999, p. 378.

A lábuk előtt lévő út pedig „mocskos” (jóslat, 4. sor), itt valószínűleg ugyanarra utal, mint az előző sorban.

Bár a hermaphrodita csecsemő jóslatáról szóló szöveget nem maga Phlegón írta, fennmaradt egy töredék, amely szerint állítólag Phlegón is beszámolt egy jóslatot adó újszülöttről: „*Phlegón (azt írta), hogy a 181. olympia idején (Kr. e. 52–48) született egy rabszolganőtől egy csecsemő, aki a születését követő 49. napon egy tőle jóslatot kérő embernek jövendölt. A papok emiatt vést jóslat meg.*”³³³

2.11.3. **égbe meredő karod:** ez talán utalás arra, hogy a gyermek feje akkor kezdett el beszélni, amikor az aitolok éppen arról szavaztak karjuk felemelésével, hogy küldjenek-e követséget Delphoiba.³³⁴

2.11.4. **A lábuk előtt lévő út mocskos:** valójában a kezük szennyezett, amellyel átvitt értelemben kényszerítették Polykritost, hogy erőszakot kövessen el saját fia ellen.³³⁵

2.11.7. **egy év leteltével:** a fej jóslata szerint, a katasztrófa egy év múlva fog bekövetkezni. A legtöbb aitol és lokrisi meghal, ezt már nem lehet megakadályozni („A rosszból nincs visszaút”), de néhányan megmaradnak közülük – ennek az előjele, hogy a csecsemő sem pusztult el egészen, hiszen megmaradt a feje, azaz a teste nagy része elpusztult, de lényege továbbél. Ahogy a fej megmarad, ha nem temetik el a föld alá, úgy a lokrisiak és aitolok „magja” is meg fog maradni. A jóslat befejező részében a fej utasítást ad, hogy mit kell tenniük (hátrahagyni a hazájukat, és Athéné egyik népéhez menekülni), azonban mindez csak az öregekre, az asszonyokra és a gyermekekre vonatkozik, a férfiak ott maradnak (12.), hogy ha bekövetkezik a háború, harcoljanak.

2.11.9. **együtt:** hangsúlyosan (az ἀναμύξ szóval) rámutat a jóslat, hogy az aitolok és a lokrisiak lelke a halál után együtt kerül le az alvilágba (hiszen együtt is haltak meg, a holttestük is együtt fekszik a csatamezőn, megkülönböztethetetlenül egymástól), és egyetlen, névtelen (νόωνυμὸν – 20. sor) tömegként élnek majd tovább. A szöveg feltehetőleg nem a túlélést, hanem sokkal inkább a névtelen és identitásvesztett fennmaradást akarja hangsúlyozni.³³⁶

³³³ Phlegón Az olympiákról fr. 13. Idézi: Steph. Byz. In: JACOBY, *FGrH* 2b,257,F.13.1. (Pataricza Dóra ford.)

³³⁴ HANSEN 1996, p. 93.

³³⁵ STRAMAGLIA 1999, p. 378.

³³⁶ MAGNELLI, pp. 410–411.

2.11.9. **fog élni:** Magnelli elképzelhetőnek tartja, hogy a szövegben eredetileg ψυχαὶ δὲ βίονται helyett ψυχαὶ δὲ πλανῶνται állt, a lelkek tehát nem továbbéltek, hanem együtt bolyongtak. Erre számos irodalmi párhuzam található.³³⁷

2.11.9. **Athéné:** a jóslatban kétszer is szerepel Athéné neve, az első említésben Athéné az, akinek az akaratából „a lokrisiak és az aitólok lelke élni fog”, másodszor pedig akkor utal Athénéra, amikor arra buzdítja az aitólokat, hogy „Athéné egyik népéhez” meneküljenek el. Az aitólokat feltehetőleg azért éppen Athéné védelmébe ajánlja, mert a lokrisiak a trójai háború óta próbálják kiengesztelni Athénét.

A görög mitológia szerint Trója elestekor Cassandra, Priamos lánya Athéné szentélyébe menekült, ám a Kelet-Lokrisból származó Aias, Oileus fia ott sem hagyott fel üldözésével. Hiába kapaszkodott Cassandra az istennő szobrába, Aias elrángatta onnan és (egyres források szerint) meg is erőszakolta.³³⁸ A lokrisiakat (Aias egykori alattvalóiként) a háború után járvány sújtotta, amíg a delphoi jósda azt nem tanácsolta, hogy küldjenek évente két lányt Trójába ezer esztendőn át. A trójaiak azonban ellenezték ezt, így a lányoknak titokban, egy földalatti alagúton keresztül kellett bejutniuk a városba. Ha a trójaiak mégis elkapták a szüzeket, máglyán égették el őket.³³⁹

A harmadik szent háború idején (Kr. e. 356–346) nem küldtek utánpótlásként lányokat, és Ailianos leírása szerint a lokrisi nők hamarosan torzszülött újszülötteket (ἔμπηρα καὶ τέρατα) hoztak világra.³⁴⁰ Ismét a delphoi jósdához fordultak tanácsért, ahol azt felelték nekik, hogy az Athénéval szembeni kötelesség megsértéséért érte őket ez a csapás, és vissza kell állítani a szüzek küldésének szokását. Végül – Antigonos király tanácsára – sorsolással döntötték el, hogy melyik család küldje el lányát Trójába.³⁴¹

Phlegón és Ailianos történetében több hasonló pont is akad: 1. Lokris és Athéné említése ugyanabban a szöveggörnyezetben; 2. Mindkét esetben torzszülötteket illetve születési rendellenességgel született újszülöttet hoznak a világra a lokrisi nők; 3. A lokrisi nő(k) máglyán való elégetése (ld. 2.11.18–19.); 4. tanácskérés a delphoi jósdától (az aitólok csak tervezték, hogy tanácsot kérjenek az interszexuális gyermek ügyében, végül ez nem történt meg. A lokrisiak kétszer is a delphoi jósdához fordultak, a második esetben a

³³⁷ MAGNELLI, p. 412.

³³⁸ Euripidés *Trójai nők* 324 és 453.

³³⁹ A mitológiai történet elemzéséhez ld. VIDAL-NAQUET, P.: Les esclaves immortelles d’Athéna Ilias. In: *Le monde grec. Hommages à Claire Préaux*. Brüsszel 1975, pp. 496–507.

³⁴⁰ Ailianos *Tarka történetek*, fr. 47.7.

³⁴¹ A történet legrészletesebb leírása: *Schol. in Lykoph.* 1141–1173. és Ailianos *Tarka történetek*, fr. 47. A szövegben szereplő Antigonos I. Antigonos Monophthalmos királlyal azonosítható. (BRISSEON 1978, p. 98. és VIDAL-NAQUET, p. 503.)

torzszülöttek miatt.); 5. Antigonos – ráadásul valószínűleg mindkét esetben I. Antigonosról van szó – említése, Proklosnál szerepel ugyanebben a Polykritos történetben Antigonos, a lokrisiak pedig Antigonost kérik fel, hogy döntsön egy vitás kérdésben.

Mindezek alapján Hansen arra a következtetésre jut, hogy a Polykritos történet szerzőjének műve írása közben végig a másik, lokrisi szüzekről szóló mítosz járhatott a fejében, és beledolgozta az utóbbi történet motívumait a Polykritos interszexuális gyermekéről szóló leírásba. Ezért feltételezhető, hogy szándékosan lokrisi nőt választott az interszexuális újszülött anyjának, és ugyanilyen okokból említette éppen Antigonos királyt.³⁴²

2.11.11. **véres zivatar** (ψακάδες φόνιαι): többször is megjelenik ez a kép a görög szövegekben,³⁴³ az egyik leginkább hasonló párhuzam Aischylosnál olvasható: βάλλει μ' ἐρεμνῇ ψακάδι φοινίας δρόσου.³⁴⁴ Nagyon hasonló kép olvasható Homérosnál, és elképzelhető, hogy a phlegóni szöveg szerzőjét befolyásolták az alábbi sorok:³⁴⁵

*„Jaj, nyomorultak, mily átok sujt? Éjbe borult már
teljesen arcotok és fejetek, meg a térdetek is lenn,
úszik a könnyben az orcátok, fölhangzik a jajszó,
ázik a síkos vérben a fal meg a szépmivű fülkék,
árnyakkal telt már meg a csarnok, telt meg az udvar,
szállnak a mély Ereboszba, homályba; a nap kialudt már,
nincs odafönt, s a sötétségnek vészes köde terjeng.”³⁴⁶*

2.11.12. **fekete ég**: a szövegben a nőnemű αἴθηρ jelzője hímnemben áll: μέλας. Ennek lehet az a magyarázata, hogy a szerző valójában az αἰθήρ szóra gondolt,³⁴⁷ ami hol nőnemű (Homérosnál), hol hímnemű (Hésiodosnál és az attikai prózában).³⁴⁸

2.11.15–16. **a gyermekek ... a termekben zokognak, drága szüleiket átölelve**: ez talán arra utal, hogy az aitolok és a lokrisiak dicstelenül estek el, váratlanul és sokan, így nincs, aki eltemesse őket.³⁴⁹

2.11.18–19. **örökké siratom ... szerencsétlen anyámat, akit végül elragadott a halált**: itt derül ki, hogy a hermaphrodita gyermek anyjának sorsa a halál lesz végül, eddig a pontig

³⁴² HANSEN 1996, p. 94–95. és BRISSON 1978, pp. 96–98.

³⁴³ STRAMAGLIA felsorolása: STRAMAGLIA 1995, pp. 219–220.

³⁴⁴ Aischylos *Agamemnón* 1390. („rámfroccsentette fekete harmatcsöppjeit” – Devecseri Gábor ford.)

³⁴⁵ MAGNELLI, pp. 410–411.

³⁴⁶ Homéros *Odysseia* XX.351–357. (Devecseri Gábor ford.)

³⁴⁷ STRAMAGLIA 1995, p. 220.

³⁴⁸ LSJ s.v. αἰθήρ.

³⁴⁹ STRAMAGLIA 1995, p. 222.

ugyanis erről nem esett szó. Kérdés, hogy a visszatérő Polykritos miért nem próbálja megmenteni a feleségét. Stramaglia felvetése szerint Polykritos, az aitolarchés valójában politikai okok miatt tér vissza, hogy fia megmentésével megakadályozzon egy háborút. A felesége sorsa ezen nem sokat változtat.³⁵⁰

2.11.24. **tegyétek ki fejemet a felkelő napra/ ne lent rejtsetek el, a sötét földben:** Brisson itt is ellentétpárokba gyűjti az újszülött feje által adott jóslatban található ellentétes tulajdonság párokat: 1. halottak – túlélők; 2. fej – a test többi része; 3. élet – halál; 4. világosság – sötétség; 5. a föld felett – a föld alá/alatt.³⁵¹

2.12. **bekövetkezett az aitolok és az akarnaniaiak közötti háború:** a jóslatban aitolok és lokrisiak közötti konfliktusról van szó, ám a háború – a szöveg szerint – végül az aitolok és az akarnaniaiak között tört ki. Brisson az eseményt a Kr. e. 313-as akarnaniai támadással azonosítja,³⁵² amikor a makedón Kassandros az akarnaniaiak segítségével megtámadta Aitoliát, méghozzá „*pár nap alatt olyan fölényt ért el [Philippos], hogy az aitolok közül sokan elhagyták meg nem erősített városaikat, és a legnehezebben megmászható hegyekbe menekültek gyermekeikkel és feleségükkel.*”³⁵³ Az aitolok a Kr. e. 4. század végére elfoglalták Kelet-Lokris nagy részét, így ebben a háborúban ők csak az aitolok oldalán vehettek részt, és menekülniük is együtt kellett.³⁵⁴

Könnyen elképzelhető, hogy az aitolok délre, az Aitoliát Lokristól elválasztó hegységbe menekültek, és ebben az esetben a jóslat ezen sora: „*Menjetek egy másik földre, Athéné egyik népéhez*”, a lokrisiakra utal, hiszen ők köthetők Athénéhez, és így az interszexuális újszülött szándéka az lenne, hogy az aitolok és a lokrisiak végül békét és szövetséget kössenek.³⁵⁵ Az aitolok és az akarnaniak között egyébként sem a háború előtt, sem utána nem volt konfliktus, sőt, Kr. e. 270-ben vagy 263-ban még védelmi szövetséget is kötöttek.³⁵⁶

Hansen arra is felhívja a figyelmet, hogy mivel a jóslat és a háború között eltelt egy év, nem valószínű, hogy az eredeti formája levél lehetett, hiszen az ilyen különös eseményeket – interszexuális újszülött születése, Polykritos, a kísértet megjelenése, gyermek széttépése, a fej jóslata – rögtön az esemény után szokták megírni a feljebbvalóknak.

³⁵⁰ STRAMAGLIA 1999, pp. 380–381.

³⁵¹ BRISSON 1978, p. 120.

³⁵² BRISSON 1978, pp. 99–101. STRAMAGLIA még pontosabb meghatározása: Kr. e. 313 ősze – 312 tavasza. (pp. 367 és 382)

³⁵³ Diodóros Sikeliótés XIX.74. (Pataricza Dóra ford.)

³⁵⁴ STRAMAGLIA 1999, p. 382.

³⁵⁵ HANSEN 1996, pp. 96–97.

³⁵⁶ *Inscriptiones Graecae* IX. 1² 1, 3A. Idézi: STRAMAGLIA 1999, p. 382.

Azt azonban elképzelhetőnek tartja, hogy az eredeti szerző mindjárt a történetek után írt egy levelet, és később ehhez toldották hozzá a jóslatot illetve a befejező részt.³⁵⁷

3. Publius és Buplagos

A történet valójában három részből áll: bevezetésből, melyet Publius illetve Buplagos jóslata követett. Buplagos halála után jóslott, ezt az elbeszélést tehát a halálból való visszatérés motívuma kapcsolja a többihez, Publiusnál pedig az élő és jósló fej toposza tér vissza. Ferrary a 3. történetben a Polykritos-történet két fontos motívumának – a feltámadó halott, és a jósló fej – ismétlődését látja, amely így tökéletesen illeszkedik az előző két történethez.³⁵⁸

Valószínűsíthető, hogy a szövegekbe illesztett jóslatok más időben keletkeztek, mint a többi szöveg, feltehetőleg a Kr. e. 2–1. században, még hozzá azzal a szándékkal, hogy a rómaiakat elijesszék a további görögök lakta területek meghódításától.³⁵⁹ A jóslat célja tehát egy ideológiai síkon indított ellenállás lehetett a Kr. e. 3–2. század egyre félelmetesebbnek tűnő római hódításaival szemben.³⁶⁰ A szöveg Mithridatésnak és a görög szövetségeseknek is hasznos lehetett,³⁶¹ kérdéses azonban, hogy rómaiak miképpen értelmezhatték a szöveget. Könnyen elképzelhető, hogy az a *hybris*, amitől Publius óva int, hogy t.i. túl nagy területeket fognak elfoglalni, a rómaiak szemében egyáltalán nem tűnt veszélynek, sőt, éppen ellenkezőleg. Donaire Vazquez szerint kifejezetten a nagyravágyás volt az expanzió motorja, amely tökéletesen beleillett az imperializmusra törekvő Róma politikájába.³⁶²

Phlegón korára azonban ezek a területek már római provinciákká váltak. Phlegón éppen ezért már más szándékkal vette be ezen történeteket a csodás eseményekről szóló gyűjteményébe – számára a bizzar és meghökkentő fordulatok voltak az érdekesek. Ráadásul – bár a legtöbb kutató egyértelműen Róma-ellenesnek tartja a jóslatok szövegeit³⁶³ – a történet egyetlen valóban pozitív hősének éppen a római Publiust kell tartanunk, aki „istentől ihletve” (3.8.), Phoibos Apollón sugallatára (3.14.10) jóslott római társainak.³⁶⁴

³⁵⁷ HANSEN 1996, pp. 97–98.

³⁵⁸ FERRARY, pp. 261–262.

³⁵⁹ HANSEN 1996, pp. 101–102.

³⁶⁰ DONAIRE VAZQUEZ, p. 351.

³⁶¹ DONAIRE VAZQUEZ, p. 355.

³⁶² „la ambición í los deseos de poder no son vistos de forma negativa, sino todo lo contrario.” DONAIRE VAZQUEZ, p. 358.

³⁶³ pl. FERRARY, pp. 251–253; DONAIRE VAZQUEZ, p. 351.

³⁶⁴ MARTELLI, pp. 126–127.

A legújabb kutatások szerint a szöveg több lépcsőben jött létre, az első rész az III. Antiochos elleni háború (Kr. e. 192-188) idején keletkezhetett, vagy a Kr. e. 135-130-as rabszolga háború idején. A szerkesztés maga Kr. e. 90 környékére datálható.³⁶⁵

Davies eddig ki nem adott tanulmányában rámutatott, hogy a második és a harmadik történetben (Polykritos hermaphrodita gyermeke és Publius között) számos párhuzamos motívum fedezhető fel: az áldozat magas rangú (örökös illetve hadvezér); erőszakkal történő szétszaggatás; a holttest nem teljes elfogyasztása; a testrészek szanaszét hevernek; a fej túléli és jóslatot mond; kapcsolat Apollón istennel; a jóslat szerint a haza az istenek (Athéné) akaratából el fog pusztulni.³⁶⁶

3.1. Antisthenés, a peripatetikus filozófus: Egyesek³⁶⁷ szerint fiktív személy, mások történelmi személyekkel azonosítják. Schwartz, Jacoby és mások a Polybiosnál említett (XVI.14) rhodosi Antisthenésszel azonosítják, aki történészként tevékenykedett.³⁶⁹ Ferrary szerint viszont mindezt semmi nem támasztja alá, hiszen Phlegón nem említette, hogy Antisthenés rhodosi lett volna, és azt sem, hogy történész. Ráadásul arra a kérdésre sem kapunk választ, hogy miért gyűjtötte volna össze egy rhodosi történész a Kr. e. 2. század elejéről származó Róma-ellenes jóslatokat.³⁷⁰ Martelli szerint viszont, aki Antisthenést a rhodosi történésszel azonosítja, a szerző Rhodoson a Róma-barát politikai irányzat mellett állt ki, megpróbálta újra feléleszteni a rhodosi-római szövetséget, így ez alapján összeegyeztethető a szöveg Róma-ellenessége és Antisthenés kiléte is.³⁷¹

Gauger szerint semmi nem zárja ki, hogy Anthisthenés ne lehetett volna élő személy,³⁷² szerinte athéni volt, az Athénaiosnál említett Aristión köréhez tartozott, peripatetikus filozófusként tevékenykedett és VI. Mithridatés szolgálatában legkésőbb Kr. e. 88-ig írta meg művét.³⁷³ Janda szerint Anthisthenés – akárcsak Phlegón – paradoxográfus vagy thaumasiográfus lehetett, méghozzá kiváló. Szerinte semmi sem támasztja alá azt az

³⁶⁵ KURFESS – GAUGER, p. 418.

³⁶⁶ DAVIES, p. 11. Párhuzam Pentheus, Dionysos és Orpheus történetével: p. 19. (Köszönöm, hogy kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.)

³⁶⁷ ROHDE, p. 339. és Mesk, p. 307.

³⁶⁹ Idézi: FERRARY, p. 251. DONAIRE VAZQUEZ is a peripatetikus filozófussal és történészként is tevékenykedő Antisthenésszel azonosítja (p. 352.)

³⁷⁰ FERRARY, pp. 252–253.

³⁷¹ MARTELLI, pp. 129–130. és GAUGER 1995, p. 55.

³⁷² GAUGER 1980, n. 13.

³⁷³ GAUGER 1980, pp. 238–243.

elméletet, amely szerint Phlegón valakinek a közvetítésével vette volna át Antisthenés leírását.³⁷⁴ Peretti is elképzelhetőnek tartja, hogy Antisthenés történelmi személy volt.³⁷⁵

Hansen egyik érvet sem tartja elég meggyőzőnek. Stramaglia is kétségesnek tartja, hogy Antisthenés kilétét bizonyosan meg lehetne állapítani, ahogyan azt is, hogy lehetett-e egyáltalán a szerző forrása.³⁷⁶

3.1. Acilius Glabrio consul: Manius Acilius Glabrio, a Kr. e. 191. év consulja vezette az Antiochos és birodalma elleni háborút.³⁷⁷

3.1. thermopylai csata: Thermopylainál Kr. e. 191-ben zajlott le csata a rómaiak és III. Antiochos szír király között, így erre az évre datálhatjuk a történet idejét is.³⁷⁸

3.3. egyértelmű előjelek: Buplagos feltámadására és jóslatára illetve Publius jövődöléseire utal a szerző.

3.3. összegyűjtsék a fegyvereket, zsákmányt, a hadizsákmányt és foglyaikat: A Liviusnál (XXXVI.19.5.) és az Appianosnál (Syr. 19–20) olvasható szöveghelyek ugyanígy írják le az eseményt.³⁷⁹

Buplagos

3.4. Buplagos: Buplagos nevét más forrás nem említi.³⁸⁰ Pliniusnál több szempontból is hasonló történet olvasható.³⁸¹ Gabienus és Buplagos is egy csatában szereznek halálos seb(ek)et, mindketten átadnak egy jóslatot, majd végleg meghalnak. A történet célja, hogy a háttér vázolásával hihetővé tegye a jóslatot. Gabienust és Buplagost is egyfajta isteni hírnökként állítják be, akik az alvilági istenségek mondandóját közvetítik, és mivel már halottak, ehhez nem fűződhet személyes érdekük, tehát mindenképpen igaz az állításuk.³⁸² Ugyanakkor Plinius – Phlegónnal ellentétben arra is felhívja a figyelmet, méghozzá még a történet elbeszélése előtt – hogy az efféle jóslatok tévesek: *„Továbbá az élet tele van efféle*

³⁷⁴ JANDA, p. 344. n. 12. és pp. 347–348. n. 39.

³⁷⁵ PERETTI, p. 43 és p. 45.

³⁷⁶ STRAMAGLIA, p. 407.

³⁷⁷ ERRINGTON, p. 283.

³⁷⁸ STRAMAGLIA 1999, pp. 404–405.

³⁷⁹ STRAMAGLIA 1999, p. 407.

³⁸⁰ STRAMAGLIA 1999, p. 408.

³⁸¹ Plinius, *NH* VII.53.178–179.

³⁸² HANSEN 1996, p. 104.

jóslatokkal, de nincs szükség arra, hogy ezeket összegyűjtsük, mivel többször tévesek, ahogy ezt egy jelentős példával bizonyítani is fogjuk.”³⁸³

3.4. Elesett ... felállt a halottak közül (ἔπεσε ... ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν): Gauger szerint a két kifejezés egyike sem jelenti, hogy Buplagos tényleg meghalt, majd azután feltámadt volna. Feltételezve, hogy a történet háttére valóságon alapszik, Gauger elképzelhetőnek tartja, hogy Buplagos kimerültségében és főleg súlyos sérülései következtében esett el (a szó eredeti értelmében), majd miután visszanyerte eszméletét, előmászott a halottak közül. Ebben az esetben az általa elmondott jóslat nem tekinthető halottjóslásnak (*nekymanteia*), hanem sokkal inkább egy, a halál küszöbén álló ember utolsó szavainak.³⁸⁴

Stramaglia azonban kétségbe vonja ezt a felvetést, ugyanis az ἔπεσε mellett ez áll: καὶ αὐτὸς γενναίως ἀγωνισάμενος, és a καὶ αὐτὸς egyértelműen arra vonatkozik, hogy „ő maga is elesett”, és nem arra, hogy „ő maga is derekasan harcolt.” Egyébként ez az egyetlen nem keresztény szöveg, ahol az ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν fordulat szerepel.³⁸⁵

3.4. szíriai lovasparancsnok: Polykritos aitolarchés volt, Publius római hadvezér, Buplagos pedig lovasparancsnok – mindezen tisztek hangsúlyozása azt a célt szolgálja, hogy a történeteket hitelessé és hihetővé tegyék.³⁸⁶

3.4. szelíd hangon: ugyanez a kifejezés olvasható a Polykritos történetben is (2.6.).

3.4. Zeus Kronidész: a szövegből nem derül ki, hogy Zeus miért éppen egy szíriai lovasparancsnokkal mondatja ki a római sereget elmarasztaló szavait. Az sem világos, hogy Zeus miért lehet mérges az egész római népre amiatt, hogy egy kisebb római sereg – teljesen bevett szokás szerint – fosztogatott és gyilkolt egy csatában.³⁸⁷ A jóslat egyébként nem említi szövegszerűen Rómát vagy Italiát. Azt, hogy a római seregről van szó, csak onnan tudjuk, hogy Buplagos a római tábornál mondta el jóslatát. Nem derül ki konkrétan, hogy hol, mikor és milyen sereget küld majd Zeus ellenük. A jóslat tulajdonképpen egyfajta utalás, hogy milyen büntetésben részesülnek majd a rómaiak: elvesztik a hatalmat (ἀρχή) és

³⁸³ Plinius *NH* VII.53.178. (Kozma Laura ford.)

³⁸⁴ GAUGER 1980, p. 232. és n. 22. Véleményem szerint nincs értelme valós hátteret feltételezni az első három történet mögött, ugyanis ezeket (valószínűleg) más forrásból vette át Phlegón, mint a többi, és a leírásokat feltehetőleg éppen azért idézte, hogy hihetetlen szellemtörténetekkel keltse fel olvasói érdeklődését.

³⁸⁵ STRAMAGLIA 1995, p. 229.

³⁸⁶ HANSEN 1996, p. 105.

³⁸⁷ HANSEN 1996, p. 105.

megbűnhődnek tetteikért (ἔργα).³⁸⁸ A jóslatot éppen a fenti bizonytalan pontok miatt nem lehet pontosan datálni illetve keletkezését konkrét helyhez kötni.³⁸⁹

3.5. elégetik: a hadvezérek először gyűlést hívnak össze, majd úgy döntenek, hogy elégetik és eltemetik a kísértetet, ezt követően pedig megtisztítják a tábornak és áldozatot mutatnak be, végül követséget küldenek Delphoiba. Philinnion és Polykritos megjelenése után is többé-kevésbé hasonló módon jártak el.

3.5. Zeus Apotropaïos: a Philinnion-történetben, Hyllos tanácsára, többek között Zeus Xeniosnak mutatnak be áldozatot.

3.6. fékezd magad: A jóslat igen problémás eredetűnek tűnik, amelyről heves vita folyt. Parke–Wormell szerint a jövődőlés mindenképpen hiteles delphoi jóslatnak tekintendő.³⁹⁰ Gauger szerint a jóslat aitoliai eredetű, amelyet később, a szöveg keletkezése után (Kr. e. 191–190 táján) szedtek hexameterekbe.³⁹¹

Pythia jóslata nem egyezik teljesen Buplagos jövődölésével. A delphoi jósnő szerint Athéné fog bosszút állni, és nem Zeus Kronidész. Az előbbi istenség jobban elképzelhető ebben a szerepben, hiszen a trójai háborúban a görögök pártját fogta, és ha arra az elterjedt nézetre gondolunk, hogy a rómaiak a trójaiak leszármazottai, jogosnak tűnhet a bosszú. Az első jóslat szerint mindenképpen baj éri a rómaiakat, a második jóslatban azonban csak felmerül a csapás lehetősége, ha nem „fékezik magukat”. A két jóslat közötti különbségek és következtetések talán annak az eredményei, hogy a két szöveget különböző szerzők írták más-más időben.³⁹² Gauger szerint azért homályos a jóslat szövege, mert az Antiochos elleni háborúval egyidőben keletkezett (legalábbis az alapverzió), és a jövődőlő nem tudott elég konkrétumot.³⁹³

3.6. Pallas: Stramaglia szerint Athéné nem a trójaiak miatt haragudott a rómaiakra, hanem egy olyan esemény miatt, amelyről Livius számolt be: *„Miközben a consul átvette seregét Phocion és Boeotián, az elpártolásban viték városok lakói a könyörgők jelvényeivel a kapuk*

³⁸⁸ STRAMAGLIA 1999, p. 408. és GAUGER 1980, p. 249.

³⁸⁹ GAUGER 1980, p. 249.

³⁹⁰ PARKE–WORMELL 1956, I. p. 276.

³⁹¹ GAUGER 1980, pp. 250–251. és GAUGER 1995, p. 55. GAUGER részletesen kifejti, hogy a Buplagos-történetben olvasható Delphoi-jóslat több szempontból is eltér a szöveg többi részétől, ezért feltételezi, hogy máshonnan és más időből származik (1980, p. 260). Azonban STRAMAGLIA (p. 410) és FERRARY is problémásnak tartja GAUGER érvelését. Utóbbi legfontosabb ellenvetése, hogy a Pythia jóslatában nincs konkrétum, nincs megnevezve az ellenség. A szövegben említett naupaktosi pánhellén templomra pedig nincs tárgyszerű bizonyíték. (pp. 239–240.)

³⁹² HANSEN 1996, p. 106. és OGDEN 2004, p. 207. A Pythia jóslatról GAUGER (1980) is írt részletesen: pp. 249–251.

³⁹³ GAUGER 1980, p. 251.

előtt álltak, félve, hogy ellenségként kirabolják őket. A római hadmenet azonban e napokban, mintha békés területen lenne, úgy vonult, hogy sehol senkivel szemben sem követett el jogtalanságot, míg csak Coronea területére nem érkezett. Itt Antiochus királynak a Minerva Itonida szentélyében elhelyezett szobra felszította a katonák haragját, s engedélyt kaptak, hogy feldúlják a templom környékét. Később azonban felmerült bennük a gondolat, hogy mivel a szobrot a boeotiaiak közös határozata alapján állították fel, méltatlanság lenne ezért haragjukat egyedül Coronea földjén kitölteni. Ezért a sereget azonnal visszarendelték, véget vetettek a pusztításnak, s a boeotiaiakat csak szóban feddették meg, hogy hálátlansággal fizettek a rómaiak oly kiemelkedő és annyira új jótéteményeiért.”³⁹⁴

3.6. **Arés:** több helyen is a háború és a harc megszemélyesített isteneként említi a szöveg. Pallas Athéné és Arés együttes említése talán arra utal, hogy milyen hatalmas harcra lehet számítani.³⁹⁵

3.6. **nagy vagyonod elvesz, mire hazaérsz:** Livius és Appianos hasonlóan írták le az eseményeket, ez utóbbi szerző így számolt be: „[Manius Acilius Glabrio] utána Kallipolis ellen vonulva a felszerelést és zsákmányt cipelő serege élén átkelt a Koraxnak nevezett magas, nehezen járható és meredek hegyen. Sokan a mélybe zuhantak a járhatatlan útról, és összezúzták magukat málhájukkal és fegyvereikkel együtt.”³⁹⁶

3.7. **teljesen lemondtak:** a szöveg szerint az Antiochos elleni háborút követően a rómaiak minden idegen terület ellen indított hadjáratról lemondtak, mellyel éppen azt tették, amit Antiochos kívánt tőlük, t.i. Italia területére korlátozták katonai tevékenységüket.³⁹⁷ Mindez azonban valójában nem így történt.

3.7. **a görögök közös temploma:** Naupaktosban nem ismeretes ilyen templom, Aitólia vallási központja mindig Thermosban volt.³⁹⁸

3.7. **a termés zsengéje:** bevett szokás az ókorban, hogy az első termést, amelyet vadászat, halászat, gyűjtögetés vagy termesztés útján szereztek, az isteneknek ajánlották fel. Az ajándéknak szánt élelmiszert egy arra kijelölt szent helyen hagyták, vagy a folyóba illetve a tengerbe dobták, más esetekben elégették. A lényeges közös vonás a felajánlás módjában az, hogy az ajándéknak szánt áldozat éppen a megsemmisítéssel vált ajándékká.³⁹⁹

³⁹⁴ Livius XXXVI.20.1–4. (Muraközy Gyula ford.)

³⁹⁵ GAUGER 1980, p. 250.

³⁹⁶ Appianos *Syria története* 21.95. (Sipos Flórián ford.) és Livius XXXVI.30.4.

³⁹⁷ HANSEN 1996, p. 106.

³⁹⁸ GAUGER 1980, p. 234.

³⁹⁹ BURKERT, pp. 66–68.

Publius

3.8. **Publius:** egyes kutatók szerint a szövegben említett Publius talán Publius Cornelius Scipio Africanus volt, aki követként elkísérte testvérét, a hadvezér Luciust Kis-Ázsiába, röviddel a thermopylai csata után, a III. Antiochos elleni hadjárat során. Luciusnak Kr. e. 189-ben végül sikerült legyőznie III. Antiochost Magnésiánál.⁴⁰⁰ Scipióról más forrás is állította, hogy úgy kiáltott, „mint akit az istenek ihlettek meg” (ἐνθέως ... βοῶν), így ez egy újabb érv lehet, hogy valóban Scipióra gondolt a szöveg megírásakor a szerző.⁴⁰¹

Ugyanakkor azonban az is elképzelhető, hogy a szerző szándékosan csak Publius *praenomen*jét adta meg, nehogy Scipióval vagy más, híres római személlyel azonosítsák, mert ily módon könnyedén megcáfolhatóvá vált volna története, elég, ha valaki felidézi az adott férfi életének főbb eseményeit.⁴⁰² Érdekes, hogy az 1–2. caputban Manius Acilius Glabrio irányítja az eseményeket, a 8. caputtól kezdve viszont Publius, a hadvezér kerül a középpontba és ő veszi át a vezetést.⁴⁰³

3.8.1. **„hazám...”:** Publius összesen hat, hol prózában, hol hexameterekben elmondott jóslata annyiban hasonlít a korábban Pythia szájából elhangzó jövendölésre, hogy mindkét szöveg haragvó istenként állítja be Athénét, és Arés mindkét szövegben a háború metaforája. A történelmi háttér azonban más és más a két szövegben: a korábbi szöveg (3.4 és 3.6) a közeljövőre, a thermopylai csatát követő eseményekre vonatkozik, míg Publius jóslata alapján úgy tűnik, mintha a rómaiak a Kis-Ázsiában élő népek ellen viselnének hadat. Feltehetőleg ebben az esetben is eredetileg más volt a szöveggörnyezete ezeknek a jóslatoknak, és ide csak később illesztették be. Az is rejtély, hogy eredetileg mikor és ki írhatta a szöveget.

Publius jóslatai valamivel konkrétabbak, mint a korábbiak, de ő sem nevezi meg pontosan, hogy valójában milyen európai és ázsiai hadak fogják megtámadni és leigázni Italiát.⁴⁰⁴

3.8.3. **Thrinakié:** a Szicíliával azonosított sziget, amelyet már Homéros is említett az Odysseiában.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ GABBA, pp. 7–9.

⁴⁰¹ Appianus *Ibéria története* 103.1. (Forisek Péter ford.), FERRARY, p. 245. és DONAIRE VAZQUEZ, p. 353.

⁴⁰² JANDA, p. 343, n. 12.

⁴⁰³ JACOBY, *Kommentár*, p. 845.

⁴⁰⁴ HANSEN 1996, p. 107–108. és GAUGER 1980, pp. 251–255.

⁴⁰⁵ *Odysseia* XI.107.

3.8.6. **A messzi Ázsiából, ahol a Nap is felkel:** feltehetőleg a Távol-Keletről, pontosabban a Gangeszen túli területekről van szó. Ezen a területen nem járt Alexandros, így ismeretlen és nem hellenizált maradt a görögök számára.⁴⁰⁶

3.8.8. **épeirosi uralkodó:** ha az Ἠπειρώτης szót tulajdonnévként értelmezzük, akkor ez talán utalás egy „új” Pyrrhosra. Ha azonban köznévként olvassuk, akkor a πρὸς κοίρανὸν ἠπειρώτην kifejezés jelentése jóval általánosabb: „szárazföldi uralkodó”-val vagy a „szárazföld ura”-val történő szövetségkötésre utal, amely a pydnai csata, tehát Kr. e. 168 utánra tehető.⁴⁰⁷

3.8.9. **Ausonia:** azaz Italia. A szövegben pontosan ez áll: εἰς Ἀσίην,⁴⁰⁸ ez azonban biztosan rossz olvasat, ugyanis a sereg éppen Ázsiából érkezik Itália ellen. Giannini javaslata: δ' Αὐσονίην.⁴⁰⁹ Korábbi javaslatok: Keller szerint: ἄξει εἰς Ἀσίην, Westermann εἰς Ῥώμην-ra javítaná, Nauck pedig εἰς αἴαν-ra. Eberhard εἰς ἄστυ-ra javítja, Ludwich javaslata pedig: ἦξει δ' Ἰταλίην.⁴¹⁰ Morel olvasata: ἄξει δ' εἰς χθόνα σὴν.⁴¹¹ A kéziratban olvasható betűkhöz, figyelembe véve a szövegkörnyezetet is, véleményem szerint Giannini olvasata áll a legközelebb.

3.9. **tudjátok meg:** a prózában elmondott jóslat valójában nem is egy ismeretlen szerző által írt jövendölés, amit később a szerző illesztett be művébe, hanem sokkal inkább egy olyan *vaticinatio ex eventu*, azaz a történetek utáni, a saját korra vonatkozó jövendölés, amelyet maga a szerző írt ehhez a történethez,⁴¹² valamikor az apameiai békekötés után.⁴¹³

A jóslatban felsorakoznak a III. Antiochos ellen indított háború eseményei: a római hadsereg átvonul Európából Ázsiába; tengeren (Korkyros és Myonnésos), majd szárazföldön (Magnésia) legyőzték Antiochost; a rómaiak elfoglalták a Tauroson inneni területeket, ahonnan elűzik Antiochost, és amelyet I. Attalos fiaira bízna (Eumenés és fivérei); a galaták legyőzése, foglyok szerzése és zsákmányejtés (hadvezér: Cn. Manlius Volso); a rómaiak visszatérése Európába a zsákmánnyal együtt; a visszaúton a thrákok támadása a római sereg

⁴⁰⁶ V.ö. Hérodotos III.98. (MARTELLI, p. 125.)

⁴⁰⁷ GAUGER 1995, p. 56.

⁴⁰⁸ <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpgraec398/0448?sid=f53645f6b5f59c06f700dfdf60aad092> (2009. május 13.)

⁴⁰⁹ GIANNINI olvasatát közli: BRODERSEN, p. 38.

⁴¹⁰ LUDWICH, pp. 627–628.

⁴¹¹ MOREL, pp. 172–173.

⁴¹² HANSEN 1996, p. 108.

⁴¹³ MARTELLI, p. 129.

ellen, embervesztés és a zsákmány egy részének elvesztése; visszatérés Rómába és szerződés kötés Antiochosszal (Apameiai szerződés).⁴¹⁴

3.9. **ainiosok:** a szövegben αἰνίωνων áll, ezt javították Aivίων-ra, amit Holleaux Ainis-szal vagy Ainos-szal azonosít. Ez utóbbi terület említése azt jelentené, hogy a szerző, akitől Phlegón átvette művének ezt a részét, meglepően pontos ismeretekkel rendelkezett a történelmi háttérrel illetően, ráadásul a Polybiost forrásként felhasználó Livius is említi Ainost leírásában.⁴¹⁵

3.9. **sikeresen átjutnak:** Hansen⁴¹⁶ nem fogadja el Giannini olvasatát (δημωθέντων), és διασωθέντων-ra javítja a szöveget, de a kódexben a δημωθέντων szó áll, és semmi nem indokolja ennek elvetését.

3.10. **bronzvértetű:** χαλκόστερνος – a szó egyedüli előfordulása.

3.11.1. **Amikor a nésaioni ... lovak:** a jóslat egy *adynaton*nal⁴¹⁷ kezdődik, azaz egy olyan lehetetlen eseménnyel, amely soha nem fog bekövetkezni. A jóslat szerint ha a Syrakusaiban álló, nésaioni lovak által vontatott Hélios-szekér bronzszobra⁴¹⁸ elhagyja emelvényét, akkor teljeseedik majd be Róma összes szenvedése és baja (1–8. sor). A jóslat második részében a szerző kifejti, hogy miféle háború vár Rómára (9–16. sor).

Hansen – számomra meggyőző – magyarázata szerint nincs értelme annak a feltevésnek, hogy mivel a szobor soha nem fog megmozdulni, ezért Rómában sem tör majd ki háború. Ehelyett oly módon értelmezi a szöveget, hogy a bajok megelőzik a csodát, tehát nem a költői szöveg sorrendje szerint következnek az események, hanem épp ellenkezőleg. E szerint először háború dül Rómában, amelynek szörnyű következményei lesznek, és Róma szenvedésének csak akkor lesz vége, ha Hélios lovai életre kelnek, és elhagyják a szobor talapzatát, ez azonban lehetetlen, tehát a Rómát sújtó csapásoknak soha nem szakad vége.⁴¹⁹

A kétfajta olvasat a τελείται szó miatt lehetséges, amelynek jelentése „elvégez”, „beteljesít”, „befejez”,⁴²⁰ így a kétféle fordítás: „*Akkor teljeseedik be számodra, Róma, minden gyötrelmes szenvedés*”, vagy „*akkor számodra, Róma, véget ér minden gyötrelmes*”.

⁴¹⁴ HOLLEAUX, p. 307. és PERETTI, p. 51. Ld. még ERRINGTON, pp. 282–285.

⁴¹⁵ Livius XXXVIII.40.6. és 41.4. (HOLLEAUX, pp. 308–309.)

⁴¹⁶ HANSEN 1996, p. 108.

⁴¹⁷ Az *adynaton* kedvelt írói eszköz volt az ókorban, ld. Hérodotos VIII.143.2; Vergilius *I. ecloga* 59–64.

⁴¹⁸ Egy másik lehetőség szerint a szobor valójában egy Syrakusaiban található állószobor életre keltett mása. (GAUGER 1995, n. 16. p. 55.)

⁴¹⁹ HANSEN 1996, p. 109.

⁴²⁰ GYÖRKÖSY–KAPITÁNYFY–TEGYEY, s.v. τελείω.

szenvedés”. Azaz a nésaioni lovak megmozdulásakor fog véget érni vagy elkezddődni Róma minden baja.⁴²¹

Gauger Kr. e. 167 (Pydnai csata után) és Kr. e. 83 (mithridatési háborúk kezdete) közé datálja a jóslat keletkezését.⁴²²

3.11.1. **nésaioni lovak:** A nésaioni (más források szerint nisaioni) síkságon éltek az ókor leghíresebb lovai, a perzsa király ménese, amelyben – Aristotelés szerint⁴²³ – a lovak olyan gyorsak voltak, hogy csak a tevék előzték meg őket. A nésaioni lovakat istenként is tisztelték. Nésaion valahol Médiában található, de nem azonosították egyértelműen a területet.⁴²⁴ Mások Nysával, Dionysos isten állítólagos szülőhelyével azonosítják Nésaiont, amely Indiában található.⁴²⁵

3.11.4. **Éetiön:** Éetiönről, a szobrászról Theokritos is írt (AG VI. 337).

3.11.6. **ráillesztette:** az eredeti szövegben ἤρμοσεν áll. Hansen szerint itt romlott a szöveg,⁴²⁶ ezért csak töredékesen fordítja le, de a kódexben nem áll javítás, a szöveg összefüggő, érthető.

3.11.6. **Hyperión fiát:** azaz Héliost. Hélios szobra valószínűleg aranyozott volt, és volt egy sugárkoszorúja. Lysippos készített egy Hélios-szekeret a Kr. e. 3. században Rhodosnak: „*Lysippos részeg fuvoláslányt, kutyákat és vadászatot ábrázoló szobrairól is híres, de mindenekelőtt a rhodusiaknak készített négyes fogatáról, melyet a Napisten hajt.*”⁴²⁷

3.12. **hatalmas vörös farkas:** a vörös farkas (*canis rufus*) nem volt honos a mai Görögország területén. Az ókori Hellasban több másféle farkas élt, de az is elképzelhető, hogy a hatalmas vörös farkas valójában egy rókát jelentett, ami szintén őshonos volt arrafelé.⁴²⁸

A testet a fej kivételével felfaló farkas feltehetőleg az Orpheus-mítosz továbbélésének bizonyítéka.⁴²⁹ A farkas – szimbólumként – ugyanakkor Rómát is jelképezi, amelynek a kezdeteivel azonosították. A Publius-történetben a farkas, tehát Róma a saját fiát, Publiust falja fel, ráadásul, ha valóban Publius Cornelius Scipióról van szó a szövegben, akkor nemcsak egy rómairól van szó, hanem éppen az egyik legkiválóbbról.⁴³⁰

⁴²¹ HANSEN 1996, p. 110.

⁴²² GAUGER 1980, pp. 258–259.

⁴²³ Aristotelés *Historia Animalium* 632a 31.

⁴²⁴ HANSLIK, pp. 712–713.

⁴²⁵ MARTELLI, p. 125.

⁴²⁶ HANSEN 1996, p. 111.

⁴²⁷ Plinius *NH* XXXIV.63. (Darab Ágnes ford.)

⁴²⁸ VOULTSIADOU, E. – TATOLAS, A., pp. 307–310.

⁴²⁹ GABBA, p. 11.

⁴³⁰ DONAIRE VAZQUEZ, pp. 353–354.

3.12. **bizonyítsa:** Plinius történetében Gabienus ugyanezzel a gondolatmenettel próbálja igazolni jóslatának hitelességét, azaz, ha a jövődőlés elmondása után meghal, az azt jelenti, hogy be fog következni, amit mondott: „*igazának pedig az lesz a jele, hogy megbízatásának teljesítése után nyomban életét veszti: így is történt.*”⁴³¹

3.12. **ügysem segít rajtuk, ha elkergetik az állatot:** Publius utalása egyrészt halványan érzékelteti, hogy Publius időt akar nyerni, nincs értelme kételkedni a szavaiban, az olvasóban pedig egy másik, különös szabályokkal bíró világ képzetét villantja fel.⁴³²

3.13. **felfalta:** az emberi testrészeket felfaló állatokról részletesen írt Ogden.⁴³³

3.14. **a földön fekvő fej az alábbi verset szavalta el:** A legismertebb római vonatkozású párhuzam szerint Rómában Kr. e. 510 körül megtalálták Aulus Vibenna fejét (*caput*), amiről később elnevezték a Capitoliumot, és amely megjövendölte Róma nagyságát.⁴³⁴

3.14.1. **Ne érintsd fejemet:** akárcsak Polykritos gyermekének fejét, ezt a háborút jósó fejet sem szabad eltemetni a föld alá.⁴³⁵

3.14.5. **e földre:** a jóslat homályos, ugyanis az események színhelye az aitoliai Naupaktos, két sorral lejjebb viszont a „hosszú falakat” említi a jóslat, amely Athénra utal.⁴³⁶

3.15. **Apollón Lykios:** feltehetőleg utalás a farkasra (*lykos*), amely tulajdonképpen Apollón szolgálta, hiszen fel kellett fálnia ahhoz Publiust, hogy bebizonyosodjon jóslatának hitelessége.⁴³⁷

3.15. **mindenki hazatért a saját földjére:** a meseszerű befejezés igencsak valószínűtlen, hiszen nem túl életszerű, hogy a római hadsereg – egy háború kellős közepén – pusztán egy jóslat hatására felhagy a háborúzással, és hazaindul.⁴³⁸ Hansen érve ellen szól, hogy a rómaiak magukról azt állították, hogy ők istenfélő nép, és Livius leírásából az is kiderül, hogy Romulus idejében „*a madárjóslatoknak és a madárjósok papi személyzetének annyira megnövekedett a becsülete, hogy azontúl akár háborúban, akár békében, semmi sem történhetett, amíg jóslatot nem kértek; a népgyűléseket, a katonai sorozásokat, a legfontosabb*

⁴³¹ Plinius *NH* LIII.179. (Kozma Laura ford.)

⁴³² HANSEN 1996, p. 111.

⁴³³ OGDEN 2004, pp. 215–216.

⁴³⁴ Varro *De lingua latina* 5.41.; Livius I.55. és XXXIV.9.; Arnobius 6.7. Idézi: OGDEN 2004. p. 210. és KÖVES–ZULAUF, pp. 204–208.

⁴³⁵ HANSEN 1996, p. 111.

⁴³⁶ HANSEN 1996, p. 111.

⁴³⁷ HANSEN 1996, pp. 111–112.

⁴³⁸ HANSEN 1996, p. 112.

*államiügyeket elhalasztották, ha a madarak kedvezőtlen előjeleket küldtek.*⁴³⁹ Máshol is találunk utalást, hogy akár a consulokat is visszahívták, ha kiderült, hogy formai hibát vétettek a jóslatkérés során: *„három hónappal hivatalba lépésük után le kellett mondaniok tisztségükről, az augurok határozata szerint ugyanis hiba folytán választották meg őket: C. Curatius, aki a választógyűlést vezette, jóslatkérésre alkalmatlan helyen állította föl a sátrat.*⁴⁴⁰

3.15. **mind be is következett:** akárcsak Polykritos története (2.12), ez az elbeszélés is azzal zárul, hogy a jóslat valóra vált. A szövegből azonban nem derül ki, hogy hol és mikor tört ki a háború. Arra sem kapunk választ, hogy miért éppen Buplagos és Publius lett közvetítő a két világ között.⁴⁴¹

II. Nemváltoztatás és hermaphroditák

Maga a hermaphrodita szó Hermés és Aphrodité kétneművé váló gyermekének, Hermaphroditos nevéből eredeztethető. A mítosz szerint Salmakis nimfa beleszeretett Aphrodité és Hermés csodaszép fiába, ám az nem viszonzta szerelmét. A fiú egy alkalommal megmerítkezett a nimfa forrásában, és ekkor végre teljesült, amire a lány olyan régóta vágyott: az istenek örökre egyesítették őket egymással.⁴⁴² Abban a pillanatban:

*„.....az a két test elkeverülve
eggyé lett rögtön, s egy arc tündöklök a törzsön,
mint ahogyan két ág, mikor egy kéregbe van oltva,
együtt kezd növekedni, tovább is erősödik együtt;
így az erős, szívós ölelés eggyé teszi őket,
nincs már két testük, de azért kettős az alakjuk,
nem fiú az, sem nő: mindkettő s mégsem e kettő.*⁴⁴³

A rómaiaknál Kr. e. 209–92 között 19 olyan eset is ismert, amikor interszexuális gyermek született. A kétnemű újszülöttek világra jöttét a köztársaság korában félelemkeltő eseménynek tartották, és minden esetben a nyilvánosság elé tárták.⁴⁴⁴ Az említett időszak forrásait vizsgálva kiderül, hogy a legtöbb kétnemű csecsemőt vízbe fojtották, vagy elégették, egy gyermeket másképpen öltek meg, négy gyermek sorsa pedig ismeretlen. Livius – egy Kr.

⁴³⁹ Livius I.36. (Kis Ferencné ford.)

⁴⁴⁰ Livius IV.7. (Kis Ferencné ford.)

⁴⁴¹ HANSEN 1996, p. 112.

⁴⁴² Ovidius *Átváltozások* IV. 285–388.

⁴⁴³ Ovidius *Átváltozások* IV. 373–379. (Devecseri Gábor ford.)

⁴⁴⁴ MACBAIN, pp. 127–132., a latin források részletes elemzésével.

e. 207-ben történt születés kapcsán – részletesen leírta, hogy a papok javaslatára hogyan fojtottak vízbe egy hermaphrodita csecsemőt.⁴⁴⁵

Az ókorban többféleképpen viszonyultak a születési rendellenességgel világra jött gyermekekhez.⁴⁴⁶ A korai időszakban általában még csak eltávolították az adott területről a gyermeket, amelyhez a szülőknek is joga volt. Ugyanezt az állam is megtehetette, de csak olyan esetekben, ha ennek vallási oka volt, pl. a torzszülött vagy éppen a hermaphrodita gyermekek esetében.⁴⁴⁷ Ugyanakkor azonban törekedtek arra, hogy ne öljék meg ezeket az újszülötteket, ugyanis akkor βίαιοθανάτος-szá (erőszakos halállal halt), vagy ἄωρος-szá (idő előtt meghalt) emberré válhatnak, akik kísértetként visszatérhetnek.⁴⁴⁸ Olykor viszont meg akartak tőlük szabadulni, így vízbe fojtották vagy elégették az emberi szörnynek tartott személyeket (ld. 25. fejezet – egy asszony kétfejű gyermeket hozott a világra, akit a senatus tanácsára a Tiberisbe dobna⁴⁴⁹). Mindezt persze a város határain kívül tették, ahogy az az első történetben is látszik (I. 17.): a különleges, kísértetként visszatérő menyasszony holttestét is – a madárjós javaslatára – a város határain kívül kell elégetni.⁴⁵⁰

Az interszexuális csecsemőket éppen e ritka születési rendellenességük miatt veszélyesnek tartották, rossz előjelnek vélték. Diodóros Sikeliótés volt az első, aki szembeszállt a fenti véleménnyel, ő ugyanis úgy vélte, hogy ez a nézet helytelen, s nem több pusztán babonánál.⁴⁵¹ Diodóros Sikeliótés ekképpen írta le egy interszexuális ember esetét: „A marsus háború kezdetén, Róma közelében élt állítólag egy itáliai ember, aki egy hermaphroditát vett feleségül, hasonló módon, mint amiről fentebb beszámoltam. A senatusnak beszámolt erről, ők pedig babonás félelmükben és az etruszk jóvendőmondóknak engedelmeskedve elrendelték, hogy élve égessék el a hermaphroditát. Így aztán, egy olyan ember, akinek a természete teljesen hasonló (a miénkhez), és aki valójában egyáltalán nem szörny (τέρας), a betegsége természetének meg nem értése miatt igazságtalanul halt meg. Nem sokkal ezután ugyanez történt Athénban is. Azt mondják, hogy őt is a betegségét illető

⁴⁴⁵ Livius XXVII.37.5.

⁴⁴⁶ MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS részletesen írt arról, hogy az idők folyamán miként változott a hermaphroditizmus megítélése szentségből betegséggé illetve rendellenességgé. (MAGYAR L. A.: Hermaphroditos. In: *Orvostörténeti Közlemények* 33/1–4 (1987). pp. 125–136.)

⁴⁴⁷ ALLÉLY, p. 152.

⁴⁴⁸ BRISSON 1978, p. 105.

⁴⁴⁹ Mind Publius, mind a 25. fejezetben olvasható kétfejű gyermek története a rómaiakhoz köthető. A interszexuális újszülötteket a rómaiak általában vízbe fojtották (HANSEN 1996, p. 88.), ahogy a fenti történetben szereplő kétfejű gyermeket is.

⁴⁵⁰ HANSEN 1996, pp. 87–88.

⁴⁵¹ HANSEN 1996, p. 88.

tudatlanság miatt égették el élve.”⁴⁵² Diodóros két dolgot emel ki: a hermaphroditizmus betegség, ennek félreértelmezése babonás, ostoba dolog, másrészt ezek ugyanolyan emberek, mint mi magunk, és nem szörnyek. Livius⁴⁵³ és az őt „kicédulázó” Julius Obsequens⁴⁵⁴ is hasonló esetekről számolt be.

Plinius is megemlíti röviden, hogy olykor interszexuális gyermekek születnek: „Születnek kétneműek is, akiket hermaphroditáknak nevezünk. Őket egykor androgynoknak hívták és csodaként tartották számon, most viszont különlegességgént.”⁴⁵⁵ Ő is megjegyzi, hogy a hermaphroditák esetében a béljósok próbálják megfejtetni az előjelet, és végül megszabadulnak tőlük.⁴⁵⁶

Phlegón ebben a részben hét olyan esetet ír le, amelyben egy adott pillanatban valaki nőből férfivá (vagy Teiresias esetében férfiből nővé) változott. A történetek (4–9.) kronológiai sorrendben követik egymást, az utolsó leírást pedig feltehetőleg azért sorolta a legvégére, mert ebben nem nemváltoztatásról van szó, hanem egy androgyn emberről. A 2. és a 10. történetet leszámítva a kettős nemiség megjelenése tehát időben követi egymást, és nem egyszerre van jelen.⁴⁵⁷

Phlegón ókori⁴⁵⁸ szerzőtársai hasonló esetektől számoltak, így pl. Diodóros Sikeliótés, aki rámutatott, hogy a szó szoros értelmében vett hermaphroditizmus nem létezik, ezekben az esetekben a természet megtéveszti az embert: a nők – meghosszabbodott nemi szervük miatt – látszólag férfiak, és a férfiak esetében is előfordulhat, hogy nőnek tűnnek.⁴⁵⁹ Plinius leírta Areskón/Areskusa és Licinius Mucianus esetét, akik a házasságkötés napján váltak férfiakká,⁴⁶⁰ és őt idézte Aulus Gellius, aki szintén említi Kainist (Caenis), rajta kívül pedig Areskón/Areskusa és egy Cossitis nevű férfi esetét.⁴⁶¹

Livius beszámolt arról, hogy Kr. e. 214-ben különös dolgok történtek, többek között: „Sziciliában megszólalt egy ökor; a marrucinusok földjén egy csecsemő az anyja méhében ezt

⁴⁵² Diod. Sic. XXXII.12. (Pataricza Dóra ford.)

⁴⁵³ Livius XXVII.11.4–6 ; XXVII.37.5–7; XXXI.12.6–10.

⁴⁵⁴ Julius Obsequens *Liber Prodigiorum* 22, 27a, 32, 34, 36, 47, 48, 50, 53.

⁴⁵⁵ Plinius *NH* VII.3.34. (Kozma Laura ford.)

⁴⁵⁶ Plinius *NH* VII.3.36.

⁴⁵⁷ FERWERDA, p. 61.

⁴⁵⁸ A modernkori esetekhez ld. GOULD – PYLE, pp. 206–212.

⁴⁵⁹ A nők esetében a megnagyobbodott clitorisra utalhatott Diodóros, a férfiaknál pedig a betegség neve hypospadiasis (32.10.5). Diodóros két másik ilyen esetről is írt részletesen: 32.10.2–9 és 32.11. ld. még 484. lábjegyzet (Kalló).

⁴⁶⁰ Plinius *NH* VII.4. 36.

⁴⁶¹ Aulus Gellius *Attikai éjszakák* IX.4.

kiáltotta: *"io triumphe"*; Spoleumban egy nő férfivá változott.”⁴⁶² Augustinus pedig talán erre utalt, amikor arról írt, hogy a kereszténység előtti időkben: „Azokról [a csodajelekről] meg nem is beszélek, amelyek inkább csodálatosak, mint ártalmasak voltak, vagyik hogy az ökrök beszéltek; a még meg nem született csecsemők anyjuk méhéből néhány szót kikiáltottak; a kígyók repültek; a tyúkok kakasokká, a nők pedig férfiakká változtak át, és még több más hasonló dolog történt.”⁴⁶³

A legtöbb esetben közös vonás, hogy a nemváltoztatás akkor történik meg, amikor házasságra kerül a sor, a nőnek be kellene töltenie a szerepét, de mivel sajátos testi adottságai miatt képtelen erre, ezért nem tudja tökéletesen ellátni asszonyi feladatait, és ekkor kitör a neki szánt szerepkörből. Ráadásul sok esetben megtörténhetett, hogy mivel a házasságot korán, a „lány” 13–14 éves korában megkötötték, a virilisatio következtében fellépő pénisznagyobbodásra csak később került sor, így az még nagyobb megrázkódtatást jelentett az addigra már egy ideje házasságban élő párnak.⁴⁶⁴

Az ókori források minden esetben úgy ábrázolják ezt az átváltozást, mint amelyik hirtelen, egyik pillanatról a másikra, egyik nemből a másikba történik, és nem úgy, hogy egy hermaphrodita emberen lassanként megjelennek az egyik nem domináns jegyei. Arra sem térnek ki, hogy az addig asszonyként élő személy hogyan veszítette el nőies vonásait. Hansen szerint ennek az lehet az oka, hogy a kívülálló számára valóban változásnak tűnt a nemváltozás, hiszen az egyik nap még női ruhákat és női nevet viselt az adott személy, másnapra viszont férfiruhát öltött és férfinevet választott magának. Másrészt az elbeszélések népmeseszerűvé váltak, leegyszerűsödtek, ugyanakkor eltúloztak bizonyos motívumokat, hogy erősebb hatást váltsanak ki a hallgatóból.⁴⁶⁵ Fontos hangsúlyozni, hogy a történetekben (Teiresias ideiglenes átváltozását leszámítva) mindig az addig látszólag nők változnak férfivá és nem fordítva, aminek az az oka, hogy a görögök szerint férfinak lenni jobb, mint nőnek, ezért ez a fajta változás voltaképpen javulás.⁴⁶⁶

Ha feltételezzük, hogy a Phlegónnál olvasható történeteknek van reális alapja, akkor elképzelhető, hogy a nemváltoztatás a *hypospadiasis*-nak nevezett betegséggel

⁴⁶² Livius XXIV.10. (Muraközy Gyula ford.)

⁴⁶³ Augustinus *Isten városáról* III.31. (Földváry Antal ford.)

⁴⁶⁴ GARLAND, p. 130.

⁴⁶⁵ HANSEN 1996, pp. 124–125.

⁴⁶⁶ GARLAND, p. 170. Ld. még Aristotelész véleményét a nők – biológiai okokkal is indokolható – alacsonyabbrendűségéről (*De Generatione Animalium* 1.728a 17–20 és 4.767b 8–10), illetve GARLAND idevonatkozó elemzését (pp. 153–154.)

magyarázható.⁴⁶⁷ A hypospadiasis a húgycső leggyakoribb fejlődési rendellenessége, minden 300 fiúszületésre jut egy eset. A húgycső nyílása ilyenkor nem a makk csúcsán található, hanem valahol máshol, például a pénisz oldalán, amelyhez gyakran péniszgörbület is társul. Ez adhatott volna „furcsa lány” jelleget a gyermeknek, viszont a serdülés elején természetesen nem alakulnak ki a másodlagos női nemi jellegzetességek. Nyilvánvaló, hogy ezeket a furcsaságokat addig titkolták, amíg csak lehetett. A házasságkötésig ugyanis nem feltétlenül derül ki, hogy a kislánynak nincs hüvelye, hiszen a házasságot akár a serdülés előtt is megkötötték.⁴⁶⁸

Bizonyos népeknél – pl. a Dominikai Köztársaságban vagy a Pápua Új-Guineában élő egyes törzseknél – gyakori jelenség, hogy a serdülőkorig lánynak tartott fiatalok hirtelen férfiakká „válnak”. Ennek a hátterében egy genetikai rendellenesség áll, amelyben a külső nemi szervek maszkulinizációja nem megy teljesen végbe még az anyaméhben, ezért – bár genetikai szempontból valójában hímnemű – de látszólag nem egyértelmű, vagy inkább lánynak tűnő csecsemők születnek. Amikor a serdülőkor során erőteljesen működni kezdenek a nemi hormonok, egyértelművé válik, hogy ezek a gyerekek valójában fiúk.⁴⁶⁹

A Phlegónnál leírt esetek valós hátterében tehát talán az áll, hogy fiatal (fiúnak született, de húgycsővük fejlődési rendellenessége miatt könnyebben lánynak tartott), 13–14 éves korban házasodó serdülőkről a házasság megkötése után derült ki, hogy valójában nincs is hüvelyük, azaz nem is lányok, hanem fiúk.⁴⁷⁰ A rendellenesség kialakulásának oka máig sem teljesen tisztázott, annyi azonban bizonyos, hogy a nemiség már a fogantatás pillanatában eldőlt.

4. Teiresias

4.1. **Hésiodos:** Phlegón több forrását is megnevezi: Hésiodost,⁴⁷¹ Dikaiarchost,⁴⁷² Klearchost⁴⁷³ és Kallimachost.⁴⁷⁴ Elképzelhető, hogy ő maga is olvasta ezeket a szövegeket,

⁴⁶⁷ GARLAND, pp. 128–130.

⁴⁶⁸ Személyes levelezés dr. Boros Judit szülész-nőgyógyással. (2010. május 2.)

⁴⁶⁹ FERWERDA, p. 66.

⁴⁷⁰ GARLAND, pp. 130–131.

⁴⁷¹ fr. 275 M – W. Pseudo-Hésiodos művéről lehet szó. (BRISSEON 1976, n.3. p. 12.)

⁴⁷² fr. 37 Wehrli. A messénéi Dikaiarchosz Aristotelész tanítványa és Theophrastosz kortársa volt (Kr. e. 4-3. század fordulója) (BRISSEON 1976, n.3. p. 12.)

⁴⁷³ Feltehetőleg a ciprusi Soliból származó Klearchoszról van szó, aki szintén Aristotelész-tanítvány volt. (BRISSEON 1976, n.3. p. 12.)

⁴⁷⁴ Bár Phlegón Kallimachost is megnevezi forrásaként, az utóbbi szerző Teiresias-története több lényeges pontban is eltér a phlegóni változattól.

de az is, hogy az a forrás, ahonnan átvette történetét, említette ezeket a szerzőket. A fent említett szövegek csak közvetve maradtak ránk, de számos más írásból részletesen ismerjük Teiresias történetét (pl. Apollodóros *Mitológia* 3.6.7.; Ovidius *Átváltozások* 3.316–339; Hyginus *Fabulae* 75.). Ezek a változatok mindössze néhány apró részletben térnek el Phlegón leírásától, abban, hogy mit tett pontosan Teiresias a kígyókkal és hogy milyen hányadban osztotta fel az élvezetet a nők és férfiak között.⁴⁷⁵ A mitológiai történet maga valószínűleg indiai forrásokra vezethető vissza, és még Hésiodos előtt vettek át a görögök.⁴⁷⁶

4.1–2. **az egyiket ... az egyiket:** a görög szövegben az első helyen a τὸν ἑτερον, a második helyen pedig a τὸν ἑνα kifejezés. Azaz először a másik kígyót, másodszor pedig az egyik kígyót sebesítette meg. A „másik kígyó” kifejezéssel feltehetőleg arra akart utalni, hogy az a kígyó, amelyik nem hímnemű, azaz nőstény. Ez egyezik azzal, amit a kommentárok (*Schol. in Od.* 10. 494 és Eustathios *Comm. ad. Hom. Od.* 10. 494) írtak a kígyók neméről: e szerint Teiresias először a nősténykígyót sebesítette meg (más források szerint meg is ölte), és nővé változott, majd másodszor a hímnemű kígyót, ami után visszaváltozott férfivá.⁴⁷⁷

4.1. **átváltozott:** a szövegből nem derül ki, hogy hogyan és miért változott át, mindössze annyi bizonyos, hogy csodás módon vált férfiből nővé, és ugyanilyen természetfeletti módon változott később vissza.⁴⁷⁸

Forbes Irving valós hátteret keres a mitológia hátterében és a sámánokkal hasonlítja össze Teiresiaszt, akik gyakran öltöztek női ruhákba és nőként is éltek, miközben jósoltak. Elképzelhető, hogy a görögök körében egy időben élt ez a szokás, amelyet szomszédaiktól, a skytháktól vehettek át, bár nincs bizonyítékunk, hogy éltek androgyn vagy nőnek öltözött férfi jósok egykor Hellasban. Ráadásul Teiresiaszt a források nem hozzák kapcsolatba az északi területekkel, nem volt bevándorló, és mire jóssá vált, már egyértelműen újra férfiként élt.⁴⁷⁹

4.2. **visszanyerte régi alakját:** a görög-római történetekben Teiresias kivételével mindig nőből férfivá változnak át a nemváltoztatás során. Teiresias is csak átmeneti ideig volt nő, majd ismét visszaváltozott férfivá.⁴⁸⁰

4.4. **megvakította:** Apollodóros más változatokat is felsorol, amelyekben magyarázatot ad, hogy ki és miért vakította meg Teiresiaszt. Az egyik elképzelés szerint „az istenek vakították

⁴⁷⁵ HANSEN 1996, p. 113. A különböző forrásokban olvasható változatokhoz ld. összehasonlító táblázat: BRISSON 1976, p. 27. Ld. még GANTZ, II. kötet pp. 528–530.

⁴⁷⁶ KRAPPE, pp. 273–274.

⁴⁷⁷ BUSLEPP, p. 181.

⁴⁷⁸ HANSEN 1996, p. 114.

⁴⁷⁹ FORBES IRVING, p. 165–166.

⁴⁸⁰ HANSEN 1996, p. 115.

meg, amiért az embereknek elárult valamit, amit ők titokban akartak tartani.”⁴⁸¹ Egy másik verzió szerint Athéné szúrta ki a szemét, mivel Teiresias meglátta őt fürdés közben, meztelenül, kárpótlásképpen viszont élesebbé tette a hallását. A harmadik változat szerint Héra vakította meg mérgében Teireisiast a szerelmi élvezet arányairól szóló válaszára reagálva. Krappe szerint Teiresias nemcsak isten-, hanem női mivoltában is megsértette Hérát, és olyan információt adott ki egy férfinak, amit beavatott nőként nem lett volna szabad.⁴⁸²

4.4. **jóslás:** a mítoszokban gyakori motívum, hogy az istenek egy új képességet adnak, ha valakit kárpótolni szeretnének valamiért. Kainisszal (5) is ugyanez történik: akarata ellenére volt együtt Poseidónnal, aki vigasztalásképpen felajánlotta, hogy bármilyen kívánságát teljesíti. A lány azt kívánta, hogy férfivá változhasson.

4.4. **hét nemzedéknyi:** A legtöbb forrás hasonló módon megemlíti, hogy Teiresias rendkívül hosszú ideig élt, és ezt hét vagy kilenc nemzedéknyi időre teszik.⁴⁸³ Phlegón nem ír Teiresiasról másikat, *Makrobioi* (Hosszúéletűek) című művében, ahol hosszan idéz egy másik jóst, az erythrai Sibyllát. Ennek az lehet az oka, hogy Teiresias egyértelműen mitológiai figura, míg Sibylla esetében ez talán nem ennyire nyilvánvaló.

5. Kaineus

Phlegón nem tér ki Kainis/Kaineus további sorsára, ami igencsak hasonlít a Diodóros Sikeliótés által megírt Hérais esetére:⁴⁸⁴ miután mindketten férfivá váltak, nevet változtattak és harcosként éltek le további életüket. Tehát két lépésben vált jobbá, hiszen a görögök szerint férfinak lenni jobb, mint nőként élni, a harcosok pedig a legkiválóbb férfiak közül kerülnek ki. Kainis ráadásul különlegesen erőszakos harcosná válik, akinek egyetlen célja a gyilkolás (a nevét is a κοίνω „öl, gyilkol” szóra vezetik vissza), ami tulajdonképpen magyarázható azzal, hogy ő nőből vált harcosná, ezért kellett bizonygatnia férfiasságát.⁴⁸⁵ Kaineus a lapithák oldalán harcolt a kentaurok ellen, akik végül hatalmas fatörzsekkel elevenen a föld alá nyomták, így halt meg.⁴⁸⁶ Vergiliusnál Aeneas találkozott Kaineusszal az alvilágban, aki a

⁴⁸¹ Apollodóros *Mitológia* 3.6. (Horváth Judit ford.)

⁴⁸² Az ókori források felsorolása: KRAPPE, p. 272. és FORBES IRVING, p. 167.

⁴⁸³ BUSLEPP, pp. 180–181.

⁴⁸⁴ Diodóros Sikeliótés 32.11.3. Diodóros egyébként egy másik esetet is leírt, amelyben Kalló, egy epidauroszi árva, aki addig látszólag lánynak tűnt, a házasságkötés után nem sokkal Héraishoz hasonlóan férfivá vált, a nevét pedig Kallónra változtatta (32.11.1–4.)

⁴⁸⁵ FORBES IRVING, p. 158–159.

⁴⁸⁶ Apollónios Rhodios I.57–64; Ovidius *Átváltozások*, XII.459–532; Plutarchos *Moralia*, 1057D

halála után ismét nővé vált (*Aeneis*, VI.448–449); Ovidius szerint talán madárrá változott, miután meghalt:

„Végét nem tudjuk: hír kélt olyan is, hogy a testét
Tartarus-árnyakhoz taszította le végül az erdő;
Ampycides mást mond: látott a halom közepéből
rőtollú madarat röppenni a híg levegőbe,
mit legelőbb akkor láttam, legutolszor is akkor...”⁴⁸⁷

A felsorolt források – akárcsak a Teiresias-történet esetében – nem maradtak ránk közvetlenül. Phlegón azonban itt sem említi a leghíresebb és leginkább elterjedt változatokat: Ovidius⁴⁸⁸ és Apollodóros⁴⁸⁹ is megírta Kaineus történetét, és ezek a szerzők korábban éltek, mint Phlegón. Az első ránkmaradt forrást, amely említi Kaineus nemváltoztatását, Akusilaos írta. E szerint Kainé (a későbbi változatokban Kainis), Elatos lánya, miután Poseidón elcsábította, azt kérte az istentől, hogy változtassa őt legyőzhetetlen harcossá. Később a lapithák királya lett, és hadba indult a kentaurok ellen. Ám megsértette Zeust, aki ezért megölette: a földbe ásták és egy sziklát tettek a fejére.⁴⁹⁰

A mítoszt racionalizálni próbáló Plutarchos⁴⁹¹ és Hyginus is hangsúlyozza, hogy hihetetlen, hogy valaki nőből férfivá változott volna: „*lehetetlen, hogy bárki halandót ne lehessen vassal megölni, vagy hogy nőből férfivá változzon.*”⁴⁹² Az ókorban ugyanakkor elterjedt volt az a nézet, hogy a fönixmadár, a keselyű, a hiéna illetve az egyik kecskefajta is megváltoztatja időnként a nemét, éppen ezért hasonlította a Kr. e. 2. században élt Ailianos⁴⁹³ ez utóbbi állathoz Kaineust és Teiresiaszt.⁴⁹⁴

Elképzelhető, hogy a Kaineus történet háttérében valójában egy transzvesztita átváltozással járó rituálé állt. Ahogy Achilles, Héraklés és Dionysos is öltözött női ruhába,

⁴⁸⁷ Ovidius *Átváltozások*, XII.522–526. (Devecseri Gábor ford.) Az eredeti szövegben: „*exitus in dubio est: alii sub inania corpus / Tartara detrusum silvarum mole ferebant; / abnuít Ampycides medioque ex aggere fulvis / vidit avem pennis liquidas exire sub auras, / quae mihi tum primum, tunc est conspecta supremum.*”

⁴⁸⁸ Ovidius *Átváltozások*, XII.189–209.

⁴⁸⁹ Apollodóros *Kivonat*, I.22.

⁴⁹⁰ *FGrH* 2 F 22. A Kaineus-mítosz részletes elemzéséhez ld.: KAKRIDIS, pp. 77–80. A Kaineus-mítoszváltozatokhoz ld. GANTZ, I. kötet pp. 280–281.

⁴⁹¹ Plutarchos *Moralia*, 1057D.

⁴⁹² Hyginus *Fabulae*, XIV.4. (Ruzsa Kata ford.) In: NÉMETH, GY. (ed.): *Földreszállt mítoszok*. Szeged 2008. p. 66.

⁴⁹³ Ailianos *de Natura Animalium* I.25. ld. még Aristotelés *de Generatione Animalium* 757a 2–14.

⁴⁹⁴ FERWERDA, p. 57. és MAGYAR, pp. 125–127.

úgy egyes elképzelések szerint egy adott életkorig lányruhában kellett élniük a fiúknak, mielőtt férfivá avatták őket, bár erre a görög világból nincs bizonyíték.⁴⁹⁵

6. Egy lány

A két mítosz után egy Phlegón koránál valamivel korábban élt, névtelen lány története következik. A leírásban nem találunk választ arra a kérdésre, hogy miért változott át lányból fiúvá. Az első két, azaz a 4., 5. történettel ellentétben az alábbi leírásokban nem volt olyan ok, esemény, amely kiválthatta a nemváltozást, hacsak nem tekintjük magát a házasságkötést annak.⁴⁹⁶

A datálásnál Phlegón – a korabeli szokásoknak megfelelően – mindig megadja a római consulok és az athéni archón nevét, bár ezek közül az egyik is elegendő lenne.

6.1. androgyn: Plinius írt a szó eredetéről, e szerint két szóval jelölték a kétnemű embereket, amelyek közül az androgyn a régebbi, Plinius korában viszont már hermaphroditának nevezték őket.⁴⁹⁷ Ezzel szemben Phlegón, aki Plinius után egy évszázaddal élt, a korábbi terminus technicus-t használja, még hozzá két értelemben is: a 6–8. történetben az androgyn szó jelentése „olyan személy, aki egymást követően nő, majd férfi” (a szónak ez a fajta jelentése egyébként nincs benne a *LSJ*-ban). A 10. történetben – a szó eredeti értelmének megfelelően – egy olyan embert jelöl ezzel a kifejezéssel, aki egyszerre nő és férfi, így tehát valójában egy, mindkét nem jegyeit magában hordozó személyről van szó.⁴⁹⁸ Egészen mostanáig a hermaphrodita szót használták az orvosi irodalomban erre a rendellenességre, manapság azonban inkább az interszexuális szóval jelölik.

6.4. Rómába vitték: Fontos megemlíteni, hogy ezt a lányból fiúvá változó fiataalt – szemben pl. Polykritos hermaphrodita újszülöttjével – sem elűzni, sem megölni nem akarták, mindössze bemutatták Claudius császárnak, mint említésre méltó jelenséget.⁴⁹⁹

6.4. Capitolium: A Capitoliumon állt Róma legnagyobb temploma, Jupiter szentélye. Phlegón bizonyosan Jupiterre gondolt, amikor „Zeus Alexikakos”-ról (bajelhárító) írt.

7. Philótis

⁴⁹⁵ FORBES IRVING, p. 150.

⁴⁹⁶ FERWERDA, p. 61.

⁴⁹⁷ Plinius *NH* VII.3.34.

⁴⁹⁸ HANSEN 1996, p. 118.

⁴⁹⁹ HANSEN 1996, p. 119.

Mindössze 8 évvel az előző, névtelen lány átváltozása után egy másik lány is férfivá változott hirtelen, még hozzá éppen akkor, amikor be kellett volna töltenie női szerepét egy házasságban. Az esemény lényegében teljesen egyezik az előző (6.) leírással. Az is könnyen elképzelhető, hogy ugyanabból a forrásból vette át a két történetet,⁵⁰⁰ vagy két különböző forrás számolt be ugyanarról, az egyik esetben névvel, a másikban név nélkül.

8. Sympherusa

Phlegón nem datálta a történetet, de a gadarai Philodémos talán pont erre a Sympherusára utal, amikor így ír: „*az epidaurusi ember, aki lányként ment férjhez, majd férfivá vált.*”⁵⁰¹ Ha ez tényleg ugyanaz a történet, akkor megbomlik az időrendi sorrend, ugyanis Philodémos a Kr. e. 1. században élt, tehát legkésőbb akkor írta le a fenti eseményt.⁵⁰²

A Sympherusa szó egyébként megegyezik συμφέρω („hasznos”) szó fem. imperfectum particiumával, miután pedig férfivá változott a lány, a neve is hímnemű alakú lesz (Sympherón), amely szintén a συμφέρω szóból származik, annak masc. imperfectumi particium alakja.

9. Aitété

Aitété történetében az eddigiekkel ellentétben egy már férjes, házas életet élő asszony válik férfivá. Phlegón hangsúlyozza, hogy ő maga is látta az asszonyt, aki kortársa volt. Plinius is leírt egy ilyen történetet, ami egy évszázaddal korábban játszódott le, és aminek állítólag szemtanúja volt: „*én magam pedig Afrikában láttam, hogy Lucius Consitius, egy thysdrusi polgár a menyegzője napján változott férfivá.*”⁵⁰³ Elképzelhető, hogy Phlegón valóban látta Aitétost, vagy hogy egy helyi lakostól hallotta a történetet, de a történetben nem találunk olyan konkrét utalást, ami alapján eldönthető lenne Phlegón állításának valóságtartalma.⁵⁰⁴

10. Sibylla-jóslatok

Ez a leírás eltér az eddigi, hermaphroditákról szóló történetektől, ugyanis a hangsúly ebben az esetben nem a nemváltoztatáson van, hanem egy hermaphrodita csecsemő születése idején

⁵⁰⁰ HANSEN 1996, p. 119.

⁵⁰¹ Philodémos *De signis* 4. (Pataricza Dóra ford.)

⁵⁰² HANSEN 1996, p. 119.

⁵⁰³ Plinius *NH* VII.4.36. (Kozma Laura ford.)

⁵⁰⁴ HANSEN 1996, p. 126.

adott hivatalos válaszon, amelyet a római senatus kért sibyllai jóslat formájában.⁵⁰⁵ A phlegóni szöveg – feltéve, hogy hitelesnek fogadjuk el – óriási értéke, hogy ez az egyetlen olyan forrás, amely megőrzött két, hosszú részletet a híres és időközben sajnos elveszett Sibylla-jóslatok gyűjteményéből.⁵⁰⁶ A phlegóni szövegből így arra is fény derül, hogy a korábbi vélekedéssel ellentétben az effajta írások célja nem annyira a jóslás volt, mint inkább egy konkrét probléma esetén adott javaslat, az elvégzendő kultikus szertartásokhoz ajánlott útmutató.⁵⁰⁷

Diels Kr. e. 207-re illetve Kr. e. 200-ra teszi a két jóslat keletkezését, szerinte abban az évben csodás jelenségek tűntek fel, ezért volt szükség a jóslatkérésre, majd másodszorra is felhasználták a szövegeket, amikor Kr. e. 125-ben ismét született egy hermaphrodita csecsemő.⁵⁰⁸ Mivel mindkét jóslat akrosztikhonnal kezdődik (részletesen ld. alább), ezért nem keletkezhettek a Kr. e. 4. századnál korábban, ugyanis az akrosztikhon először a hellenisztikus korban tűnt fel a görög költészetben. Az akrosztikhon gyakran a szerző nevét rejtette.⁵⁰⁹ Diels szerint ugyanaz a költő írta a két jóslatot, állítását a két szöveg hasonló stílusára és versmértékére alapozza.⁵¹⁰

MacBain szerint viszont később keletkeztek a szövegek. Érvelését arra alapozza, hogy megvizsgálta azokat a Kr. e. 209 és 92 között keletkezett szövegeket, amelyek hermaphrodita csecsemő születéséről számoltak be. Ezek alapján világosan kirajzolódik, hogy az ilyenkor bemutatandó áldozás rituáléja jelentős változáson ment keresztül. Kr. e. 209 és a phlegóni szövegben említett időpont – Kr. e. 125 – közötti időszakról hat ilyen forrás számol be (Livius illetve Julius Obsequens), ám a Kr. e. 133 előtti szövegek nem említették Cerest. Ez alapján feltételezi MacBain, hogy a phlegóni szöveg valójában Kr. e. 133-ban keletkezett, ám valamilyen okból Phlegón Kr. e. 125-re keltezte, talán azért, mert akkor vált a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé.⁵¹¹

10.1. **androgyn:** ebben a történetben az androgyn szóval a szerző azt a csecsemőt jellemzi, aki férfi- és női nemi szervvel is rendelkezik.

10.1. **római consulsága idején:** azaz Kr. e. 125-ben történt.

⁵⁰⁵ HANSEN 1996, p. 127.

⁵⁰⁶ PARKE, p. 137.

⁵⁰⁷ Ezúton is köszönöm Gesztelyi Tamásnak, hogy felhívta erre a figyelmemet.

⁵⁰⁸ DIELS, pp. 97–100.

⁵⁰⁹ PARKE, p. 139.

⁵¹⁰ DIELS, p. 95.

⁵¹¹ MACBAIN, pp. 134–135.

10.1. **senatus úgy rendelkezett...**: egyes ókori szerzők csak egyetlen, más szerzők azonban tíz, sőt tizenkét különböző Sibyllát is számon tartottak. A Sibylla kezdetben jóshelyén rögtönözte jövődölését, azonban a későbbiek folyamán már kész szövegeket olvasott fel. Jósolataikat felhasználhatta az, aki hozzáfért.⁵¹² A cumaei Sibylla jósolatait – miután Tarquinius Superbus alatt Cumaeból Rómába kerültek – különösen szentnek tartották, és ezért titkosak voltak, csakis egy papokból álló testület, a *Decemviri Sacris Faciundis* olvashatott bele, még hozzá kizárólag a senatus utasítására (legalábbis Kr. e. 125-ben). Egyetlen olyan esemény volt, amelyben a *decemvirek* és a *haruspexek* együtt végezték el az engesztelő áldozatot, és ez a hermaphrodita csecsemő születése volt. A *haruspexek* egy ládában vízbe dobták a csecsemőt, a *decemvirek* pedig áldozatot mutattak be Juno Reginának, később pedig Ceresnek, Prosperinának és más istenségeknek.⁵¹³

A Sibylla-jóslatokról az a hír keringett, hogy Tarquinius Superbus vette azokat egy titokzatos öregasszonytól, aki talán maga a cumaei Sibylla lehetett, az eredetileg kilenc (más források szerint három) könyvből álló gyűjteményből végül hármat (vagy egyet) sikerült megvennie, mert a többit elégette az asszony a hitetlenkedő, és a könyvekért kért árat drágálló király szeme láttára.⁵¹⁴ A jóslatokat titokban tartották, ám a senatus dönthetett úgy bizonyos esetekben, hogy a nyilvánosságra hozzák a tartalmát, miután latinra lefordították. Azonban több esetben is elterjesztettek olyan, állítólag a Sibylla-könyvekből származó szövegeket, amelyek politikai célokat szolgáltak, és amelyek később nem valósznak bizonyultak.⁵¹⁵

10.1. a jóslat előtti bevezető szöveg olyan rövid és tömör, hogy feltételezhetően egy, a jóslatokhoz írt latin nyelvű összefoglaló görög fordítása.⁵¹⁶

10.2. **jóslatok**: a jóslatokat az elterjedt szokás szerint görög hexameterekben írták. Sok helyen nehéz megérteni, részben azért, mert eredetileg is szándékosan homályos értelmű szöveget fogalmaztak meg, részben pedig azért, mert a szöveg sok helyen hiányos.

Úgy tűnik, hogy a jóslat valóban hiteles Sibylla-jóslat, és Kr. e. 125-ben tényleg ebbe nézett bele a papi testület a senatus utasítására – úgy, ahogy a szöveg leírja. Kérdés azonban, hogy miért tették közzé az addig minden bizonnyal titkos jövődölést. Diels elképzelhetőnek

⁵¹² Phlegón az erythrai Sibylláról is a *Hosszúéletűek* című művében (99.), mert állítólag majdnem 1000 évig élt. Ebben a részben két hosszabb (22 és 38 soros) jóslatot idéz. (BUCHHOLZ, pp. 796–803.)

⁵¹³ MACBAIN, p. 127. A Phlegónnál olvasható szövegben is megjelennek ezek az istennők: Juno Regina Héra királyi úrnő, szent úrnő megszólítással), Ceres Démétérnek felel meg, Prosperina pedig Persephonénak.

⁵¹⁴ Források: Dionysios Halikarnasseus *Antiquitates Romanae* IV.62.; Plinius *NH* XIII.27.88.; Lactantius *Divinae Institutiones* I.6.10–11.; Servius *In Vergilii Aeneidos Commentarii* VI.72.

⁵¹⁵ KURFESS – GAUGER, pp. 389–390.

⁵¹⁶ HANSEN 1996, p. 128.

tartja, hogy Kr. e. 125 után azért vált nyilvánossá, hogy lecsendesítsék a csodás jelenség (interszexuális csecsemő születése) felbukkanása és a bizonytalan politikai körülmények miatt nyugtalan népet, és megmutassák, hogy a Sibylla mindezt már előre tudta, ráadásul a választ is megadta, hogy miként kell kiengesztelni a haragvó isteneket.⁵¹⁷ Elképzelhető, hogy a jóslat a papi kollégium egyik tagjának magánkönyvtárában maradt fenn.⁵¹⁸

Első jóslat

10.2a.1. **Azoknak a sorsát, akik csak utólag tudják meg...**: a jóslat első sora teljes egészében hiányzik, de könnyű rekonstruálni, ugyanis a Sibylla-jóslatok akrosztikhonnal kezdődnek, azaz a sorok kezdőbetűi összeolvasva egy nevet vagy mondást adnak. Az első jóslat, a rekonstruált első sor alapján feltehetően 40 sorból állt, ebből 29 maradt ránk.⁵¹⁹

Halikarnassosi Dionysios – Varrót idézve – leírta, hogy miután Kr. e. 83-ban leégett a Capitolium, ahol a Sibylla-jóslatokat őrizték, a rómaiak megpróbálták megint összegyűjteni a szövegeket, ezért elkérték az erythrai jósda hivatalos másolatait és több más itáliai városból is bekérték a meglévő szövegváltozatokat, majd az akrosztikhonok segítségével rekonstruálták az írásokat.⁵²⁰ Feltehetőleg éppen ez volt az akrosztikhon használatával a céljuk: nehezebb hamisítani, betoldani és törölni az egyes részeket. Ugyanakkor ez még titokzatosabbá, még értékesebbé, sőt mágikus hatásúvá tette a jóslatok szövegét.⁵²¹ Buchholz szerint az akrosztikhon használata nem a rómaiak ötlete volt, hanem a korábbi görög jóslatokból vették át, és ez tette egyedivé ezeket a szövegeket.⁵²²

Cicero éppen az akrosztikhonok miatt állítja, hogy képtelenség, hogy a Sibylla bódult állapotában szerezte volna e költeményeket, hiszen nagyon is tudatos szerkesztésről van szó: „III. [Sibylla] a titokzatosság homályát alkalmazta, hogy ugyanaz a jóslat máskor, más dologra legyen érvényes. Ez nem önkívületben elmondott jósige, ahogyan maga a költemény mutatja (ugyanis inkább műgond és nem heves felindulás jellemzi). Másrészt az akrosztikhonnak nevezett felépítés, amikor az egyes sorok kezdőbetűi értelmes szöveget adnak, mint helyenként Enniusnál: "Quintus Ennius írta". Ez kétségkívül feszült figyelemre vall inkább, mintsem önkívületre.

⁵¹⁷ DIELS, pp. 17–20.

⁵¹⁸ RZACH, pp. 2073–2183.

⁵¹⁹ HANSEN 1996, pp. 130–131. A jóslatok szerkezetéről részletesen ír: DIELS, pp. 25–37.

⁵²⁰ Dionysios Halikarnasseus *Antiquitates Romanae* IV.62.

⁵²¹ PARKE, p. 139.

⁵²² BUCHHOLZ, pp. 806–807.

112. A Sibylla könyvekben minden egyes jóslat első verssorából a kezdőbetűk az egész költeményt összekapcsolják. Ez költőre vall, nem pedig megszállottra, olyanra, aki megfontoltan cselekszik, nem pedig ész nélkül. Ezért őrizzük a Sibylla könyveket, hogy amit ránk hagytak ősünk, a senatus parancsa nélkül ne olvassák, s a könyvek inkább szolgálják a babonás félelem csitítását, mintsem felcsigázzák azt.”⁵²³

10.2a.2. **csodajeleket:** a Sibylla előre látja a jövődőt, ugyanakkor a jelenről is jósol (a hermaphrodita csecsemő születését). Azt is megmondja, hogy hogyan kell majd kiengesztelni az isteneket.

10.2a.2. **Aisé:** A Sors.

10.2a.3. **szövőszékem:** utalás a Moirákra, akik a sors fonalát szövik. A szövőszék jelentése ebben a kontextusban „jóslat”, „jövendölés”. Hat sorral lejjebb arra utal a Sibylla, hogy ő maga is egyike a Moiráknak („a szövőszékem által, én, aki magam is uralkodó istennő vagyok”). Ráadásul a Moira és a szövőszék szavak (Μοῖρα, ἵστός) három soron belül jelennek meg együtt.⁵²⁴

10.2a.4. **bízva a [jóslat] erejében:** az ókori jóslatokban többször előforduló motívum, hogy a jóslatkérőnek bíznia kell a jóslatban.⁵²⁵

10.2a.8. **Déméternek és szent Persephonének az áldozatokat:** az áldozatot alvilági isteneknek kell bemutatni.

10.2a.9. **a szövőszékem által:** bizonytalan a jelentése, azonban még mindig ez a legvalószínűbb olvasat.⁵²⁶

10.2a.11–37: itt következik a Sibylla javaslata, e szerint:

1. pénzt kell gyűjteni és áldozatot kell bemutatni Déméternek (11–13)
2. 27 (3*9) bikát kell áldozni – nem tudjuk, hogy melyik istenségnek (14)
3. lányok áldozzanak világos teheneket, és közben könyörögjenek a királynőhöz (talán Héra?) (22–26)
4. az asszonyok mutassanak be rendszeresen áldozatot (26–27)
5. fényt (fáklyákat ?) kell vinni Déméternek (28–29)

⁵²³ Cicero *A jóslásról* II.54.111–112. (Hoffmann Zsuzsanna ford.)

⁵²⁴ Filológiai szempontból vizsgálta a szövegrészt, megadva a különböző olvasatokat: MOREL, p. 174.

⁵²⁵ pl. Hérodotosnál túlságosan is bízunk a jóslatban, illetve félreértik: I.66. (DIELS, p. 68. n. 1.)

⁵²⁶ MOREL, pp. 174–175.

Ha másodszor is megtörténik a *prodigium*:

1. öregasszonyok mutassanak be áldozatot Déméternek (háromszor annyit, borral nem kevertet) (29–31)
2. lányok mutassanak be áldozatot Persephonénak és imádkozzanak hozzá (32–36)
3. fiatal fiúk és lányok adjanak pénzt (melyik istenségnek?)⁵²⁷

10.2a.11. **érmékből álló kincset**: a különböző városoknak és falvaknak mind hozzá kell járulni az áldozat költségeihez.

10.2a.12. **városokból és magatoktól**: a kódexben ez áll: πόλεών τε καὶ αὐτῶν. Giannini olvasata ezzel szemben: πόλεών τε καὶ ἄστέων. Hansen azzal érvel az eredeti kifejezés mellett, hogy maguknak a rómaiaknak („ti magatok is” – ὑμῶν αὐτῶν) is pénzt kell adni az áldozathoz.⁵²⁸

10.2a.14. **háromszor kilenc bikát**: a három – hagyományosan mágikus számként – többször is előfordul az első jóslatban. Egyrészt maga a háromszor kilenc, azaz 27 is többszörösen tartalmazza a hármas számot: 3*3*3, vagyis 3³, később 27 lánynak kell áldozatot bemutatni, az idősebb asszonyoknak háromszor annyi áldozatot kell bemutatni (mint a lányoknak), csakúgy mint a többi asszonynak.

A szövegből – annak töredékessége miatt – nem derül ki, hogy melyik istennek kell a huszonhét bikát áldozni. Diels⁵²⁹ és MacBain⁵³⁰ szerint Zeusnak, Doria szerint Déméternek.⁵³¹

10.2a.22. **szép szarvút**: Valószínűleg teheneket kell áldozni, mivel nőnemű alakban állnak a melléknevek, és korábban bikákat kellett áldozni. Az viszont nem derül ki, hogy hányat, elképzelhető, hogy tehénből is huszonhetet, akárcsak bikából.

10.2a.24–25. **áldozzanak a lányok, annyian, ahányat korábban említettem**: feltehetőleg huszonhét lányról van szó. Kr. e. 209 és 125 között összesen nyolc esetben tudósítottak hermaphrodita csecsemő születéséről. A nyolc esetből ötben háromszor kilenc, azaz összesen huszonhét lánynak kellett bemutatnia az engesztelő áldozatot.⁵³²

⁵²⁷ DEN BOER, p. 107.

⁵²⁸ HANSEN 1996, p. 132.

<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpgraec398/0455?sid=95825ee4366c92981a90a02fabfa40d2>

⁵²⁹ DIELS, p. 38.

⁵³⁰ MACBAIN, p. 130.

⁵³¹ Idézi: HANSEN 1996, p. 132.

⁵³² Összefoglaló táblázatban: BRISSON 1978, p. 110.

10.2a.25. **a halhatatlan királynőhöz:** valószínűleg Héráról van szó, és nem Démétérrel vagy Persephonéről, ugyanis Hérának fehér teheneket kellett áldozni, Persephonének pedig – alvilági isten lévén – általában fekete színűt volt szokás.⁵³³ A másik érv Héra mellett maga a βασίλισσα kifejezés, amely megfeleltethető Juno Regina jelzőjének, akinek szokás volt áldozatot bemutatni hermaphrodita csecsemő születésekor.⁵³⁴

10.2a.28. **vigyenek ragyogó fényt:** utalás arra, hogy az éjszakai engesztelő áldozatoknál fáklyákat használtak,⁵³⁵ vagy ha a halhatatlan királynő alatt Démétért értjük, akkor az ő tiszteletére rendezett fáklyás versenyekre is gondolhatunk.⁵³⁶

10.2a.29. **másodszor:** a τὸ δεῦτερον αὖτε fordulatot egyedül den Boer fejt ki, fordítása szerint: „if something like this is repeated (that is the birth of a hermaphrodite)”,⁵³⁷ Hansennél ugyanez: „Second, let them take...”⁵³⁸, Brodersennél: „Sodann laß sie nehmen...”,⁵³⁹ Ferwerdánál pedig: „Vervolgens ...”⁵⁴⁰

10.2a.32. **Plutónis:** Persephoné egyik mellékneve, amelyet mítoszbeli férjéről Plutónról (Hádész – latinul Pluto) kapott.

10.2a.34. **a gyermekek:** a jóslat megkülönbözteti a nőket koruk szerint: lányoknak (παῖς, παρθένος), asszonyoknak (ἄλοχος), öregebb asszonyoknak (γραῖα) és gyerekeknek (νηπίαχος) is részt kell venniük az engesztelő áldozatban.⁵⁴¹

Második jóslat

Bár a kódexben nem válik szét a két szövegrész, a tartalom és az akrosztikhon alapján valószínűsíthető, hogy a második jóslat nem az első jóslat folytatása, sőt, elképzelhető, hogy más alkalommal keletkezett. A jóslat arra ad választ, hogy miként kell kiengesztelni az isteneket, de azt is leszögezi, hogy a bajt nem lehet elkerülni, csak elhalasztani (30, 33).

Az akrosztikhon alapján tudjuk, hogy ennek a vers(szaknak) mi lehetett az első sora, de mivel az akrosztikhon és a meglévő második sor nem kapcsolódik egymáshoz,

⁵³³ HANSEN 1996, p. 133.

⁵³⁴ MACBAIN, p. 130.

⁵³⁵ DEN BOER, p. 108.

⁵³⁶ FERWERDA, n. 181., p. 145.

⁵³⁷ DEN BOER, p. 104.

⁵³⁸ HANSEN 1996, p. 41.

⁵³⁹ BRODERSEN, p. 53. A hagyományozás szempontjából problémás szövegrész (29–31.sor) filológiai elemzése Morelnél olvasható (p. 175.).

⁵⁴⁰ FERWERDA, p. 69.

⁵⁴¹ HANSEN 1996, p. 133.

feltételezhető, hogy az egész jóslat sokkal hosszabb volt, több akrosztikhonnal, és így állt össze teljes költeménnyé.

Diels jött rá arra, hogy az akrosztikhonnal díszített Sibylla-jóslatok akár 50 sorból is állhattak, mert egy hexameteres sorban maximum 50 betű állhat. Ha azonban az üzenet miatt több mint 50 betűre volt szükség az akrosztikhonhoz, akkor a vers első két sorából (amely összesen max. 100 betűből állt) lehetett kiolvasni az azt követő akrosztikhont.⁵⁴² A Phlegón által idézett második jóslat első sora feltehetőleg az akrosztikhon második sora, amely nem maradt ránk, de ki lehet olvasni a versből (β-val jelölöm; szövege: ΠΠΠΩΙ ΑΓΑΛΛΑΜΕΝΟΣ ΠΑΛΙΝ ΑΥ [ΚΑ]ΚΟΝ ΕΙΣ ΝΕΟΝ ΗΞΕΙ. A sor jelentése: „Örvendezve fog ismét haza érni lován, de csak új bajt talál”). Előtte állhatott az akrosztikhon első sora (α), a 40–43. sorok kezdőbetűi pedig már egy újabb akrosztikhon elejét adják ki (γ: ΑΥΤΑ[Ρ], „azonban”). Így a jóslat szerkezete a következőképpen nézhetett ki:

α': kb. 40 sor, amely az akrosztikhon első sorához tartozott

β': 1–39. sor: amely az akrosztikhon második sorához tartozik, ez ránk maradt

γ': 40–43. sor: a harmadik akrosztikhon elejéhez tartozó sorok, kb. még 35 sor tartozhatott ehhez a versszakhoz.⁵⁴³

10. 2b. 2–39. A Sibylla az alábbi teendőket javasolja:

1. kelméket kell felajánlani Persephonénak (2–3)
2. Persephonénak fel kell ajánlani a „legszebb és legkíváncsúbb” dolgokat (4–6)
3. sötétszörű ökröt kell áldozni Hadésnak, szép öltözetet kell közben viselni (9–12)
4. Apollónnak egy fiatal kecskét kell feláldozni (15–19)
5. Apollónhoz könyörögni kell, koszorút kell közben viselni (20–21)
6. Hérához kell könyörögni és fehér tehenet kell neki áldozni (22–23)
7. himnuszénekzés (24)
8. utalás arra, hogy ha sikerül elfoglalni Kymét, Hérának szobrot és templomot kell állíttatni (27–29)
9. áldozatot kell bemutatni Hérának (mindennapos áldozat, egyszeri áldozat) (31–32)
10. az alvilági isteneknek bemutatandó áldozatokról (35)

⁵⁴² DIELS, p. 27.

⁵⁴³ DIELS, pp. 28–30. és HANSEN 1996, pp. 134–135.

11. ha mindent megtesznek, ami le van írva, segítség érkezik (37–42)

12. átvezetés (feltehetőleg a következő versszak szövegéhez) (43)⁵⁴⁴

10.2b.2. **isteni formájú szövőszékem**: valószínűleg egy mondat második részével kezdődik a második jóslat, talán itt is azt hangsúlyozza a Sibylla, hogy hinni kell a jóslatában (v.ö. 10. 2a. 3–4).⁵⁴⁵

10.2b.5. **adományként**: a szöveg elég homályosan fogalmaz, de valószínű, hogy Persephonénak adományként meg kell adni azt, ami „a legszebb és legkívánatosabb a földkerekségen” (4–5), és még szép szövegetek is kell ajándékozni, amire utalás a 6. sorban olvasható „szövőszék” szó.

10.2b.6. **a szövőszékkel együtt**: a kódexben ἰστῶ σὺμμικτον áll, a második szót Diels συμπεῖστος-ra javította,⁵⁴⁶ és Ferwerda is ezt fogadta el fordításában („in gehoorzaamheid aan de weefstoel”),⁵⁴⁷ de szerintem nem jogos ez a felvetés, és az eredeti verzió is megállja a helyét.

10.2b.8. **iga**: feltehetőleg a rabszolgaság metaforája.

10.2b.9. **pompás öltözkében**: elképzelhető, hogy arra utal a szöveg, hogy a *decemvirinek toga praetextát* kell viselniük.⁵⁴⁸

10.2b.9. **Aidóneus Plutónnak**: Hadés egyik megnevezése.

10.2b.17. **Phoibos**: Apollón mellékneve, ugyanígy a 21. sorban olvasható Phoibos Paieón is Apollónra utal.

10.2b.24. **akik**: Giannini olvasata: αἱ (azaz εἰ), Hansen viszont Diels javaslatát fogadta el: αἱ, azaz vonatkozó névmásként értelmezi, én ez utóbbit követtem a fordításomban.⁵⁴⁹

10.2b.27–29: a Sibylla megjósolja az euboiai görögök által alapított Kymé (Cumae) megszerzésének és a Héra-kultusz kialakításának történetét. Mindez a Kr. e. 8. században történt, így a jóslat szövege azt sugallja, mintha a Kr. e. 8. század előtt keletkezett volna, a jósnő pedig maga a kyméi Sibylla.⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ DEN BOER, p. 108 és HANSEN 1996, pp. 133–134.

⁵⁴⁵ HANSEN 1996, p. 135.

⁵⁴⁶ DIELS, n. 34. p. 118.

⁵⁴⁷ FERWERDA, p. 70.

⁵⁴⁸ MACBAIN, p. 130.

⁵⁴⁹ HANSEN 1996, p. 135. DIELS, p. 114.

⁵⁵⁰ DEN BOER, p. 109.

10.2b.27. **szigetek lakói:** utalás a Pithékusai-szigetekre, Aenariára (ma: Ischia) és Prochyára (ma: Procida). Ezt a két szigetet foglalták el először a Chalkisból érkező görögök. Később áthajóztak a szigetekkel szemben lévő szárazföldre, és ott megalapították Kymé városát.⁵⁵¹

10.2b.28–29. **Héra úrnő szobrát:** a ξόανov szó eredetileg fából készült szobrot jelentett, itt valószínűleg kultikus célra készített faragott szoborról van szó.⁵⁵²

10.2b.30. **(A baj) eljön majd:** a görög szövegben csak ez áll: "Ἰξεῖ δ", a tagmondatnak nincs alanya. Diels feltételezte, hogy a Sibylla azt akarta jósolni, hogy a baj, a rossz mindenképpen be fog következni, még ha mindent megtesznek is, ám annyi könnyebbséget kapnak a jóslatkérők, hogy nem az ő idejükben, hanem később, a távoli jövőben jön el a baj.⁵⁵³ Alternatív javaslatként felmerülhetne, hogy Héra lesz az, aki majd eljön, de ennek nem túl nagy a valószínűsége, és semmi nem támasztja alá ezt a gondolatot.⁵⁵⁴

10.2b.36. **a hatalmas templomaid:** a jóslat kifejti, hogy a leteleplők csak akkor boldogulhatnak, ha az újonnan gyarmatosított területen meghonosítják Héra tiszteletét.⁵⁵⁵

10.2b.37. **leveleimen:** az egyik hagyomány szerint a kyméi Sibylla falevelekre írta jóslatait, Servius így írt erről Vergilius *Aeneis*-éhez írt kommentárjában: „*Varro beszámolt arról, hogy a Sibylla mindig pálmalevelekre írt.*”⁵⁵⁶

10.2b.38. **vetélő:** a szövőszék szinonímája, azaz a jóslat parancsára takarta el szemét a Sibylla.

10.2b.39–40. **a ... szürke olajfa fényes leveleit felemeltem:** az ἀγλαός szót Brodersen „ruhmreich”-nek,⁵⁵⁷ Hansen „glorius”-nak fordítja.⁵⁵⁸ Szerintem egyszerűen csak fényes levelekről van szó. Diels szerint ez a kép arra utal, hogy a Sibylla átvette azt a szokást, hogy az isteneket engesztelni próbáló emberek díszes ruhát öltöttek, és úgy imádkoztak az istenekhez. E szerint maga a Sibylla is ünnepi ruhát öltött, amikor más emberek bűneit magára véve megpróbált megbocsátást nyerni a hozzá forduló jóslatkérőknek.⁵⁵⁹

10.2b.41. **más újszülötteitek:** a szöveg a történet jelenére utal (Kr. e. 125), hiszen azt a benyomást próbálja kelteni a jóslat szerzője, mintha magától a kyméi Sibyllától származna a

⁵⁵¹ DEN BOER, p. 109.

⁵⁵² MACBAIN, p. 131. és LIDDELL–SCOTT–JONES, s.v. ξόανov.

⁵⁵³ DIELS, n. 58. p. 119.

⁵⁵⁴ HANSEN 1996, p. 136.

⁵⁵⁵ HANSEN 1996, p. 136.

⁵⁵⁶ Servius *In Vergilii Aeneidos Commentarii* 3.444. (Pataricza Dóra ford.) V.ö. Vergilius *Aeneis* VI.74–76.

⁵⁵⁷ BRODERSEN, p. 57.

⁵⁵⁸ HANSEN 1996, p. 42.

⁵⁵⁹ DIELS, p. 124.

jövendölés, amely még a Kr. e. 8. század előtt keletkezett volna. Így tehát megjósolják benne, hogy később – majd Kr. e. 125-ben – születni fog egy hermaphrodita csecsemő, és mi lesz akkor a teendő.⁵⁶⁰

10.2b.42. **egy trójai ment meg bajaidból**: többféle elképzelés is akad, hogy ki lehet a trójai megmentő: Doria szerint Sulla,⁵⁶¹ den Boer szerint Hadrianus,⁵⁶² MacBain szerint pedig maga a római nép.⁵⁶³

10.2b.42. **a hellének földjéről**: ha nincs kiegészítés, a tagmondat arra utalna, hogy a trójai megmenti majd a római népet a hellének földjéről. Diels szerint a mondandó éppen ellentétes értelmű, vagyis „a hellének földjéről [érkezik majd a segítség]”.⁵⁶⁴

A szöveg éppen a jóslat közepénél szakad meg, így nem tudjuk meg, hogy mi lett a hermaphrodita csecsemő sorsa, de Julius Obsequens és Livius utalásai alapján arra következtethetünk, hogy a jósök parancsára vízbe dobták. Az sem derül ki, hogy a rómaiak megtették-e azt, amit a Sibylla javasolt nekik, de szintén Livius és Julius Obsequens más, hasonló tárgyú beszámolóit alapján feltételezhetjük, hogy valószínűleg mindent teljesítettek.⁵⁶⁵

III. Óriási csontok⁵⁶⁶

Az ókorban elterjedt nézet volt, hogy a korábban élt emberi faj jóval magasabb volt, és hogy az emberek akkoriban jobban hasonlítottak az istenekhez. Homéros az Ilias 21. énekében leírja, hogy miután Athéna leütötte Arést egy kövel, az „elnyúlt hét holdon”.⁵⁶⁷ A görög szövegben a πέλεθρα szó áll itt, ami 100 láb hosszúságot jelentett, Arés tehát ezek szerint 700 láb hosszú lehetett. 100 láb hosszúság 25-35 méter közötti nagyságot jelentett akkoriban, ez koronként és területenként változott.⁵⁶⁸ Ugyanez a szó az Odysseiában is előfordul, Odysseus beszámolója alapján Gaia fia, Tityos 9 pelethra hosszúságú.⁵⁶⁹

⁵⁶⁰ MACBAIN, p. 131.

⁵⁶¹ DORIA, pp. 265-279. Idézi: HANSEN 1996, p. 136. GABBA osztja ezt a nézetet, és szerinte az is alátámasztja, hogy akárcsak a 3. történetben szereplő Publius, Sulla is a Cornelia nemzetség tagja volt, és mindketten bekerültek a sibyllai jóshagyományba. (pp. 14–17.)

⁵⁶² DEN BOER, p. 111.

⁵⁶³ MACBAIN, p. 135.

⁵⁶⁴ DIELS, p. 99.

⁵⁶⁵ HANSEN 1996, p. 137.

⁵⁶⁶ A fejezet külön is megjelent: DÓRA PATARICZA: Phlegon and the giants. In: *Kalendae. Studia sollemnia in memoriam Johannis Sarkady*. HPS 16. 2008. pp. 271–282. és poszter formájában: *Phlegón és a dinoszauruszok – fikció vagy valóság?* (VIII. Magyar Ókortudományi Konferencia 2008. május 22–25.)

⁵⁶⁷ *Ilias* XXI. 407 (Devecseri Gábor ford.)

⁵⁶⁸ GYÖRKÖSY – KAPITÁNYFY – TEGYEY s.v. πέλεθρον és Schulzki, pp. 988–989.

⁵⁶⁹ *Odysseia* XI. 577.

Több forrásban is találkozunk olyan beszámolóval, amelyben azt olvashatjuk, hogy egy földrengés, vihar, ásatás stb. alkalmával hatalmas csontokra bukkantak. Hérodotos beszámolt arról, hogy a lakedaimóniak miként lelték meg Orestés csontjaira. A kovács, aki eredetileg megtalálta, így számolt be a felfedezéséről a spártai Lichasnak: „*Éppen kutat akartam ásni az udvaromban, és ásás közben egy hét könyök hosszú koporsóra akadtam. Mivel sehogy sem tudtam elhinni, hogy valaha nagyobb termetű emberek éltek volna a mostaniaknál, felnyitottam, és a koporsóban egy bele illő holttestet találtam. Megmértem, azután betemettem a gödröt.*”⁵⁷⁰ Hérodotosnál két helyen is olvashatunk arról, hogy Héraklés lábnyoma állítólag két *péchys* (könyök) hosszúságú. Egy attikai könyök 44,4 cm-nek felel meg, Héraklés lábnyoma tehát majd’ 90 cm hosszúságú lehetett.⁵⁷¹

Plutarchos leírja, hogy Kimón a delphoi jósda segítségével bukkant rá Théseus holttestére: „*Hamarosan ráakadtak egy koporsóra, s benne egy nagyméretű férfi csontjaira.*”⁵⁷² Philostratos *Héróikos (Hőstörténet)* című művében a hősök (hérósok) egykor tízkönyöknyi magasak voltak (7.12.). A 7. és a 8. fejezetében összesen nyolc olyan történet olvasható, amelyben valamely véletlen következtében (folyó vagy tenger a partra vet valamilyen csontot, kapálás közben vagy egy földcsuszamlás miatt felszínre bukkan egy csontváz stb.) valaha élt félistenek, gigászok és hérósok maradványai kerültek elő.⁵⁷³

Azt, hogy Phlegón idejében mennyire elterjedt lehetett az óriások kultusza, humorosan szemlélteti kortársa, Lukianos, aki gúnyt űz ebből. Az *Igaz történetek* című, paródiának szánt művében beszámol arról, hogy egy távoli és ismeretlen szigeten miként bukkantak rá Héraklés és Dionysos lábnyomaira: „*Mikor már, egy erdőn keresztül, körülbelül háromstadionnyira távolodtunk a tengerparttól, ércoszlopot pillantottunk meg, amelyen, alig olvasható, elhalványult görög betűkkel, ez a felirat volt: «Idáig jutott el Héraklés és Dionysos.» A közelben két lábnyom is volt a sziklában: az egyik százlábnyi, a másik kisebb; véleményem szerint a kisebbik Dionysosé, a másik Héraklésé.*”⁵⁷⁴

Pausaniasnál is olvasható több, óriási csontokról szóló történet. Az egyikben a szerző elbeszéli, hogy a trójai háború alatt azt jósták a görögöknek, hogy mindaddig nem foglalhatják el Ilion várát, amíg oda nem viszik Héraklés íját és Pelops egyik csontját. Így került Pisából Trójába Pelops lapockacsontja. Hazatérés közben azonban elpusztult a hős csontját szállító hajó. „*Sok évvel Ilion elfoglalása után egy eretiai halász, Damarmenos,*

⁵⁷⁰ Hérodotos I. 68. (Muraközy Gyula ford.)

⁵⁷¹ SCHULZKI, pp. 988–989.

⁵⁷² Plutarchos *Théseus* 35–36; ld. még: Plutarchos *Kimón* 8. 5–6. (Máthé Elek ford.) Théseus temetéséről Diodóros Sikeliótés is írt, ő azonban nem említi Théseus magasságát. (IV.62.4.)

⁵⁷³ 7.9; 8.1; 8.3–13. In: BOLONYAI GÁBOR (ed.): *Philostratos: Hőstörténet*. (megjelenés előtt)

⁵⁷⁴ I.7. (Révay József ford.)

amikor a hálóját a tengerbe vetette, kifogta ezt a csontot. Mivel a nagysága csodálatba ejtette, elrejtette a parti homokban, és Delphoiba is elment, hogy megkérdezze, miféle ember csontja ez, s ő mit csináljon vele. Minthogy az isteni gondviselés folytán éppen akkor érkezett oda egy követség az élisiektől is, akik segítséget kértek egy ragályos betegség ellen, a Pythia ezeknek azt a választ adta, hogy Pelops csontját vissza fogják kapni, Damarmenosnak pedig azt, hogy amit talált, adja át az élisieknek. ... Pelops lapockacsontja azonban az én időmben már nem volt meg, véleményem szerint azért, mert oly sokáig volt elrejtve a mélységben, és nemcsak az idő kezdte ki, hanem a tengervíz is emésztette.”⁵⁷⁵

Adrienne Mayor⁵⁷⁶ az alábbi összefoglaló táblázatban adta meg az ókori források közül azokat, amelyek óriási csontok felfedezéséről számolnak be:

Körülbelüli magasság	Óriások (és a szöveghely)
3,1 m	Orestés (Hérodotos I.67-68, Philostratos VIII.3 ⁵⁷⁷ , Id. Plinius VII.75, Solinus I. 90-91)
3,1< m	Augustus óriásai (Id. Plinius VII.75)
4,5 m (10 könyök)	Prótesilaos (Philostratos VII.9)
4,9 m	Asterios (Pausanias I.35.7)
4,9 m (11 könyök)	Aias (Philostratos VIII.1)
4,9< m	Orontés vagy Aryadés (Pausanias)
5,3 m (12 könyök)	Az ikosi óriás (Philostratos VIII.9)
9,8 m (22 könyök)	A sigeioni gigász (Philostratos VIII.7-8)
11 m (24 könyök)	A bosporosi csontváz (Phlegón 19)
10 és 11 m (23, 24 könyök)	A karthágói óriások (Phlegón 18)
13,1 m	Marcus Scaurus tengeri szörnye (Id. Plinius, 9.11)
14,7 m (30 könyök)	Aryadés (Philostratos VIII.5.)
15,5 m	A krétai óriás (Solinus I.90)
16,2 m (9 öl)	A thessaliai óriások (Philostratos VIII.14)
22,4 m	A krétai óriás (Philodémos)
22,8 m	A krétai óriás (Id. Plinius VII.73-75)
28,1 m (60 könyök)	Antaios (Plutarchos, <i>Sertorius</i> 9.6.1, Strabón, XVII.3.8)
45 m (100 könyök)	Makroseiris (Phlegón 17)

⁵⁷⁵ Pausanias V.13.4–6. (Muraközy Gyula ford.)

⁵⁷⁶ MAYOR, p. 142.

⁵⁷⁷ A táblázatban említett összes Philostratos-hivatkozás a *Hőstörténetre* (*Heroicus*) vonatkozik.

Csontok, fogak, agyarak	
40-48 l (2 krétai amfora)	A lémnosi koponya (Philostratos VIII.11)
5 hüvelyknyi átmérő	Aias térdkalácsa (<i>patella</i>) (Pausanias I.35.3)
0,3 m (1 láb hosszú)	A pontosi hős foga (Phlegón 14)
Százszor nagyobb az embernél	Az Uticában talált zápfog (Augustinus, <i>Isten városáról</i> XV.9)
1 m	A kalydóni vadkan agyara (Pausanias VIII.46.1)
27 hüvelyknyi terület	A kalydóni vadkan agyara (Prokopios, <i>De Bello Gothico</i> V.15.8)
5 m (11< könyök)	Dalmatiai Artemis-barlangban talált csontváz bordája (Phlegón 12)

Mayor elmélete szerint az óriáscsontokról szóló beszámolóknak nagyon is valós háttere van. Feltételezése szerint már az ókorban kerültek elő olyan leletek, amelyek az őskor idején a Mediterrán-térségben élt őslények maradványai voltak.⁵⁷⁸ A pleisztocén (1000000-10000 éve) korban ugyanis óriási termetű állatok éltek a később görögök lakta területeken. Több faj maradványai is lehettek azok a csontok, amelyekről az ókori, óriási csontokról szóló forrásokban olvashatunk, ilyen pl. a masztodon (az elefántok – és nevük ellenére sem a mamutok – családjába tartozó *Mammutidae*), a mamut (*Mammuthus*), a gyapjas orrszarvú (*Coelodonta antiquitatis*), a barlangi medve (*Ursus spelaeus*), a kardfogú tigris (*Smilodon*) és a strucc (*Struthio camelus*).

Ha egybevetjük a fent felsorolt őslények méreteit az ókori beszámolókból olvasható méretekkel, akkor Mayor elmélete helytállónak tűnik. Bár a Phlegón által említett helyeken talált leletek valós létét bizonyítani nehéz, könnyen elképzelhető, hogy az ókorban találtak ezeken a területeken pleisztocén korból származó, időközben kihalt, de a jelenlegi fajoknál nagyobb állatok maradványait.⁵⁷⁹ Ettől függetlenül nem biztos, hogy Phlegón minden kétséget kizáróan hiteles forrása annak, hogy miként bukkantak őslénymaradványokra, és bizonyos fokú túlzással is számolnunk kell.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ A disszertációban Ősi Attila paleontológus tanácsának kikérésével őslénynek nevezek minden jégkori, időközben kihalt fajt. (Személyes levelezés, 2010. június 8.)

⁵⁷⁹ „Az biztos, hogy ezeken a helyeken akár az ókorban is találhattak maradványokat. Miért ne? Hiszen akkoriban is volt már bányászat (pl. fiatal kori édesvízi v. tengeri mészkövet biztosan sok helyütt bányásztak építőkönek), a kőre szükség volt. A történelem kulcsszereplői, a leletek azonban nem maradtak fenn, szóval nem tudjuk biztosan, hogy mit is találtak.” (Személyes levelezés Ősi Attila paleontológussal, 2009. november 30.)

⁵⁸⁰ GOULD – PYLE (pp. 325–327) részletesen ír arról, hogy milyen óriási csontokra bukkantak a középkorban és az újkorban. Az óriások létét – MAYORhoz hasonlóan – ő is azzal magyarázza, hogy valójában mastodonok,

11.1. **Apollónios:** Elképzelhető, hogy itt ugyanarról az Apollóniosról van szó, mint a két történettel későbbi történet forrásaként megjelölt Apollónios, akit Phlegón a grammatikus jelzővel említ. A 17. történet úgy kezdődik, hogy „*ugyanez a szerző azt (is) állítja*”, és mivel a 13. és a 17. számú történet között nem fordul elő más szerző, ezért feltételezhető, hogy ennek a történetnek is Apollónios a forrása, sőt, a 11–17. számú összes történetet mind Apollóniostól vette át.⁵⁸¹ Meursius elképzelhetőnek tartotta, hogy Phlegón a paradoxográfus Apollóniosra gondolt, ezt az elméletet azonban semmivel nem lehet alátámasztani.⁵⁸²

A TLG alapján annyit tudunk, hogy egyik Apollónios nevű szerző sem említette fennmaradt műveiben Idast vagy Messéné. Az *Apollónios, a grammatikus* kifejezés egyébként négy szerzőre is illik: az egyikük Aristarchos követője volt, a Kr. e. 2. században élt.⁵⁸⁴ A második Apollónios a Kr. u. 2. században élt, és valószínűleg írt egy kommentárt Aischinés műveihez.⁵⁸⁵ A harmadik grammatikus pedig a szintén alexandriai, Dyskolosnak nevezett Apollónios, aki Phlegón kortársa volt (Kr. u. 1–2. század), Ferwerda szerint ő a szövegben említett Apollónios.⁵⁸⁶ Ez utóbbi szerzőnek azonban csak a nyelvtannal foglalkozó művei maradtak fenn (*De pronomibus, De adverbis, De conjunctionibus, De constructione*).⁵⁸⁷ Jacoby⁵⁸⁸ és Robert Kaster⁵⁸⁹ a Sudában Anterósként említett Apollónios mellett foglalnak állást.⁵⁹⁰ Jacoby a 13. történet alapján a Kr. e. 1. századra datálja a szerzőt, a 15. leírásból pedig arra következtet, hogy közelről is ismerhette Egyiptomot.

11.1. **Messéné:** A Peloponnészon több őslényfaj csontvázát is megtalálták,⁵⁹¹ így akár valóságalapja is lehet a történetnek. Ugyanakkor egyik egykor itt élt állatfaj sem azonosítható a háromszoros fejnagyság, és a kettős fogsor alapján. Ha Phlegón történetéről feltételezzük,

elefántok, bálnák és más hatalmas termetű állatfajok maradványairól lehet szó, amelyek mind elterjedt fajok voltak az őskorban, és amelyeknek hasonlóak a méretei, mint amiket a forrásokban olvashatunk (p. 326.). A másik lehetőség, hogy amikor óriásokról írnak a források, valójában akromegáliában vagy gigantizmusban szenvedő emberekről lehet szó, eltúlzott adatokkal. (p. 327–332)

⁵⁸¹ HANSEN 1996, p. 139. és JACOBY, Kommentár. p. 846.

⁵⁸² ZIEGLER, p. 1154.

⁵⁸⁴ MONTANARI, p. 880.

⁵⁸⁵ MONTANARI, p. 880.

⁵⁸⁶ FERWERDA, n. 228., p. 148.

⁵⁸⁷ MONTANARI, pp. 881–883.

⁵⁸⁸ JACOBY, Kommentár. p. 846.

⁵⁸⁹ Személyes levelezés: „if you go to Jacoby's commentary on FGrH no. 257 F 36 cc.XI–XVI (= Teil IIB, p. 846) you'll see that Jacoby wrote 'der hier exzerpierte Apollonios is vielleicht Ἀντέρω, ὁ καὶ Ἀπολλώνιος . . .', quoting from the Suda article on Apollonios Anteros and offering a few other remarks.” (2008.07.08.)

⁵⁹⁰ <Ἀντέρω> ὁ καὶ Ἀπολλώνιος, Ἀλεξανδρεὺς, γραμματικὸς, παιδεύσας ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Κλαυδίου, τοῦ μετὰ Γαίον βασιλεύσαντος, ἐφ' οὗπερ καὶ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς γέγονεν· ἀκουστὴς δὲ ἦν Ἀπίωνος τοῦ Μόχθου. φέρονται αὐτοῦ βιβλία Περὶ γραμματικῆς β'. (Suda, s.v. Ἀντέρω)

⁵⁹¹ MAYOR, p. 270.

hogy van valóságalapja, akkor a hordót a fantázia szüleményeként kell értékelnünk, mivel nem valószínű, hogy egy őslény emberi kéz által gyártott hordóba vagy koporsóba került. Egyedül az jöhet szóba lehetséges magyarázatként, hogy valamikor még a sötét korban megtalálták, és pithosba zárták, mint egy rendkívüli nagyságú hős maradványait.

11.1. egy kőből készült hordó a vihar ereje miatt széttört: Pausaniasnál is olvasható egy történet, amelyben szintén egy vihar után került elő egy óriási csontváz: „*Felső Lydiában van egy kis város: Témenu Thyrai. Itt a vihar elmosott egy dombot, amelyből csontok tűntek elő. Alakjuk után valószínű volt ugyan, hogy emberi csontvázhoz tartoznak, de nagyságuk miatt aligha lehetett ezt elhinni. A nép körében rögtön elterjedt a hír, hogy Géryonésnek, Chrysaór fiának a holttestéről van szó, s hogy ott látható a trónusa is. Van ott ugyanis egy kiugró sziklából faragott, emberi használatra szánt szék, egy hegyipatakot pedig Ókeanosnak neveznek, sőt azt is erősítették, hogy némelyek szántás közben ökörszarvakat találtak. Hiszen a monda úgy szól, hogy Géryonés kiváló marhákat tenyésztett.*”⁵⁹²

11.2. Idas: Idas és fivére, Lynkeus számos, a hőskor idején játszódó mítoszban szerepel. Részt vettek az Argonauták útján, és a kalydóni vadkan elejtésében is. Idas és fivére összetűzésbe kerültek unokatestvéreikkel, a Dioskurosokkal. Idas az összecsapásban megölte Kastórt, ezért Zeus halálra sújtotta villámával.⁵⁹³

Idasnak a többi forrásban nincs három feje és kettős fogsora sem. Hansen⁵⁹⁴ azzal magyarázza ezt a jellemzést, hogy Idas a fizikailag erős embertípust személyesíti meg, a mítosz szerint ő volt kora legerősebb férfija. A görög mitológiában a különleges testi erő gyakran különleges számokkal párosul, és ezt a mítoszokban olykor többszörös végtagok formájában jelenítik meg, pl. Kottos, Briareós és Gygés esetében, akiknek egyenként ötven feje volt, és száz karja, és akik az erejükről lettek híresek.⁵⁹⁵

Idas sírjáról Pausanias is írt (III.13.1–2), szerinte is Messénében vannak eltemetve a fivérek, bár hozzáteszi, hogy Skias mellett mutogatják a sírjukat. Idas óriási termetéről nála nem esik szó.

11.2. Homéros így írt: A homérosi történet szerint Idas egy alkalommal elrabolt egy Marpéssa nevű nimfát, akit Apollón akart feleségül venni.⁵⁹⁶ Zeus, akit döntőbírónak kértek

⁵⁹² Pausanias I.35.7. (Muraközy Gyula ford.)

⁵⁹³ KERÉNYI, pp. 255–256. Források: u.o., p. 472.

⁵⁹⁴ HANSEN 1996, p. 140.

⁵⁹⁵ Hésiodos *Istenek születése* 147–153.

⁵⁹⁶ Homéros *Ilias* IX.558–560.

fel, végül a lányra bízta a választást, aki – attól való félelmében, hogy az isten öregkorára elhagyja őt – Idast választotta.⁵⁹⁷

12. **Dalmatia:** a mai tudásunk szerint az ókori Dalmatia területéről nem kerültek elő óriási méretű őslénymaradványok.⁵⁹⁸

12. **bordái:** Phlegón olyan csontvázakról ír, amelyeknek a bordái 5 méter hosszúak. Ezt mindenképpen költői túlzásként kell elkönyvelnünk, és elképzelhető, hogy a történet valójában őslényekről szól, azonban egy olyan faj sem került elő a térségből, amelynek 5 méteres bordája volt.

13. A 13. és a 14. történet valójában egybetartozik.

13. **Apollónios:** ld. feljebb (11. 1.)

13. **Tiberius saját költségén újra felépíttette:** Elképzelhető, hogy Phlegón itt propagandisztikus céllal hangsúlyozta Tiberius tettét. Ennek oka talán az, hogy valójában az őt felszabadító császárnak, Hadrianusnak a kedvében akart járni, oly módon, hogy egy másik, korábban élt császárt dicsért. Philostratosnál hasonló megjegyzés olvasható, az óriásokról szóló részben ő is fontosnak tartja megemlíteni, hogy egy alkalommal, amikor Aias sírja előkerült, benne a hős tizenegy könyöknyi magas csontvázával. „*Hadrianus császár Trójába jött, letisztította őket és megépíttette a mostani síremlékét Aiasnak, néhány csontot még kezébe is vett, magához szorított és megcsókolt.*”⁵⁹⁹

13. **földrengés:** a szövegben említett földrengés Kr. u. 17-ben volt.⁶⁰⁰ A földrengésben állítólag összesen tizenkét város pusztult el.⁶⁰¹

A 19. fejezetben is egy földrengés után kerülnek elő óriási csontok a földből. Pliniusnál szintén olvasható egy olyan történet, amelyben egy földrengés után előkerült egy kb. 21 méter magas (kb. 69 láb) csontváz: „*Krétán találtak egy földrengéstől megrepesztett hegyben álló negyvenhat könyöknyi testet, amelyről egyesek azt mondják, hogy Órióné, mások pedig, hogy Ótosé.*”⁶⁰² Solinus ekképpen pedig írt: „*Azok az írások, amelyek az ősidők eseményeit idézik fel, igaznak ismerik el a következőket is: a krétai háborúban a megáradt folyó a tőle várhatónál nagyobb erővel dúlta fel a vidéket. Miután elvonult az ár, a hosszabb*

⁵⁹⁷ Apollodóros *Mitológia* I.7.8–9.

⁵⁹⁸ MAYOR, pp. 269–273.

⁵⁹⁹ Philostratos *Hőstörténet* VIII.1. (Moldován Márton ford.)

⁶⁰⁰ FERWERDA, n. 231., p. 148.

⁶⁰¹ Plinius *NH* II.86.200 és Tacitus *Évkönyvek* II.47.

⁶⁰² Plinius *NH* VII.16.73. (Kozma Laura ford.)

hasadékokból egy harminchárom könyök hosszú emberi test került elő.”⁶⁰³ Philodémos is említ egy negyvennyolc könyök hosszú testet, ami Krétán került elő.⁶⁰⁴

14.1. **Sikelia:** Sikeliából, azaz a mai Szicíliaból elefántcsontvázak kerültek elő, ezek átlagosan 180–210 cm magasak voltak.⁶⁰⁵

14.1. **Rhéigion körüli területek:** Nápoly környékéről kerültek elő mamut-, masztodon-, óriásmarha- és medvecsontvázak, illetve számos orrszarvúfaj maradványai is.⁶⁰⁶

14.1. **Pontos:** a Pontos térségéből számos őslényfaj maradványa került elő, így pl. különböző mamutfélék, rinocéroszok, barlangi medvék, óriásszarvasok és óriásmarhák.⁶⁰⁷

14.2. **egy fogat elküldtek... Rómába:** valószínűleg egy sztyeppei mamut zápfogáról lehet szó.⁶⁰⁸

A különös, különleges lényeket gyakran vitték az uralkodó elé, pl. egy hermaphroditát Claudius császárhoz (6. fejezet), egy sokvégtagú gyermeket Nero elé (20. fejezet), a 34. és a 35. fejezetben pedig arról olvashatunk, hogy az egyiptomi kormányzó egy bebalzsamozott kentaurt küldött a római császárnak. Ez régóta meghonosodott szokás volt, már Hérodotos is megemlíttette: *Egy halász fogott egy szép nagy halat, és azt gondolta, hogy megajándékozza vele Polykratést [a samosi tyrannost].*⁶⁰⁹

Porphyrios egy érdekes történetéből szintén az derül ki, hogy a különleges képességű embereket szokás volt az uralkodó elé vinni: *Egyszer mesélte egy barátom, hogy volt egy szolgálója, aki értett a madarak nyelvén, és hogy azt állította ez a fiú, hogy a (madarak) jóslatokat (énekelnek), és arról, hogy nemsokára mi fog történni. Azt is elmondta, hogy az anyja, attól való félelmében, hogy a fiút ajándékként elküldhetik az uralkodónak, megfosztotta fiát ettől a képességétől, úgy, hogy álmában a fia fülébe vizelt.*⁶¹⁰

Petroniusnál és Pliniusnál pedig arról olvashatunk, hogy egy kézműves törhetetlen üvegcsészét készített, és azzal járult Tiberius császár elé.⁶¹¹ Az uralkodó azonban kivégeztette, mert attól tartott, hogy a törhetetlen üveg átvenné az arany és az ezüst helyét.

⁶⁰³ Solinus I.91. (Ruzsa Kata ford.)

⁶⁰⁴ Philodémos *De signis* 4.

⁶⁰⁵ MAYOR, p. 273.

⁶⁰⁶ MAYOR, p. 273.

⁶⁰⁷ MAYOR, p. 271.

⁶⁰⁸ MAYOR, p. 146.

⁶⁰⁹ Hérodotos III. 42. (Muraközy Gyula ford.)

⁶¹⁰ Porphyrios *De abstinentia* III.3.7. (Pataricza Dóra ford.)

⁶¹¹ Petronius *Satyricon* LI; Plinius *NH* XXXVI.195.

Galénos összegezve azt írta, hogy az uralkodónak mindenhol elküldték a legszebb, legkülönlegesebb dolgokat.⁶¹²

14.2. egy fog... amelynek a hossza még az egy lábat is meghaladja: Augustinus hasonló esetről számolt be, két évszázaddal később: „*az utikai tengerparton olyan nagy zápfogat láttam, hogy becslésünk szerint százat is lehetett volna belőle csinálni, ha a mi fogunkhoz hasonló kis részekre daraboltuk volna. Úgy gondolom, hogy valamelyik óriásé volt. Bár akkor mindenkinek a teste sokkal nagyobb volt a miénknél, az óriások azonban mindegyiknél jóval nagyobbak voltak. Továbbá, amint máskor, úgy a mi időnkben is ritkák voltak, de teljesen sohasem hiányoztak az olyan testek, amelyek a többieknél nagyobbak voltak.*”⁶¹³

14.3. Tiberius... bölcs megoldást eszelt ki: Tiberius valóban ravasz volt, ugyanis így a követséget sem sértette meg, és még a sírgyalázás látszatának elkerülésére is ügyelt. Phlegón előtt egy ókori szerző sem számolt be arról, hogy egyetlen testrész – jelen esetben egy fog – alapján rekonstruáltak volna egy teljes csontvázat.⁶¹⁴

Érdekesség, hogy néhány éve, Amerikában hasonló eset történt, és a probléma megoldása is hasonló: 1996-ban egy 9300 éves csontvázat találtak a Columbia-folyóban, egy Kennewick nevű helység közelében. Az indiánok ragaszkodtak hozzá, hogy feltételezett őseit a saját szokásaik szerint eltemethessék, a kutatók viszont tüzetesen meg akarták vizsgálni az ún. kennewicki embert, így ugyanis fény derülhet Észak-Amerika első betelepülőinek eredetére. A csontvázat elsőként vizsgáló antropológusok végül egy modellt készítettek a koponyáról.⁶¹⁵

14.4. Pulcher: máshol nem említik, és földmérőként sem ismert.⁶¹⁶

15.1. Nitriai: Nitriait ma Vádi el Natrumnak (Nátronvölgy) hívják, 65 km-re délre található Alexandriától.⁶¹⁷ Phlegón itt a sivatagban, a föld felszínén látható csontvázakról írt, méghozzá elég részletesen, mintha személyesen is látta volna azokat. Mayor szerint elképzelhető, hogy Hadrianus szolgálatában tényleg eljutott erre a vidékre, méghozzá Kr. u. 130-ban, amikor a

⁶¹² Galénos *De antidotis* 1.4.

⁶¹³ Augustinus *Isten városáról* XV.9. (Földváry Antal ford.)

⁶¹⁴ FERWERDA, n. 234., p. 149.

⁶¹⁵ Időközben egyébként az indián ügyekkel is foglalkozó Department of Interior úgy döntött, hogy a kennewicki ember sajátosságai eltérnek az összes ma élő indián törzs jellegzetességeitől, így az indiánok nem tarthatnak rá igényt. Egyelőre nem temetik el a csontvázat, hanem további vizsgálatoknak vetik alá.
<http://www.geographic.hu/index.php?act=napi&id=1592> (2008. július 6.)
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C03EFDC163AF931A35757C0A96E958260> (2008. júl. 6.)

⁶¹⁶ JACOBY, *Kommentár*, p. 847.

⁶¹⁷ FERWERDA, n. 235., p. 149.

⁶¹⁹ MAYOR, pp. 165–167.

császár Alexandriába utazott. Mayor szerint könnyen lehetséges, hogy éppen Nitriaiba ment, mert érdeklődött a kövületek iránt.⁶¹⁹

Ebben a térségben az állandó szél lefújta a homokot a föld alatt rejtőző maradványokról, és ilyen módon teljes csontvázak kerültek elő. Innen került elő a *Gomphotherium angustident* (masztodon), a zsiráfyszerű *Sivatherium maurusium* és *Libytherium*⁶²⁰ csontvázai. A Fajjúm-medencében, amely kb. 100 km-re délre található Nitriaitól, számos, az oligocén korból származó emlősmaradvány található, ezek között némelyik igencsak különös formájú, mint például az *Arsinotherium* csontváza, amelynek a koponyáján két óriási szarv van.⁶²¹

15.1. csontvázakat mutogatnak: a múzeum intézménye az ókorban: ld. a 36. fejezethez írt kommentárokat.

15.2. a természet... mindent közel akkorára növesztett, mint az istenek: ezek szerint Phlegón úgy képzelte, hogy korábban az élőlények nagyobbra nőttek, azaz közelebb kerültek a magasban lakozó istenekhez.

15.2. az idő hanyatlásával az élőlények nagysága is csökkent: Phlegón itt a „kialszik”, „elfonnyad”, „kiapad”, „erejét veszti” jelentésű *marainomenu* – *symmemarantai* szópárt használja, mind az idő múlására, mind az élőlények testmagasságának csökkenésére.

Az ókorban elterjedt volt a nézet, miszerint az egymást követő generációk egyre kisebbé válnak. Plinius így írt erről: „Bizonyos, hogy minden egyes ember hároméves korában eléri jövőbeli méretének a felét. Összességében pedig megfigyelhető, hogy az egész emberiség szinte napról napra kisebbé válik, és apjuknál ritkán magasabbak az utódok, minthogy a világégés, amelynek változása felé halad most a korunk, elveszi a magok termékenységet.”⁶²²

Aulus Gellius Varróról írva kifejtette hasonló véleményét: „Ezen kívül azt is állítja, hogy az emberi test maximális magassága hét lábnyi. Szerintem ez jobban fedi a valóságot, mint a mesemondó Hérodotos állítása, aki történeti könyvének első részében azt írta, hogy a föld alatt megtalálták Orestés holttestét, amely hét könyöknyi, azaz 12 és egy negyed lábnyi hosszúságú volt; hacsak nem voltak – ahogy azt Homéros is vélte – a régebbi korok emberei

⁶²⁰ Herbert Wendt paleozoológus elképzelhetőnek tartja, hogy az egyiptomi mitológiából ismert Séth különös alakú fejét a művészetben a *Libytherium* koponyája ihlette. (MAYOR, p. 168.)

⁶²¹ MAYOR, p. 322.

⁶²² NH VII.16.73. (Kozma Laura ford.)

nagyobb és magasabb testalkatúak, de mostanság, a világ öregedésével együtt, az emberek és a dolgok nagysága is csökken.”⁶²³

Augustinus részletesebben foglalkozik ezzel a kérdéssel, hasonló gondolatokat fogalmaz meg az *Isten városáról* című művében.⁶²⁴ Szerinte mindenképpen el kell hinnünk, hogy a hajdan élt emberek hatalmasabbak voltak, és ezt így indokolja: „*Vagy talán hihető az, hogy valahol volt, ami itt nincs, és az már hihetetlen, hogy egykoron volt olyasmi, ami ma már nem létezik?*”⁶²⁵

Az a gondolat, hogy az istenek és a félistenek termetüket tekintve is nagyobbak az embereknél, Aristotelésnél is olvasható: „... Mármint, ha ezek [t.i. a vezetők] az istenek és a félistenek hitünk szerint az emberektől különböznek, azaz egyesek már testalkatra nézve is aránytalanul nagyobbak volnának, de éppúgy szellemileg is, úgyhogy kétségbevonhatatlan és egészen nyilvánvaló volna az alattvalók előtt a vezetők felsőbbbsége.”⁶²⁶

Pausaniasnál is megtalálható ez a gondolat, egy helyen a világ legmagasabb emberéről írt: „Az egyik, magas talapzaton álló szobor Lysippos műve. Az itt ábrázolt férfi volt a legmagasabb az összes ember között, kivéve az úgynevezett hērósokat, és a még korábbi halandókat, ha ugyan léteztek ilyen teremtmények. Mindenesetre a magunkfajta emberek közül ez a szóban forgó Polydamas, Nikias fia nőtt a legmagasabbra.”⁶²⁷

Phlegón más szöveghelynél nem ad magyarázatot egy-egy jelenségre, itt azonban kifejti azt a nézetét, amely szerint az élőlények nagysága aszerint változik, hogy maga a világ milyen állapotában van éppen. Ezen elképzelés szerint – az emberi fajhoz hasonlóan – a világ is létrejön, majd ereje teljében lesz, és képessé válik a szaporodásra, később lassan elveszti termékenységét, megöregszik, és végül elpusztul. Így az emberi test nagysága is azért csökken, mert a világ energiája és termékenysége is egyre gyengül.⁶²⁸

⁶²³ Aulus Gellius *Attikai éjszakák* III.10.10–12. (Pataricza Dóra ford.) Az idézett hérodotosi hely: I.68.

⁶²⁴ Augustinus *Isten városáról* XV.9. (Földváry Antal ford.) A Kr. e. 4. században élt Palaiphatos hasonló gondolatot fogalmazott meg: „Egyes bölcsességben és tudományban járatlan emberek mindent elhisznek, amit csak regélnek nekik, mások pedig, akik okosabbak és tudni vágyók, egyáltalán nem hiszik el, hogy mindabból bármi is megesett volna. Én viszont úgy gondolom, hogy a csodás történetek mind megestek, mert ha csak a nevek lettek volna, nem támadt volna belőlük mítosz.” (Palaiphatos *Hihetetlen történetek* P.1–7. Németh György ford.)

⁶²⁵ u.o.

⁶²⁶ Aristotelés *Politika* 1332b. (Szabó Miklós ford.)

⁶²⁷ Pausanias VI.5.1. (Muraközy Gyula ford.)

⁶²⁸ HANSEN 1996, pp. 144–145. Ld. még LOVEJOY, A. – BOAS, G., pp. 98–102.

16. **Rhodoson:** Tiberius egy időben élt Rhodoson, és az ottlakók a sziget keleti részén talált óriási csontokat „keleti démonok”-nak (προσηφους δαίμονας) nevezték.⁶²⁹ Bár a szöveg nem említi Tiberiust, könnyen lehet, hogy ezt a leletet is Tiberius korában fedezték fel.

16. **Rhodoson ... hatalmas csontokat találtak:** Rhodoson tényleg találtak egy kb. 180 cm magas *Elephas mnaidriensis* csontvázat.⁶³⁰

17. **Ugyanez a szerző:** itt valószínűleg Apollóniosról van szó, ld. 11. 1.

17. **Athén mellett ... egy sziget:** Mayor úgy véli, hogy a névtelen, falakkal megerősített sziget, amely Phlegón leírásában szerepel, Phaura (ma: Fleves) szigete lehet, amely Pireustól tizenkét mérföldnyire található déli irányban, és ez őrzi Pireust dél felől, tehát jogosan építhették körül fallal (a szövegből nem derül ki, hogy a falépítés mikorra tehető). A görög Isis-Osiris kultuszban hívők pedig azt feltételezhatték, hogy a hatalmas csontok Osiris isten maradványai.⁶³¹

Az Attikai-félszigeten több helyen találtak őslénymaradványokat, és az ókorban Euboiának nevezett szigetről is került elő több őskori kövület. Sőt, Déloson és Naxoson is éltek az őskorban különböző ősi fajok.⁶³² Ezek alapján Phlegón állítása akár igaz is lehet, de csakis akkor, ha feltételezzük, hogy a holttest nem koporsóban feküdt, vagy ha mégis, elképzelhető, hogy még a sötét korban került valamiféle edénybe vagy koporsóba az akkoriban talált hatalmas lelet, hiszen feltételezhatték, hogy egy hős maradványait találták meg.

Phlegón azt próbálja alátámasztani írásában, hogy ezen a szigeten egy, az első nemzedékek egyikéből származó hosszú életű óriásra bukkantak, és nem azt, hogy ez egy őskorban élt állat lehetett.

17. **a fal alapjait ásták:** amint a bevezetőben írtuk, az ókorban gyakran véletlenül, ásás közben bukkantak rá efféle leletekre, pl. Phlegónnál a 18. fejezetben is.

17. **„E kis sziget rejt...”:** ez egy jellegzetes ókori *epitaphios* (sírfelirat), amelyből a következő adatok derülnek ki: a halott neve, hány évig élt és hol van eltemetve. Az ókori sírfeliratoknak jellegzetessége, hogy ún. „beszélő síremlék”-ként (sprechende Monumente) szólnak az elhunytáról. Csak a Kr. e. 5. században születik meg az az epigrammaforma,

⁶²⁹ Tiberius Rhodoson: Suetonius *Tiberius* I. 11–13. „keleti démonok”: Diodóros Sikeliótés V.55.5–7. Idézi: MAYOR, p. 160.

⁶³⁰ MAYOR, p. 270.

⁶³¹ MAYOR, p. 169.

⁶³² MAYOR, pp. 269–270.

amelyben a halott egyes szám első személyben beszél magáról. Ez alapján tehát a Phlegón által idézett sírfelirat – bár nem fogadhatjuk el valódinak – arra utal, hogy Makroseiris a Kr. e. 5. század előtt élt. Az archaikus sírfeliratok minden esetben rövidek, általában egysorosak, néhány esetben kétsorosak, visszafogott, szűkszavú, személytelen stílusúak. A sírokra felírt epigrammákban általában a halott nevét, városát, családját és korát adták meg.⁶³³

Hansen megjegyzi, hogy ez a rövid *epitaphios*, amely mindössze két jambikus trimeterből áll, nem nagyon illik egy olyan hőshöz, aki hosszú életével és rendkívüli nagyságával tűnt ki. Ráadásul az is ironikus motívum, hogy a hosszú életű és hatalmas testű hős holttestére véletlenül bukkantak rá egy kicsi, névtelen szigeten.⁶³⁴

A sírfelirat előtti bevezetés ebben az esetben azt szolgálja, hogy a fejezet végén olvasható sírfeliratot érthetővé tegye. A sírfelirat nem szól Makroseiris testmagasságáról, pedig Phlegón épp emiatt írt róla. Makroseiris óriási termete és hosszú élete arra utal(hat), hogy akkoriban az első nemzedék egyik tagjának tarthatták – a fenti jellemzők egyike is elegendő lett volna ehhez.

17. **Makroseiris:** A szó jelentése: magas Osiris. A *makros* szó jelentése „hosszú” (mind térben, mind időben), „magas”, „kiterjedt”, „nagy”, Osiris pedig az egyiptomi mitológia egyik legfontosabb szereplője. A név jelentheti azt is, hogy „Osiris, a nagy”, de sokkal valószínűbb, hogy ennél összetettebb jelentést hordoz: ha a *makros* egyszerre jelenti azt, hogy „időben sokáig tartó”, „hosszú” és azt, hogy „magas”, akkor a tulajdonnév egyszerre utal a név viselőjének hosszú élettartamára, és egyszerismind a magasságára is.⁶³⁵ A szóösszetételben maga az Oseiris szó csak itacizmussal származhat Osiris nevéből. A jelenség első ismert említése Thukydidesnél található (λοιμός – λιμός; II.54.3.), de jóval később vált általánossá. Ez a történet kései (legalábbis hellenisztikus kori) eredetére utalhat.

Phlegón leírása és az egyiptomi Osiris-mítosz között két kapcsolódási pontot fedezhetünk fel: az egyik maga az Osiris név, a másik pedig a koporsó. A mitológia szerint Typhón (akinek az egyiptomi neve Séth), Osiris ellensége, egy alkalommal összeesküvést szőtt az isten ellen, és a társaival együtt „*titokban lemérték Osiris testét, szép és gazdagon díszített ládát készítették a méretére*”, majd bevitték egy lakomára, ahol Typhón azt ígérte, hogy annak ajándékozza a ládát, aki éppen kitölti, ha belefekszik. A lakomán résztvevők sorban megpróbálták, de egyikük sem illett bele pontosan. „*Ekkor Osiris odalépett, és*

⁶³³ DEGANI, p. 1108.

⁶³⁴ HANSEN 1996, p. 146.

⁶³⁵ HANSEN 1996, p. 146.

belefeküdt. Az összeesküvők rárontottak, lecsapták a láda fedelét. Kívülről szögekkel megerősítették, és leöntötték forró ólommal. Kivitték a folyóra, és a tanisi torkolaton keresztül a tengerre eresztették.”⁶³⁶

A többi pontban nem egyezik Phlegón története és az egyiptomi mítosz. Makroseirisszel ellentétben Osiris nem maradt a koporsójában, ugyanis Typhón ismét rátalált, és 14 részre vágta fel a holttestet. Ráadásul az egyiptomi Osiris mindössze 28 évet élt (más változat szerint 28 évig uralkodott),⁶³⁷ Makroseiris viszont ötezer évig élt.

Összehasonlításképpen fontos megemlíteni, hogy a hitelt érdemlően bizonyítható legmagasabb kor, amelyet ember valaha is megélt, 120 év és 237 nap. Sigecsijo Izumi ennyi idősen halt meg Tokunosima szigetén (Japán). A férfi 1865-ben született és 1986-ban halt meg. Tudomásunk szerint ennél magasabb kort még senki nem élt meg.⁶³⁸

18. **Karthágó:** Ebben a leírásban a csontvázak koporsóban feküdtek, ami első ránézésre lehetetlen, tehát látszólag szintisza fikcióról van szó (t.i. óriások teste került elő). Az is elképzelhető azonban, hogy a történet háttérében egy valós esemény áll: egyszer régen, még jóval Phlegón kora előtt tényleg találtak két hatalmas csontvázat, és az idők folyamán ezt úgy adták tovább, hogy a két óriási csontváz koporsóban volt, esetleg tényleg abba fektették őket, mert hősök maradványainak tekintették.

A mai Tunézia területéről számos, a földtörténeti újidőben élt faj maradványa előkerült,⁶³⁹ többek között bálnacsontvázak, és a Giraffidae családjába tartozó *Samotherium africanum*, *Libytherium* és *Sivatherium maurusium* maradványai. A *Zeuglodon*nak nevezett eocénkori bálna hosszúsága akár a 25 métert is elérhette,⁶⁴⁰ az őskorban élt óriászsiráfok átlagosan 3 méter magasak voltak.⁶⁴¹ Phlegón leírása alapján ezt a lényt sem lehetséges azonosítani, de a *Zeuglodon* méreteinek ismeretében akár valósként is elfogadhatjuk az állítását.

18. **Eumachos:** Eumachos a Kr. e. 3–2. században élt Neapolisban. A művei nem maradtak fent, mindössze annyit tudunk, hogy legalább két kötetben megírta Hannibál történetét, és írt

⁶³⁶ Plutarchos *Iszisz és Ozirisz* 14–18. (W. Salgó Ágnes ford.)

⁶³⁷ Plutarchos *Iszisz és Ozirisz* 42. (LURKER, p 78.)

⁶³⁸ Guinness rekordok könyve, pp. 19–22.

A hosszú életű emberekről részletesen ír: Gould – Pyle pp. 365–382.

⁶³⁹ Augustinus egyébként Karthágó közelében, Uticában talált egy óriási zápfogat (ld. 14. 2. kommentár).

⁶⁴⁰ PARKER, p. 415.

⁶⁴¹ http://paleodb.org/cgi-bin/bridge.pl?action=checkTaxonInfo&taxon_no=133602&is_real_user=1
(2009. december 1.)

egy *Periégésis* című művet, amelynek egyetlen megmaradt töredéke Phlegónnál olvasható, ez is a karthágóiakkal kapcsolatos.⁶⁴²

18. **Periégésis:** Szó szerint „Körülvezetés”, a földrajzi munkák kedvelt címe, v.ö. Pausanias: *Periégésis tés Hellados*.

18. **csontváz:** a csontvázak a nagyságukból ítélve talán masztodontól vagy mamuttol származhattak.⁶⁴³

19.1. **sinópei Theopompos:** sem a szerzőről, sem „A földrengésekről” (περὶ σεισμῶν) című művéről nem tudunk semmit.⁶⁴⁴ Élt ugyan egy Theopompos nevű paradoxográfus szerző, és a műfaj szokásai alapján elképzelhető lenne, hogy Phlegón átvett tőle egy számára érdekesnek tűnő részt, ám erről a Theopomposról sem az nem maradt fenn, hogy Sinópéból származott volna, sem az, hogy írt egy „A földrengésekről” című művet, így ezt az elméletet nem lehet alátámasztani.

19.1. **Sinópé:** Sinópé is a Fekete-tengernél található, a déli parton. Mai neve Sinop, és Törökországhoz tartozik.

19.1. **Bosporos:** a Fekete-tenger térségéből, és a mai Törökország északi területéről számos őslényfaj maradványa előkerült, de ezek egyike sem érte el a 11 méteres hosszúságot.⁶⁴⁶

19.1. **24 könyök:** ez a csontváz tehát ugyanakkora volt, mint a Karthágóból előkerült csontvázak

Phlegón az óriási csontvázakról szóló részben összesen nyolc leletről számol be, de mindössze négy csontváznak adja meg a teljes hosszát: Makroseiris 100 könyök hosszú volt (ha egy attikai könyök 44,4 cm, akkor ez kb. 44,4 m-nek felel meg), Karthágóban találtak egy 24 és egy 23 könyök hosszú csontvázat (10,7 m illetve 10,2 m), a bosporosi csontváz pedig szintén 24 könyök hosszú volt.

Létezett egy olyan felfogás, amely szerint a hősök nagyjából 10 könyök magasak voltak, ez Philostratosnál olvasható: „*Kedves mesének tartom, hogy a hősök tíz könyök magasak lettek volna...*”⁶⁴⁷ Ahhoz képest, hogy Phlegón arról is írt a 15. fejezetben, hogy az

⁶⁴² JACOBY, F.: Eumachos. In: *RE*. 6. kötet. p. 1073.

⁶⁴³ MAYOR, p. 170.

⁶⁴⁴ HANSEN 1996, p. 147.

⁶⁴⁶ MAYOR, p. 271.

⁶⁴⁷ Philostratos *Hőstörténet* 7.9. (Moldován Márton ford.)

emberek az idő haladtával egyre kisebbek lettek, érdekes, hogy a művében csak nagyon magas emberekről ír.⁶⁴⁸

Viszonyításképpen: a világon valaha élt legmagasabb ember, az amerikai Robert Wadlow 272 cm magas volt (ókori mértékegységekben számolva ez kb. 6 könyöknyi magasságnak felel meg), ezt az adatot 1940. június 27-én mérték. Nem sokkal később meghalt, a koporsója 328 cm hosszú volt.⁶⁴⁹

19.2. **Maiótiis-tó:** a csontokat tehát az Azovi-tengert a Fekete-tengertől elválasztó Kimmer-Bosporusnál találták (ma: Kercsi-tengerszoros), és végül az Azovi-tengerbe dobták. Ez a hely Mayor szerint⁶⁵⁰ a mai Taman-félsziget azovi partjai mentén fekvő területekkel azonosítható, amely Kék-szakadékként ismert a geológusok körében, és amely rendkívül gazdag kövületekben. A miocéntól a pleisztocén korig tartó időszakból előkerült több elefántfaj maradványa (*Mammuthis trogonherii*, *Mammuthus meridionalis*, *Choerolophodon*, *Deinotherium*, *Archidiskodon* és *Ambelodon*), valamint egy rinocéroszcsontváz, amelynek a koponyája kb. 75 cm-es volt, a szarva pedig két méteres. Phlegón adatai mindezek ellenére semmiképpen nem lehetnek igazak, de elképzelhető, hogy a történetnek volt némi valóságalapja, és hogy a phlegóni mű írásakor már a földfelszínre került néhány óriási őslény maradványa.

IV. Torzszülöttek

Az óriáscsontokról szóló történetek leírása után Phlegón a különböző rendellenességgel született csecsemőkkel foglalkozik. A rendezőelv ebben az esetben a kronológiai sorrend.

Teratológia az ókorban

A teratológia (rendellenességtan) első írott forrásai Kr. e. 2000-ből származnak, és a Tigris partjánál, írott agyagtáblácskákon találták meg ezeket. A babilóniak a *teratoskopiának*

⁶⁴⁸ HANSEN (1996) észrevétele, p. 148.

⁶⁴⁹ Guinness Rekordok könyve (1989), p. 11.

A valaha élt legmagasabb emberekről részletesen írt: GOULD – PYLE, pp. 327–333.

⁶⁵⁰ MAYOR, pp. 321–322.

Véleményem szerint MAYOR következtetése egy kicsit erőltetett: Phlegóntól mindössze annyit tudunk, hogy a csontvázat a kimmer Bosporosnál találták meg, és a Maiótiis-tóba dobták vissza. Ebből nem következik, hogy ez a Maiótiis-tónak (Azovi-tengernek) pont a Taman-félszigetnél lévő partjainál történt. Tény, hogy az Azovi-tenger környékén ez az egyetlen őskori kövületlelőhely (MAYOR, p. 143), de a szövegnek nem ez az egyetlen értelmezési lehetősége.

nevezett jóslási módszer segítségével próbáltak a jövőbe látni, megjósolni a király jövőjét, a termést és az időjárást. Assurbanipal könyvtárának kőtábláin ékírással rögzítették az állításuk szerint 470 000 évnyi megfigyelésen alapuló módszerüket, amelyben a torzszülött gyermek rendellenességének jellege alapján jelzik előre a jövőt.⁶⁵¹ Az ún. ninivei táblán, amely *Summa izbu* néven vált ismertté egy kétezer elemből álló lista olvasható. Elsőként mindig az adott rendellenességet jegyezték fel, utána pedig a jósolható következményeket.⁶⁵² A listán számos rendellenességet említettek, így pl. a különböző végtaghiányokat, hermaphroditizmust, *hypospadiasis*-t, *imperforált anus*-t stb.⁶⁵³

Az ógörögben a *τέρας* szót használták azokra az állatokra vagy emberekre, akik valamilyen jelentős, látható rendellenességgel jöttek a világra. Homéros idején a *teras* ugyanazt jelentette, mint a „jel” jelentésű *sémeion* szó, amely akár kedvező előjelet is jelenthetett, azonban a Kr. e. 5–4. század folyamán a szó mindikább a baljóslatú előjel megnevezése lett.⁶⁵⁴ Eredetileg a *teras* szó – akárcsak az ugyanabból a töből származó *astér* (csillag) szó „égi, isteni jel”, „omen” jelentéssel bírt.⁶⁵⁵ Később ebből a szóból alakult ki a *teratológia* kifejezés, annak a tudományágnak a neve, amely a veleszületett rendellenességeket vizsgálja. A latinban a *monstrum* illetve a *prodigium*⁶⁵⁶ szavakkal jelölték a torzszülötteket.

Mind a görögben, mind a latinban ezek a szavak egyúttal az isteni jóslatot is jelentik. A rendellenességgel született gyermekek esetében ez a két jelentés egybefolyt, és az abnormitást egyfajta isteni jelként, büntetésként fogták fel, vagy valami eljövendő baj jeleként. Ez az elképzelés egyébként egészen a 19. századig tartotta magát, és csak ekkor bizonyították be tudományos módszerekkel, hogy a veleszületett rendellenességeket nem emberfeletti erők okozzák.⁶⁵⁷ Ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet arra, hogy amikor bármiféle csodás jelenségről beszélünk – akár az ókorban, akár manapság – számba kell venni a szenzációhajhászás és a pletyka jelentőségét, amely akár egy egyszerű ajakhasadásos esetet borzalmas szörnyszülött megjelenésére nagyít fel.⁶⁵⁸

A rómaiak a születési rendellenességgel világrajött gyermekeket minden esetben emberi lénynek tartották, bármennyire is súlyos volt a fogyatékoság, a szerzők a *puer* vagy

⁶⁵¹ LOZSÁDI, p. 33.

⁶⁵² FLETCHER, p. 22.

⁶⁵³ BERNDORFER 1961, pp. 174–175.

⁶⁵⁴ ALLÉLY, p. 130.

⁶⁵⁵ LOZSÁDI, p. 33.

⁶⁵⁶ Bizonyos művekben az *ostentum* illetve a *portentum* szavakat is használták, ld. ALLÉLY, p. 134.

⁶⁵⁷ HANSEN 1996, pp. 148–149.

⁶⁵⁸ BERNDORFER 1960, p. 113.

puella kifejezést használták. A mezopotámiaiakkal ellentétben a rómaiaknál a koraszülöttek vagy a vetélés után látott embriók nem számítottak csodának, ahogy a megszületés módja sem.⁶⁵⁹

A teratológiai szempontból érdekes állatok és emberek iránti érdeklődés elterjedésében a köztársaságkori politikusok és később a császárok is fontos szerepet játszottak. Pompeius volt az első, aki győzelmi felvonulásain előszeretettel mutatott be újdonságokat, pl. ébenfát⁶⁶⁰, vagy egy másik alkalommal egy 91 éves, tehát akkori szemmel nézve rendkívül idősnek számító egykori színésznőt.⁶⁶¹

Phlegónnal ellentétben Livius és Julius Obsequens a legteljesebb diszkrécióval írta le a *prodigiumok* születését, a társadalmi háttérrel csak annyit említene, hogy rabszolganőtől vagy szabad asszonytól született-e a gyermek és a rendellenességet sem nevezik meg. Ezzel minden bizonnyal az lehetett a céljuk, hogy ne derülhessen ki, hogy pontosan hol és kinél született meg a csecsemő, ugyanis az nagy szerencsétlenséget jelentett a család számára, ezért mindenkinek az érdekében állt, hogy névtelenségben maradhassanak. Az értelmi fogyatékos és a valamelyik érzékszervükben károsodott gyermekek nem számítottak csodának, inkább betegnek tekintették őket.

Allély öt csoportba osztja a rómaiak által csodának tekintett eseteket:⁶⁶² androgynök (hermaphroditák), a fejlődési rendellenességgel világra jött gyermekek, azok, akik idő előtt értek,⁶⁶³ a szörnyeknek tekintett, félig ember-félig állat lények⁶⁶⁴ és a többszörös születések.⁶⁶⁵ Egy másik fajta csoportosítás szerint megkülönböztethetők a csodás, különleges, furcsa fajok, népek, és a rendellenességgel élő egyének.⁶⁶⁶ Ez a fajta szembeállítás Phlegónnál is megfigyelhető a 32–33. történet esetében.

Érdekes módon a görögök az óriástermetű emberi fajt, a kentaurokat, a szatírokat és a többi ehhez hasonló lényt nem a fenti kategóriába sorolták. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a görög felfogás szerint a *teras* egy olyan lény, amely nem hasonlít a szüleire, következésképpen isteni áldásnak tartották, ha egy asszony a szülőkre (fiú esetében a férjre)

⁶⁵⁹ ALLÉLY, p. 135.

⁶⁶⁰ Plinius *NH* XII.9.20.

⁶⁶¹ Plinius *NH* VII.49.158.

⁶⁶² ALLÉLY, pp. 135–136.

⁶⁶³ Az idő előtt érett gyerekek esetét nem tárgyalom, ebbe a kategóriába tartoznak a foggal született gyermekek, és azok, akik idő előtt kezdtek beszélni. (ALLÉLY, p. 141.) Bár Phlegón írt egy ilyen utóbbi esetről (Az *olympiákról* fr. 13), amelyben egy újszülött megszólalt, a jelen műben egyik eseményt sem említi.

⁶⁶⁴ Az ilyen eseteket a 22–24. történethez írt kommentárokbán tárgyalom.

⁶⁶⁵ Az ilyen eseteket a „VI. Szerfeletti termékenység” részben tárgyalom.

⁶⁶⁶ DELCROIX, p. 449.

hasznító utódot szült.⁶⁶⁷ Ilyen értelemben véve az óriás emberi faj szülöttei nem *terasok* voltak, mivel hasonlítottak óriás szüleikre, a hermaphroditák viszont annak számítottak.

A görög-római irodalomból több mint 79 fejlődési rendellenességgel született gyermek esete ismert (pontos számot nem lehet megadni, ugyanis Cassius Dio nem ad meg adatokat).⁶⁶⁸ Hansen⁶⁶⁹ szerint elképzelhető, hogy Empedoklés⁶⁷⁰ többek között a torzszülöttekre utalt fejlődés-elméletében, amiben a különböző abnormális lények fontos szerepet töltenek be. Empedoklés feltevése szerint a kozmogónia során az első stádiumban magányos testrészek vándoroltak, és a kölcsönös keveredés alkalmát keresték, majd a végtagok egyesültek, általában nem megfelelő módon, végül csak a szaporodásra képes élőlények maradtak fent.⁶⁷¹

A veleszületett rendellenességgel világra jött újszülötteket általában kitették, gyakran azt követően, hogy egy pap vagy jós megvizsgálta őket. Az ókori világ egyik leghíresebb testi fogyatékosát, Oidipust saját apja, Laios nyomoríttatta meg: átfúratta újszülött fia lábát, majd kitétette. Már az ókorban fontos szerepet töltött be a később eugenikának vagy eugenetikának elnevezett elmélet, amelynek célja az emberi fajnemesítés. Spártában a nem életképesnek tartott újszülötteket egy *apothetai* nevű helyre tették ki, erről Plutarchos írt részletesen.⁶⁷⁴

Akadtt ellenpélda is Spártában, Agésilaos fogyatékosága ellenére egészen a királyságig vitte: „*Lábának bénaságát testi szépsége feledtette; fogyatékoságát könnyű szívvel s vidáman viselte el, sőt elsősorban saját maga tréfálkozott és gúnyolódott rajta.*”⁶⁷⁵

Azokban a városállamokban, ahol a katonaság különösen fontos szerepet töltött be, elsődleges cél volt a tökéletes utódok létrehozása. Más államokban ezt kevésbé tartották szem előtt. Athénban például soha nem hoztak olyan törvényt, amely előírta volna a beteg gyermekek kitételét.⁶⁷⁶ Aristotelész így írt *Politika* című művében: „Az újszülöttek kitevéséről vagy fölneveléséről pedig úgy intézkedjék a törvény, hogy semmiféle korcsszülöttet nem szabad fölnevelni – viszont a gyermekek nagy száma miatt, ha a szokásrend azt úgyis

⁶⁶⁷ Hésiodos *Munkák és napok* 235.

⁶⁶⁸ ALLÉLY, p. 139.

⁶⁶⁹ HANSEN 1996, p. 149.

⁶⁷⁰ Empedoklés, fr. 57–61.

⁶⁷¹ KIRK – RAVEN, p. 437.

⁶⁷⁴ Plutarchos *Lykurgos* XVI.1–2. (Máthé Elek ford.)

⁶⁷⁵ Plutarchos *Agésilaos* I.2.

⁶⁷⁶ GARLAND, p. 15.

megakadályozza, egyetlen újszülöttet sem szabad kitenni, mert hiszen ezek úgyis határt szabnak a túlságos szaporaságnak...”⁶⁷⁷

A rómaiaknál a senatus, súlyosabb esetekben pedig a *pontifex*, a *decemvir* vagy a *haruspex* döntött a születési rendellenességgel világrajött gyermekek sorsáról és az elvégzendő tisztító szertartás(ok)ról is. A legtöbb esetben (vér nélküli) halálra ítélték a csecsemőt (pl. égetés, vízbefojtás), más esetben el kellett távolítani az adott területről.⁶⁷⁸

Plutarchos egyik írásában olyan emberekről ír, akiket nem érdekelnek a festmények, a szobrok, vagy a megvehető szép fiúk és asszonyok, hanem az ún. szörnyek piacára járnak (τὴν τῶν τεράτων ἀγορὰν), hogy különböző fogyatékoságokkal élő embereket láthassanak.⁶⁷⁹

A szövegből nem derül ki, hogy a szörnyek piacán a testi fogyatékos embereket árulták-e, vagy pénzért cserébe mutogatták őket (ez utóbbi a valószínűbb),⁶⁸⁰ de annyi bizonyos, hogy jónéhány torzszülött csecsemő felnőtt, és elég szomorú sors várt rájuk. Olyan gyermekekről lehet itt szó, akiknél a fogyatékoság nem látszott a születéskor (vakság, némaság, siketség, csípőficam stb.), vagy csak születés után szereztek maradandó testi sérülést. Az értelmi fogyatékoság, vagy a törpenövés szintén nem látszik születéskor.⁶⁸¹ Elképzelhető, hogy ezeket a gyerekeket csak azután rakták ki, miután világosság vált fogyatékoságuk, ugyanakkor Kroisos siketnéma fiának esete talán példa lehet arra, hogy olykor-olykor mégis felneveltek egy ilyen utódot is.⁶⁸²

Sóranos részletesen leírta, hogy csak azokat az újszülötteket érdemes felnevelni, akiknek minden szerve, végtagja és érzékszerve tökéletesen működik, és a testnyílásaik tökéletesen átjárhatók. Fontos, hogy az újszülöttek végtagjait be lehessen hajlítani, és hogy reagáljanak a külső ingerekre.⁶⁸³

A rómaiaknál a Tizenkét táblás törvények az első olyan írott forrás, amiben a fogyatékos újszülöttekkel kapcsolatos teendőkről írtak. Ezt Cicero idézi: „*Gyorsan megölték, mint a XII tábla szerint a feltűnően idétlen gyermeket.*”⁶⁸⁴ Ennek ellenére a római világból is több olyan gyermekről tudunk, akik valamilyen fogyatékosággal jöttek világra, és mégis

⁶⁷⁷ Aristotelész *Politika* 7.1135b. (Szabó Miklós ford.)

⁶⁷⁸ ALLÉLY, pp. 149–151.

⁶⁷⁹ Plutarchos *de curiositate* 10.

⁶⁸⁰ Egyes elképzelések szerint éppen erről a mutogatásról (*monstrare*) kapták nevüket a súlyosan fogyatékosok (*monstrum*). (BERNDORFER 1960, p. 103.)

⁶⁸¹ GARLAND, p. 13.

⁶⁸² Hérodotos I.34. és 85.

⁶⁸³ Sóranos *Nőgyógyászat* II.6.5

⁶⁸⁴ „*tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer.*” XII táblás törvények, IV.1. Idézi: Cicero, *A törvények* III.8.19. (Borzsák István ford.)

felnőttek, ugyanis a kisebb rendellenességeket nem tartották annyira veszélyesnek.⁶⁸⁵ Feltételezhető, hogy egy korábbi, Romulusnak tulajdonított törvény is életben maradt, amely nem kényszerítette a szülőket a torzszülött gyermek kitételére vagy megölésére. Az is valószínű, hogy a nyomorúságos időkben inkább került erre sor, mint amikor gazdaságilag jól álltak. Így megtörténhetett, hogy egy születési rendellenességgel világrajött gyermek felnőtt.⁶⁸⁶

Plinius írt egy Quintus Pedius nevű gyermekről, aki halláskárosodással született, és Messala Corvinus szónok javaslatára rajzórákat vett, mindezt pedig maga Octavianus hagyta jóvá.⁶⁸⁷ Sőt, fiatal korában magáról Claudius császárról is azt mondogatta az anyja, Antonia, hogy „emberi szörnyszülemény, melyet a természet csak megkezdett, de be nem fejezett; s ha valakire a korlátoltság bélyegét akarta rásütni, azt szokta volt mondani: «Butább, mint az én Claudius fiam.»”⁶⁸⁸

20.1. négy feje volt és ennek megfelelő számú végtagja: a 20., a 21. és a 25. történet olyan újszülöttekről szól, akiknek a kelletténél több végtagjuk volt. Az első gyerekek (20. történet) négy feje, nyolc karja, és nyolc lába volt. A második (21. történet), és a harmadik gyermeknek (25. történetnek) pedig két feje nőtt.

Más ókori szerzőket is foglalkoztatott a kérdés, így Homérostól (*Il.* XI.709. és 750; XXIII.638.) kezdve több lírai (Hésiodos fr. 18.; Ibykos fr. 4 Mosino) és prózai (Aristotelés *De generatione animalium* 770a 19–23; Platón *Lakoma* 189e ff.) műben említettek szíami ikreket. A római írók is beszámoltak efféle esetekről, így pl. Tacitus (*Annales* XV.47.), Ammianus Marcellinus (XIX.12. és 19.) és Augustinus (*Isten városáról* XVI.8.) Julius Obsequens könyvében is számos olyan történet olvasható, amelyekben az újszülöttek, illetve különféle állatok a szokásosnál több vagy kevesebb végtaggal születnek (14, 25, 27a, 51).⁶⁸⁹

Későbbi korokban is írtak hasonló lényekről: Licetusnál (17. század) olvasható, hogy kétlábú, hétfejű és hétkezű gyermek született, Bartholinusnál (17. század) egy háromfejű gyermekről olvashatunk, aki rögtön születése után szörnyű hangon ordítani kezdett, majd meghalt. Gerhard Blasius (17. század) egy 1677-ben született háromfejű torzszülöttről írt tanulmányt, Galvani (18. század) pedig egy olyan emberi lényről számolt be, amelynek két

⁶⁸⁵ ALLÉLY, p. 140.

⁶⁸⁶ DEN BOER, p. 100.

⁶⁸⁷ Plinius *NH* XXXV.7.21.

⁶⁸⁸ Suetonius *Claudius* III.2. (Kis Ferencné ford.)

⁶⁸⁹ A szíami ikrek az ókori irodalomban: FERWERDA, pp. 95–96.

nyaka volt, az egyik fején egy fejjel, a másikon pedig kettővel. Isidore Geoffreoy Saint-Hilaire (19. század) és Martin de Pedro (19. század) is beszámolt ilyen esetekről.⁶⁹⁰

Mindez azonban, ahogy Phlegón története is, egészen biztosan a fantázia szüleménye, ugyanis orvosi szempontból nagyon valószínűtlen (bár elméletileg nem lehetetlen), hogy három- vagy négyfejű gyermek szülessen, mindeztidáig nem tudunk hitelt érdemlően bizonyított esetről, sem az emberi, sem az állati világból. A *dicephalus*, azaz kétfejű ikrek is szíami ikrek valójában, akiknek a törzse van összenőve (*dicephalus parapagus*).⁶⁹¹ Esetükben a foganás után az embrió csak megkezdí egypetűjű (azaz azonos génállományú) ikrekké való szétválását, de valamilyen okból ez nem válik teljessé, és csak a részlegesen szétvált sejtcsoport fejlődik tovább. Ennek az az oka, hogy a megtermékenyített petesejt túlságosan későn kezd szétválni. Minél később következik be ez a kettéválás, annál nagyobb fokú összenövés marad fenn.

Az összenőtt ikrek tehát csakis egypetűjűek lehetnek, ebből következik, hogy minden esetben azonos neműek. Érdekes jelenség, hogy bár az egypetűjű ikerpárok legtöbbje fiú, az összenőtt ikrek között mintegy háromszor annyi lány található, mint fiú. Ami a statisztikát illeti: minden 50000–200000. szülésre esik egy összenőtt ikerpár, és az összenőtt ikrek 11 %-a kétfejű.⁶⁹²

20. ennek megfelelő számú végtagja: azaz nyolc karja és nyolc lába. Julius Obsequens hasonló esetről számol be, ami állítólag Kr. e. 166-ban történt: „*A sidicinus Teanumban egy gyermek négy karral és ugyanannyi lábbal született.*”⁶⁹³ A Phlegón által leírt eset képtelenség, egy magzatnak nem lehet négy feje, a Julius Obsequens által leírt eset viszont akár valóságos is lehet, ha olyan szíami ikrekről van szó, akiknek végül egy fejük, viszont négy karjuk és lábuk alakult ki.

21. Ez a történet szorosan egybetartozik az ezt megelőző leírással (20.).

21. kinőtt egy (másik) fej a bal vállából: számos más olyan eset ismert, amely kétfejű ikrekről szól. Ezeket az ikreket minden korban hatalmas érdeklődés övezte, és ezért ezek az esetek elég jól dokumentáltak.⁶⁹⁴ A Phlegónnál olvasható két, *dicephalus* ikrekről szóló történetben a testvéreknek két feje, két karja és két lába volt (*dicephalus dipus dibrachius*). A leírásból nem derül ki, hogy a másik fej ugyanolyan fejlett volt-e, mint az első, vagy esetleg

⁶⁹⁰ A szerzőket idézi: GOULD – PYLE, p. 167.

⁶⁹¹ <http://www.thefetus.net/page.php?id=1494> (2008. július 24.)

⁶⁹² BONDERSOON 2001, p. 1435.

⁶⁹³ Julius Obsequens *Liber prodigiorum* 12. (Ruzsa Kata ford.)

⁶⁹⁴ Részletes leírások ld. BONDERSOON 2000, pp. 160–188, illetve GOULD – PYLE, pp. 187–191.

egy olyan gyermekről van szó, akinek megvolt minden szerve, és a feje mellett volt egy kisebb, jóval fejletlenebb fej, a tökéletlen szétválasztódás eredményeképpen. Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy valójában valamilyen daganattal született gyermekről van szó, és a költői fantázia egy másik fejként írja le azt, ami valójában egy tumor. A járulékos fej akár agysérv (*enkephalokélé*) is lehetett, amelynek nagysága akár magát a fejnagyságot is felülmúlhatta.⁶⁹⁵

Ugyanilyen, dicephalus ikrek születtek Kr. u. 375-ben Emausban, a két fiú a köldökénél nőtt össze, és összesen két karjuk és két fejük volt.⁶⁹⁶ A közép- és a kora újkorból is több ilyen eset ismeretes, de legtöbbször négy karral születtek a sziámi ikrek (*dicephalus tetrabrachi*). A 17. században élt állítólag egy kétfejű, kétkarú török hadvezér, de elképzelhető, hogy ez csak valamiféle törökellenes propaganda koholmánya, amelynek az volt a célja, hogy a törököket leküzdhetetlen szörnyetegként állítsa be.⁶⁹⁷

Aulus Gellius egyik története még fantasztikusabb: olyan lényekről írt, akiknek összesen négy szemgolyójuk van, másoknak pedig a vállukon nőtt a szeme. „...ezeknek a rontó tekintetű nőknek és férfiaknak mindegyik szemgolyójában két szembogár van. Továbbá: India hegyes vidékeinek kutyafejű, ugató lakosai a vadászat közben elejtett madarakkal és vadakkal táplálkoznak; Kelet legtávolabbi vidékein más, csodálatos emberi lények akadnak, akik fél lábon szökdecselve, rendkívüli gyorsasággal tudnak futni, aztán vannak olyanok is, akiknek nincs nyakuk, s a vállukon van a szemük.”⁶⁹⁸

22. A 22., 23. és 24. történetben olyan újszülöttekről olvashatunk, akiket ember szült, és akik részben vagy teljes egészükben állatok. Érdekes, hogy Phlegón nem próbálja azzal magyarázni az efféle torzszülöttek világrajöttét, hogy az anya állattal hált volna, holott az a nézet, hogy az efféle viszonyból monstroomok születhetnek, még Paracelsus idejében is tartotta magát.⁶⁹⁹

22. **majmot hozott a világra:** Elképzelhető, hogy ennek a történetnek van valóságalapja, pl. a kisfejűséggel (*microcephalia*) született újszülötteknek jellegzetesen alulfejlett koponyateteje

⁶⁹⁵ LOZSÁDI, p. 72. Lozsádi egyébként az enkephalokélé tünetében látja Atlas istenség alakjának valóságalapját. (p. 69.)

⁶⁹⁶ „divided from the navelle upwarde, havenge 2 brestes and 2 hedes, with wittes dividede, in so moche that the oon slepyng or eitinge, that other did not eyte neither did slepe.” (HIDGEN: *Polychronicon*. Idézi: BONDERSON 2000, p. 163)

⁶⁹⁷ BONDERSON 2000, p. 168.

Egy másik részletes gyűjtés a valaha élt sziámi ikrekről: GOULD – PYLE, pp. 167–196.

⁶⁹⁸ Aulus Gellius *Attikai éjszakák* IX.4. (Muraközy Gyula ford.)

⁶⁹⁹ Idézi: BERNDORFER 1960, p. 110.

van, így fejformájuk alacsonyabbrendűekre emlékeztet.⁷⁰⁰ A microcephaliát a terhesség folyamán fogyasztott jelentős mennyiségű alkoholra is vissza lehet vezetni,⁷⁰¹ ami az ókorban is előfordulhatott. Egy másik lehetséges magyarázatként azt is elképzelhetőnek tartom, hogy az asszony valójában egy olyan koraszülött csecsemőt hozott a világra, akinek az egész testét még finom szőrzet, ún. lanugo borította. Később ebből a történetből alakult ki az a szóbeszéd, hogy egy asszony majmot szült.⁷⁰² Létezik egy betegség, ami szintén magyarázatot adhat a jelenségre: a hypertrichiosis örökölhető, tehát adott esetben már ezzel az elváltozással születhet a gyermek. Fokozott szőrnövekedéssel jár, amely akár az egész testet is befedheti.⁷⁰³

Lombroso, egy a 19. században élt olasz orvos és antropológus több microcephaliával született emberről is írt.⁷⁰⁴ Phlegónhoz hasonlóan ő is állatokhoz hasonlítja ezeket a személyeket: az egyiküket madárembernek nevezi (*l'homme oiseau*), akinek a koponyaürtartalma mindössze 390 cm³ volt, egy másikukat pedig egy nyúlhoz hasonlítja (*l'homme lapin*), az ő koponyájának kerülete 49 cm volt, ami igencsak kicsinek számít, ugyanis egy átlagos felnőtt fejkörfogata 53-59 cm.⁷⁰⁵

Plinius leírt egy esetet, amikor egy asszony állítólag egy elefántot hozott a világra, de hozzáfűzi, hogy ez csodajelenségnek számít.⁷⁰⁸ A történet hitelességét azonban nem vonja kétségbe: „*Alcippe egy elefántot hozott világra, ám ez már a csodajelenségek közé tartozik.*”⁷⁰⁹

Érdekes módon a görög irodalomban több az olyan történet, amelyben a szereplők azt feltételezik, hogy egy állat szült embert, mint amiben ember szült állatot.⁷¹⁰ Emellett számos

⁷⁰⁰ SADLER, p. 414.

⁷⁰¹ COLE – COLE, pp. 118–119.

⁷⁰² Lozsádi Károly több hasonló példát hoz fel könyvében. Szerinte könnyen elképzelhető, hogy az egyiptomi sólyomfejű Hórusz istenség alakját valójában egy anenkephaliával (agyvelőhiány) született újszülött ihlette. (p. 40.) Hasonlóképpen az indiai elefántfejű Ganésa isten emlékeztet a cebocephaliával (egyetlen ornyílás) született emberekre. Ptah és Bész törpenövésű istenek a chondrodystrophiás (a csöves csontok és a koponyaalap fejlődési zavara, amely rövid vaskos végtagokban mutatkozik meg) újszülöttekre emlékeztetnek. (pp. 60–61.)

⁷⁰³ Személyes levelezés dr. Boros Judit szülész-nőgyógyással. (2010. május 2.)

⁷⁰⁴ GOULD – PYLE, pp. 247–249.

⁷⁰⁵ <http://vitalitas.hu/konyvek/babalex/blf.htm> (2010. január 4.)

⁷⁰⁸ Ugyanerről az esetről Livius (XXVII.11.), Plutarchos (*Marcellus* 28.3.) és Valerius Maximus (I.6.5.) is beszámolt. (ALLÉLY, p. 143.)

⁷⁰⁹ Plinius *NH* VII.3.34. (Kozma Laura ford.)

⁷¹⁰ HANSEN 1996, p. 152. HANSEN példaként felhossa Longos *Daphnis és Chloé* című művét, amelyben egy pásztor egy csecsemőre bukkan, akit egy kecske szoptatott. Este hazavitte a feleségének, aki azt hitte, hogy „*kecskéjük emberfiat ellett.*” (I.3. Détshy Mihály ford.)

olyan mítosz is létezik, amelyekben állatok szoptatnak újszülötteket, pl. Kyros, Romulus és Remus, Zeus.⁷¹¹

23. Anubis-fejű gyermek: A kutyafejű egyiptomi halálistenséget, Anubist, kutya- vagy sakálfejjel ábrázolták. Phlegón három okból is választhatta szándékosan az „Anubis-fejű” (κεφαλὴν ἔχον Ἀνουβιδος) jelzõt: egyrészt egy kutyafejű, embertestű lény legismertebb párhuzamos példája az egyiptomi Anubis istenség. Másodrészt elképzelhető, hogy a gyermeket a sakálfejű istenhez akarta hasonlítani, és nemcsak valamilyen kutyaához. Harmadrészt, ha a „kutyafejű” (κυνοκέφαλος) melléknévvel írta volna le az újszülött külsejét, akkor az félreérthető lett volna, ugyanis az ókori utazók beszámoltak egy olyan indiai és afrikai népcsoportról, akiknek kutyaszerű fejük volt.⁷¹² Valószínűleg egyszerűen csak majmokat láttak, később ezt a szót használták a páviánokra is.

Phlegón feltehetőleg azért sem egy kutyaához hasonlította a csecsemőt, mert az nem lett volna annyira rendkívüli, és figyelmet ébresztő, mint ha magával Anubis istennel állítja párhuzamba. A görög irodalomban gyakran hasonlítottak embereket állatokhoz, pl. Plutarchosnak a szörnyek piacáról szóló beszámolójában is többek között a menyétkarú (rövid vagy csonka karú?) és struccfejű (abnormálisan apró fejű) jelzők olvashatók: τοὺς ἀκνήμους καὶ τοὺς γαλεάγκωνας καὶ τοὺς τριοφθάλμους καὶ τοὺς στρουθοκεφάλους.⁷¹³

Augustinus szintén említette művében a cynocephalusokat, „*amelyeknek kutyafejük volt, ugatásuk inkább állat, mint embervoltukat árulta el.*” Rögtön hozzáfűzi azonban, hogy „*nem szükséges elhinni, hogy ezek a szóban forgó különböző emberi lények valóban léteztek...*”⁷¹⁴

Hasonló hibrid lények születéséről számolt be Julius Obsequens és Livius. Az előbbi szerző egy disznófejű, embertestű lény születéséről írt: „*Caereben született egy disznó emberi kezekkel és lábakkal, és születtek négylábú, négykezű gyermekek.*”⁷¹⁵ Livius pedig egy elefántfejű gyermek születéséről számolt be: „*Sinuessában egy kétes nemű, félig fiú-, félig lánycsecsemő született, akit általában androgynosnak szoktak nevezni – mivel görög nyelven*

⁷¹¹ A teljes listához ld. NÉMETH 2002, pp. 57–58.

⁷¹² Hésiodos *Nők katalógusa*, 40A (Oxyrhynchus Papyri 1358); Hésiodos *Nők katalógusa*, 44; Hérodotos IV.191.3; Ktésias *Indica* (Idézi: Phótios *Myriobiblon* 72); Ailianos *de Natura Animalium*, IV.46, X.25, X.30; Plinius *NH* VI.194–195, VII.23, VII.25. (HANSEN 1996, p. 153.)

⁷¹³ Plutarchos *de Curiositate* 520C4.

⁷¹⁴ Augustinus *Isten városáról* XVI.8. (Földváry Antal ford.)

⁷¹⁵ Julius Obsequens *Liber prodigiorum* 14. (Ruzsa Kata ford.)

többnyire sokkal könnyebb összetett szavakat alkotni –, s hogy tejeső esett, s hogy elefántfejű gyermek jött a világra.”⁷¹⁶

24. kígyókat szült: Pliniusnál is olvasható hasonló eset: „A marsus háború kezdetén egy szolgálóleány kígyót is szült, hiszen a szörnyszülöttek között többféle módon sokféle alakú magzatok jönnek világra.”⁷¹⁷ Julius Obsequens szintén leírt egy ilyen esetet: „Etruriában a Clusius család úrnője élő kígyót szült, aki, miután a béljósok parancsára egy folyóba vetették, elúszott az árral szemben.”⁷¹⁸ Appianos pedig hasonlókról számolt be: *Nem egy csodajel történt: ... egy asszony emberi magzat helyett kígyót szült...*⁷¹⁹

Valós esetet feltételezve a háttérben, diagnózisként a *sirenomelia* nevű betegség jöhet szóba, amikor az újszülött összenőtt alsó végtagokkal jön világra, ez emlékeztethet kígyóalakra.⁷²⁰ Az azonban igencsak valószínűtlen, hogy egyszerre több ilyen gyermek szülessen, így egészen bizonyos, hogy Phlegón túlzott a történet legalább egy részletének leírásakor.

25. kétféjű gyermek: Phlegón ennél a történetnél datálja az eseményt: Kr. u. 112-ben történt, Hadrianus császár uralkodása idején. A 21. történet szintén egy kétféjű újszülöttről szól, de nem írta le, hogy mikor jött a világra. Szerintem könnyen elképzelhető, sőt valószínű, hogy ez a két történet valójában ugyanarról az újszülöttről szól. Megtörténhet ugyan, de nem valószínű, hogy egy-két évszázadon belül ugyanazon a vidéken két kétféjű csecsemő születik. Feltételezhető, hogy mindkét történetben (21. és 25. történet) kétkarú kétféjű újszülöttekről van szó, ha másképp lenne (három- vagy négykarú gyermek), akkor Phlegón azt megemlítette volna, ahogy a 20. történet esetében tette.

Annak a valószínűsége, hogy pár évszázadon belül születik két kétkarú, kétféjű újszülött, még kisebb. A 14–19. században például az alábbi években születtek bizonyíthatóan kétféjű gyermekek: 1316, Firenze; 1490, Skócia; 1512, Esslingen; 1517, Landshut; 1538, Svájc; 17. század végén élt török hadvezér(ek); 1829, Ritta és Christina, Párizs; 1877, Tocci fivérek, Locana.⁷²¹ Ezek alapján elképzelhető ugyan, de valószínűtlen, hogy a 21. és 25. történet két különböző ikerpárról szólna.

⁷¹⁶ Livius XXVII.11. (Muraközy Gyula ford.)

⁷¹⁷ Plinius VII.3.34. (Kozma Laura ford.)

⁷¹⁸ Julius Obsequens *Liber prodigiorum* 57. (Ruzsa Kata ford.)

⁷¹⁹ Appianos *A római polgárháborúk* I. 83. (Hahn István ford.)

⁷²⁰ PAPP 1986, p. 394.

⁷²¹ BONDERSOHN 2000, pp. 164–173.

25. a Tiberisbe dobtak: Cicero a *De divinatione* című műben azt állítja, hogy a kétféjű gyermek születése azt jelenti, hogy hamarosan lázadás tör ki: „és ha kétféjű lány születik, lázadás lesz a nép között, csábítás és házasságtörés otthon.”⁷²²

25. **Hadrianus volt az archón:** az athéniak kedvelték a későbbi császárt, ezért athéni polgárjogot kínáltak fel neki, majd miután ezt Hadrianus elfogadta, a Bésa démos tagja lett. Ezt követően választották *archón epónymos*-szá. Az athéni év nyáron kezdődött és végződött, és mivel Phlegón egyik történetéből sem derül, hogy az évnek pontosan melyik szakaszában történt egy-egy esemény, így ennél az esetről is kérdéses marad, hogy 111-re vagy 112-re datálható-e.⁷²³

V. Férfiak szültek

A rendellenességgel született csecsemők után olyan történetek következnek, amelyekben férfiak szültek.

A görög mitológiában ez egyáltalán nem volt ritka, gondoljunk csak Athénéra, aki – igaz, nem hagyományos módon – Zeus fejéből pattant ki, vagy Dionysosra, akit apja, Zeus a combjában hordott ki.⁷²⁴ Kronos lenyelte gyermekeit, és egészen addig viselős volt velük, amíg Zeus ki nem hányatta apjával a saját testvéreit.⁷²⁵ Férfi terhesség a hittörténetekben is helyt kapott: miután Kumarbi isten leharapta Anu nemiszervét, terhes lett, és különböző testrészein keresztül számos istent szült meg.⁷²⁶ Egy indiai mítosz szerint Siva isten szülte Kavyát (más néven Sukrát), méghozzá a péniszén keresztül. Kavya ugyanakkor Kacha istennek adott később életet.⁷²⁷

A Phlegónnál olvasható történetek több pontban különböznek a mítoszoktól: amíg a mitológiában a heteroszexuális férfiistenek olyan gyermekeket szülnek, amelyekkel női istenségek estek teherbe és ők „csak” kihordják a magzatot, addig Phlegónnál homoszexuális férfiak válnak állapotossá, és ők is szülik meg a gyermeket.⁷²⁸

⁷²² Cicero *A jóslásról* I.53.121. (Hoffmann Zsuzsanna ford.)

⁷²³ BIRLEY 2000, p. 64.

⁷²⁴ Hésiodos *Istenek születése* 886–929.

⁷²⁵ Hésiodos *Istenek születése* 161–210, 453–500.

⁷²⁶ HANSEN 1996, p. 160.

⁷²⁷ DEVDUTT PATTANAIK, pp. 57–59.

⁷²⁸ A világ egyébként nem változott sokat – 2008-ban láttak napvilágot ezek a hírek: „Természetes úton szült a terhes férfi” (delmagyar.hu), „Thomas kislánynak adott életet – Megszülte gyermekét egy férfi” (eletmod.hu), „Kislányt hord a méhében a terhes férfi” (borsonline.hu), „Férfi szült gyereket – animációval” (hazipatika.com). Itt valószínűleg egy olyan emberről van szó, aki nőből férfivá operáltatta át magát, de a méhe megmaradt. Thomas Beatie időközben második gyermekét is megszülte (2009. június).

Könnyen elképzelhető, hogy ezeknek a történeteknek is van valóságalapjuk. Ebben az esetben talán valójában interszexuális, „férfi”-nak tekintett nők szültek, akiknek mindenképpen volt méhük, de a külső nemi szervük valamilyen fokig férfias jellegű (is). „Ennek mértéke széles spektrumon belül mozoghatott: *clitoris hypertrophia* (a csikló rendellenes megnagyobbodása), *phallusszerű clitoris* (húgycső nélküli micropenis), herezacskószerű nagyajkak, vagy akár a teljesen férfiasnak imponáló külső nemi szervekig, üres herezacskóval.”⁷²⁹

Talán olyan emberekről van itt szó, akik interszexuálisnak születtek ugyan, egy adott időpontig a fiús vonások domináltak, aztán váratlanul mégis a női ismertetőjegyek kerültek előtérbe. Mindössze nézőpont kérdése, hogy egy ilyen esetben az adott illetőt férfiként vagy nőként tartja számon a társadalom. Több olyan esetet is dokumentáltak, amelyben interszexuális vagy pseudo-interszexuális emberek születtek.⁷³⁰

A legvalószínűbb, hogy *ovarialis intersexualitás*ban szenvedő emberekről lehet itt szó. Ennek egyik alfaja a *pseudohermaphroditismus femininus*, azaz női álkevertneműség (álhermaphroditizmus), amikor egy genetikailag női személy ép petefészkekkel és méhvel, ugyanakkor külső férfias genitáliákkal rendelkezik.⁷³¹ A betegség többféle eredetű is lehet: placentáris, anyai vagy magzati eredetű. A placentáris hormonszintézis zavara egy ritka enzimdefektus következtében jön létre, ilyenkor a leánymagzatban „az ösztrogén-bioszintézis az androgénhatással rendelkező előalakoknál elakad, s ezek a magzati keringésbe átjutva virilisatiós hatást fejtenek ki.”⁷³² Az anya esetében androgén túltermeléssel járó megbetegedésekre kell gondolni (pl. mellékvesekéreg- vagy ovariumtumor, késői kezdetű androgenitális szindróma). A leggyakoribb ok pedig a magzat mellékveséjének öröklött enzimdefektusa.⁷³³ A betegség már az ókorban is kialakulhatott ezeknek a hatásoknak a következtében, és bár a termékenység nem jellemző az interszexuális emberekre, egyes esetekben mégis előfordulhatott terhesség.

Az intersexualitás egy másik alfaja a *Stein-Leventhal-szindróma*, amely igen változatos kórkép, de beleillik akár egy olyan nő, aki alkatra férfias, szőrzete erősebb, nem menstruál, fejletlen kisajkai vannak és a csiklója megnagyobbodott, valamint ritkán, kevés

⁷²⁹ PAPP 2007, p. 98.

⁷³⁰ GOULD – PYLE, pp. 207–212.

⁷³¹ PAPP 1986, p. 460.

⁷³² PAPP 2007, pp. 99.

⁷³³ PAPP 2007, pp. 98–100.

vérzéssel vagy egyáltalán nem menstruál, de egyszer-egyszer lehet peteérése. Ezeknél a betegeknél elképzelhető ugyan, bár nem valószínű, hogy akár gyermeket is szülhetnek.⁷³⁴

Az is felmerül lehetséges magyarázatként, hogy ezekben a történetekben férfias nőkről van szó, hiszen manapság is előfordul olykor, hogy egy nőről a külseje miatt azt feltételezzük, hogy férfi. Egyes esetekben nemcsak a férfiakat, hanem a nőket is két csoportra osztották: férfias illetve nőies nőkre. Aristotelés (GA 728^a 3–5) a sötétbőrű asszonyokat férfiasnak (ἀρρενωποῖς) nevezi, a világos bőrűeket pedig nőiesnek (θηλυκαῖς). A Hippokratési Corpushoz tartozó *De mulierum affectibus* (1.6.) szerint a férfias nők egészségesebbek, bár ritkábban szülnek és nehezebben fogannak meg.⁷³⁵

26. **Dórotheos, az orvos:** A szerző műve (*Hypomnēmata – Visszaemlékezések*) nem maradt ránk, csak utalásokból tudunk róla. Ez alapján tudjuk, hogy a Kr. u. 1. század előtt élt, tehát az eset maga valamikor a Kr. e. 1. században vagy még előbb történhetett.⁷³⁶

26. **homoszexuális:** Phlegón itt a κίναϊδος szót használja, amelynek pontos jelentése: olyan férfi, aki a homoszexuális nemi érintkezés során a passzív szerepet tölti be.⁷³⁷

26. **bebalzsamozták:** a csecsemő tehát nem maradt, vagy nem maradhatott életben. A valamilyen szempontból különleges élőlényeket más esetekben is tartósították és kiállították, ld. 15., 19. 34–35. fejezet.

27. **Az egyik katona rabszolgája:** Bár Phlegón nem ír részleteket, feltételezhető, hogy Phlegón itt is arra akart utalni, hogy a férfi rabszolga esett teherbe, és ő is szülte meg a csecsemőt.⁷³⁸ A görögöknél mindig a fiatalabb fél volt az aktus során a passzív szereplő, amely teljesen elfogadott szerep volt. A nemi aktusban az alárendelt szerepet vállaló felnőtt férfi két okból is megtagadja férfi polgárstátusát: egyrészt azért, mert a szeretkezés során nőkhez válik hasonlatossá, másodrészt pedig azért, mert „önként és tudatosan válik áldozatává egy olyan cselekedetnek, amely beleegyezése nélkül hybrisnek számított volna... Az, hogy valaki szabad akaratából egy másik polgár rendelkezésére állt mint szexuális objektum, azt jelentette, hogy lemondott saját polgári státusáról.”⁷³⁹

⁷³⁴ Személyes levelezés dr. Boros Judit szülész-nőgyógyással. (2010. május 2.)

⁷³⁵ Idézi: WINKLER 1990, p. 50.

⁷³⁶ HANSEN 1996, p. 159.

⁷³⁷ HANSEN 1996, p. 159. A *LSJ*-ben egyébként mindössze a *lewd fellow* kifejezés áll a κίναϊδος szó fordításánál, ami magyarul leginkább a kéjenc szóval adható vissza.

⁷³⁸ HANSEN 1996, p. 160.

⁷³⁹ DOVER, p. 132.

A rómaiaknál azonban a felnőttek és a még serdülő fiúk számára sem volt dicséretes szerep a homoszexuális aktus passzív résztvevőjének lenni, ezért azt átengedték azoknak, akik nem rendelkeztek polgárjoggal.⁷⁴⁰

27. Quintus Volusius Saturninus és Publius Cornelius Scipio voltak a consulok: Ez Kr. u. 56-ra datálható. Akárcsak a többi esetben, Phlegón itt is kronológiai sorrendben írja le a történeteket, azaz ez a második eset később történt, mint az első.

VI. Szerfeletti termékenység

Ebben a részben Phlegón nem követi az eddig jól bevált rendszerező elvét, a kronológiai sorrendet. Itt először két korabeli vagy nemrég történt eseményről számol be (28., 29.), majd utána két történetet ír le (30., 31.), amely a mitikus múltban játszódott le. A kétfajta történet között különbség még, hogy a történelmi eseményeknél csak az anyákról ír, a mitikus elbeszéléseknél mindkét szülőt megemlíti. Hansen ezt azzal magyarázza, hogy talán maga Phlegón is különböző csoportba tartozókként akarta kezelni e két-két eseményt, az első csoport történeteiben két, szokatlanul termékeny asszonyról írt, míg a második csoport két elbeszélése különösen termékeny szülők rendkívül magas számú gyermekeiről szól.⁷⁴¹

Más ókori szerzők is beszámoltak efféle, ritkaságszámba menő többszörös ikerszüleésekről, ugyanis az ókorban – legalábbis a rómaiaknál mindenképpen – ezek a szüleések csodának számítottak. Julius Obsequensnél⁷⁴² már a hármas ikrek is csodának számítanak (Kr. e. 163-ban születtek Tarracinában), ugyanakkor Plinius azt írja, hogy az ikerszületés csak akkor rendkívüli, ha több mint három gyermek születik egyszerre: *„Hármasikrek születése a Horatiusok és a Curiatiusok példájából nyilvánvaló. Ennél több iker a csodás jelenségek közé tartozik, kivéve Egyiptomban, ahol ha valaki a Nílus folyóból iszik, termékenyvé válik.”*⁷⁴³ Ő egy Fausta nevű asszonyt említ, aki két fiú- és két lánycsecsemőt szült egyszerre, és szerinte ez a közelgő éhínség előjele.

Plinius írt még egy peloponnéssosi asszonyról, aki négyszer szült ötös ikreket, egy egyiptomi anyáról, aki hetes ikreket hozott a világra, és a tralleisi Eutychisről, aki élete során harmincszor szült, és ezzel elnyerte Pompeiustól azt a megtiszteltetést, hogy a színházában a

⁷⁴⁰ BRISSON 1997, p. 65.

⁷⁴¹ HANSEN 1996, p. 161.

⁷⁴² Julius Obsequens *Liber Prodigiousum* 14.

⁷⁴³ Plinius *NH* VII.3.33. (Kozma Laura ford.)

világ egyik csodájaként kitegyék a képét.⁷⁴⁴ A pompeiusi színház *prodigiumot* ábrázoló festménye lehetett egyébként az egyetlen olyan ábrázolás az ókorból, amely nem a mitológiából vett csodalényt ábrázolt.⁷⁴⁵

Érdekes módon, Phlegón – akitől ezt igazán el lehetne várni – nem is említi földjét, Eutychist, ehelyett csak egyiptomi asszonyokról írt, pedig nem Egyiptom volt az egyetlen termékeny hely. Az Aristotelésnek tulajdonított, paradoxográfiai gyűjteményben Umbriáról azt olvashatjuk, hogy e föld olyan termékeny, hogy „*a legelésző állatok évente háromszor kölykeznek, és hogy a földben gyakran sokszorosra megerem annak, amennyit elvetettek, az asszonyok pedig igen termékenyek, ritkán szülnek (egyszerre csak) egy gyereket, hanem inkább kettőt vagy hármat.*”⁷⁴⁶

Ez alapján úgy tűnik, hogy pseudo-Aristotelés szemében nem számítottak csodának a hármas ikrek, ahogy Halikarnassosi Dionysosnál sem azok. Ez utóbbi szerző leírta, hogy a Horatiusoknak nevezett hármas ikrek emlékére az állam különleges elbánásban részesítette a hármas ikrek szüleit, és a közpénzből támogatta őket mindaddig, amíg a gyermekek fel nem nőttek.⁷⁴⁷ A négyes vagy annál többszörös szülések viszont már csodának számítottak.⁷⁴⁸

Mindezen adatok azonban jócskán eltörpülnek, ha a modernkori tényeket vizsgáljuk: a Guinness rekordok könyve szerint (hivatalos feljegyzések alapján) a világ legtermékenyebb asszonya egy Fjodor Vasziljev nevű férfi 18. században élt felesége volt, aki 27 szülés során 69 gyermeknek adott életet, ebből 16 alkalommal születtek ikrek, hétszer hármas ikrek, négyszer pedig négyes ikrek. Jelenleg a Chilében élő Leontina Albina számít a legtermékenyebb anyának, aki összesen állítólag 55 gyermeket hozott a világra.⁷⁴⁹

Az első történetben (28.) az asszony legalább ötös ikreket szült, nem tudjuk, hányszor, és az sem derül ki, hogy hány gyerek maradt életben. A legnagyobb számú, orvosilag is feljegyzett ikerszülés 1971-ben történt, Sydneyben, ahol kilences ikreket (két fiú halva született) szült egy Geraldine Brodick nevű asszony.⁷⁵⁰ A legnagyobb számú ikerszülés, amelynél mindnyájan életben is maradtak, nyolcas ikerszülés, az újszülöttek 2009 januárjában jöttek világra Californiában, és mindannyian életben maradtak.⁷⁵¹ Albucasis írt hetes ikrekről,

⁷⁴⁴ Plinius *NH* VII.3.33–34.

⁷⁴⁵ ALLÉLY, p. 143.

⁷⁴⁶ Pseudo-Aristotelés *Mirabilium auscultationes* 80. (Pataricza Dóra ford.)

⁷⁴⁷ Dionysios Halikarnasseus *Antiquitates Romanae* III.22.10.

⁷⁴⁸ ALLÉLY, p. 146.

⁷⁴⁹ Guinness rekordok könyve, pp. 22–23.

⁷⁵⁰ Más forrás szerint tízes ikrek is születtek már, 1946-ban Brazíliában, de ez orvosilag nem dokumentált.

(<http://incrediblebirths.homestead.com/decaplets.html>)

⁷⁵¹ <http://incrediblebirths.homestead.com/octuplets.html>

sőt, tizenötös ikrekről is,⁷⁵² de minden olyan beszámolót, ahol több, mint hat gyermek egy időben való születéséről van szó, kétkedéssel kell fogadnunk.⁷⁵³

28. **Antigonos:** Phlegón majdnem szóról-szóra vette át Antigonostól ezt a történetet, ez utóbbi szerzőnél ez a változat olvasható: Γυναῖκα τίκτειν πλεῖστα πέντε. καὶ μνημονεύεσθαι μίαν ἐν τέτταρσιν τόκοις εἴκοσι τετοκυῖαν καὶ τὰ πλεῖστα τούτων ἐκτραφέντα.⁷⁵⁴ Phlegón pedig így írta át: Καὶ Ἀντίγονος δὲ ἱστορεῖ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μίαν γυναῖκα ἐν τέτταρσιν τοκετοῖς εἴκοσι τεκεῖν καὶ τὰ πλεῖστα τούτων ἐκτραφῆναι.⁷⁵⁵ Antigonos Karystos a Kr. e. 3. században élt és Phlegónhoz hasonlóan ő is csodás eseményeket gyűjtött és írt össze. Művének címe: Ἱστοριῶν παραδοξῶν συναγωγή.⁷⁵⁶

28. **egy asszony négy szülése során összesen húsz gyermeket hozott a világra:** ez azt jelenti, hogy a szülések között kellett lennie olyannak, amikor legalább öt gyermeket szült egyszerre. Aulus Gellius Aristotelést idézi arra a kérdésre válaszolva, hogy hány gyermeket szülhet egyszerre egy asszony: „Aristotelés szerint hány gyermeket szülhet egyszerre egy asszony? A filozófus Aristotelés említi, hogy egy asszony Egyiptomban egyszerre öt gyermeket hozott a világra, s kijelenti, hogy ez a szám a felső határ, ennél több ember egyszerre nem születhet, s – mint mondja – ő sem hallotta soha, hogy asszony egyszerre több gyermeket szült volna, s hogy ez a szám is a legnagyobb ritkaság. De a kor történetírói szerint az isteni Augustus uralkodása alatt Caesar egyik szolgálója is öt fiút szült a laurentumi mezőn, akik azonban csak néhány napig éltek, s nem sokkal a szülés után az anya is meghalt. Augustus parancsára a laurentumi úton emléket állítottak neki, s erre felírták a szülöttek említett számát is.”⁷⁵⁷

29. **egy másik alexandriai asszony:** ennek az asszonynak a története a Justinianus nevéhez köthető *Digestá*ban is szerepel, ahol Septimius Severus hivatalnoka, Julius Paulus írt róla: „Egy alkalommal egy férjes asszony állítólag egyszerre négy lányt szült; néhány, nem hiteles szerző pedig azt állítja, hogy egy peloponnésosi asszony négy különböző alkalommal is ötös ikreket szült, és hogy számos egyiptomi nő szült már hetes ikreket. De láttunk hármás iker szenátorokat is, a harchoz öltözött Horatiusokat. Laelius azt állítja, hogy látott egy szabad nőt a Palatinus-hegyen, akit Alexandriából hoztak, hogy megmutassák Hadrianusnak, az öt

⁷⁵² Idézi: GOULD – PYLE, pp. 152. és 154.

⁷⁵³ GOULD – PYLE, p. 152.

⁷⁵⁴ Antigonos *Historiarum mirabilium collectio* 110.1.

⁷⁵⁵ Antigonos szövegében nem szerepel, hogy az asszony Alexandriában élt volna.

⁷⁵⁶ FERWERDA, n. 270., pp. 150–151.

⁷⁵⁷ Aulus Gellius *Attikai éjszakák* X.2.1. (Muraközy Gyula ford.)

gyermekével együtt, akik közül állítólag négyet egyszerre hozott a világra, az ötödiket pedig négy napra rá.”⁷⁵⁸

A *Digesta* egy másik szerzője, a Kr. u. 2. századi jogász Gaius szintén említette a fenti történetet, nála Serapis néven szerepelt az egyiptomi asszony: „Nemrég az isteni Hadrianus elé vittek egy alexandriai asszonyt, Serapist az öt gyermekével együtt, akiket egyszerre hozott a világra. Ha azonban háromnál több gyermek születik egyszerre, az már majdhogynem félelmetesnek tűnik.”⁷⁵⁹ Julianus is értekezett arról, hogy lehetséges-e, hogy egyszerre öt újszülött jöjjön a világra, így írt: „Még Aristotelész⁷⁶⁰ szerint is lehetséges, hogy öt gyermek szülessen, ugyanis a nők méhe be tud ennyit fogadni. Eljött egyszer Rómába egy alexandriai asszony Egyiptomból, aki öt gyermeket szült egyszerre, akik közül mind felnőtt. Ezt a tényt Egyiptomban is megerősítették nekem.”⁷⁶¹

Delcourt elképzelhetőnek tartja, hogy a csecsemők csak azért maradhattak életben, mert az ötös számot nem tartották szerencsétlenséget hozónak. A korabeli vélekedés szerint a hármas ikrek szerencsét hoznak, a négyes ikrek viszont szerencsétlenséget. Ugyanakkor azonban azt is fontos leszögezni, hogy ötös ikerszületés manapság is nagyon ritkán, kb. 100 000 000 esetből egyszer történik, és az ókori egészségügyi viszonyokat tekintve minimális volt az esélye, hogy többszörös (hármas, négyes stb.) ikrek túléltek a szülést és életben maradtak.⁷⁶²

Az ókori viszonyokat vizsgálva már a kettes ikrek esetében is viszonylag kicsi volt az esélye annak, hogy mindketten túléljék a szülést, és fel is nőjenek, hiszen a fertőtlenítés, a kissúllyal született gyermekek ellátása és az anyatejpótlás sem volt elterjedt. Még az 1920-as években is csak az ikrek fele érte meg az 5. életévet. Az ikrek általában kis súllyal születnek, emiatt hajlamosabbak később a betegségekre, ezért valószínű, hogy a körükben még magasabb volt a halálozási arány, mint a csecsemők illetve a kisgyermekek között. A másik gyakori probléma, hogy az ikrek közül az egyik általában magasabb súllyal születik, a kisebb súllyal született gyermek gyakran beteges, ezért is volt ritka eset, amikor az ikerpár mindkét tagja felnőtt.⁷⁶³

⁷⁵⁸ *Digesta* V.4.3. (Pataricza Dóra ford.)

⁷⁵⁹ *Digesta* XXXIV.5.7. (Pataricza Dóra ford.)

⁷⁶⁰ Julianus itt *Historia animalium* (Az állatok története) című aristotelési műre utal. Ebben tényleg az áll, hogy egyszerre legfeljebb öt gyermek születhet, erre már számos példa akadt, és ő is beszámol arról, hogy asszony összesen 20 gyermeket hozott a világra, négy szülés során, minden alkalommal öt újszülöttet. (VII.4.30)

⁷⁶¹ *Digesta* XLVI.3.36. (Pataricza Dóra ford.)

⁷⁶² DELCOURT, p. 104.

⁷⁶³ RATHMAYR, pp. 80–82.

Az eltérő nemű ikrek alacsony túlélési arányát azzal magyarázták, hogy más-más időre van szükségük a magzatoknak a kifejlődéshez, így ha egyidőben születnek, vagy az egyik születik túl hamar, vagy a másik túl későn.⁷⁶⁴ Plinius azt is leírta, hogy nagyon kicsi annak az esélye, hogy az anya és az ikrek is túléljék a szülést, eltérő nemű újszülöttek esetében pedig még kisebb.⁷⁶⁵

Mindezek alapján a 28. és a 29. történet is csodásnak és igencsak ritka esetnek tűnik, hiszen e szövegek szerint a többszörös szülésekből származó ikrek felnőttek. Ennek kicsi lehetett a valószínűsége, és az is könnyen elképzelhető, hogy bár maga a történet – többszörös ikerszülés – igaz, a túlélés már nem.

29. Traianus császár: Traianus császár Kr. u. 98–117 között uralkodott, tehát erre az időre tehető az ötös ikrek születése. Gaiusnál és Paulusnál Hadrianus császár elé vitték az asszonyt, így kérdéses marad, hogy a fent említett Serapis lehet-e azonos a Phlegónnál meg nem nevezett nővel. Az sem derül ki a szövegből, hogy Traianus azért akarta-e látni az ikreket, mert voltak köztük hármás fiúikrek (ld. Horatii), vagy mert ötös ikrek voltak.⁷⁶⁶

30. Hippostratos: feltehetőleg történetíró volt, a Kr. e. 3. században, a művei nem maradtak fenn, neve csak utalásokban olvasható.⁷⁶⁷ Egyedül Phlegónnál olvashatunk arról, hogy volt egy „Minósról” című műve.⁷⁶⁸

30. Aigiptos: Aigiptos, és a következő (31.) történetben említett fivére, Danaos a hőskorról szóló mítoszok szereplői, és a kettőjük története valójában összetartozik, ezért ésszerűbb lett volna, ha Phlegón szövegének szerkesztői nem választják ketté az elbeszélést. A mítosz szerint Aigiptosnak született ötven fia, Danaosnak pedig ötven lánya. Aigiptos fiai esküvőre kényszerítették unokatestvéreiket, ám a nászéjszakán egy kivétellel az összes lány megölte újdonsült férjét. Büntetésképpen az Alvilágban repedt korszokban kellett szüntelenül vizet hordaniuk.⁷⁶⁹

Phlegón ezen kívül csak két, a mitológiából ismert történetet beszél el: Teiresiasét (4) és Kainisét (5). Ennek az lehet az oka, hogy a mitológiai történetek kevésbé voltak érdekesek egy paradoxográfus számára, mint a saját korában történt világraszóló események.⁷⁷⁰

⁷⁶⁴ Aristotelés *de Generatione Animalium* 775a.

⁷⁶⁵ Plinius *NH* VII.37.

⁷⁶⁶ HANSEN 1996, p. 164.

⁷⁶⁷ JACOBY, *Kommentár* pp. 594–595.

⁷⁶⁸ ZIEGLER, p. 1158.

⁷⁶⁹ KERÉNYI, pp. 211–213. Források: u.o. p. 469.

⁷⁷⁰ HANSEN 1996, p. 165.

30. **ötven fia:** A görög mitológia bővelkedik a termékeny szülőkről szóló történetekben: Mnemosyné kilenc lányt szült (a kilenc Múzsát), miután kilenc egymást követő éjszaka együtt volt Zeusszal.⁷⁷¹ Dóris ötven lányt szült Néreusnak, akiket Hésiodos név szerint fel is sorol.⁷⁷² Téthys huszonöt fiút és negyvenegy lányt szült Ókeanosnak, Hésiodos szerint mindenki azt állítja, hogy ráadásul még háromezer fiuk is volt, a folyók, és ugyanennyi lány, az Ókeanisok.⁷⁷³ Ezekben a történetekben azonban nem a szerfeletti termékenységen van a hangsúly.

30. **egyetlen asszonytól, Eurhyrrhoétól:** a többi ókori forrás is úgy írja le azt a mitológiai történetet, hogy Aigyptosnak és Danaosnak is több feleség szülte meg az ötven gyermeket (pl. Apollodórosnál: „Aigyptosnak sok-sok feleségétől összesen ötven fia született, Danaosnak pedig ötven leánya”).⁷⁷⁴ A Phlegónnál olvasható verzió kevésbé ismert, de Tzetzésnél⁷⁷⁵ is ez a változat szerepel, eszerint Danaosnak és Aigyptosnak is egy-egy asszony szülte az ötven gyermeket, és mindkettejük forrása az a Hipposztratos⁷⁷⁶ volt, akire Phlegón és Tzetzés is hivatkozik.

31. **Európétól, Neilos lányától:** ezek szerint a 100 gyermeknek (Aigyptos 50 lánya és Danaos 50 fia) nemcsak apáik voltak testvérek, hanem anyáik is, hiszen a Phlegón által átvett hipposztratosi verzióban Eurhyrrhoénak és Európénak is Neilos⁷⁷⁷ volt az apja.

VII. Abnormálisan gyors fejlődés

A többszörös szülések témája után Phlegón két olyan esetet sorol fel (32, 33), amelyben abnormális ütemben fejlődött gyermekek szerepelnek, írásának utolsó „fejezete” pedig olyan kentaurokról szól, akiknek a holtteste megtekinthető Rómában. Hansen szerint Phlegón művének vége ezzel a tematikával a könyv elejéhez kapcsolható, amelyben a feltámadásról, az életbe való visszatérésről írt.⁷⁷⁸

⁷⁷¹ Hésiodos *Istenek születése* 53–67.

⁷⁷² Hésiodos *Istenek születése* 240–264.

⁷⁷³ Hésiodos *Istenek születése* 337–370.

⁷⁷⁴ Apollodóros *Mitológia* II.1.4. (Horváth Judit ford.)

⁷⁷⁵ Tzetzés *Chiliades* VII.364–371.

⁷⁷⁶ FGH 568 F 1

⁷⁷⁷ HANSEN a kommentárban magyarázat nélkül állítja, hogy Neilos valójában a Nílus folyó volt, a szövegben azonban nincs ennek nyoma. A mitológia szerint Neilos valójában Európé nagyapja volt, anyjának (Téléphassa) apja. Az apja pedig vagy Phoinix vagy Agénór volt. (Apollodóros *Mitológia* III.1–2.) Neilos Ókeanosnak és Téthysnek a fia volt, tehát valóban egy folyóisten, de ez nem szerepel a szövegben.

⁷⁷⁸ HANSEN 1996, p. 166.

Az abnormális gyorsasággal fejlődő emberek éppen fejlődésük hihetetlen üteme miatt kerülhettek be ebbe a gyűjteménybe. Phlegónt bizonyosan érdekelték az ilyesfajta eltérések, ugyanis egy egész művet szentelt a hosszúéletű embereknek (*Makrobioi*), amelyben olyan személyekről írt, akikkel pont az ellenkezője történt: nagyon is lassan értek el életük végére.

Ha feltételezzük, hogy Phlegón ezen történeteinek is van némi valóságalapja, akkor valószínű, hogy ezek az emberek idő előtti serdülésben (*pubertas praecox*) szenvedtek. A betegség egyik tünete, hogy korai gyermekkorban (általában 5–6 éves kor körül) megjelennek a másodlagos nemi jelek, ezzel egy időben szexuális készítés is jelentkezik.

A fenti adatok tükrében Phlegón mindenképpen túlzott, ám valós esetet feltételezve a háttérben, elsőként a *pubertas praecoxra* kell gondolnunk, ezt a betegséget ugyanis többnyire egy daganat (a hypothalamusban, az agyalapi mirigyben vagy a mellékvese kéregben) okozza. Ez a betegség ugyanolyan gyakorisággal fordulhatott elő az ókorban, mint napjainkban.

Az is elképzelhető, hogy egy valós eset – pl. fuzáriumgomba fertőzés – torzított változatát olvashatjuk. A fuzáriumgomba – vagy más hasonló, az ókorban is létező gombafaj –, ha egy kiterjedt területen érintkezik a gabonaföldekkel, akár egy egész populáció 5-6 éves lánycsoportjánál okozhat menstruációs zavarokat, mellnövekedést.⁷⁸⁰ A szülés azonban már nem magyarázható fuzáriumgomba fertőzéssel, esetleg egy zárt törzsön belül előforduló ritka genetikai hibát feltételezhetnénk a háttérben.

Ami a modernkori adatokat illeti: 1939-ben, egy 5 éves és 8 hónapos kislány, Lina Medina egészséges újszülöttet hozott a világra Peruban, és utólag az is kiderült, hogy a kislány már 8 hónaposan menstruált.⁷⁸¹ Azóta több hasonló eset is történt, legutóbb 2010 januárjában,⁷⁸² de a perui kislány maradt a valaha élt legfiatalabb anyuka. Azt azonban fontos megjegyezni, hogy ezek a kislányok csak azért élhették túl a szülést, mert császármetszéssel hozták világra gyermeküket, ami az ókorban nem volt lehetséges, így Phlegón történeteit a modernkori esetek ellenére kétkedéssel kell kezelnünk.

⁷⁸⁰ Ld. a 2009 júniusában a hírekbe kerülő „Gabonapehely-botrányt”:
(http://index.hu/tudomany/2009/06/30/nem_kell_rettegnunk_a_fuzariumtol/)

⁷⁸¹ <http://incrediblebirths.homestead.com/Worlds-Youngest-Mother.html>

⁷⁸² <http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1247889/Chinese-girl-9-gives-birth-health-baby-boy.html>

32. **Krateros:** Jacoby szerint Phlegón, vagy a Phlegón forrásául szolgáló eredeti szöveg szerzője tévedett, amikor az itt említett Kraterost Antigonos fivérével azonosította. Mindenesetre valószínűsíthető, hogy az itt említett Krateros egy makedón származású történész volt, a *Pséphismata* című mű szerzője, aki a Kr. e. 4. század második felében élt Makedóniában.⁷⁸³

32. **hét év leforgása alatt:** Pliniusnál is olvashatunk olyan emberekről, akik mindössze három év alatt éltek le a teljes *cursus vitae*: „Az írásokban úgy találjuk, hogy Salamison Euthymenés fia már háromévesen három könyöknyre nőtt, járása mégis lassú, értelme gyenge volt, aki erős hangjától felnőttek is tűnt, de harmadik életéve után egy hirtelen végtaggörccs közepette meghalt. Mi magunk nem oly rég a férfiaságon kívül, szinte mindezeket láttuk a Gallia Belgica ügyeit intéző római lovag, Cornelius Tacitus fia esetében. A görögök ἑκτραπέλους-nak (eltérő) nevezik őket, a latinoknál nincs nevük.”⁷⁸⁴

Aulus Gellius is hasonló esetről számolt be, bár elképzelhető, hogy történetének nincs is valóságalapja, pusztán a különlegességek hajhászása a célja: „Olyasmiről is olvastam, hogy a világ végén, bizonyos Albania nevű országban már a gyermekek megöszülnek, s éjszaka jobban látnak, mint nappal.”⁷⁸⁵ Augustinus említ egy népcsoportot, ahol „az öt éves nők fogamzanak, és nyolc évnél nem élnek tovább.”⁷⁸⁶

Gould és Pyle az idő előtti fejlődésről szóló fejezetben – számos más gyorsan érő gyermek esete mellett – II. Lajos magyar királyra is hivatkozik (sajnos forrása megnevezése nélkül), aki állítólag olyannyira idő előtt született, hogy még bőre sem volt, kétévesen megkoronázták, tízévesen lépett trónra, tizennégy évesen már hosszú szakálla volt, egy évvel később megházasodott, tizennyolc éves korára megöszült, végül húszévesen halt meg.⁷⁸⁷

33. **Megasthenés:** Megasthenés, a Kr. e. 4–3. század fordulóján élt, görög etnográfus, történész és földrajzi író volt. Az Észak-Indiában és a Ganges völgyében tett látogatásáról írt könyvéből (*Indika*), amely az első Indiáról szóló hiteles, görög nyelvű leírás, mindössze annyit ismerünk, amennyit Arrhianos és Strabón idéztek belőle.⁷⁸⁸

⁷⁸³ JACOBY, *Kommentár* pp. 94–95. és FERWERDA, n. 281., p. 151.

⁷⁸⁴ Plinius *NH* VII.16.76. (Kozma Laura ford.)

⁷⁸⁵ Aulus Gellius *Attikai éjszakák* IX.4. (Muraközy Gyula ford.)

⁷⁸⁶ Augustinus *Isten városáról* XVI.8. (Földváry Antal ford.)

⁷⁸⁷ GOULD – PYLE, pp. 343–344.

GROÁK LAJOS viszont részletesen utánajárt a forrásoknak is, ld. GROÁK, L.: Egy király születése – A frissen leölt sertések bendőjében nevelt II. Lajos. In: *Orvosi Hetilap* (1997), pp. 85–87.

⁷⁸⁸ BRODERSEN, K.: Megasthenes. In: *DNP* 7. kötet, p. 1145.

33. **indiai Pandaiában élő asszonyok:** amíg az előző (32) történet mindössze egy emberről szól, ebben a leírásban egy egész népcsoportról ír. Hansen⁷⁸⁹ szerint nem meglepő, hogy Phlegón a különleges, idő előtt felnőtté váló férfit az akkori ismert környezetbe helyezi (feltehetően Hellas területén élhetett), míg ezt a rendellenes csoportot egy teljesen ismeretlen távoli vidékhez köti. Hansen⁷⁹⁰ ezt azzal magyarázza, hogy egy ismert területen történt egyetlen különleges, rendhagyó eset felér egy olyan történettel, amely ismeretlen vidéken játszódik, és többször is megtörtént.

Mindezekon kívül még azt is figyelembe kell venni, hogy ha csak egy különleges személyről van szó, aki ráadásul távoli országban él, az kevésbé hihető és figyelemfelkeltő történetet eredményez. Ez a jelenség máshol is megfigyelhető: a helyi (többnyire Rómában játszódó) történetek kivétel nélkül egy-egy ritka esetről számolnak be (pl. 20–25. történet), míg a távolabbi vidékeken egész népcsoportoknak tulajdonítanak különleges képességeket illetve testi jellemzőket. Plinius így írt: „*Megasthenés azt állítja, hogy azon a hegyen, amelynek Nulo a neve, visszájára fordult talpú emberek élnek, akiknek egy-egy lábán nyolc lábujj van, (23) sok hegyen pedig egy kutyafejű emberfaj lakik, amely vadállatok bőrébe öltözik, beszéd helyett ugat, karmát fegyverként használva vadászatból és madarászatból él. Ktésias írja, hogy az ő idejében ezek 120000-nél többen voltak, továbbá, hogy valamelyik indiai néptörzsben a nők csak egyszer szülnek az életben, és az újszülöttek nyomban meg is őszülnek.*”⁷⁹¹

Mindez az időben is érvényesül: a korban távolabbi időszakokról hihetlenebb történetek keringtek, és éppen az időbeli távolság miatt volt kevésbé érdekesek mind a paradoxográfusok, mind a hallgatóságuk számára, akiknek figyelmét – akárcsak a mai újságolvasók esetében – elsősorban a helyi és a nemrég történt események keltették fel.

33. **Pandaia:** a kódexben a *palaia* szó olvasható,⁷⁹² Giannini szerint a szó olvasata Padaia, ezt az elméletét arra alapozza, hogy Hérodotos szerint létezik egy *padaiosoknak* nevezett ind népcsoport, akik nyers hússal táplálkoznak.⁷⁹³ Hansen ugyanakkor úgy véli – és én az ő javaslatát fogadom el – hogy ez a szó valójában Pandaia, véleményét Arrhianosra⁷⁹⁴ és Pliniusra⁷⁹⁵ alapozza (ld. alább), és Brodersen is ezt követi kiadásában.

⁷⁸⁹ HANSEN 1996, p. 168.

⁷⁹⁰ Uo.

⁷⁹¹ Plinius NH VII.2.22–23. (Kozma Laura ford.)

⁷⁹² <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpgraec398/0045?sid=35c3e38ac5251bab8a02f74f0374eaeac>

⁷⁹³ Hérodotos III.99. Idézi: HANSEN 1996, p. 169.

⁷⁹⁴ Arrhianos *Historia Indica* VIII.4–IX.8.

⁷⁹⁵ Plinius NH VI.23.76.

A Megasthenés művét forrásul felhasználó Arrhianos így írt *Historia Indica* című művében a pandaiai asszonyokról: „*De Héraklést, aki a hagyomány szerint egészen Indiáig eljutott, maguk az indiaiak „bennszülött”-nek nevezik... Sok fia volt az országában, sok felesége is volt. Csak egy lánya volt, Pandaiának hívták, mint az országot, amelyikben született, és amelynek irányítására Héraklés tanította meg. Az ország a lány után kapta a nevét.*”⁷⁹⁶

„*Az országnak ezen részén, ahol Héraklés lánya uralkodott, a lányokat állítólag hétéves korukban adják férjhez, a férfiak legfeljebb 40 éves korukig élnek, és van egy szokás az indiaiaknál, Héraklés miatt. Héraklésnek ugyanis későn született a lánya, és amikor érezte, hogy közeledik a halála, mivel senkit nem tartott rangban megfelelőnek, akihez feleségül adhatná a lányát, ő maga kezdeményezett vérfertőző kapcsolatot hétéves lányával, hogy közös vérükből létrejöjjön az indiai királyok eljövendő nemzetsége... Ha igaz, hogy a nők milyen korban házasulnak, akkor az szerintem nagyjából egyezik azzal, amit a férfiak életkoráról mondtak, hogy tudniillik a legöregebbek is legfeljebb negyven évig élnek. Ugyanis a férfiak, ha már annyival korábban öregednek meg, és emiatt korábban is halnak meg, érthető módon annyival korábban élik virágkorukat, amennyivel hamarabb fejezik be életüket. Ebből következik, hogy ott egy harmincéves férfi középkorúnak számít, és a húszas éveikben járó fiatal emberek túl vannak a serdülőkoron, a teljes nemi érés pedig tizenöt éves korukra befejeződik. Ezzel összhangban pedig könnyen elképzelhető, hogy a nők már hétéves korban férjhez mehetnek. Miért is ne, hiszen Megasthenés az országban termő gyümölcsökről is azt állítja, hogy sokkal hamarabb érnek meg, mint máshol, és hamarabb is rothadnak el.*”⁷⁹⁷

Plinius is Megasthenést használja fel forrásként, szerinte élt Indiában egy Mandi nevű nép, akiknél az asszonyok hétéves korukban szültek és negyvenéves korukra már öregnek számítottak,⁷⁹⁸ Hansen⁷⁹⁹ szerint azonban a Mandi elnevezés a Pandi, azaz pandaiai szó romlott alakja, és itt valójában a Phlegónnál is említett népcsoportról van szó. Ugyanebben a részben⁸⁰⁰ Plinius egy másik, hasonló népcsoportot is megemlít: „*A calingáknál, egy másik indiai népnél, a nők már ötévesen megfogannak, de nyolcadik életévüket nem élik túl.*”⁸⁰¹

Hansen⁸⁰² elképzelhetőnek tartja, hogy a görögök körében fennállt egy olyan elmélet,

⁷⁹⁶ Arrhianos *Historia Indica* VIII.5–6. (Szendrei László ford.)

⁷⁹⁷ Arrhianos *Historia Indica* IX.1–4. (Pataricza Dóra ford.)

⁷⁹⁸ Plinius *NH* VII.2.29: „*Clitarchus mandusoknak nevezte őket, sőt Megasthenes még háromszáz falujukat is felsorolja. A nők hetedik életévükben szülnek, és negyvenévesen érik el aggkorukat.*” (Kozma Laura ford.)

⁷⁹⁹ HANSEN 1996, p. 170.

⁸⁰⁰ Plinius *NH* VII.2.30. (Kozma Laura ford.)

⁸⁰¹ *FGH* 76 F 48

⁸⁰² HANSEN 1996, p. 170.

amely szerint India egyes részein egész közösségek éltek le kb. kétszer olyan gyorsan az életüket, mint ők maguk. A Megasthenésnél és a Durisnál említett népcsoport, a *pandaioi* és a *mandi* – függetlenül attól, hogy elfogadjuk-e, hogy valójában ugyanazokról az emberekről van-e itt szó vagy sem – kb. kétszer olyan gyorsan élte le életét, mint a görögök, hiszen náluk hat- illetve hétéves korukban szültek a lányok, míg ugyanez a görögöknél a 16–20. életévre esett.⁸⁰³

VIII. Hippokentaurok

34.1. **hippokentaur:** a hippokentaur szó jelentése: ló-kentaur, amely egy olyan élőlény, melynek felsőteste és feje illetve karjai emberi, alsóteste és a lábai pedig állati formájú. Ezt a lényt általában egyszerűen kentaurnak nevezik, a *hippokentaur* (lókentaur) kifejezés jóval ritkábban fordul elő.⁸⁰⁴ Phlegón itt valószínűleg megkülönböztető célzattal használta ezt a szót, nehogy összetéve vesszék az általa említett lényeket a mítoszok szerint a thessaliai Pelió-hegyen, az arkadiai Pholoé-hegységben illetve a Peloponnésos délkeleti nyúlványát képező Malea-hegyfoknál élő, erőszakos természetükről elhíresült mitikus néppel (*kentauroi*), vagy a szintén mitikus *onokentaurok*kal (számárkentaurok, félig ember-félig számártestű lények).⁸⁰⁵

34.1. **Sauné:** Sem az arábiai város, sem a hasonló nevű növény nem azonosítható. Az utóbbi ráadásul látszólag nem is releváns a történet szempontjából, Phlegón esetleg azt akarta ezzel a mellékmondatral alátámasztani, hogy a hippokentaurok lakhelyére nehéz volt eljutni.⁸⁰⁶ Az viszont fontos adat lehet, hogy a hegy magas volt, ugyanis a csúcs felé közeledve egyre kevesebb a levegő oxigéntartalma, ez magyarázatot jelent arra, hogy miért viselte rosszul a levegőváltozást, főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a magas hegyről a teljesen más, meleg, párás éghajlatú Egyiptomba vitték. A magyarázat tehát helytálló, magának a kentaurnak a léte azonban semmiképpen.

34.2. **élve fogta el:** ugyanerről az eseményről Plinius is beszámolt, állítólag ő maga is látta azt a kentaurt, amelyet Claudius uralkodása alatt élve fogtak el, ám még aznap meghalt, és később mézben tartósítva vitték át Egyiptomból Rómába: „*Claudius császár írja, hogy Thessaliában egy félig ember, félig ló alakú szörny (hippocentaurus) született, és ugyanazon a*

⁸⁰³ NÉMETH 1999, pp. 141–143.

⁸⁰⁴ A teljes görög korpuszban mindössze 139-szer fordul elő, szemben a *kentaur* szóval, amelynek összesen 1260 előfordulása van (TLG).

⁸⁰⁵ WALDE, pp. 413–415.

⁸⁰⁶ HANSEN 1996, p. 171.

napon el is pusztult. Magunk is láttuk, hogy császársága alatt egy ilyet Egyiptomból elhoztak neki mézbe helyezve.”⁸⁰⁷

Több ókori szerző is beszámolt hasonló esetekről, ám ilyen távlatból már nem lehetséges annak megállapítása, hogy vajon ezekben az esetekben pusztán téves azonosításról volt-e szó, vagy szándékosan tévesztették meg a különös lényekre kíváncsi nézőközönséget, ám valószínű, hogy a legtöbb esetben maguk a látogatók nem kételkedtek a kiállított lények eredetiségében. Egyetlen olyan esetet ismerünk, amelyben úgy tűnik, mindenki tisztában volt azzal, hogy hamisítványról van szó, még hozzá akkor, amikor Kr. u. 47-ben egy fönixmadár állítólag Egyiptomba repült, onnan Rómába szállították és a Comitiumban állították ki, de az emberek tudták, hogy megtévesztik őket.⁸⁰⁸

Lukianos írásait érdemes részletesebben is vizsgálni, hiszen nem sokkal Phlegón után élt, és művében éppen az olyan praktikákról igyekszik lerántani a leplet, amit Phlegón valószínűleg szeretne beállítani. Lukianos részletesen leírta, hogy kortársa, a csaló Alexandros miképpen tudta elhitetni az emberekkel, hogy maga Asklépios, az emberfejű kígyó jósol nekik. Egy kis kunyhóban, félhomályban fogadta az érdeklődőket, és egy Pellából szerzett, *„szokatlanul nagy, amellet egészen szelíd és ártalmatlan”* kígyót vett az ölébe.⁸⁰⁹ *„Többször a nyaka köré gyűrűzte, csak a farkát hagyta szabadon; de a kígyó olyan hosszúra nőtt, hogy nem fért el gazdája ölében, farkának vége már a földet septe. A fejét – mivel az állat mindent békén tűrt – a hóna alá rejtette, másik oldalon viszont a lenből készült kígyófőöt kukucskáltatta ki a szakáll mellől, mintha az egész kígyótest ahhoz tartoznék.*”⁸¹⁰

A mű megírásakor Lukianos egyik célja az volt valószínűleg, hogy szisztematikusan lerombolja az Alexandros alakja köré kialakított legendákat, azáltal, hogy ügyködéseiről egyenként bebizonyítja, hogy pusztán szemfényvesztésről van szó. A róla szóló legendáknak így eredeti céljuk (még több „hívő” bevonása) helyett a nevetés lett az eredménye.⁸¹¹ Lukianos az *Alexandros, az álprófeta* olyan, többé-kevésbé klasszikusnak mondható sarlatán

⁸⁰⁷ Plinius NH VII.3.35. (Kozma Laura ford.)

⁸⁰⁸ HANSEN 1996, p. 171. Források: Plinius NH X.2.5: *„Cornelius Valerianus azt írta, hogy Q. Plautius és Sex. Papinius consulsága idején egy fönixmadár repült Egyiptomba, amelyet Claudius Caesar censorsága alatt, Róma alapításának 800. évében Rómába is elvittek, hogy meg lehessen tekinteni. A feljegyzések szerint a nagyközönség is megnézhetette, bár nincs kétség afelől, hogy hamisítvány volt.”* (Pataricza Dóra ford.)

Tacitus Évkönyvek VI.28: *„Paulus Fabius és Lucius Vitellius consulsága alatt századok hosszú körforgása után a phoenixmadár Egyiptomba jött s alkalmat adott a legtudósabb bennszülötteknek és görögöknek, hogy sokat tárgyaljanak erről a csodáról.”* (Borzák István ford.) Dio Cassius LVIII.27.1: *„És ha ugyan a római ügyeket érinti, hogy mi történt Egyiptomban, (akkor meg kell említeni, hogy) abban az évben megjelent nekik egy fönixmadár, és úgy tűnt, hogy mindez Tiberius halálát vetíti előre.”* (Pataricza Dóra ford.)

⁸⁰⁹ Lukianos *Alexandros, az álprófeta* 7. (Szepessy Tibor ford.)

⁸¹⁰ Lukianos *Alexandros, az álprófeta* 15. (Szepessy Tibor ford.)

⁸¹¹ BRANHAM, p. 148.

praktikákat közöl, amelyek már Hérodotos műveiből ismerősek. Lukianos célja tehát az lehetett e mű megírásával, hogy ezekről lerántsa a leplet. Ehhez a legtöbb esetben feltárta a praktikák háttérét jelentő csalásokat, és rávilágított arra, hogy Alexandros milyen óriási mértékben csapta be a naiv közönséget. Phlegón hippokentaurokról szóló beszámolója mögött is egy ehhez hasonló csalást, könnyen kivitelezhető szemfényvesztést sejtek. Lukianos (egyébként személyes élményein alapuló) írása ellenére bizonyosan maradt jónéhány olvasó, aki Phlegón hippokentaurokról szóló írását nem kétkedéssel fogadta, hanem valósnak tekintette.

Nem csak Phlegón írt efféle furcsa, az utókor szemében hamisítványnak tűnő lényekről. Plutarchosnál is olvasható egy történet, amely Kr. e. 83-ban játszódik, és amelyben élve fognak el egy szatírt. Sulla éppen készült átkelni Brundisiumba Dyrrachionnál, és a közelben, egy Nymphaion nevű szent helyen állítólag *„egy alvó szatírt fogtak, egészen olyant, ahogyan a szatírokat a szobrászok és a festők ábrázolják, majd Sulla elé vitték, és több tolmács segítségével kikérdezték, kicsoda; csak nehezen bírták szólásra, és akkor sem adott semmi értelmes feleletet, hangja félig lónyerítéshez, félig kecske mekegéséhez hasonlított. Sulla megijedt tőle, és mondta, hogy vigyék el.”*⁸¹²

Ugyanebben az időben állítólag élő tritónokat és néreiseket is láttak, Tiberius uralkodása alatt láttak egy tritónt, Gadesnál (a mai Cadiz) egy férfisellőt (*marinum hominem*), Olisipo (a mai Lisszabon) tengerpartjainál pedig néreiseket.⁸¹³ Pausanias részletesen leírta, hogy ő hogyan látta – az egyébként általában ember testű, hal altestű – tritónokat: *„Fejükön a haj szinte olyan, mint a mocsarakban nöövő békalencse, nemcsak a színét tekintve, hanem azért is, mert egyik hajfürtjüket sem lehet a másiktól megkülönböztetni. Testük többi részén olyasféle pikkelyek meredeznek, mint a cápa bőrén. Füleik alatt kopoltyúk vannak, míg orruk az emberéhez hasonló. Szájuk azonban szélesebb, fogaik pedig olyanok, mint a ragadozóké. A szemüket én sötétkének láttam, kezük, ujjai és a körmük a kagylókhoz hasonlítanak, mellük és gyomruk alatt pedig láb helyett farkuk van, mint a delfineknek.”*⁸¹⁴

Mivel ezek a lények nem voltak járatosak az emberek világában, gyakori motívum az ókori forrásokban, hogy egyszerű csellel fogták el őket: bort kevertek a vizükbe.⁸¹⁵

⁸¹² Plutarchos *Sulla* 27. (Máthé Elek ford.)

⁸¹³ Plinius *NH* IX.4.9–11.

⁸¹⁴ Pausanias IX.21.1. (Muraközy Gyula ford.) Ailianos egyik történetében egy Démostratos nevű férfi szintén látott Tanagrában egy tritónt, de az már nem élt, hanem ki volt állítva. (Ailianos *de Natura Animalium* XIII.21)

⁸¹⁵ Hérodotos VIII.138, Xenophón *Anabasis* I.2.13., Theopompos *Philippika* VIII., Pausanias I.4.5, Philostratos *A tyanaí Apollónios élete* VI.27, Ovidius *Fasti* III.291–326, Plutarchos *Numa* XV.3–4.). Ld. még Hérodotos a massagetákról: I.207. és 211.

34.2. **a császárhoz:** Claudius császárról van szó.

35. **több lókéntaur is élt:** Plinius két helyen is mellékesen megemlíti a szatírokat, állítólag egész szatírközösségek élnek Afrikában és Indiában.⁸¹⁶

35. **császári horreum:** a görög szövegben a *horraion*⁸¹⁷ szó olvasható, amelyet a latin *horreum* (jel.: magtár, a gabona elhelyezésére szolgáló csűr) szóból vettek át, és amely a görög nyelvű korpuszban mindössze két másik helyen olvasható.⁸¹⁸ Itt valószínűleg egy gabonaraktárból átalakított, a mai múzeumokhoz hasonló gyűjteményről van szó.

Az uralkodóknak gyakran mutattak meg szokatlan és csodásnak számító tárgyakat és élőlényeket, amelyből az idők során egy egész gyűjtemény kerekedett. A magángyűjteményeken kívül a nyilvánosság által is látogatható kiállítások léteztek (15., 19. és 26. történet), legtöbbször szentélyekben és azok körül.⁸¹⁹ A tegeai Athéna-szentélyben állítólag ki volt állítva a kalydóni vadkan agyara, amíg Augustus magához nem vette,⁸²⁰ Hilaeira és Phoibé spártai szentélyében pedig látható volt Léda tojása.⁸²¹

A kiállított tárgyak egy része biztosan hamisítvány volt, míg a többi valószínűleg olyan fogadalmi ajándék lehetett, amelynek az idők során elfelejtődött az eredete, és később egy-egy mítosszal kapcsolták össze.⁸²² Természetesen műalkotásokat is gyűjtöttek a nyilvános gyűjtemények, Petronius részletesen írt például egy ilyen képtárról.⁸²³

⁸¹⁶ Plinius *NH* V.8.46 és VII.2.24.

⁸¹⁷ Valójában a ὁρίων szó olvasható a görög kódexben, amelyet lehetne 'határ' jelentésű szóként értelmezni, de mivel mellette áll az is, hogy τοῦ αὐτοκράτορος, értelmesebb jelentést nyerünk, ha egy latin szó átvételét feltételezzük.

⁸¹⁸ *Inscriptiones Graecae* 7.24.11 és *Supplementum Epigraphicum Graecum* 4.106. (*LSJ* s.v. ὀππίον, τό)

⁸¹⁹ HANSEN 1996, p. 175.

⁸²⁰ Pausanias VIII.46.1 és VIII.47.2.

⁸²¹ Pausanias III.16.1.

⁸²² ROUSE, W. H. D.: *Greek Votive Offerings*. Cambridge 1902. pp. 318–321. Idézi: HANSEN 1996, pp. 175–176.

⁸²³ Petronius *Satyricon* 83.

Összefoglalás

I. A kutatás eredményei

1. Tanulmány Phlegón életéről és tevékenységéről

Phlegón írói működése egészen az 1980-as évekig háttérbe szorult a klasszika-filológiai tárgyú kutatásokban, művéről – akárcsak magáról a paradoxográfiai műfajról – még a 20. század második felében is teljesen lesújtó véleménnyel voltak az irodalomtörténészek. A phlegóni írások paradoxográfiai aspektusa eltér a többi szerzőétől, őt ugyanis elsősorban a szenzáció érdekli. Aulus Gellius írása rávilágít arra, hogy az ókorban fontos volt a paradoxográfiai írások ismerete, hiszen ezek hozzátartoztak az ókori műveltséghez és a tájékozottsághoz. Számunkra azért fontos a paradoxográfiai művek ismerete, mert ezek az általában rövid történetek is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az ókori hétköznapi élet egy eddig kevésbé feltárt szegmense jobban megismerhető legyen.

A szerzőt és tevékenységét éppen ezért új, objektív szempontból igyekeztem vizsgálni. Phlegón életéről részletes magyar nyelvű tanulmányt írtam, a Codex. Palatinus Graecus 398-ról szintén ez az első tanulmány magyarul. Maga a kódex Heidelbergben található, a munkám során az összes ott fellelhető, itthon azonban nem hozzáférhető szakirodalom alapján írtam meg a tanulmányokat. Phlegón *Csodálatos történetek* című művét és paradoxográfusként végzett tevékenységét illetve megítélését is vizsgáltam, más paradoxográfus szerzőkkel összevetve.

2. Tanulmány a paradoxográfiai műfajról

A paradoxográfiai műfaj sokáig méltatlanul mellőzött és lenézett műfaj volt, még a 20. század második felében is. Úgy gondolták, hogy a paradoxográfia az egykor virágzó történetírás leromlott változata. Egyes modern szemléletek azonban a különös eseményekre fókuszáló úgynevezett *paradoxonok*ban a felfedezés, a vizsgálat egyik eszközeit is látják. Érdeemes tehát természettudományos szempontból is megvizsgálni ezeket az írásokat, hogy olyan adatokhoz is hozzáférhessünk, amelyekre egyébként nem derülhetne fény. A paradoxográfiai műfaj felé újfajta hozzáállással kellene közelíteni, észrevéve értékeit is, így például azt, hogy ezek az írások is tükrözik a kort, amelyben íródtak. Éppen ezért a paradoxográfusok megítélésében igyekeztem új, negatív értékítélettől mentes szempontot követni.

3. Phlegón szövegének lefordítása

Magyarországon mindezidáig nem foglalkoztak Phlegónnal és művével, leszámítva a Philinnion-történetet (1.), amelynek magyar fordítását Révay József készítette el 1959-ben. A disszertáció részét képezi Phlegón ezen írásának első magyar nyelvű fordítása, egyúttal Phlegón az első olyan paradoxográfus szerző, akinek művét magyarra fordították.

4. Részletes kommentár

Az általam írt kommentár új szempontból készült, amely Hansennel ellentétben nem a folklórral összehasonlítva vizsgálja Phlegón művét, hanem annak valóságtartalmát próbálja kideríteni. A kommentárban helyt kap a filológiai problémák vizsgálata, a párhuzamos szöveghelyek összevetése, a problémás helyeknél pedig összevetettem a papiruszon olvasható szövegeket a különböző szövegkiadásokkal. Igyekeztem összefoglalni a legújabb kutatási eredményeket, illetve a kommentárba belefoglalni a legutóbbi, 2004-ben megjelent szövegkiadás óta született kutatási eredményeket. A kommentárban helyt kaptak olyan, az egyes alfejezetekhez írt bevezető és összefoglaló tanulmányok is, amelyekkel eddig nem vagy alig foglalkoztak (pl. férfitérhesség, a teratológia ókori vonatkozásai stb.).

5. Valóságalap

A falszifikáció elmélete alapján megpróbáltam minden egyes történethez (kivéve szellemtörténetek, 1-3.) megkeresni a lehetséges valós hátteret, egy olyan magyarázatot, amely a látszólag képtelen leírások alapját képezhette. Ehhez orvosi, orvostörténeti és őslénytani szakkönyvekre támaszkodtam, és szakértőkkel lektoráltattam minden egyes megállapítást.

II. A kutatási eredmények hasznosítási lehetőségei

Mindeddig egy paradoxográfiai művet sem fordítottak magyarra, így Phlegón írása az első ebben a sorban. Phlegón műve és a kommentár a klasszika-filológusokon kívül az orvostörténészeket is érdekelheti. A teratológiai érdekességek statisztikai adalékokat jelenthetnek az orvostörténészek számára, és ha a falszifikáció elvét alapul véve feltételezzük, hogy a műben említett monstrumok valóban léteztek, szélesebb körben is felhasználhatjuk ezeket az adatokat. A paleontológiai témájú tárgyak hasonlóképpen adalékok lehetnek az őslénytan ókori történetéhez. A műfaj sajátosságai miatt ugyanakkor akár az átlagember is érdeklődéssel olvashatja Phlegón művét.

Bibliográfia

1. *Phlegón: Csodálatos történetek –*

Általános művek, szövegkiadások, szótárak

- BELLUS I. (ED.): *A magyar ókortudomány bibliográfiája 1976—1990*. Budapest 1996.
- BORZSÁK I. (ED.): *A magyar klasszika-filológiai irodalom bibliográfiája 1926—1950*. Budapest 1952.
- BRODERSEN, K. (ED.): *Phlegon von Tralleis – Das Buch der Wunder*. Darmstadt 2002.
- FERWERDA, R. (ED.): *Phlegon van Tralles. Wonderbaarlijke verschijnselen*. Budel 1994.
- FRASER, P. M. – MATTHEWS, E (EDS.): *A lexicon of Greek personal names*. Oxford 1997.
- GIANNINI, A. (ED.): *Paradoxographorum Graecorum Reliquiae*. Milano 1965.
- GYÖRKÖSY A. – KAPITÁNYFÉ I. – TEGYEY I.: *Ógörög–magyar nagyszótár*. Budapest 1990.
- HANSEN, W. (ED.): *Phlegon of Tralles' Book of Marvels*. Exeter 1996.
- JACOBY, F.: *FGrHist* 257, 257a (Szöveg II B 1159-1196; Komm. II D 837-853). Leiden 1962.
- LAKI J. (ED.): *Tudományfilozófia*. Budapest 1998.
- LIDDELL, H. G. – SCOTT, R. – JONES, H. S.: *A Greek-English Lexicon*. Oxford 1996.
- RÉVAY J.: *A boldog vadászok*. Budapest 1959.
- RITOÓK ZS. (ED.): *A magyar ókortudomány bibliográfiája 1951—1975*. Budapest 1986.
- STRAMAGLIA, A.: *Sul peri thaumasion di Flegonte*. In: *Studi classici e orientali* 45 (1995), pp. 191-234.
- STRAMAGLIA, A.: *Res inauditae, incredulae*. Bari 1999.
- Codex Palatinus Graecus 398.
Képek: <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpgraec398/0435>

2. *Bibliográfia a tanulmányokhoz és a szöveghez írt kommentárhoz*

- VON ALBRECHT, M.: *A római irodalom története*. 2. kötet. Budapest 2004.

- ALLÉLY, A.: Les enfants malformés et considérés comme prodigia à Rome et en Italie sous la République. In: *Revue des études anciennes* 105 (2003) pp. 127–156.
- BERNDORFER A.: A veleszületett rendellenesség pathogenise történelmi szemléletben. I. rész – Babonák. In: *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei* 17 (1960), pp. 101–122.
- BERNDORFER A.: A veleszületett rendellenesség pathogenise történelmi szemléletben. II. rész – Történelmi fejlődés a XIX. századig. In: *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei* 20 (1961), pp. 173–199.
- BIRLEY, A. R.: *Hadrian: The restless Emperor*. London 2000.
- BIRLEY, A. R.: Hadrian „de vita sua”. In: REICHEL, M. (ED.): *Antike Autobiographien. Werke-Epochen-Gattungen*. Köln 2005. pp. 223–235.
- DEN BOER, W.: *Private Morality in Greece and Rome: Some Historical Aspects*. (Mnemosyne Suppl. 57) Leiden 1979.
- BOLLANSÉE, J.: Paradoxographoi. In: *DNP* Suppl. 2. pp. 437–442.
- BOLONYAI G. (ED.): *Philostratos: Hőstörténet*. (megjelenés előtt)
- BONDERSON, J.: *The Two-headed Boy and Other Medical Marvels*. Ithaca NY – London 2000.
- BONDERSON, J.: Dicephalus Conjoined Twins: A Historical Review With Emphasis on Viability. In: *Journal of Pediatric Surgery* 36 (2001). pp. 1435–1444.
- BRANHAM, R. B.: The Comic as Critic: Revenging Epicurus – A Study of Lucian’s Art of Comic Narrative. In: *Classical Antiquity* III.2 (1984). pp. 143–163.
- BRISSON, L.: *Le mythe de Teiresias: Essai d’analyse structurale*. Leiden 1976.
- BRISSON, L.: Aspect politiques de la bisexualité. L’histoire de Polycrite. In: *Hommages à M. J. Vermaseren*. I. Leiden 1978, pp. 80–122.
- BRISSON, L.: *Le sexe incertain: androgynie et hermaphrodisme dans l’Antiquité gréco-romaine*. Paris 1997.
- BRISSON, L.: *Sexual Ambivalence*. Berkeley–Los Angeles 2002.
- BRODERSEN, K.: Megasthenes. In: *DNP* 7. kötet, p. 1145.
- BUCHHOLZ, E.: Sibylla. In: ROSCHER, W. H. (ED.): *Ausführliche Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. 4. kötet, pp. 790–814.
- BURKERT, W.: *Greek religion*. Cambridge (Massachusetts) 1985. (ford. J. Raffan)
- BUSLEPP, K.: Teiresias. In: ROSCHER, W. H. (ED.): *Ausführliche Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. 5. kötet, p. 181.

- CALDERÓN DORDA, E.: El problema del manuscrito único: a propósito de Partenio de Nicea y el cod. Palatinus gr. 398. In: *Myrtia* I. 1986, pp. 93–105. COLE, M. – COLE, S. R.: *Fejlődéslélektan*. Budapest 2006.
- CAMERON, A.: *Greek mythographers in the Roman World*. Oxford 2004.
- CAVALLO, G.: Da Alessandria a Constantinopoli? Qualche riflessione sulla collezione filosofica. In: *Segno e Testo* 3 (2005), pp. 249–263.
- DAVIES, J. P.: *The Structure of the Myth: Talking Heads in Greek Mythology*. (Publikálatlan tanulmány, 1998)
- DEGANI, E.: Epigramm. In: *DNP* 3. kötet, p. 1108.
- DELCOURT, M.: *Stérilités mystérieuses et naissances maléfiques dans l'antiquité classique*. Liège – Paris 1938.
- DELCROIX, K.: Ancient Paradoxography: Origin, Evolution, Production and Reception. Part II. The Roman Period. In: PECERE, O. – STRAMAGLIA, A. (EDS.): *La letteratura di consumo nel mondo greco-latino*. Cassino 1996, pp. 410–460.
- DEONNA, W.: Orphé et l'oracle à la tête coupée. In: *Revue des études grecques* 28 (1925). pp. 44–69.
- DEVDUTT PATTANAIK, J. D.: *The man who was a woman and other queer tales of Hindu lore*. New York 2002.
- DIELS, H.: *Sibyllinische Blätter*. Berlin 1890.
- DIGNAS, B. – TRAMPEDACH, K.: *Practitioners of the Divine*. Cambridge (Massachusetts) 2008.
- DONAIRE VÁZQUEZ, J. C.: La profecía de Antístenes entre romanos í antirromanos. In: *Gallaecia. Publicación del Departamento de Prehistoria y Arqueología de la USC*. Santiago de Compostela 1990. pp. 351–359.
- DOVER, K. J.: *Görög homoszexualitás*. Budapest 2001. (ford. Dupcsik Csaba)
- DUNBABIN, M. B.: *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge 2001.
- EITREM, S.: Die Grösse der Heroen. In: *Symbolae Osloenses* 8 (1929) pp. 53–56.
- ERRINGTON, R. M.: Rome against Philip and Antiochus. In: ASTIN, A. E. – WALBANK, F. W. et al. (EDS.): *Cambridge Ancient History*. Cambridge 1989². 8. kötet.
- FEIN, S.: *Die Beziehungen der Kaiser Trajan und Hadrian zu den litterati*. Stuttgart–Leipzig 1994.
- FERRARY, J-L.: Le chapitre 3 des Mirabilia de Phlégon de Tralles: Analyse. In: FERRARY, J-L.: *Philhellénisme et impérialisme*. Roma 1988. pp. 238–263.

- FLETCHER, J.: Attitudes toward defective newborns. In: *Hastings Center Studies* 2/1 (1974) pp. 21–32.
- FORBES IRVING, P. M. C.: *Metamorphosis in Greek Myths*. Oxford 1990.
- FRANK, E.: Phlegon. In: *RE* 20. kötet, pp. 261–264.
- GABBA, E.: P. Cornelio Scipione Africano e la leggenda. In: *Athenaeum* 53 (1975), pp. 3–18.
- GANTZ, T.: *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*. 1-2. kötet. Baltimore – London 1993.
- GARLAND, R.: *The Eye of the Beholder: Deformity and Disability in the Greek-Roman World*. Ithaca 1995.
- GAUGER, J.-D.: Phlegon von Tralleis. In: *Chiron* 10 (1980), pp. 225–261.
- GAUGER, J.-D.: Orakel und Brief. Zu zwei hellenistischen Formen geistigen Auseinandersetzung mit Rom. In: SCHUBERT, C. – BRODERSEN, K. (EDS.): *Rom und der griechische Osten*. Stuttgart 1995. pp. 51–67.
- GIANNINI, A.: *Studi sulla paradossografia greca. I. Da Omero a Callimacco: motivi e forme del meraviglioso*. (Rend. Lett. 97) Istituto Lombardo, Milano 1963, pp. 247–266.
- GIANNINI, A.: Studi sulla paradossografia greca. II. Da Callimaco all'età imperiale: la letteratura paradossografica. In: *Acme* 17 (1964), pp. 99–140.
- GOULD, G. M. – PYLE, W. L.: *Anomalies and Curiosities of Medicine*. New York 1964.
- GROÁK L.: Egy király születése – A frissen leölt sertések bendőjében nevelt II. Lajos. In: *Orvosi Hetilap* 140 (1997), pp. 85–87.
- VON GUTSCHMID, A.: Die Heidelberger Handschrift der Paradoxographen (Pal. Gr. 398). In: *Kleine Schriften IV*. Leipzig 1893, pp. 590–603.
- HADDAD, L. – CIROU, A.: *Sonnenfinsternis*. Stuttgart 1999.
- HANSEN, W.: Service in Hell. Philinnion and Machates. In: HANSEN, W.: *Ariadne's Thread*. Ithaca 2002. pp. 392–397.
- HANSLIK, R.: Nisaion pedion. In: *RE* 17. kötet, pp. 712–713.
- HOLLEAUX, M.: Sur un passage de Phlégon de Tralles. In: *Revue de Philologie* 4 (1930), pp. 305–309.
- HOLTZ, K.: *Androgynie und Geschlechtswechsel bei Phlegon von Tralleis und Diodorus Siculus*.
In: <http://www.antikezentrum.hu-berlin.de>

- HÖFER, O.: Polykritos. In: ROSCHER, W. H. (ED.): *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. Leipzig 1897–1909. 3. kötet, pp. 2651–2652.
- HUMPHREYS, S. C.: Fragments, fetishes, and philosophies: Towards a history of Greek historiography after Thucydides. In: MOST, GLENN W. (ED.): *Collecting fragments – Fragmente sammeln* (Aporemata 1. kötet). Göttingen 1997.
- HURSCHMANN, R.: Kekryphalos. In: *DNP* 5. kötet, p. 382.
- HURSCHMANN, R.: Strophium. In: *DNP* 11. kötet, pp. 1056–1057.
- JACOBY, F.: Eumachos. In: *RE* 6. kötet, p. 1073.
- JANDA, J.: D’Antisthène, auteur des successions des philosophes. In: *Listy Filologické* 89 (1966), pp. 341–364.
- KAKRIDIS, J. TH.: Caeneus. In: *Classical Review* 61 (1947) pp. 77–80.
- KERÉNYI K.: *Görög mitológia*. Budapest 1977. (ford. Kerényi Grácia)
- KÖVES-ZULAUF, TH.: *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*. Budapest 1995.
- KRAPPE, A. H.: Teiresias and the snakes. In: *American Journal of Philology* 49 (1928), pp. 267–275.
- KURFESS, A. – GAUGER, J. D.: *Sibyllinische Weissagungen*. Düsseldorf–Zürich 1998.
- LLEWELLYN–JONES, L.: A woman’s view? Dress, eroticism, and the ideal female body. In: LLEWELLYN–JONES, L. (ED.): *Women’s dress in the Ancient Greek world*. London 2002.
- LOVEJOY, A. O. – BOAS, G.: *Primitivism and Related Ideas in Antiquity*. New York 1965.
- LOZSÁDI K.: *Atopia és theogonia. A természet tévedései, avagy az istenek eredete*. Budapest 2007.
- LUDWICH, A.: Zu Phlegons Mirabilia c. 3. In: *Rheinisches Museum für Philologie* 41 (1886), pp. 627–628.
- LURKER, M.: *The Gods and Symbols of Ancient Egypt. An Illustrated Dictionary*. Norfolk 1980.
- MACBAIN, B.: *Prodigy and Expiation: A Study in Religion and Politics in Republican Rome*. Collection Latomus 177. Bruxelles 1982.
- MAGNELLI, E.: Su un passo di Flegonte di Tralle. In: *Rheinisches Museum für Philologie* 148/3–4 (2005). pp. 409–413.
- MAGYAR L. A.: Hermaphroditos. In: *Orvostörténeti Közlemények* 33/1–4 (1987). pp. 125–136.

- MARTELLI, F.: In margine a un frammento di Antistene. (*FGrHist* 257 F 36). In: *Rivista Storica dell' Antichità* 8 (1978), pp. 123–131.
- MAYOR, A.: *Az ókor régészei. Őslénytan a görög-római világban*. Debrecen 2002. (ford. Viczián Beáta)
- MCFARLAN, D. (ED.): *Guinness rekordok könyve 1989*. Budapest 1988. (ford. nincs jelölve)
- MESK, J.: Über Phlegons Mirabilia I-III. In: *Philologus* 80 (1925), pp. 298–311.
- MONTANARI, F. (ford. T. Heinze): Apollonios [8]. In: *DNP* 1. kötet, p. 880.
- MONTANARI, F. (ford. T. Heinze): Apollonios [9]. In: *DNP* 1. kötet, p. 881.
- MONTANARI, F. (ford. T. Heinze): Apollonios [11, Dyskolos]. In: *DNP* 1. kötet, p. 881-883.
- MOREL, W.: Zum Text des Phlegon von Tralles. In: *Philologische Wochenschrift* 54 (1934), pp. 171–176.
- MORGAN, J. R.: *Review of Phlegon of Tralles' Book of Marvels. Translated with an introduction and commentary by William Hansen*. <http://www.dur.ac.uk/Classics/histos/1998/morgan.html>
- MUSSO, O.: Sulla struttura del cod. Pal. gr. 398 e deduzioni storico letterarie. In: *Prometheus* 2 (1976), pp. 1–10.
- NAGY FALAKY, J.: Hierarchy, Heroes, and Heads: Indo European Structures in Greek Myth. In: EDMUNDS, L.: *Approaches to Greek Myths*. Baltimore 1990. pp. 199–231.
- NAGY L.: Die Typen von Totengeistern in der *de Anima* von Tertullian und in der frühkaiserzeitlichen Literatur. In: *Specimina Nova Universitatis Quinqueecclesiensis* 20 (2006), pp. 13–34.
- NAGY L.: *Kísértetek és kísértethit a koracsászárkori latin nyelvű történetírásban és politikai költészetben* (PhD értekezés tételei). Debrecen 2002.
- NÉMETH GY.: *A zsarnokok utópiája. Antik tanulmányok*. Budapest 1996.
- NÉMETH GY.: *A polisok világa*. Budapest 1999.
- NÉMETH GY.: *Karthágó és a só*. Budapest 2002.
- NÉMETH GY.: Hulladémon, ne légy engedetlen! In: *Ókor* 8/3–4 (2009), pp. 55–59.
- OGDEN, D.: *Greek and Roman Necromancy*. Princeton – Oxford 2004.
- OGDEN, D.: *Night's Black Agents. Witches, Wizards and the Dead in the Ancient World*. London 2008.

- OGDEN, D.: A war of witches at the court of Philip II? In: *Ancient Macedonia VII. Papers read at the seventh international symposium held in Thessaloniki, October 14–18, 2002*. Institute for Balkan Studies. Thessaloniki 2009. pp. 425–437.
- PAPP Z.: *Szülészeti genetika*. Budapest 1986.
- PAPP Z. (ED.): *A szüléset-nőgyógyászat tankönyve*. Budapest 2007.
- PARKE, H. W.: *Sibyls and Sibylline Prophecy in Classical Antiquity*. London – New York 1988.
- PATARICZA D.: Hérakleitos, a paradoxográfus élete. In: NÉMETH GY. (ED.): *Földreszállt mítoszok*. Szeged 2008. pp. 115–116.
- PATARICZA D.: Phlegon and the giants. In: *Kalendae. Studia sollemnia in memoriam Johannis Sarkady*. HPS 16. 2008. pp. 271–282.
- PARKE, H. W – WORMELL, D. E. W.: *The Delphic Oracle*. 1–2. kötet. Oxford 1956.
- PARKER, S.: *Őslények enciklopédiája*. Budapest 2006. (ford. Kordos László)
- PERETTI, A.: Una storia di fantasmi oracolanti. In: *Studi classici e orientali* 33 (1983), pp. 39–81.
- RATHMAYR, R.: *Zwillinge in der griechisch-römischen Antike*. Wenen 2000.
- ROHDE, E.: Zu den Mirabilia des Phlegon. In: *Rheinisches Museum für Philologie* N. F. 32 (1877), pp. 331–339.
- ROSE, H. J.: Antigone and the Bride of Corinth. In: *The Classical Quarterly*, 19/3-4 (1925), pp. 147–150.
- RZACH, A.: Sibyllen. In: *RE* 2/A2. kötet, pp. 2073–2183.
- SADLER, T. W.: *Orvosi embryologia*. Budapest 2006.
- SCHEPENS, G.: Ancient Paradoxography: Origin, Evolution, Production and Reception. Part I. The Hellenistic Period. In: PECERE, O. – STRAMAGLIA, A. (EDS.): *La letteratura de consumo nel mondo greco-latino*. Cassino 1996, pp. 373–410.
- SCHMID, W. – STÄHLIN, O. (EDS.): *Griechische Literatur*. 2/1. kötet. München 1931.
- SCHMIDT, P. L.: Phlegon. In: *DNP* 9. kötet, p. 906.
- SCHULZKI, H. J.: Masse. In: *DNP* 15/1. kötet, pp. 988–989.
- SMITH, W. (ED.): *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. Boston–London 1849. 2. kötet.
- STRAMAGLIA, A.: MAXATAΣ/MAXATHΣ: un ‘avatar’ dimenticato. In: *ZPE* 111, (1996) p. 68.

- STRAMAGLIA, A.: The textual transmission of ancient fantasy fiction: some case studies. In: HÖMKE, N. – BAUMBACH M. (ED.): *Fremde Wirklichkeiten: Literarische Phantastik und antike Literatur. Kalliope. Studien zur griechischen und lateinischen Poesie*, 6. Heidelberg 2006. pp. 289–310.
- VIDAL-NAQUET, P.: Les esclaves immortelles d'Athéna Ilias. In: *Le monde grec. Hommages à Claire Préaux*. Bruxelles 1975, pp. 496–507.
- VOULTSIADOU, E. – TATOLAS, A.: The fauna of Greece and adjacent areas. In: PAIPETIS, S. A. (ED.): *Science and technology in Homeric epics*. Berlin – Heidelberg 2008. pp. 307–310.
- WALDE, C.: Kentauren. In: *DNP* 6. kötet, pp. 413–415.
- WEBER, W.: *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*. Leipzig 1907.
- WENDLAND, P.: Antike Geister- und Gespenstergeschichten. In: SIEBS, T. (ED.): *Festschrift zur Jahrhundertfeier der Universität zu Breslau im Namen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*. Breslau 1911, pp. 9–32.
- WENSKUS, O.: Paradoxographoi. In: *DNP* 9. kötet, pp. 309–312.
- WESTERMANN, A.: *Paradoxographi Graeci*. Brunswig – London 1839 (U.ny.: Amsterdam 1963)
- WINKLER, J. J.: Lollianos and the Desperadoes. In: *JHS* 100 (1980), pp. 151–180.
- WINKLER, J. J.: *The constraints of desire: The anthropology of sex and gender in ancient Greece*. New York – London 1990.
- ZIEGLER, K.: Paradoxographoi. In: *RE* 18. kötet, pp. 1137–66.
- <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9C03EFDC163AF931A35757C0A96E958260> (2008. július 6.)
- <http://www.geographic.hu/index.php?act=napi&id=1592> (2008. július 6.)
- http://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/wine/leadpoisoning.html (2009. október 14.)
- <http://www.thefetus.net/page.php?id=1494> (2008. július 24.)
- http://index.hu/tudomany/2009/06/30/nem_kell_rettegnunk_a_fuzariumtol (2009. november 1.)
- http://paleodb.org/cgi-bin/bridge.pl?action=checkTaxonInfo&taxon_no=133602&is_real_user=1 (2009. december 1.)
- <http://bizarr.b13.hu/> (2009. december 22.)
- <http://vitalitas.hu/konyvek/babalex/blf.htm> (2010. január 4.)
- <http://incrediblebirths.homestead.com> (2010. február 5.)

- <http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1247889/Chinese-girl-9-gives-birth-health-baby-boy.html> (2010. május 25.)

3. Forráskiadások

- Apollodórosz: *Mitológia*. Budapest 1977. (ford. Horváth Judit)
- Appianosz: *Róma története* (ed. Németh György). Budapest 2008.
- Arrhianos: *Indiké*. (ford. Szendrei László). In: *Arrianos és az Indiké*. <http://kagylokurt.hu/kulturtortenet/muvelodestortenet/arrianos-es-az-indike-keszok.html> (2009. június 11.)
- Arisztotelész: *Politika*. Budapest é.n. (ford. Szabó Miklós)
- Aulus Gellius: *Attikai éjszakák*. Budapest 1968. (ford. Muraközy Gyula)
- BOLONYAI G. (ED.): *Philostratos: Hőstörténet*. (megjelenés előtt)
- BORZSÁK I. (ED.): *Római történeti chrestomathia*. Budapest 1963.
- Cicero: *A jóslásról*. Szeged 2005. (ford. és jegyz. Hoffmann Zsuzsanna)
- GRADVOHL E.: *Sóranosz*. Budapest 2006.
- Hérodotosz: *A görög-perzsa háború*. Budapest 2000. (ford., utószó és jegyzetek: Muraközy Gyula)
- Hésziodosz: *Istenek születése – Munkák és napok*. Budapest 1976. (ford. Devecseri Gábor)
- Hippokratész: *Válogatások a hippokratészi gyűjteményből*. Budapest 1991. (válogatta Havas László, ed. Kádár Zoltán)
- Homérosz: *Íliász, Odüsszeia, Homéroszi költemények*. Budapest 1967. (ford. Devecseri Gábor)
- KIRK, G. S. – RAVEN, J. E. – SCHOFIELD, M.: *A preszókratikus filozófusok*. Budapest 1998. (ford. Steiger Kornél és Csiszter Kálmán.)
- Titus Livius: *A római nép története a város alapításától*. 1–4. kötet. Budapest 1982. (ford. Kis Ferencné és Muraközy Gyula)
- Longosz: *Daphnisz és Chloé*. Budapest 1985. (ford. Détsy Mihály)
- Lukianosz: *Lukianosz összes művei*. 1–2. kötet. Budapest 1974.
- NÉMETH GY. (ED.): *Földreszállt mítoszok*. Szeged 2008.
- Ovidius: *Átváltozások*. Budapest 1982. (ford. Devecseri Gábor)

- Pauszanasz: *Görögország leírása*. 1–2. kötet. Budapest 2009. (ford. Muraközy Gyula, ed. Patay-Horváth András)
- Plinius: *Historia Naturalis* VII. könyv. Kozma Laura ford. (Készülő disszertáció)
- Plutarkhosz: *Iszisz és Oszirisz*. Budapest 1986. (ford., utószó és jegyzetek: W. Salgó Ágnes)
- Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. Budapest 1965. (ford. Máthé Elek)
- PREISENDANZ, K.: *Papyri Graecae Magicae*. 1–2. kötet. Leipzig 1928–1931.
- Suetonius: *Caesarok élete*. Budapest 1964. (ford. Kis Ferencné)
- Szent Ágoston: *Isten városáról*. 1–3. kötet. Budapest 2005–2006. (ford. Földváy Antal)
- Thesaurus Linguae Graecae Pilot CD Rom # C

Melléklet

ΠΡΟΚΛΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΛΥΚΙΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑ. (II.116.2-7.)

Καὶ τὸν κολοφῶνα τούτων ὑπάρχειν Φιλίννιον κατὰ τοὺς Φιλίππου βασιλεύσαντος χρόνους. εἶναι δὲ αὐτὴν θυγατέρα Δημοστράτου καὶ Χαριτοῦς τῶν Ἀμφιπολιτῶν νεόγαμον τελευτήσασαν· ἐγγάμητο δὲ Κρατερῷ. ταύτην δ' οὖν ἔκτῳ μηνὶ μετὰ τὸν θάνατον ἀναβιῶναι καὶ τινι νεανίσκῳ Μαχάτῃ, παρὰ τὸν Δαμόστρατον ἀφικομένῳ ἐκ Πέλλης τῆς πατρίδος, λάθρᾳ συνεῖναι διὰ τὸν πρὸς αὐτὸν ἔρωτα πολλὰς ἐφεξῆς νύκτας καὶ φωραθεῖσαν αὐθις ἀποθανεῖν, προειποῦσαν κατὰ βούλησιν τῶν ὑποχθονίων δαιμόνων αὐτῇ ταῦτα πεπρᾶχθαι, καὶ ὀρᾶσθαι πᾶσι νεκρὰν ἐν τῇ πατρῷᾳ προκειμένην οἰκίᾳ· καὶ τὸν πρότερον αὐτῆς δεξάμενον τὸ σῶμα τόπον ἀνορυχθέντα κενὸν ὀφθῆναι τοῖς οἰκείοις, ἐπ' αὐτὸν ἐλθοῦσιν δι' ἀπιστίαν τῶν γεγονότων· καὶ ταῦτα δηλοῦν ἐπιστολὰς τὰς μὲν παρὰ Ἰπάρχου, τὰς δὲ παρὰ Ἀρριδαίου γραφείσας τοῦ τὰ πράγματα τῆς Ἀμφιπόλεως ἐγκεχειρισμένου πρὸς Φίλιππον. καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐκ τῶν ἱστοριῶν.

ΦΛΕΓΟΝΤΟΣ ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ ΘΑΥΜΑΣΙΩΝ

1.1. <.....> εἰς τὸν ξενῶνα προσπορεύεται ταῖς θύραις, καὶ καιομένου τοῦ λύχνου καθημένην εἶδεν τὴν ἄνθρωπον παρὰ τῷ Μαχάτῃ. 1.2. οὐκ ἔτι δὲ καρτερήσασα πλείονα χρόνον διὰ τὸ θαυμαστὸν τῆς φαντασίας τρέχει πρὸς τὴν μητέρα, καὶ βοήσασα μεγάλη τῇ φωνῇ «Χαριτοῖ καὶ Δημόστρατε,» ὥτεο δεῖν ἀναστάντας ἐπὶ τὴν θυγατέρα αὐτοὺς μετ' αὐτῆς πορεύεσθαι· πεφηνέναι γὰρ ζῶσαν εἶναι τε μετὰ τοῦ ξένου διὰ τινὰ θεῖαν βούλησιν ἐν τῷ ξενῶνι.

1.3. τῆς δὲ Χαριτοῦς παράδοξον λόγον ἀκουούσης συνέβη τὴν ψυχὴν τὸ μὲν πρῶτον ἐκπλαγῇ γενομένην ἐκλυθῆναι διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀγγελίας καὶ διὰ τὴν ταραχὴν τῆς τροφοῦ, μετὰ μικρὸν δὲ μνησθεῖσαν τῆς θυγατρὸς κλαίειν, τὰ δὲ ἔσχατα καταγνῶναι τῆς πρεσβυτίδος μανίαν κελεύειν τε ἀπαλλάττεσθαι ἀπ' αὐτῆς ταχέως. 1.4. ὀνειδιζούσης δὲ τῆς τροφοῦ καὶ λεγούσης μετὰ παρρησίας, ὥς μὴν φρονεῖ τε καὶ ὑγίης ἐστίν, εἰ δὲ δι' ὄκνον οὐ βούλοιο τὴν ἰδίαν θυγατέρα ἰδεῖν, μόλις ἢ Χαριτῶ τὰ μὲν βιασθεῖσα ὑπὸ τῆς τροφοῦ, τὰ δὲ εἰδῆσαι βουλομένη τὸ συμβεβηκὸς παραγίνεται πρὸς τὰς θύρας τοῦ ξενῶνος· διὰ <δὲ> τὸ γεγονέναι πλείονα χρόνον, ὥς ἂν δευτέρως <ῶρας ἀπὸ τῆς> ἀγγελίας συντετελεσμένης, ὁπῆ ποτε ἦκεν ἢ Χαριτῶ.

1.5. διὸ συνέβαινεν ἐκείνους μὲν ἤδη ἀναπαύεσθαι. ἀνακύψασα δ' οὖν ἢ μήτηρ τὰ μὲν ἰμάτια καὶ τὸν τύπον τῆς ὄψεως ἐνόμιζεν ἐπιγινώσκειν, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐξετάσαι κατ' οὐδένα τρόπον δυναμένη τὴν ἡσυχίαν ὥτεο δεῖν ἔχειν· πρῶι γὰρ ἤλπιζεν ἀναστᾶσα καταλήψεσθαι τὴν ἄνθρωπον, ἐὰν δὲ ὑστερήσῃ, διερωτήσῃ τὸν Μαχάτην περὶ πάντων· οὐ γὰρ ἂν ποτε ψεύσασθαι τηλικαύτην πρᾶξιν ἐρωτώμενον αὐτὸν· διόπερ σιωπήσασα ἀπῆλθεν.

1.6. ὀρθρου δὲ γενομένου τὴν μὲν εἴτε διὰ θεῖαν βούλησιν εἴτε κατ' αὐτοματισμὸν λαθοῦσαν ἀπελθεῖν συνέβη, τὴν δὲ παραγινομένην διὰ τὴν ἀπόλυσιν δυσφορεῖν τῷ νεανίσκῳ, καὶ [τῷ ξένῳ] πάντα ἐξ ἀρχῆς ἐξηγησαμένην ἀξιοῦν περὶ τὰ γόνата περιπλεκομένην τοῦ Μαχάτου τὴν ἀλήθειαν εἰπεῖν μηδὲν ἀποκρυψάμενον.

1.7. ὁ δὲ νεανίσκος ἀγωνιάσας τὴν ἀρχὴν μὲν διεταράχθη, μόλις δὲ ποτε τὸ ὄνομα διεσάφησεν, ὅτι Φιλίννιον εἶη· καὶ τὴν ἀρχὴν διηγῆσατο τῆς εἰσόδου καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς ἐδήλωσεν ὅση εἶη, ὅτι λάθρᾳ τῶν γεννησάντων ἔφη παραγίνεσθαι πρὸς αὐτόν, τὰ τε ὑπολελειμμένα ὑπὸ τῆς ἀνθρώπου, βουλόμενος ποιῆσαι τὸ πρᾶγμα πιστόν, ἀνοίξας τὸν ῥίσκον ἐξαιρεῖ τὸν τε δακτύλιον τὸν χρυσοῦν, ὃν ἔλαβεν παρ' αὐτῆς, καὶ τὴν στηθοδεσμίδα, ἣν ἀπολελοῖπει τῇ πρότερον νυκτί.

1.8. ὥς δὲ εἶδεν ἡ Χαριτὼ τηλικαῦτα σημεῖα, ἀναβοᾷ καὶ διαρρήξασα ἑαυτῆς τὰ τε ἐνδύματα καὶ τὸ ἱμάτιον ἀπὸ τε τῆς κεφαλῆς ῥίψασα τὸν κεκρύφαλον πεσοῦσά τε εἰς τὴν γῆν καὶ περιχυθεῖσα τοῖς γνωρίσμασιν ἐξ ἀρχῆς ἐποίει τὸ πένθος. **1.9.** θεωρῶν δὲ ὁ ξένος τὸ γινόμενον καὶ πάντας ὄντας ὑπερπαθεῖς καὶ θρηνοῦντας, ὥσανεὶ νῦν μέλλοντας κατορύττειν τὴν ἄνθρωπον, συνεχεῖτο καὶ παρεκάλει δεόμενος παύσασθαι, ἐπαγγελλούμενος, ἐὰν παραγένηται, δείξειν αὐτήν. ἡ δὲ πεισθεῖσα καὶ ἐντειλαμένη αὐτῷ φροντίσαι μὴ παρέργως τῶν ἐπηγγελμένων ἀπελύθη πρὸς αὐτήν.

1.10. νυκτὸς δὲ ἐπιγενομένης καὶ τῆς ὥρας οὔσης, καθ' ἣν ἡ Φιλίννιον εἰώθει παραγίνεσθαι πρὸς αὐτόν, οἱ μὲν προσετήρουν εἰδῆσαι θέλοντες τὴν ἄφιξιν, ἡ δὲ ἦκεν. εἰσελθούσης δὲ κατὰ τὸν εἰθισμένον καιρὸν καὶ καθεζομένης ἐπὶ τὴν κλίνην, οὐδὲν προσποιηθεὶς ὁ Μαχάτης, ἐξετάσαι δὲ τὸ πρᾶγμα βουλόμενος, τὸ πλέον οὐ πιστεύων, εἰ νεκρᾷ πλησιάζοι, οὕτως ἐπιμελῶς παραγινομένης κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, ἔτι δὲ δειπνούσης μετ' αὐτοῦ καὶ συμπινούσης, ἀπίστως εἶχεν οἷς ἐκεῖνοι προήγγειλαν, ᾧ το δὴ νεκρορύκτας τινὰς διωρυχέειν τὸν τάφον καὶ πεπρακέναι τὰ ἱμάτια καὶ τὰ χρυσία τῷ πατρὶ τῆς ἀνθρώπου. βουλόμενος οὖν τὴν ἀκρίβειαν εἰδῆσαι πέμπει τοὺς παῖδας λάθρα καλοῦντας αὐτούς.

1.11. ταχέως δὲ παραγενομένων τοῦ τε Δημοστράτου καὶ τῆς Χαριτοῦς ἰδόντων τε αὐτήν καὶ γενομένων τὸ μὲν πρῶτον ἀφώνων τε καὶ ἐκπλαγῶν διὰ τὸ παράδοξον τῆς ὄψεως, ὕστερον δὲ ἀναβοησάντων μέγα καὶ περιπεσόντων τῇ θυγατρὶ, τότε ἡ Φιλίννιον τοσαῦτ' εἶπεν αὐτοῖς· «ὦ μῆτερ καὶ πάτερ, ὥς ἀδίκως ἐφθονήσατέ μοι μετὰ τοῦ ξένου ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας γενέσθαι ἐν τῇ πατρῷα οἰκίᾳ λυποῦσαν οὐδένα. τοιγαροῦν ὑμεῖς μὲν πενθήσετε ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν πολυπραγμοσύνην, ἐγὼ δὲ ἄπειμι πάλιν εἰς τὸν διατεταγμένον τόπον· οὐ γὰρ ἄνευ θείας βουλήσεως ἦλθον εἰς ταῦτα.» **1.12.** τοσαῦτα εἰποῦσα παραχρῆμα ἐγένετο νεκρά, ἐξετέτατό τε ἐπὶ τῆς κλίνης ἐμφανὲς τὸ σῶμα. τῆς δὲ μητρὸς περιχυθείσης καὶ τοῦ πατρὸς περὶ αὐτήν καὶ θορύβου πολλοῦ καὶ θρήνου κατὰ τὴν οἰκίαν γενομένου διὰ τὸ πάθος, ὥς ἀνηκέστου γεγονότος συμπτώματος ἅμα τε ἀπίστου θεάματος, ταχέως ἐγένετο διὰ πόλεως τὸ πρᾶγμα περιβόητον καὶ μοι προσηγγέλη.

1.13. τὴν μὲν οὖν νύκτα ἐκείνην διακατέσχον ἐγὼ τοὺς ὄχλους ἀθροιζομένους ἐπὶ τὴν οἰκίαν, εὐλαβηθεὶς μή τις εἴη νεωτερισμὸς διαδεδομένης τοιαύτης φήμης. **1.14.** ὄρθρου δὲ βαθέος πλήρες ἦν τὸ θέατρον. ῥηθέντων δὲ πάντων [τῶν] κατὰ μέρος ἔδοξεν πρῶτον εἰσελθεῖν ἐπὶ τὸν τάφον ἡμᾶς καὶ ἀνοίξαντας εἰδῆσαι, πότερον εἴη τὸ σῶμα ἐπὶ τῆς κλίνης ἢ κενὸν <τὸν> τόπον εὐρήσομεν· οὐδὲ γὰρ ἐξάμηνος <ἐπ>εγεγόνει τῷ θανάτῳ τῆς ἀνθρώπου. **1.15.** ἀνοιχθείσης δὲ ὑφ' ἡμῶν τῆς καμάρας, εἰς ἣν πάντες οἱ οἰκεῖοι μεταλλάξαντες ἐτίθεντο, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων κλινῶν ἐφάνη τὰ σώματα κείμενα, τῶν δὲ παλαιότερον τετελευτηκότων τὰ ὀστέα, ἐπὶ μόνῃς δὲ ἥς ἡ Φιλίννιον ἐτέθη καὶ συνέβη ταφῆναι εὐρομεν ἐπικείμενον τὸν δακτύλιον τὸν σιδηροῦν, ὃς ἦν τοῦ ξένου, καὶ τὸ χρυσόκλυστον ποτήριον, ἅπερ ἔλαβε παρὰ τοῦ Μαχάτου τῇ πρώτῃ τῶν ἡμερῶν.

1.16. θαυμάσαντες δὲ καὶ ἐκπλαγέντες εὐθέως παρεγενόμεθα πρὸς τὸν Δημόστρατον εἰς τὸν ξενῶνα ὀψόμενοι τὴν νεκράν, εἰ κατ' ἀλήθειαν ἐμφανὲς ἐστίν. ἰδόντες δὲ χαμαὶ κειμένην εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἠθροίζομεθα· τὰ γὰρ γεγονότα μεγάλα τε ἦν καὶ ἄπιστα. **1.17.** θορύβου δὲ ὄντος πανικοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ σχεδὸν οὐδενὸς δυναμένου κρῖναι τὰ πράγματα, πρῶτος Ὑλλος, ὁ νομιζόμενος παρ' ἡμῶν οὐ μόνον μάντις ἄριστος, ἀλλὰ καὶ οἰωνοσκόπος κομψὸς εἶναι, τὰ τε ἄλλα συνεωρακῶς ἐν τῇ τέχνῃ περιττῶς, ἀναστὰς ἐκέλευεν τὴν μὲν ἄνθρωπον κατακλείειν ἐκτὸς ὀρίων – οὐ γὰρ συμφέρειν ἔτι ταύτην ἐντὸς ὀρίων τεθῆναι εἰς γῆν – ἀποτροπιάσασθαι δὲ Ἑρμῆν Χθόνιον καὶ Εὐμενίδας, εἶτα οὕτω περικαθαίρεσθαι πάντας, ἀγνίσαι δὲ καὶ τὰ ἱερὰ καὶ ὅσα θεοῖς χθονίοις νομίζεται ποιῆσαι συνέτασεν. ἐμοὶ τε ἰδίᾳ εἶπεν περὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πραγμάτων θύειν τε Ἑρμῇ Δίῃ τε Ξενίῳ καὶ Ἄρει, καὶ συντελεῖν ταῦτα μὴ παρέργως.

1.18. ταῦτα δὲ ἀποφνημαμένου αὐτοῦ τὸ μὲν συνταχθὲν ἡμεῖς ἐπράττομεν, ὁ δὲ ξένος ὁ Μαχάτης, πρὸς ὃν παρεγένετο τὸ φάσμα, ὑπ' ἀθυμίας ἑαυτὸν ἐξήγαγεν τοῦ ζῆν. Ἐὰν οὖν σοι

φαίνεται περί τούτων γράφειν τῷ βασιλεῖ, ἐπίστευλον κάμοι, ἵνα καὶ τῶν σωμάτων τινὰ τῶν ιστορούντων τὰ κατὰ μέρος ἐξαποστείλω σοι. ἔρρωσο.

2.1. Ἰστορεῖ δὲ καὶ Ἰέρων ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἢ Ἐφέσιος καὶ ἐν Αἰτωλίας φάσμα γενέσθαι.

2.2. Πολύκριτος γάρ τις τῶν πολιτῶν ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ δήμου Αἰτωλάρχης, ἐπὶ τρία ἔτη τῶν πολιτῶν αὐτὸν ἀξιοσάντων διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐκ προγόνων καλοκαγαθίαν. ὢν δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ ἄγεται γυναῖκα Λοκρίδα, καὶ συγκοιμηθεὶς τρισὶν νυξὶ τῇ τετάρτῃ τὸν βίον ἐξέλιπεν.

2.3. ἡ δὲ ἄνθρωπος ἔμενεν ἐν τῇ οἰκίᾳ χηρεύουσα, ἡνίκα δὲ ὁ τοκετὸς ἤπειγεν, τίκει παιδίον αἰδοῖα ἔχον δύο, ἀνδρεῖόν τε καὶ γυναικεῖον, καὶ τὴν φύσιν θαυμαστῶς διηλλαγμένον· τὰ μὲν ἄνω τοῦ αἰδοίου ὅλως σκληρά τε καὶ ἀνδρώδη ἦν, τὰ δὲ περὶ τοὺς μηροὺς γυναικεῖα καὶ ἀπαλότερα.

2.4. ἐφ' ᾧ καταπλαγέντες οἱ συγγενεῖς ἀπήνεγκαν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸ παιδίον καὶ συναγαγόντες ἐκκλησίαν ἐβουλευόντο περὶ αὐτοῦ, θύτας τε καὶ τερατοσκόπους συγκαλέσαντες. τῶν δὲ οἱ μὲν ἀπεφήναντο διάστασιν τινα τῶν Αἰτωλῶν καὶ Λοκρῶν ἔσεσθαι – κερωρίσθαι γὰρ ἀπὸ μητρὸς οὐσῆς Λοκρίδος καὶ πατρὸς Αἰτωλοῦ – οἱ δὲ δεῖν ὥντο τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα ἀπενέγκοντας εἰς τὴν ὑπερορίαν κατακαῦσαι.

2.5. ταῦτα δὲ αὐτῶν βουλευομένων ἐξαίφνης φαίνεται ὁ Πολύκριτος ὁ προτεθνηκὼς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πλησίον τοῦ τέκνου ἔχων ἐσθῆτα μέλαιναν. 2.6. τῶν δὲ πολιτῶν καταπλαγέντων ἐπὶ τῇ φαντασίᾳ καὶ πολλῶν εἰς φυγὴν τραπομένων παρεκάλεσε τοὺς πολίτας θαρρεῖν καὶ μὴ ταράττεσθαι ἐπὶ τῷ γεγονότι φάσματι. ἐπεὶ δὲ ἔληξε τὸ πλεόν τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς, ἐφθέγξατο λεπτῇ τῇ φωνῇ τάδε· «ἐγὼ, ἄνδρες πολῖται, τῷ μὲν σώματι τέθηκα, τῇ δὲ εὐνοίᾳ καὶ τῇ χάριτι <τῇ> πρὸς ὑμᾶς ζῶ. καὶ νῦν πάρεμι <ὑμῖν> παραιτησάμενος τοὺς κυριεύοντας τῶν κατὰ γῆν ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῷ ὑμετέρῳ. παρακαλῶ τοῖνυν ὑμᾶς πολίτας ὄντας ἑμαυτοῦ μὴ ταράττεσθαι μηδὲ δυσχεραίνειν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ γεγονότι φάσματι. δέομαι δὲ ὑμῶν ἀπάντων, κατευχόμενος πρὸς τῆς ἐκάστου σωτηρίας, ἀποδοῦναί μοι τὸ παιδίον τὸ ἐξ ἐμοῦ γεγεννημένον, ὅπως μηδὲν βίαιον γένηται ἄλλο τι βουλευσαμένων ὑμῶν, μηδ' ἀρχὴ πραγμάτων δυσχερῶν καὶ χαλεπῶν διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ φιλονεικίαν ὑμῖν γένηται. οὐ γὰρ ἐνδέχεται μοι περιδεῖν κατακαυθὲν τὸ παιδίον ὑφ' ὑμῶν διὰ τὴν τῶν ἐξαγγελλόντων ὑμῖν μάντεων ἀποπληξίαν. συγγνώμην μὲν οὖν ὑμῖν ἔχω, ὅτι τοιαύτην ὄψιν ἀπροσδόκητον ἑωρακότες ἀπορεῖτε πῶς ποτε τοῖς παροῦσι πράγμασιν ὀρθῶς χρήσεσθε. εἰ μὲν οὖν ἐμοὶ πεισθήσεσθε ἀδεῶς, τῶν παρόντων φόβον καὶ τῶν ἐπερχομένων κακῶν ἔσεσθε ἀπηλλαγμένοι. εἰ δὲ ἄλλως πῶς τῇ γνώμῃ προσπεσεῖσθε, φοβοῦμαι περὶ ὑμῶν μήποτε εἰς ἀνηκέστους συμφορὰς ἀπειθοῦντες ἡμῖν ἐμπέσητε. ἐγὼ μὲν οὖν διὰ τὴν ὑπάρχουσαν εὐνοίαν ὅτ' ἔζων καὶ νῦν ἀπροσδοκῆτως παρὼν προείρηκα τὸ συμφέρον ὑμῖν. ταῦτ' οὖν ὑμᾶς ἀξίῳ μὴ πλείω με χρόνον παρέλκειν, ἀλλὰ βουλευσαμένους ὀρθῶς καὶ πεισθέντας τοῖς εἰρημένοις ὑπ' ἐμοῦ δοῦναί μοι μετ' εὐφημίας τὸ παιδίον. οὐ γὰρ ἐνδέχεται μοι πλείονα μηκύνειν χρόνον διὰ τοὺς κατὰ γῆν ὑπάρχοντας δεσπότας.»

2.7. ταῦτα δὲ εἰπὼν ἡσυχίαν ἔσχεν ἐπ' ὀλίγον, καταδοκῶν ποῖαν ποτὲ ἐξοίσουσιν αὐτῷ γνώμην περὶ τῶν ἀξιουμένων. τινὲς μὲν οὖν ὥντο δεῖν ἀποδοῦναι τὸ παιδίον καὶ ἀφοσιώσασθαι τό τε φάσμα καὶ τὸν ἐπιστάντα δαίμονα, οἱ δὲ πλεῖστοι ἀντέλεγον, μετὰ ἀνέσεως δεῖν βουλευσάσθαι φάσκοντες, ὥς ὄντος μεγάλου τοῦ πράγματος καὶ οὐ τῆς τυχούσης αὐτοῖς ἀπορίας.

2.8. συνιδὼν δὲ αὐτοὺς οὐ προσέχοντας, ἀλλ' ἐμποδίζοντας αὐτοῦ τὴν βούλησιν, ἐφθέγξατο αὐθις τάδε· «ἀλλ' οὖν γε, ὦ ἄνδρες πολῖται, ἐὰν ὑμῖν συμβαίνει τι τῶν δυσχερεστέρων διὰ τὴν ἀβουλίαν, μὴ ἐμὲ αἰτιάσθε, ἀλλὰ τὴν τύχην τὴν οὕτως ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑμᾶς ποδηγοῦσαν, ἥτις ἐναντιουμένη κάμοι παρανομεῖν ἀναγκάζει με εἰς τὸ ἴδιον τέκνον.»

2.9. τοῦ δὲ ὄχλου συνδραμόντος καὶ ἔριν περὶ [τὴν ἄρσιν] τοῦ τέρατος ἔχοντος, ἐπιλαβόμενος τοῦ παιδίου καὶ τοὺς πλείστους αὐτῶν ἀνείρξας ἰταμώτερον διέσπασέ τε αὐτὸ καὶ ἥσθιε. 2.10. κραυγῆς δὲ γενομένης καὶ λίθων ἐπ' αὐτὸν ἐκρίπτομένων ὑπελάμβανον τροπὴν αὐτοῦ

ποιήσασθαι. ὁ δὲ ἄπληκτος ὢν ὑπὸ τῶν λίθων τὸ σῶμα πᾶν παιδίου κατανάλωσε πλὴν τῆς κεφαλῆς καὶ αὐτίκα ἀφανὴς ἐγένετο.

2.11. δυσφορούντων δ' αὐτῶν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ ἐν ἀπορίᾳ καθεστηκότων οὐ τῇ τυχούσῃ, βουλομένων τε ἀποστεῖλαι εἰς Δελφούς, φθέγγεται ἡ κεφαλὴ τοῦ παιδίου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κειμένη καὶ λέγει χρησμῶ τὰ ἀποβησόμενα·

ὦ πολυύμνητον ναίων χθόνα λαὸς ἀπείρων,
μὴ στεῖχ' ἐς Φοῖβου τέμενος ναόν τε θυώδη·
οὐ γάρ σοι καθαφαὶ χέρες αἵματος αἰθέρ' ἔχουσιν,
ἀλλὰ μύσος προπάροιθε ποδῶν ἔντοσθε κελεύθου.
φράζεο δ' ἐξ ἐμέθεν, τρίποδος δ' ἀπόειπε κέλευθον·
μαντοσύνης πᾶσαν γὰρ ἐφετμὴν σοι καταλέξω.
ἥματι γὰρ τούτῳ περιτελλομένου ἐνιαυτοῦ
ῥίσται πᾶσιν θάνατος, ψυχὰι δὲ βίονται
Λοκρῶν Αἰτωλῶν τ' ἀναμιξ βουλῇσιν Ἀθήνης.
οὐδ' ἀναπαύλησις κακοῦ ἔσσεται οὐδ' ἡβαιόν·
ἤδη γὰρ ψακάδες φόνιαι κατὰ κρᾶτα κέχυνται,
νῦξ δ' ἐπὶ πάντα κέκευθε, μέλας δ' ἐπιδέδρομεν αἶθρη.
αὐτίκα νῦξ δ' ἔρεβος πᾶσαν κατὰ γαῖαν ὄρωρεν,
χῆροι δ' οἴκοι πάντες ἐπ' οὐδεὶ γυῖα κλινούσιν,
οὐδὲ γυνὴ πένθος ποτὲ λείψεται, οὐδέ νυ παῖδες
ἂν μεγάρους γοόωσι, φίλους πατέρας περιφύντες·
τοῖον γὰρ τόδε κῦμα κατέδραμε πᾶσι κατ' ἄκρης.
αἱ αἱ πατρίδ' ἐμὴν αἰεὶ στένω αἰνὰ παθοῦσαν
μητέρα τ' αἰνοτάτην, ἣν ὕστερον ἔκλυσεν αἰών.
νώνυμνόν τε θεοὶ γένεσιν θήσουσιν ἅπαντες
Λοκρῶν τ' Αἰτωλῶν θ' ὅ τί που καὶ σπέρμα λίποιτο,
οὐνεκ' ἐμὴν κεφαλὴν λίποι αἰών, οὐδέ νυ πάντα
σώματος ἠφάνικεν μέλε' ἄκριτα, λείπε δὲ γαῖαν.
ἀλλ' ἄγ' ἐμὴν κεφαλὴν θέμεν' ἠοῖ φαινομένηφι,
μηδὲ θ' ὑπὸ ζοφερὴν γαῖαν κατακρυπτέμεν ἔνδον·
αὐτοὺς δὲ προλιπόντας ἐὼν χῶρον μετόπισθεν
στείχειν εἰς ἄλλον χῶρον καὶ λαὸν Ἀθήνης,
εἴ τινά που θανάτοιο λύσιν κατὰ μοῖραν ἔλησθε.

2.12. ἀκούσαντες δὲ οἱ Αἰτωλοὶ τοῦ χρησμοῦ, γυναῖκας μὲν καὶ τὰ νήπια τέκνα τοὺς τε ὑπεργήρως ὑπεξέθεντο οὗ ἕκαστος ἐδύνατο, αὐτοὶ δὲ ἔμενον караδοκοῦντες τὸ ἀποβησόμενον. καὶ συνέβη τῷ ἐξῆς ἔτει Αἰτωλοῖς καὶ Ἀκαρνᾶσι συστῆναι πόλεμον καὶ φθορὰν πολλὴν ἐκατέρων γενέσθαι.

3.1. Ἰστορεῖ δὲ καὶ Ἀντισθένης, ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος, Ἀκείλιον Γλαβρίωνα τὸν ὕπατον μετὰ πρεσβευτῶν Πορκίου Κάτωνος καὶ Λουκίου Οὐαλερίου Φλάκκου παραταξάμενον Ἀντιόχῳ ἐν Θερμοπύλαις γενναίως τε ἀγωνισάμενον βιάσασθαι ρίψαι μὲν τὰ ὄπλα τοὺς μετ' Ἀντιόχου, αὐτὸν δὲ τὰ μὲν πρῶτα εἰς Ἑλάτειαν μετὰ πεντακοσίων ὑπασπιστῶν φυγεῖν, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν εἰς Ἑφesson ἀναγκάσαι ὑπεξελθεῖν. **3.2.** ὁ δὲ Ἀκείλιος Κάτωνα μὲν εἰς Ῥώμην ἀπέστειλεν ἀπαγγελοῦντα τὴν νίκην, αὐτὸς δὲ ἐπ' Αἰτωλοὺς καθ' Ἡράκλειαν ἐστράτευσεν, ἣν ἐξ εὐμαροῦς ἔλαβεν.

3.3. ἐν δὲ τῇ παρατάξει τῇ γενομένῃ πρὸς Ἀντιόχον ἐν Θερμοπύλαις ἐπιφανέστατα σημεῖα ἐγένετο Ῥωμαίοις. ἀποσφαλέντος γὰρ Ἀντιόχου καὶ φυγόντος τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ἐγίνοντο οἱ Ῥωμαῖοι περὶ ἀναίρεσιν τῶν ἐκ τῆς σφετέρως δυνάμεως πεπτωκότων καὶ περὶ συλλογὴν λαφύρων τε καὶ σκύλων καὶ αἰχμαλώτων.

3.4. Βούπλαγος δέ τις, τῶν ἀπὸ Συρίας ἱπάρχης, τιμώμενος παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἀντιόχῳ, ἔπese καὶ αὐτὸς γενναίως ἀγωνισάμενος, ἀναιρουμένων δὲ τῶν Ῥωμαίων πάντα τὰ σκῦλα καὶ μεσοῦσης τῆς ἡμέρας ἀνέστη ὁ Βούπλαγος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἔχων τραύματα δέκα δύο, καὶ παραγενόμενος εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἀνείπε λεπτῇ τῇ φωνῇ τοῦσδε τοὺς στίχους·

παῦσαι σκυλεύων στρατὸν Ἄιδος εἰς χθόνα βάντα·
ἦδη γὰρ Κρονίδης νεμεσᾷ Ζεὺς μέρμερα λεύσσων,
μηνίει δὲ φόνῳ στρατιᾶς καὶ σοῖσιν ἐπ' ἔργοις,
καὶ πέμψει φύλον θρασυκάρδιον εἰς χθόνα τὴν σὴν,
οἱ σ' ἀρχῆς παύσουσιν, ἀμείψῃ δ' οἷά γ' ἔρεξας.

3.5. παραχθέντες δὲ οἱ στρατηγοὶ ἐπὶ τοῖς ῥηθεῖσιν διὰ ταχέων συνήγαγον τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἐβουλευόντο περὶ τοῦ γεγονότος φάσματος. ἔδοξεν οὖν τὸν μὲν Βούπλαγον παραχρῆμα μετὰ τὰ λεχθέντα ἔπη ἀποπνεύσαντα κατακαύσαντας θάψαι, καθαρμὸν δὲ ποιήσαντας τοῦ στρατοπέδου θῦσαι Διὶ Ἀποτροπαίῳ καὶ πέμψαι εἰς Δελφοὺς ἐρωτήσοντας τὸν θεόν τί χρὴ ποιεῖν.

3.6. παραγενομένων δὲ Πυθῶδε τῶν θεωρῶν καὶ πυνθανομένων τί ποιητέον, ἀνείπεν ἡ Πυθία τόνδε τὸν χρησμόν·

ἴσχεο νῦν, Ῥωμαῖε, δίκη δέ τοι ἔμμονος ἔστω,
μὴ σοι ἐφορμήσῃ Παλλὰς πολὺ φέρτερον Ἄρη
χηρώσῃ τ' ἀγοράς· σὺ δέ, νήπιε, πολλὰ μογήσας
ἵξαι ἐς χώραν τὴν σὴν πολὺν ὄλβον ὀλέσσας.

3.7. ἀκούσαντες οὖν τοῦ λόγου τούτου, τὸ μὲν ἐπιστρατεῦσαι ἐπὶ τινα τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικούντων ἀπέγνωσαν τὸ παράπαν, ἀναζεῦξαντες δὲ ἀπὸ τοῦ προειρημένου τόπου παρεγένοντο ἐπὶ Ναύπακτον τῆς Αἰτωλίας, οὗ ἐστὶν ἱερὸν κοινὸν τῶν Ἑλλήνων, εὐτρέπιζόν τε θυσίας δημοτελεῖς ἀπαρχάς τε ἐξ ἔθους.

3.8. τούτων δὲ ἐπιτελουμένων ὁ στρατηγὸς Πόπλιος ἐμμανὴς γενόμενος καὶ παράφρων ἀποφθέγγεται πολλὰ τινα ἐνθουσιωδῶς, τὰ μὲν ἐν μέτρῳ, ἐστὶν δ' ἃ καὶ καταλογάδην. διαγγελθέντος δὲ τῷ πλήθει τοῦ πράγματος συνέθεον πάντες πρὸς τὴν σκηνὴν τοῦ Ποπλίου, ἅμα μὲν ὑπαγωνιῶντες καὶ ἐκπεπληγμένοι ἐπὶ τῷ τὸν κράτιστον αὐτῶν καὶ δυνάμενον ἀφηγεῖσθαι μετ' ἐμπειρίας ἡτυχηκεῖν, ἅμα δὲ ἀκοῦειν βυλόμενοι τὰ λεγόμενα, ὥστε τινὰς αὐτῶν πιεσθέντα βιαιότερον ἀποπνιγῆναι. τὰ μὲν οὖν ἐν μέτρῳ ῥηθέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἐτι ὄντος ἐν τῇ σκηνῇ, ἐστὶν τάδε·

ὦ πατρίς, οἷόν σοι λυγρὸν φέρει Ἄρη Ἀθήνη,
ἡνίκα πορθήσας Ἀσίην πολύολβον ἵκηται
Ἰταλίην ἐς γαῖαν εὐστεφάνους τε πόλης
Θρινακίης νήσου πολυηράτου, ἣν κτίσατο Ζεὺς.
ἦξει γὰρ στρατιὴ πολυφέρτατος, ὀβριμόθυμος,
τηλόθεν ἐξ Ἀσίας, ὅθεν ἡλίου ἀντολαί εἰσιν,
καὶ βασιλεὺς διαβὰς στεινὸν πόρον Ἑλλησπόντου
ὄρκια πιστὰ τεμεῖ πρὸς κοίραν Ἠπειρώτην·
ἦξει δ' Αὐσονίην στρατιὴν ἀνάρητον ἀγείρας
πάντοθεν ἔκ τ' Ἀσίας ἢ δ' Εὐρώπης ἐρατεινῆς,
καὶ σε δαμᾷ, χήρους δ' οἴκους καὶ τείχεα θήσει,
δουλοσύνην δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐλεύθερον ἡμᾶρ ἀπούρας
τεύξει μήνιδος οὐνεκ' Ἀθηναίης μεγαθύμου.

3.9. ἀνειπὼν δὲ τοὺς στίχους τούτους ὥρμησεν ἐκ τῆς σκηνῆς ἐν χιτῶνι καὶ ἀπεφθέγγετο καταλογάδην τάδε· «μηνύομεν, ὦ ἄνδρες στρατιῶται καὶ πολῖται, διαβάντας ἐκ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν νικῆσαι ὑμᾶς τὸν βασιλέα Ἀντίοχον ναυμαχήσαντάς τε καὶ πεζῇ παραταξαμένους, κυριεῦσαι δὲ τῆς ἐπίταδε τοῦ Ταύρου χώρας πάσης καὶ τῶν πόλεων τῶν ἐκτισμένων ἐν αὐτῇ, ἐκβαλόντας τὸν Ἀντίοχον εἰς Συρίαν· ταύτην δὲ παραδοθῆναι καὶ τὰς πόλεις τοῖς Ἀττάλου υἱοῖς, Γαλάτας τε τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ Ἀσίᾳ παραταξαμένους πρὸς

ὕμᾱς ἡσσηθῆναι, τῶν τε γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ τῆς ἀποσκευῆς πάσης κυριεῦσαι ὕμᾱς καὶ ἀγαγεῖν εἰς τὴν Εὐρώπην· τοὺς δὲ κατοικοῦντας ἐν τῇ Εὐρώπῃ τὴν παραλίαν Θρᾶκας τῆς τε Προποντίδος καὶ Ἑλλησπόντου ἀναλύουσιν ὑμῖν ἀπὸ τῆς στρατείας ἐπίθεσιν ποιήσασθαι περὶ τὴν τῶν Αἰνίων χώραν καὶ τινὰς διαφθείραντας ἀφελέσθαι μέρος τι τῆς προνομῆς· δημωθέντων δὲ τῶν ἄλλων καὶ κομισθέντων εἰς Ῥώμην ἔσεσθαι συνθήκας πρὸς βασιλέα Ἀντίοχον, ἐφ' ᾧ χρήματα μὲν εἰσίοισι καὶ χώρας τινὸς ἀποστήσεται.»

3.10. ἀναγορεύσας δὲ ταῦτα ἀνεκεκράγει μεγάλη τῇ φωνῇ λέγων τάδε· «ἐκ τῆς Ἀσίας ὁρῶ διαβαινούσας δυνάμεις χαλκοστέρνους καὶ βασιλέας ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους καὶ ἔθνη παντοδαπὰ ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, ἵππων τε κτύπον δοράτων τε ψόφον καὶ φόνον αἱματόφυρτον λεηλασίαν τε δεινὴν πτώσεις τε πύργων καὶ τειχῶν κατασκαφὰς ἐρημίαν τε χθονὸς ἀμύθητον.» **3.11.** ταῦτα δὲ εἰπὼν ἔλεξεν αὐθις ἐν ἔπεσι τάδε·

ἦνίκα Νησαῖοι χρυσάμπυκες ἀργέται ἵπποι
βῶσιν ἐπὶ χθόνα διᾶν, ἐὴν προλιπόντες ἐφέδρην
– οὓς ποτ' ἐν ἄστει τεῦξε Συρηκοσίων πολυόλβων
δαίδαλος Ἡετίων, φιλήν πολυήρατον αὔξων,
δαῖτ' ἐπὶ χαλκείῃ, δεσμοῖς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἱάλλεν
χρύσειον, ἐν δ' αὐτὸν πᾶσιν Ὑπερίονος υἱὸν
ἥρμοσεν ἀκτίνεσσι καὶ ὄμμασι μαρμαίροντα –
καὶ τότε σοί, Ῥώμη, χαλέπ' ἄλγεα πάντα τελεῖται.
ἦξει γὰρ στρατὸς εὐρύς, ὃ σου χθόνα πᾶσαν ὀλέσσει,
χηρώσει δ' ἀγοράς, ἄστη δέ τε πυρπόλα θήσει,
αἶματι δὲ πλήσει ποταμούς, πλήσει δὲ καὶ Ἄϊδην,
δουλοσύνην τ' οἰκτρήν, στυγερήν, ἀτέκμαρτον ἐφήσει.
οὐδὲ γυνὴ πόσιν ὄν γ' ὑποδέξεται ἐκ πολέμοιο
νοστήσαντ', Αἴδης δὲ καταχθόνιος, μελανείμων
ἔξει ἐνὶ φθιμένοισιν ὁμοῦ τέκνα μητρὸς ἀπούρας,
Ἄρης δ' ἄλλοδαπὸς περιθήσει δούλιον ἡμαρ.

3.12. ἀποφθεγζάμενος δὲ ταῦτα ἐσιώπησεν καὶ πορευθεὶς ἔξω τοῦ στρατοπέδου ἀνέβη ἐπὶ τινὰ δρυῖν. ἐπακολουθήσαντος δὲ τοῦ ὄχλου προσεκαλέσατο αὐτοὺς καὶ εἶπε τάδε· «ἐμοὶ μὲν, ὧ ἄνδρες Ῥωμαῖοι καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται, καθήκει τελευτήσαντι ὑπὸ λύκου πυρροῦ εὐμεγέθους καταβρωθῆναι ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὑμεῖς δὲ τὰ ρηθέντα ὑπ' ἐμοῦ γινώσκετε συμβησόμενα ὑμῖν πάντα, τεκμηρίοις χρώμενοι τῇ νῦν ἐσομένη ἐπιφανείᾳ τοῦ θηρίου τε καὶ τῇ ἐμῇ ἀναιρέσει, ὅτι ἀληθῆ εἶρηκα ἕκ τινος θείας ὑποδείξεως.» τοσαῦτα δὲ εἰπὼν ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἀποστῆναι καὶ μηδένα κωλύσαι τὸ θηρίον προσελθεῖν φάσκων, ἐὰν ἀποστρέψωσιν, οὐ συνοίσειν αὐτοῖς.

3.13. ποιήσαντος δὲ τοῦ πλήθους τὸ προσταχθὲν οὐκ εἰς μακρὰν παραγίνεται ὁ λύκος. ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Πόπλιος κατέβη ἀπὸ τῆς δρυὸς καὶ ἔπεσεν ὕπτιος, ὁ δὲ λύκος ἀνασχίσας αὐτὸν κατεδαίνυτο πάντων ὁρώντων. ἀναλώσας δὲ τὸ σῶμα αὐτοῦ πλὴν τῆς κεφαλῆς ἐτράπετο εἰς τὸ ὄρος.

3.14. προσελθόντος δὲ τοῦ ὄχλου καὶ βουλομένου ἀνελέσθαι τὰ ἀπολελειμμένα κτερίσαι τε αὐτὸν νομίμως, ἡ κεφαλὴ κειμένη ἐπὶ τῆς γῆς ἀνεῖπε τοὺς στίχους τοιούτους·

μὴ ψαῦ' ἡμετέρης κεφαλῆς· οὐ γὰρ θέμις ἐστίν,
οἷσιν Ἀθηναίῃ χόλον ἄγριον ἐν φρεσὶ θῆκεν,
ἄπτεσθαι θείοιο καρήατος· ἀλλὰ πέπαυσο
μαντοσύνην τ' ἐπάκουσον, ἀληθέα ἥπερ ἐρῶ σοι.
ἦξει γὰρ χθόνα τήνδε πολὺς καὶ καρτερὸς Ἄρης,
ὃς λαὸν μὲν ἔνοπλον ὑπὸ σκότον Αἴδι πέμψει,
ρήξει δ' αὖ λιθίνους πύργους καὶ τείχεα μακρά,
ὄλβον δ' ἡμέτερον καὶ νήπια τέκν' ἀλόχους τε
μάρψας εἰς Ἀσίην ἄξει διὰ κῦμα περήσας.

ταῦτά σοι εἶρηκεν νημερτέα Φοῖβος Ἀπόλλων
Πύθιος, ὃς μοι ἐὼν κρατερὸν θεράποντ' ἐπιπέμψας
ἤγαγεν εἰς μακάρων τε δόμους καὶ Περσεφονείης.

3.15. ἀκούσαντες δὲ τῶν ἐπῶν τούτων οὐ μετρίως ἐταράχθησαν, ἰδρυσάμενοί τε ναὸν Ἀπόλλωνος Λυκίου καὶ βωμόν, οὐπὲρ ἔκειτο ἡ κεφαλὴ, ἐνέβησαν εἰς τὰς ναῦς καὶ ἀπέπλεον ἕκαστος ἐπὶ τὰς ἐαυτῶν πατρίδας. καὶ συνέβη ἅπαντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ποπλίου ρηθέντα γενέσθαι.

4.1. Ἰστορεῖ δὲ Ἡσίοδος καὶ Δικαίαρχος καὶ Κλέαρχος καὶ Καλλίμαχος καὶ ἄλλοι τινὲς περὶ Τειρεσίου τάδε. Τειρεσίαν τὸν Εὐήρους ἐν Ἀρκαδίᾳ [ἄνδρα ὄντα] ἐν τῷ ὄρει τῷ ἐν Κυλλήνῃ ὄφεις ἰδόντα ὀχεύοντας τρῶσαι τὸν ἕτερον καὶ παραχρῆμα μεταβαλεῖν τὴν ιδέαν· γενέσθαι γὰρ ἐξ ἀνδρὸς γυναῖκα καὶ μιχθῆναι ἀνδρὶ. 4.2. τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος αὐτῷ χρήσαντος ὥς, ἐὰν τηρήσας ὀχεύοντας ὁμοίως τρώσῃ τὸν ἕνα, ἔσται οἶος ἦν, παραφυλάξαντα τὸν Τειρεσίαν ποιῆσαι τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ρηθέντα καὶ οὕτως κομίσασθαι τὴν ἀρχαίαν φύσιν. 4.3. Διὸς δὲ ἐρίσαντος Ἥρα καὶ φαμένου ἐν ταῖς συνουσίαις πλεονεκτεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀνδρὸς τῇ τῶν ἀφροδισίων ἡδονῇ, καὶ τῆς Ἥρας φασκούσης τὰ ἐναντία, δόξαι αὐτοῖς μεταπεμψαμένοις ἔρεσθαι τὸν Τειρεσίαν διὰ τὸ τῶν τρόπων ἀμφοτέρων πεπειρᾶσθαι. τὸν δὲ ἐρωτώμενον ἀποφύνασθαι, διότι μοιρῶν οὐσῶν δέκα τὸν ἄνδρα τέρπεσθαι τὴν μίαν, τὴν δὲ γυναῖκα τὰς ἐννέα. 4.4. τὴν δὲ Ἥραν ὀργισθεῖσαν κατανύξαι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ποιῆσαι τυφλόν, τὸν δὲ Δία δωρήσασθαι αὐτῷ τὴν μαντικὴν καὶ βιοῦν ἐπὶ γενεὰς ἐπτά.

5.1. Οἱ αὐτοὶ ἱστοροῦσιν κατὰ τὴν Λαπίθων χώραν γενέσθαι Ἐλάτῳ τῷ βασιλεῖ θυγατέρα ὀνομαζομένην Καινίδα. 5.2. ταύτῃ δὲ Ποσειδῶνα μιγέντα ἐπαγγείλασθαι ποιῆσειν αὐτῇ ὃ ἂν ἐθέλῃ, τὴν δὲ ἀξιώσασαι μεταλλάξαι αὐτὴν εἰς ἄνδρα ποιῆσαί τε ἄτρωτον. 5.3. τοῦ δὲ Ποσειδῶνος κατὰ τὸ ἀξιώθην ποιήσαντος μετονομασθῆναι Καινέα.

6.1. Καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ τῇ πρὸς Μαϊάνδρῳ ποταμῷ ἐγένετο ἀνδρόγυνος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀντιπάτρου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Μάρκου Βινικίου καὶ Τίτου Στατιλίου Ταύρου, τοῦ Κουρβίνου ἐπικληθέντος. 6.2. παρθένος γὰρ γονέων ἐπισήμων τρισκαιδεκαέτις ὑπάρχουσα ὑπὸ πολλῶν ἐμνηστεύετο, οὐσα εὐπρεπής. ὥς δ' ἐνεγυήθη ᾧ οἱ γονεῖς ἐβούλοντο, ἐνστάσης τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου προΐεναι τοῦ οἴκου μέλλουσα αἰφνιδίως πόνου ἐμπεσόντος αὐτῇ σφοδροτάτου ἐξεβόησεν. 6.3. ἀναλαβόντες δ' αὐτὴν οἱ προσήκοντες ἐθεράπευον ὥς ἀλγήματα ἔχουσιν κοιλίας καὶ στρόφους τῶν ἐντός· τῆς δὲ ἀλγηδόνης ἐπιμενούσης τρισὶν ἡμέραις ἐξῆς ἀπορίαν τε πᾶσι τοῦ πάθους ποιούντος, τῶν πόνων οὔτε νυκτὸς οὔτε ἡμέρας ἐνδοσιν λαμβανόντων, καίτοι πᾶσαν μὲν θεραπείαν αὐτῇ προσφερόντων <τῶν> ἐν τῇ πόλει ἰατρῶν, μηδεμίαν δὲ τοῦ πάθους δυναμένων αἰτίαν εὑρεῖν, τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν περὶ τὸν ὄρθρον μείζονα τῶν πόνων ἐπίδοσιν λαμβανόντων, σὺν μεγάλῃ οἰμωγῇ ἀνακραγούσης, ἄφνω αὐτῇ ἀρσενικὰ μόρια προέπεσεν, καὶ ἡ κόρη ἀνὴρ ἐγένετο. 6.4. μετὰ δὲ χρόνον εἰς Ῥώμην ἀνηνέχθη πρὸς Κλαύδιον Καίσαρα· ὁ δὲ τούτου ἕνεκα τοῦ σημείου ἐν Καπετωλίῳ Διὶ Ἀλεξικάκῳ ἰδρύσατο βωμόν.

7.1. Ἐγένετο καὶ ἐν Μηουανίᾳ, πόλει τῆς Ἰταλίας, ἐν Ἀγριπίνης τῆς Σεβαστῆς ἐπαύλει ἀνδρόγυνος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Διονυσιοδώρου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Δέκμου Ἰουνίου Σιλανοῦ Τορκουάτου καὶ Κοῖντου Ἀτερίου Ἀτωνίνου. 7.2. Φιλωτὶς γὰρ τις ὀνόματι παρθένος, Σμυρναία τὸ γένος, ὥραία πρὸς γάμον ὑπὸ τῶν γονέων κατεγγεγυημένη ἀνδρὶ, μορίων αὐτῇ προφανέντων ἀρρενικῶν ἀνὴρ ἐγένετο.

8. Καὶ ἄλλος δὲ τις ἀνδρόγυνος κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐγένετο ἐν Ἐπιδαύρῳ, γονέων ἀπόρων παῖς, ὃς ἐκαλεῖτο πρότερον Συμφέρουσα, ἀνὴρ δὲ γενόμενος ὠνομάζετο Συμφέρων, κηπουρῶν δὲ τὸν βίον διῆγεν.

9. Καὶ ἐς Λαοδίκειαν δὲ τῆς Συρίας γυνή, ὀνόματι Αἰτητή, συνοικοῦσα τῷ ἀνδρὶ ἔτι μετέβαλε τὴν μορφήν καὶ μετωνομάσθη Αἰτητὸς ἀνὴρ γενόμενος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Μακρίνου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Λουκίου Λαμία Αἰλιανοῦ καὶ <Σέξτου Καρμινίου> Οὐέτερος. τοῦτον καὶ αὐτὸς ἐθεασάμην.

10.1. Ἐγεννήθη καὶ ἐπὶ Ῥώμῃς ἀνδρόγυνος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἰάσονος, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Μάρκου Πλαυτίου [καὶ Σέξτου Καρμινίου] Ὑψαίου καὶ Μάρκου Φουλβίου Φλάκκου. δι' ἣν αἰτίαν ἡ σύγκλητος ἐκέλευσεν τοὺς ἱερομνήμονας ἀναγνῶναι τοὺς Σιβύλλης χρησμούς· οἱ δ' ἐξ<ιλ>άσαντο καὶ ἐξ<η>γήσαντο τοὺς χρησμούς. 10.2. εἰσὶν δὲ οἱ χρησμοὶ οἷδε·

10.2a.

<Μ>οῖραν ὀπισθομα<θ>ων, τίν' ἔ>φυ πᾶς εἰς τόπον ἐλθ<εῖν>,

Ὅσσα τέρα <τε> καὶ ὅσσα παθήματα δαίμονος Αἴσης

Ἴστος ἐμὸς λύσει, τάδ' ἐνὶ φρεσὶν αἶ κε νοήσης,

Ῥώμῃ ἔῃ πίσυνος, καὶ τοῖ ποτέ φημι γυναῖκα

Ἀνδρόγυνον τέξεσθαι ἔχοντά περ ἄρσενά πάντα

Νηπίαχοί θ' ὅσα θηλύτεραι φαίνουσι γυναῖκες.

Οὐκ ἔτι δὴ κρύψω, θυσίας δέ τοι ἐξαγορεύσω

Προφρονέως Δήμητρι καὶ ἀγνῇ Περσεφονείῃ,

Ἴστῳ δ' αὐτὴ ἄνασσα θεά, τὰ μὲν εἶ κε πίθῃαι

Σεμνοτάτῃ Δήμητρι καὶ ἀγνῇ Περσεφονείῃ·

Θησαυρὸν μὲν πρῶτα νομίσματος εἰς ἓν ἄθροίσας,

Ὅτι θέλεις ἀπὸ παμφύλων πόλεων τε καὶ ἀστέων,

Μητρὶ Κόρης Δήμητρι κέλευ θυσίαν προτίθεσθαι.

Αὐτὰρ δημοσίᾳ κέλομαί σε τρεῖς ἐννέα ταύρους

< >

Φανὰς ἠυκέρους θυέμεν λευκότριχας, αἶ κεν

Ὑμετέρᾳ γνώμῃ κάλλει προφερέσταιται ὧσιν.

Παῖδας, ὅσας πάρος εἶπα, κέλευ' Ἀχαιοὶ τάδ' ἔρδῃν

Ἀθανάτην βασίλισσαν ἐπευχομένας θυέεσσιν

Σεμνῶς καὶ καθαρῶς· τότε δὴ μετέπειτα δεχέσθω

Ἔμπεδ' ἀφ' ὑμετέρων ἀλόχων ἱέρ', αὐτὰρ ἐπ' αὐτοῖς

Ἴστῳ ἐμῷ πίσυνοι λαμπρὸν φάος αἶδε φερόντων

Σεμνοτάτῃ Δήμητρι. τὸ δεύτερον αὖτε λαβοῦσαι

Τρεῖς τόσα νηφάλιμ' ἄντα πυρὸς μαλεροῖο τιθέντων,

Ὅσσαι ἐπισταμένως θυσίαν γραῖαι προτίθενται.

Προφρονέως δ' ἄλλαι Πλουτωνίδι τόσσα λαβοῦσαι,

Ὅσσαι ἐν ἡλικίῃ νεοθηλέα θυμὸν ἔχουσιν,

Νηπίαχοι, σεμνὴν Πλουτωνίδα παντοδίδακτον

Ἐν πάτρᾳ εὐχέσθων μίμνῃν πολέμου κρατέοντος,

Λήθην <δ> ἐν στέθεσσι πεσεῖν πολέμου τε καὶ ἄστεως·

Θησαυρὸν δὲ κόροι καὶ παρθέναι ἔνθα φερόντων

10.2b.

<.....>

Ἴστῳ θειοπαγεῖ, καὶ ὑφάσματα ποικίλα σεμνῇ

Πλουτωνὶς κοσμεῖσθω, ὅπως σχέσις ἦσι κακοῖσι.

Προφρονέως δ' ὅτι κάλλιστον καὶ εὐκτὸν ἐπ' αἶαν

Ὡς θνητοῖσιν ιδέσθαι ἐπέπλετο, καὶ τὸ φέρεσθαι

Ἴστῳ σύμμικτον δῶρον βασιλίδι κούρῃ.

Αὐτὰρ, ὅτ' ἂν Δήμητρι καὶ ἀγνῇ Περσεφονείῃ

Γαίας ὑμετέρας ἀπερυκέμεναι ζυγὸν αἰεῖ,

Αἰδωνεῖ Πλούτωνι βοὸς κυανότριχος αἶμα
 Λαμπροῖς εἵμασι κοσμητοῦ μετὰ ποιμένος, ὅστις
 Λήματι ᾧ πίσυνος βοὸς ἄρταμος αὐτὸς ὄδ' ἔσται,
 Ὅσοι τ' ἄλλοι ὁμοῦ πίσυνοι κατὰ πατρίδ' ἔασι·
 Μὴ γὰρ ἀπιστόφιλος θυσίαισιν ἀνὴρ παρεπέσθω,
 Ἐξω δ', ἐνθα νομιστὸν ἐπέπλετο φωτὶ τὰδ' ἔρδειν
 Νηπίστῳ καὶ ἄδαιτον ἔχειν θυσίαν. κατὰ δ' αὐτήν,
 Ὅστις ἂν ἡμετέρων χρησμῶν ἴδρις ἐς τόδ' ἵκηται,
 Σεμνὸν Φοῖβον ἄνακτα μετελθέτω ἐν θυσίαισι,
 Προφρονέως βωμοῖς ἐπὶ πίονα μηρία καύσας,
 Αἰγῶν πανλευκῶν νεάτην· ἀτὰρ, οἶδατε πάντες,
 Λισσέσθω Φοῖβον Παιήονα κρᾶτα πυκάσσας
 Ἴκτῆρ ἐσπίπτοντος ὅπως λύσις ἦσι κακοῖο,
 Νοστήσας δ' ἀπὸ τοῦ βασιληίδα πότνιαν Ἥρην
 Ἀργὴν βοῦν θύων πατρίοισι νόμοις κατ' αἶσαν·
 Ὑμνεῖν <δ'>, αἶ κε γένει προφερέστεραι ὥς' ἐνὶ λαοῖς

<.....>

Καὶ νήσων ναέται τὴν ἀντιπάλων, ὅτ' ἂν αἶαν
 Οὐ δόλω, ἀλλὰ βία Κυμαίδα πρόφρονες αὐτε
 Νάσσωνται, σεμνῆς βασιληίδος οἶδε τιθέντων
 Ἐν πατρίοισι νόμοις Ἥρας ξόανόν τε καὶ οἶκον.
 Ἴξει δ', ἂν μύθοισιν ἐμοῖς τάδε πάντα πίθῃαι
 Σεμνοτάτην βασιλίσσαν ἐπελθὼν ἐν θυσίαισιν
 Νήφαλά τ' εὖ ρέξας, ὅσαι ἡμέραι εἴς' ἐνιαυτοῦ
 Ἐν πολλῷ χρόνῳ αὐτὸς ἐφ' ὕστερον, οὐκ ἔτ' ἐπ' αὐτοῖς.
 Ὅς κε τάδε ρέξῃ, κείνου κράτος ἔσσεται αἰεὶ·
 Νηφαλίμων ἀρνῶν τε ταμῶν χθονίοις τάδε ρέξον.
 Ἥμος ἂν ἤδη ἔχῃς μεγάλ' Ἥρης οἰκί' ἀπάντη,
 Ξεστά θ' ὅτ' ἂν ξόαν' ἦσι καὶ ἄλλ' ὅς' ἔλεξα, σάφ' ἴ<σθι>,
 Ἐν πετάλοισιν ἐμοῖς – ὑπὸ κερκίδος ἀμφὶ καλύπτραν
 Ἰμέρτ' ὅσσ' ἔβαλον γλαυκῆς ἐλάας πολυκάρπου
 Ἀγλαὰ φύλλα λαβοῦσα – λύσιν κακοῦ· ἥμος ἂν ἔλθῃ
 Ὑμμι χρόνος μάλα κεῖνος, ἐν ᾧ ποτε τᾶλλα νεόγν' ἦ,
 Τρῶς δῆτ' ἐκλύσει σε κακῶν, ἅμα δ' Ἑλλάδος ἐκ γῆς.
 Αὐτὰρ ποῦ μεταβᾶσαν ἐποτρύνεις ἀγορεῦσαι

<.....>

11.1. Ἐν δὲ Μεσσήνῃ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ὥς φησιν Ἀπολλώνιος, συνέβη πίθον λίθῳ πεποιημένον ραγῆναι χειμῶνων βία καὶ ὕδατος πολλοῦ ἐπενεχθέντος, προχυθῆναι δὲ αὐτοῦ κεφαλὴν τριπλασίαν τῆς ἀνθρωπίνης· τοὺς δὲ ὀδόντας ἔχειν διστοίχους. **11.2.** ἀναζητούντων δὲ τίνος εἴη ἡ κεφαλὴ, δηλῶσαι τὴν ἐπιγραφὴν· «Ἴδεω» γὰρ ἐγκεχάρακτο. ἕτερον οὖν δημοσίᾳ κατασκευάσαντες πίθον ἐνέθεσαν καὶ ἀσφαλέστερον ἐκήδευσαν τὸν ἥρωα οἱ Μεσσήνιοι, τοῦτον ἰδόντες ὄντα, περὶ οὗ φησιν Ὀμηρος·

Ἴδεω θ', ὃς κάρτιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν
 τῶν τότε· καὶ ῥα ἄνακτος ἐναντίον εἴλετο τόξον
 Φοῖβου Ἀπόλλωνος καλλισφύρου εἵνεκα νύμφης.

12. Ἐν Δαλματία τε, ἐν τῷ τῆς Ἀρτέμιδος καλουμένῳ σπηλαίῳ, ἔστιν ἰδεῖν πολλὰ σώματα, ὧν τὰ τῆς πλευρᾶς ὁστᾶ ὑπερβάλλειν ἑκκαίδεκα πήχεις.

13. Ἀπολλώνιος δὲ ὁ γραμματικὸς ἱστορεῖ ἐπὶ Τιβερίου Νέρωνος σεισμὸν γεγενῆσθαι καὶ πολλὰς καὶ ὀνομαστὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ἄρδην ἀφανισθῆναι, ὥς ὕστερον ὁ Τιβέριος οἰκεία δαπάνη πάλιν ἀνώρθωσεν. ἀνθ' ὧν κολοσσόν τε αὐτῷ κατασκευάσαντες ἀνέθεσαν παρὰ τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ, ὃ ἐστὶν ἐν τῇ Ῥωμαίων ἀγορᾷ, καὶ τῶν πόλεων ἐκάστης ἐφεξῆς ἀνδριάντας παρέστησαν.

14.1. Ἔπαθον δὲ καὶ τῆς Σικελίας ὑπὸ τοῦ σειсмоῦ οὐκ ὀλίγαι πόλεις καὶ τὰ πλησίον Ῥηγίου. ἐσείσθη δὲ οὐκ ὀλίγα καὶ τῶν ἐν Πόντῳ ἔθνων. 14.2. κατὰ δὲ τῆς γῆς τὰς διαστάσεις ἐφάνη σώματα εὐμεγέθη, ἃ ἐκπλαγέντες οἱ ἐπιχώριοι κινῆσαι μὲν ὤκνησαν, δείγματος δ' ἕνεκεν ἔπεμψαν εἰς τὴν Ῥώμην ὁδόντα ἑνός, οὐ ποδιαῖον μόνον, ἀλλ' ὑπερβάλλοντα καὶ τοῦτο τὸ μέτρον. 14.3. ἐπιδείξαντες δὲ Τιβερίῳ οἱ πρέσβεις εἶροντο εἰ βούλεται κομισθῆναι τὸν ἥρω πρὸς αὐτόν. ὁ δὲ πρὸς ταῦτα ἐμφρόνως ἐβουλεύσατο, μήτε τῆς γνώσεως τοῦ μεγέθους ἑαυτὸν ἀποστερήσας τό τε ἀνόσιον τῆς νεκροσυλίας παραιτησάμενος. 14.4. γεωμέτρην γάρ τινα τῶν οὐκ ἀφανῶν, Ποῦλχρον ὀνόματι, τιμώμενον ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν τέχνην, καλέσας πρόσωπον ἐκέλευσε πλάσαι πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ὁδόντος. ὁ δὲ σταθμησάμενος, ἡλίκον ἂν γένοιτο τό τε σύμπαν σῶμα καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τῷ τοῦ ὁδόντος ὄγκῳ, ἐργασάμενος διὰ ταχέων ἐκόμισε τῷ αὐτοκράτορι. κἀκεῖνος εἰπὼν ἀρκεῖσθαι τῇ θέᾳ ταύτῃ, ἀποπέμπει τὸν ὁδόντα ἐκεῖσε, ὅθεν καὶ ἐκομίσθη.

15.1. Οὐ χρὴ δὲ ἀπιστεῖν τῷ εἰρημένῳ, ἐπεὶ καὶ τῆς Αἰγύπτου Νιτρίαι εἰσὶν τόπος, ἐν αἷς δαίκνυνται σώματα οὐκ ἐλάττω τούτων, οὐ κεκρυμμένα γῇ, ἀλλ' ἐμφανῇ ἀφειμένα· οὔτε συγκέχυται οὔτε συμπεφύρηται, ἀλλ' ἐν τάξει κεῖται, ὥς γνωρίσαι προσελθόντα τοῦτο μὲν μηρῶν ὅσῳ, τοῦτο δὲ κνημῶν καὶ τῶν ἄλλων μελῶν. 15.2. διὸ οὐ χρὴ οὐδὲ τούτοις ἀπιστεῖν ἐννοουμένους, ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ φύσις ἀκμάζουσα ἅπαντα ἐγγὺς θεῶν ἐκουροτρόφει, μαραιομένου δὲ τοῦ χρόνου συμμεμάρανται καὶ τὰ μεγέθη τῶν φύντων.

16. Καὶ τὰ ἐν τῇ Ῥόδῳ δὲ παρελήφαμεν ὅσῳ τηλικαῦτα τὸ μέγεθος, ὥς παραβαλλομένους τοὺς νῦν ἀνθρώπους πολὺ καταδεεστέρους εἶναι.

17. Ὁ δὲ αὐτός φησιν πλησίον Ἀθηνῶν νῆσόν τινα εἶναι· ταύτην δὲ τοὺς Ἀθηναίους βούλεσθαι τειχίσαι. σκάπτοντας οὖν τοὺς θεμελίους τῶν τοίχων εὐρεῖν σορὸν ἑκατὸν πηχῶν, ἐν ᾗ εἶναι σκελετὸν ἴσον τῇ σορᾷ, ἐφ' ἧς ἐπιγεγράφθαι τάδε·
τέθαμμι' ὁ Μακρόσειρις ἐν νήσῳ μικρᾷ
ἔτη βιώσας πεντάκις τὰ χίλια.

18. Εὐμαχος δὲ φησιν, ἐν Περιγησί, Καρχηδονίους περιταφρεύοντας τὴν ἰδίαν ἐπαρχίαν εὐρεῖν ὀρύσσοντας δύο σκελετοὺς ἐν σοροῖς κειμένους, ὧν τοῦ μὲν εἰκοσιτέσσαρας εἶναι πήχεις τὴν σύνθεσιν, τοῦ δὲ ἐτέρου εἰκοσιτρεῖς.

19.1. Θεόπομπος δὲ φησιν ὁ Σινωπεύς, ἐν τῷ περὶ σεισμῶν, ἐν τῷ Κιμμερικῷ Βοσπόρῳ αἰφνιδίως σειсмоῦ γενομένου τῶν παρ' αὐτοῖς τινα ἀναρραγῆναι λόφον καὶ ἀναβαλεῖν ὅσῳ ὑπερμεγέθη, ὥστε τὴν σύνθεσιν τοῦ σκελετοῦ πηχῶν εὐρεθῆναι εἰκοσιτεσσάρων. 19.2. ταῦτα δὲ φησιν τὰ ὅσῳ τοὺς περιοικοῦντας βαρβάρους εἰς τὴν Μαιῶτιν ρίψαι λίμνην.

20. Παιδίον πρὸς Νέρωνα ἐκομίσθη τετρακέφαλον, ἀνάλογα ἔχον καὶ τὰ ἄλλα μέλη, ἄρχοντος Ἀθήνησι Θρασύλλου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Ποπλίου Πετρωνίου Τουρπλιανοῦ καὶ Καισενίου Παίτου.

21. Καὶ ἕτερον ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου κεφαλὴν ἐκπεφυκυῖαν ἔχον.

22. Ἐγένετο σημεῖον παράδοξον ἐπὶ Ῥώμης, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Δεινοφίλου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Κοῖντου Οὐρηανίου καὶ Γαίου Πομπηίου Γάλλου· Ῥαικίου γὰρ Ταύρου, ἀνδρὸς στρατηγικοῦ, τῆς γυναικὸς θεράπεινα τῶν τετιμημένων ἀπεκύησε πίθηκον.
23. Κορνηλίου Γαλλικανοῦ ἡ γυνὴ παιδίον ἔτεκεν κεφαλὴν ἔχον Ἀνούβιδος ἐπὶ Ῥώμης, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Δημοστράτου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Αὐλοῦ Λικιννίου Νερούα Σιλιανοῦ καὶ Μάρκου Οὐεστίνου Ἀττικοῦ.
24. Γυνὴ ἀπὸ πόλεως Τριδέντου τῆς Ἰταλίας ἀπεκύησεν ὄφεις ἐσφαιρωμένους, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Δομετιανοῦ Καίσαρος τὸ ἕνατον καὶ Πετιλίου Ρούφου τὸ δεύτερον, ἐν Ἀθήναις ἀναρχίας οὐσης.
25. Ἐν Ῥώμῃ δικέφαλόν τις ἀπεκύησεν ἔμβρυον, ὃ ὑποθήκαις τῶν θυοσκοῶν εἰς τὸν Τίβεριν ποταμὸν ἐνεβλήθη, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀδριανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος <ὔστερον> γενομένου, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ αὐτοκράτορος Τραιανοῦ τὸ ἕκτον καὶ Τίτου Σεξτίου Ἀφρικανοῦ.
26. Δωρόθεος δέ φησιν ὁ ἱατρός, ἐν Ὑπομνήμασιν, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ κατ' Αἴγυπτον κίναιδον τεκεῖν, τὸ δὲ βρέφος ταριχευθὲν χάριν τοῦ παραδόξου φυλάττεσθαι.
27. Ἐν Γερμανίᾳ ἐν τῷ στρατῷ τῶν Ῥωμαίων, ὃς ἦν ὑπὸ Τίτῳ Κουρτιλίῳ Μαγκία, τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐγένετο· δοῦλος γὰρ στρατιώτου ἔτεκεν, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Κόνωνος, ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Κοῖντου Οὐλολυσίου Σατορνίνου καὶ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος.
28. Καὶ Ἀντίγονος δὲ ἱστορεῖ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μίαν γυναῖκα ἐν τέτρασιν τοκετοῖς εἴκοσι τεκεῖν καὶ τὰ πλεῖστα τούτων ἐκτραφῆναι.
29. Καὶ ἑτέρα τις γυνὴ κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν πέντε ἐν ἐνὶ τοκετῷ ἀπεκύησεν παῖδας, τρεῖς μὲν ἄρρενας, δύο δὲ θηλείας, οὓς αὐτοκράτωρ Τραιανὸς ἐκέλευσεν ἐκ τῶν ιδίων χρημάτων τρέφεσθαι. πάλιν δὲ μετ' ἐνιαυτὸν ἄλλα τρία ἢ αὐτὴ γυνὴ ἔτεκεν.
30. Ἰππόστρατος δέ φησιν, ἐν τῷ περὶ Μίνω, Αἴγυπτον ἐκ μιᾶς γυναικὸς Εὐρυρρόης τῆς Νείλου πεντήκοντα υἱοὺς γεννῆσαι.
31. Δαναὸς τε ὁμοίως ἐκ μιᾶς γυναικὸς τῆς Νείλου Εὐρώπης πεντήκοντα θυγατέρας ἔσχεν.
32. Κρατερὸς δέ φησιν, ὁ Ἀντιγόνου τοῦ βασιλέως ἀδελφός, γινώσκειν τινὰ ἄνθρωπον, ὃν ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν παῖδα γενέσθαι καὶ μειράκιον καὶ ἄνδρα καὶ γέροντα καὶ γήμαντα καὶ παιδοποιησάμενον ἀποθανεῖν.
33. Μεγασθένης δέ φησιν τὰς ἐν Παδαίᾳ κατοικοῦσας γυναῖκας ἐξαετέις γενομένας τίττειν.
34. Εὐρέθη ἐν Σαύνῃ τῆς Ἀραβίας πόλει ἵπποκένταυρος ἐπὶ ὄρους μάλα ὑψηλοῦ, ὃ ἐστὶν γέμον φαρμάκου θανασίμου. καλεῖται δὲ τὸ φάρμακον ὁμώνυμον τῇ πόλει, ὀξύτατον δὲ καὶ ἀνυτικώτατον τῶν ὀλεθρίων καθέστηκεν. τὸν δὲ ἵπποκένταυρον συλλαβὸν ὁ βασιλεὺς ζῶν ἀποπέμπει σὺν ἑτέροις δώροις πρὸς Καίσαρα εἰς τὴν Αἴγυπτον. τροφὴ δὲ αὐτοῦ κρέα. οὐ φέρων δὲ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀέρος τελευτᾷ, καὶ οὕτως ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου ταριχεύσας ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην. καὶ πρῶτον ἐν τοῖς βασιλείοις ἀπεδείχθη, τὸ μὲν πρόσωπον ἀγριώτερον τοῦ ἀνθρωπίνου ἔχων, χεῖρας δὲ καὶ τοὺς τούτων δακτύλους τετριχωμένους, πλευρὰ δὲ συναφῇ τοῖς πρώτοις σκέλεσι καὶ τῇ γαστρί. ὅπλα δὲ ἦσαν αὐτῷ ἵππου στερεαὶ καὶ ἐπίξανθοι χαῖται, καίπερ ὑπὸ τῆς ταριχείας συμμελαινόμεναι τῷ δέρματι. μέγεθος δὲ ἦν οὐχ οἷοι περ οἱ γραφόμενοι, οὐδ' αὖ πάλιν μικρόν.

35. Ἐν δὲ τῇ προειρημένῃ πόλει Σαύνη ἐλέγοντο καὶ ἕτεροι εἶναι ἵπποκένταυροι. τὸν δὲ πεμφθέντα εἰς Ῥώμην εἴ τις ἀπιστεῖ, δύναται ἱστορῆσαι· ἀπόκειται γὰρ ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ αὐτοκράτορος τεταριχευμένος, ὡς προεῖπον.⁸²⁴

⁸²⁴ A görög szöveget a Thesaurus Linguae Graecae-ből (Pilot CD Rom # C) vettem át, amely az alábbi kiadást vette alapul: GIANNINI, A. (ED.): *Paradoxographorum Graecorum Reliquiae*. Milano 1965.